Bilim ve Gelecek

Aylık bilim, kültür, politika dergisi | Ağustos 2016 | 11,00 TL (KDV Dahil)

150

NARSİSİZM NEDİR?

- Yunan mitolojisinde Narkisos ve Eko
- Psikanalizde narsisizm tanımının tarihçesi
- Tanrısallık arzusu ve cennet fantezisi
- Narsisistik kişilik bozukluğu neden ve nasıl oluşur?
- Günümüz kapitalizmi ve 'Narsisizm Çağı'

ISSN 1304-67561-0

Kıbrıs satış fiyatı 12 TL

Birey ve grupta yıkıcılığın kökenleri ve biçimleri

Bir geçiş dönemi ideolojisi olarak postmodernizm

Bilim ve Gelecek
Aylık bilim, kültür, politika dergisi
SAYI: 150 / AĞUSTOS 2016

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Ender Helvacıoğlu

İDARİ İŞLER Deniz Karakaş
DAĞITIM Süleyman Altuğ

TEKNİK HAZIRLIK
Baha Okar

ADRES
Caferağa Mah. Moda Cad. Zuhal Sk. 9/1
Kadıköy / İstanbul
TEL: (0216) 345 26 14 / 349 71 72 (faks)

www.bilimvegelecek.com.tr
E-posta: bilgi@bilimvegelecek.com.tr

YURTİÇİ ABONELİK KOŞULLARI
1 yıllık: 120 TL / 6 aylık: 60 TL
(Bilgi almak için dergi büromuzu arayınız.)
Kurumsal abonelik: 1 yıllık 150 TL

YURTDIŞI ABONELİK KOŞULLARI
Avrupa ve Ortadoğu için 80 Euro
Amerika ve Uzakdoğu için 150 Dolar

e-ABONELİK KOŞULLARI
1 yıllık: 25 TL / 6 aylık: 15 TL
(Bilgi almak için: www.bilimvegelecek.com.tr)

7 RENK BASIM YAYIM FİLMCİLİK LTD. ŞTİ. ADINA SAHİBİ
Ender Helvacıoğlu

SORUMLU YAZIİŞLERİ MÜDÜRÜ
Deniz Karakaş

BASILDIĞI YER
Ezgi Matbaacılık (Sertifika no: 12142),
Sanayi Cad. Altay Sok. No: 10,
Çobançeşme - Yenibosna/ İstanbul
Tel: (0212) 452 23 02

DAĞITIM: Turkuvaz Dağıtım Pazarlama

YAYIN TÜRÜ: Yerel - Süreli (Aylık)
ISSN: 1304-6756 **DİLİ:** Türkçe

TEMSİLCİLERİMİZ

ANKARA: Uğur Yıldırım / Tel: (0505) 710 46 03 / uguryildirimugur@gmail.com

BARTIN: Uğurcan Erdem / (0534) 454 55 01 / haberlesme77@gmail.com

İZMİR: Levent Gedizlioğlu / (0232) 463 98 57

Osman Altun / (0541) 695 19 97

Baha Okar / (0535) 016 47 74

SAMSUN: Hasan Aydın / (0505) 310 47 60 / hasanaydn@hotmail.com

ESKİŞEHİR: Cemil Can Vural / (0530) 683 29 35 / cemilcanvural@hotmail.com

BÜYÜKÇEKMECE: Ahmet Doğan / (0532) 333 84 15 / ahmetdogan51@hotmail.com

TARSUS: Uğur Pişmanlık / (0533) 723 47 89 / aratosdergisi@gmail.com

TİRE: Bahar Işık / (0533) 217 71 96 / isikbahar@gmail.com

AVUSTURYA: Murat Naroğlu / murat.naroglu@gmail.com

BELÇİKA: Emre Sevinç / emre.sevinc@gmail.com

KANADA: Erdem Erinç / erdem_e@hotmail.com

İSTANBUL ÜNİV. TEMSİLCİSİ: Erkin Öncan (0543) 649 9400 / erknoncn@gmail.com

ÇUKUROVA ÜNİV. TEMSİLCİSİ: Barış Ata (0533) 499 35 53 / brsata@gmail.com

HACETTEPE ÜNİV. TEMSİLCİSİ: Selim E. Arkaç (0506) 663 84 12 / selimbio@gmail.com

İTÜ TEMSİLCİSİ: Deniz Şahin (0530) 655 82 26 / calideniz@yahoo.com

ODTÜ TEMSİLCİSİ: Banu Çiçek Büyüker (0553) 267 38 11 / banucicekbuyuker@gmail.com

SİNOP ÜNİVERSİTESİ TEMSİLCİSİ: Özkan Kalfa (0541) 814 16 32 / berke__442@hotmail.com

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ TEMSİLCİSİ: Mustafa Balay (0538) 737 22 16 / mustafabalay@gmail.com

ZONGULDAK B. ECEVİT ÜNİV. TEMS.: Yağmur Bulut (0534) 246 40 42 / bulutyagmur@gmail.com

Fethullah'ın şarlatanlıkları

Sakin bir dergi hazırlığı yapacağımızı düşünmüştük. Elimizde güçlü dosyalar vardı. Bayram tatilinden sonra toplanır, derginin içeriğini rahat rahat işleriz demiştik. Yanılmışız! Yazışleri toplantısını yaptığımız 15 Temmuz akşamı, toplantı sonrasında malum darbe girişimiyle karşılaştık bütün Türkiye gibi. Ondan sonra dergi nasıl hazırlandı, nasıl çıktı, doğrusu biz de bilmiyoruz! Neyse ki sağlam bir yazışleri tezgâhımız ve elimizde yayınlanmayı bekleyen kaliteli makalelerimiz ve dosyalarımız var.

Bilim ve Gelecek'in 95. (Ocak 2012) ve 98. (Nisan 2012) sayılarının kapak dosyalarını "F-Tipi Bilim: Hoca'nın İlmi" ve "Cemaat A.Ş.'nin Teorik Temeli: Hoca'nın İktisadı" başlıklarıyla Fethullah Gülen'in şarlatanlıklarına ayırmıştık. Gülen'in o zamana dek yazdığı makale ve kitapları tek tek taramıştık. Ne ararsan vardı: Ruhlar, cinler, periler, melekler, medyumlar, büyüler, fallar, muskalar… Parapsikoloji, telekinezi, radyestezi, ruh çağırma seansları, öte dünya deneyimleri, falcılık… İşçi düşmanlığı, sermaye yandaşlığı, boyun eğme savunusu, takiye kapitalizmi… Daha sonra bu dosyaları daha da genişletip derleyerek Bilim ve Gelecek Kitaplığı'ndan "F-Tipi Bilim: Hoca'nın 'İlmi'" adlı bir kitap da çıkarmıştık. Bu halk düşmanı ve vatan haini gerici yapının ideolojik temellerinin iyice anlaşılması için bu kitabın yeniden okunmasında ve daha da yaygınlaştırılmasında fayda vardır. Herkese öneriyoruz.

Tabii, bu yayınların hemen sonrasında dağıtım koşullarımızın ağırlaştırıldığını, önümüze yığınla vergi borcu çıkartıldığını, AKP'nin Kültür Bakanlığı'nın aboneliklerinin ve kitap alımlarının bıçakla kesilir gibi sonlandırıldığını söylemeye bile gerek yok. Kaldı ki, biz de Cemaat gazisiydik: İdare Müdürümüz Baha Okar, uydurma "Devrimci Karargah" davasına, her biri akıl tutulması anlamına gelen sözde "kanıtlarla" bağlanmıştı ve cezaevindeydi.

Neyse, devleti ve orduyu ağ gibi sarmış Fethullah Cemaati'nin darbe girişiminin başarısız kalmasıyla deyim yerindeyse uçurumun kenarından dönmüştür Türkiye. Fakat bu yapının bir Amerikan beşinci kolu olduğu, özellikle AKP döneminde beslenip büyütüldüğü, gözetildiği, el ele birçok gerici operasyon yapıldığı, devlet ve ordu içine sızmasına destek verildiği gözden kaçırılırsa ülkeyi daha pek çok belanın beklediği açıktır.

***

Elinizdeki 150. sayımız psikiyatri ağırlıklı. İstanbul Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Hakan Kızıltan'ın değerli çalışması "Narsisizm nedir?" kapak dosyamız. Kızıltan, narsisizmi ve narsisistik kişilik bozukluğunu bütün yönleri ve tarihçesiyle incelemekle kalmıyor, günümüz kapitalizmini "Narsisizm Çağı" diye niteleyerek konunun toplumsal boyutlarını da irdeliyor. Psikiyatr Cemal Dindar ve arkadaşlarının Nisan ayında gerçekleştirdikleri atölye çalışmalarının raporlarından oluşan "Birey ve grupta yıkıcılığın kökenleri ve biçimleri" başlıklı dosyamız bu sayının bir diğer önemli parçası. İlgi ile okunacaklarını düşünüyoruz. Hasan Gören'in "Bir geçiş dönemi ideolojisi olarak postmodernizm" başlıklı yazısı da konusunu derli toplu ele alan ve okuru aydınlatan önemli bir makale.

***

Dergimiz matbaaya gönderilirken değerli tarihçimiz Halil İnalcık'ın ölümünü üzüntüyle öğrendik. Türkiye bilim topluluğunun başı sağ olsun.

Dostlukla kalın…

Bilim ve Gelecek

İçindekiler

BİLİM GÜNDEMİ / Bilim ve Gelecek Çeviri Kolektifi
İnsan beynindeki organizasyonu resimleyen harita / Kelimeler beyinde nasıl temsil ediliyor? / Yeni tez: Uçma düşünüldüğü gibi evrimleşmiş olamaz / *Homo erectus* bizim gibi yürüyordu / Gün ışığını sıvı yakıta çeviren biyonik yaprak / Tarihteki ilk çiftçiler genetik açıdan benzer değiller / Erkekler kendi çalışmalarına kadınlara kıyasla daha çok atıfta bulunuyor / Gelir düzeyi farklı öğrencilerin işler belleklerinde farklılıklar. 4

KAPAK DOSYASI
Hakan Kızıltan
Narsisizm nedir? **12**

Cemal Dindar, Zeynep Biter, Derya Koptekin, İshak Saygılı
Atölye raporları:
Birey ve grupta yıkıcılığın kökenleri ve biçimleri **33**

BİLİM ve TARİH / Doç. Dr. Ergi Deniz Özsoy
Darwin devrimi - 5
Nihai genetik varyasyon (DNA) düzeyi **42**

Yrd. Doç. Dr. Burak Ünveren
Oyun teorisi: Klasik ve evrimci yaklaşımlar **44**

Hasan Gören
Bir geçiş dönemi ideolojisi olarak postmodernizm **48**

TARTIŞMA
Kaan Polatlar
Sencer Divitçioğlu ve Osmanlı toplumu **64**

Kuntay Gücüm
Finans girdabında boğulan imparatorluk mülkü: Kıbrıs **68**

Frank Wilczek
Söyleşi: Steve Paulson / Çev. Hakan Sert
Fizikçinin gizli silahı güzellik **78**

MATEMATİK SOHBETLERİ / Ali Törün
Matematiğin cesur ve güzeli **83**

GENİŞ AÇI / Prof. Dr. Sedat Ölçer
Her şeyin evrimi -2 . . . . . **86**

BİLİMDEN SANATA / Prof. Dr. Benan Dinçtürk
"Olmak" ve "olamamak" üzerine bir yaz sohbeti
Tektipleştiremediklerimizden misiniz? **89**

BULMACA / Hikmet Uğurlu **90**

KİTAPÇIL / Özer Or **91**
Gülhan Balsoy ile / Söyleşi: Şahika Karatepe
Modernleşen imparatorlukta doğum, nüfus ve kadın politikaları **92**

NAUTİLUS / Özer Or
"Halil Bey". **96**

KAPAK DOSYASI **12**

NARSİSİZM NEDİR?

Hakan Kızıltan

- *Yunan mitolojisinde Narkisos ve Eko*
- *Psikanalizde narsisizm tanımının tarihçesi*
- *Tanrısallık arzusu ve cennet fantezisi*
- *Narsisistik kişilik bozukluğu neden ve nasıl oluşur?*
- *Günümüz kapitalizmi ve 'Narsisizm Çağı'*

Her devir kendi kişilik yapılanmasını gerektirir. Yeni dönemde yeni insan, yeni kişilik ve yeni psikopatoloji! Temelde dürtüsel arzuların bastırılmasına dayanan nevrotik kişilik örgütlenmesi artık sistem için kullanışlı olmaktan çıkmış, arzuları tatmin edebilecek nesnelerin gerçekten de var olduğu sanrısına kapılmış, önündeki engellerin gereksiz olduğu inancıyla arzuya sınırsız serbestlik talep eden sapkın/pervert ruhsal çekirdeğin çatlayıp ortaya döküldüğü yeni bir kişilik örgütlenmesi ön plana çıkmıştır: Narsisistik kişilik.

Bir geçiş dönemi ideolojisi olarak postmodernizm

48

Hasan Gören

Adına ne denirse densin yeni bir çağ içinde, insanın yetenekleri ölçüsünde katkı sağlayacağı bir sistemden gereksinimleri ölçüsünde yararlanması, aklını, yalnız türünün değil bütün canlılığın yararını gözeten bir ortak fayda bilinciyle kullanmasına bağlıdır. Bu da, ancak bugün içinde yaşadığımız yapıbozum sürecinin farkında olup onunla mücadele edecek bir bilinçlilikten beslenebilir. Yoksa postmodernizm, bugün kendi adı çevresinde yarattığı karmaşıklık, anlaşılamazlık ve bilinemezlik bulutu içinde, ama oldukça somut amaçları doğrultusunda, herhangi bir toplumsal dirençle karşılaşmadan yoluna devam eder.

Atölye raporları

Birey ve grupta yıkıcılığın kökenleri ve biçimleri

33

Raporu düzenleyenler:
Cemal Dindar, Zeynep Biter, Derya Koptekin, İshak Saygılı

Günümüzde, hayatta istisna hali olması gereken yıkıcılıklar, düşmanlıklar ve örselenen toplumsal bağlar "olağan insanlık hali"ne dönüşme eğilimine girdi. Şiddeti kimin uyguladığının kişi ve gruplara göre bu denli farklı algılandığı, öte yandan kurbanın kimliğinin bunca değersizleştirildiği bir dönemde sanki şiddetin kendisi, uygulayıcısından bağımsız bir özne statüsü kazanmış gibi bir yanılsama üretilmekte.

Oyun Teorisi: Klasik ve evrimci yaklaşımlar

44

Yrd. Doç. Dr. Burak Ünveren

15 Mayıs 1919 günü Hasan Tahsin'in tek başına ölümü göze almasına karşın evlerinden çıkmayan binlerce Türk daha şaşırtıcı değil midir? Sanki aralarında anlaşıp sözleşmişler gibi Hasan Tahsin'in yanında yer alacak ikinci bir kişinin bile olmaması nasıl açıklanabilir? Diğer bilim dallarına kıyasla oldukça genç bir alan olan oyun teorisi bize bu soruda yardımcı olabilir.

BİLİM ve TARİH / Doç. Dr. Ergi Deniz Özsoy

Darwin devrimi - 5

Nihai genetik varyasyon (DNA) düzeyi

42

DNA düzeyindeki genetik çeşitliliği temel alan evrimsel genetik çalışmaların önce tek tek "aday" genler üzerine odaklanan ve ardından genom düzeyindeki çeşitlilik üzerinden olası türleşme genlerinin saptanmasına dek uzanan geniş bir kavrayışı ifade ettiği gelişmeler son 20 yıla damgasını vurdu.

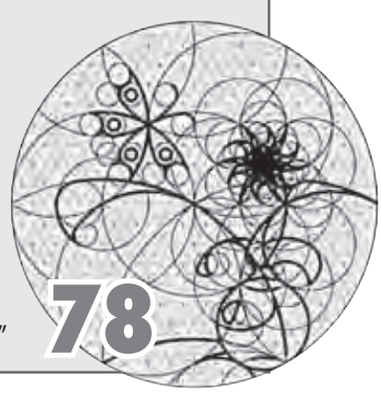

Fizikçinin gizli silahı güzellik

Frank Wilczek

Söyleşi: Steve Paulson / Çev. Hakan Sert

"Nobel Ödüllü Frank Wilczek sadece önde gelen bir teorik fizikçi değil, aynı zamanda felsefe öğrencisi ve şair William Blake ile İtalyan rönesans mimarlarından Filippo Brunelleschi'nin hayranı. Wilczek ile sicim teorisinden, *Matrix* filmine; hayvan zekâsından, bazı bilimcilerin felsefeye karşı inatçı bakış açısına kadar birçok şey üzerine konuştuk."

78

İnsan beynindeki organizasyonu resimleyen harita

Keşifler çağı geride kalmış olsa da insan beyninde en azından bir alan halen bilinmezliğini koruyor. Yeni yapılan çalışma sonucu ortaya konan ve *Nature*'da geçtiğimiz ay yayımlanan haritada bu belirsizlik biraz olsun giderilebildi.

Önemli detaylarıyla ortaya çıkan harita, otizm, şizofreni, bunama, epilepsi gibi beyin hastalıkları araştırmalarını rahatlatacak gibi duruyor. Biliminsanları, bu hastalıklardan mustarip bireylerin beyinleriyle sağlıklı bireylerin beyinlerini karşılaştırıp aradaki farklılıkları ortaya koyabilecekler. Ayrıca sağlıklı beynin çalışma şifrelerini çözme ve bizi tür olarak farklı kılan yönleri belirleme çalışmalarına da katkı sağlanmış olacak.

Araştırmacılar, Minnesota ve Oxford Üniversiteleri'nin ortaklaşa yaptığı, Dr. David Van Essen'in önderliğinde beş yıl süren çalışma sonucu üretilmiş veri ve yöntemleri kullandılar. (İnsan Konnektom Projesi, beynin tüm sinir ve nöron ağını gösteren diyagramı oluşturma projesi). Proje kapsamında 1200 genç erişkin bireyin beyinleri, MRI yöntemiyle haritalandırıldı. Beyin bölgeleri dikkatlice tanımlandığından bunlar arasındaki bağlantılar da daha kesin biçimde gösterilebildi.

Yeni harita hem sol hem de sağ beyin yarımkürelerini, fiziksel farklılıklarını (korteksin kalınlığı gibi), işlevsel ayrılıkları (sözel uyarıya yanıt verebilme gibi), bölgeler arası bağlantı farklılıklarını temel alacak şekilde 180 bölgeye ayırabildi. Beyin haritalaması, beyinlerin hepsi yüzeysel olarak birbirinin aynı göründüğü için, şurada "dağ", şurada da bir "nehir" var şeklinde kolay çizilemez. Harita, topografik özelliklerden çok ülke sınırlarını belirleyen bir haritaya benzeyecektir. Ayrımlar belki gökyüzünden görülemeyecek ama önemli ölçüde benzerlikler gösterecektir.

Nörobilimci Profesör Van Essen'e göre beyin, belirli bir işletim sistemi tarafından desteklenen yazılımlı bir bilgisayardan çok, yapıların çok yakından birbiriyle bağlantılı olduğu "donanım" yöntemiyle işleyen bir bilgisayar gibidir. Beynin nasıl çalıştığını anlamak istiyorsak bu bağlantı ve organizasyon şemasına bakılmalıdır.

Araştırmacılar korteksi, beynin geri kalanını adeta buruşturulmuş bir çarşaf gibi kılıflayarak nöral bir doku katmanı şeklinde haritalandırdılar. Korteks, duyum, dikkat, hafıza, algı, dil ve bilinçlilik için en önemli bölümdür.

Alman nöroanatomist Korbinian Brodmann, 20.yüzyılın ilk on yılında korteksi ilk kez haritalandırmıştı. Beyni, daha sonraları görme, dil ve duyusal süreci yönettiği öğrenilen 50 bölgeye ayırabilmişti. Yeni çalışmaya liderlik eden Dr. Matthew Glasser yaklaşık bir yüzyıl sonra beyinde konuşma-dil bölgeleri arasındaki bağlantıları çalışmaya başladığında mevcut haritanın yetersizliğini hemen fark etmişti. Bu 100 yıllık haritada, Brodmann'ın belirlediği alanları, yolları ve bunların arasındaki ilişkiyi bulmaya çalışmak gerekiyordu. Bu nedenle yaşamakta olan beyinlerde yapılan çalışmalarla yeni bir harita çıkarılması şart olmuştu.

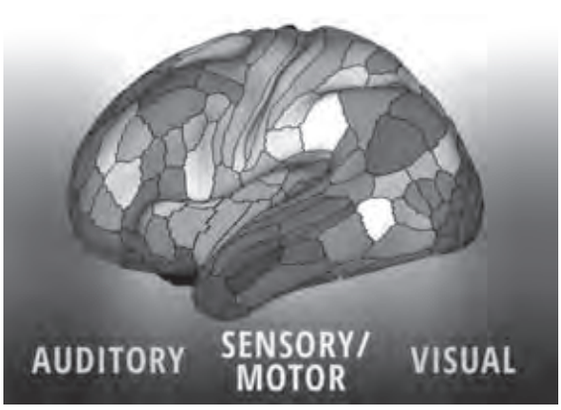
Haritayı yapmak için Glasser, Van Essen ve arkadaşları her iki cinsten 210 sağlıklı yetişkinden veri topladılar. Çalışmada MRI yöntemiyle hem dinlenme anında hem de hikâye dinlemek gibi basit işlevler sırasında korteksin kalınlığını ve nöronal kabloların etrafında oluşan hareketlenmenin miktarını belirlediler.

Her bir yarıküre için 180 alan belirledikten sonra çalışmayı sonlandırdılar. Aslında bunu son sayı olarak belirlememişlerdi. Ancak şu anki teknik imkânlarla kesinliği ispatlanamayacak durumlar oluşmuştu. Örneğin, korteksin bir bölümünde belirledikleri yamanın altı muhtemelen pek çok alt bölüme ayrılmaktaydı. Kesinliğini garanti edemeyeceklerinden bu bölgeleri tanımlamak istemediler. Daha ilerde, teknik imkânlar arttığında bu bölgeler de haritaya dahil edilebilecektir. Şimdilik çalışma garanti olan sınırları çizme konusuna odaklanmıştı.

Bazı bölgeler, 55b gibi açıkça belli bir görevi yapmakla yükümlüydü. Örneğin 55b, kişi bir hikâye dinlediğinde belirgin şekilde hareketleniyordu. Diğerleri örneğin görme sırasında veya hareketi kontrol etmede etkinleşiyordu. Pek çok bölge ise basit işlevlerde canlılık göstermiyordu, çünkü muhtemelen bu bölgeler sadece diğer başka ve farklı uyarılarla bir koordinasyon oluşturarak faaliyet gösteriyordu.

Son bir yüzyılda Brodmann'ın haritasıyla Glasser ve Van Essen'in oluşturduğu harita arasında çok sayıda, yaklaşık 50 ile 200 arası farklı bölgeyi tanımlayan harita çizilmiştir. Bu çalışmada ise bir önceki çalışmada elde edilen veriler üzerinden hareketle yeni elde edilen yüksek kaliteli MRI verileri geçişimli olacak şekilde kullanılarak bir algoritma oluşturulabilmiştir. Araştırmacılar aynı zamanda metotlarının, 210 sağlıklı genç erişkin birey beyninden elde edilen haritaya uyacak şekilde diğer bireylerin beyin haritalarının ortaya konmasında kullanılabileceğini belirtiyorlar.

Glasser'e göre geçmişte iki farklı beyin görüntüleme çalışmasından elde edilen sonuçların aynı bölgeye işaret edip etmediği her zaman açık

St. Louis Washington Üniversitesi Tıp Fakültesi'ndeki araştırmacılar tarafından çıkarılan yeni ve detaylı bir beyin haritası, beyin korteksini manzara inceliğinde ortaya seriyor. Bilindiği gibi korteks, beynin en dışında kalan, konuşma, alet kullanma, soyut düşünme gibi beynin duyusal algı ve dikkat gerektiren baskın yapılarını içeren bölümüdür. © Matthew Glasser ve Eric Young.

değildi. Şu anki haritayı kullanarak ve sıraya konmuş algoritmayı izleyerek farklı çalışmalar daha kesin biçimde karşılaştırılabilecektir.

Daha bireyselleşmiş haritalar elbette daha yararlı olabilecektir. Günümüzde örneğin Washington Üniversitesi'nde beyin cerrahları daha az detaylandırılmış bireysel beyin haritalarını, kritik alanlara (konuşma, motor fonksiyonlardan sorumlu alanlar vb.) zarar vermemek için operasyon öncesi hazırlıyorlar. Bireysel haritalar aynı zamanda nörolojik ve psikiyatrik hastalıkların tedavisine de rehberlik edebilecektir. Örneğin farklı tip bunamalar beyinde farklı bölgelerin dejenerasyonuyla karakterizedir. Klinisyenler bu etkilenen alana göre bireysel beyin haritası oluşturup kişiye özel bir tedaviye başlayabilecek ve takip edebilecektir.

Van Essen çalışmalarında kullandıkları yöntemleri ve belirledikleri 180 alanı *Nature* dergisine 200 ekstra sayfa içerecek şekilde koyduklarını ve bilimsel araştırma topluluklarının bunları kendi bilgisayarlarına yükleyerek mevcut araştırmayı derinleştirip yeni keşiflere yelken açabileceklerini özellikle belirtiyor.

Çeviren: Dr. Ebru Oktay

Kaynak: https://www.sciencedaily.com/releases/2016/07/160720135630.htm

Kelimeler beyinde nasıl temsil ediliyor?

Okumak, görece modern ve insana özgü bir yetenek. Bu yüzden, kelimelerin görsel olarak nasıl tanındığı sinirbilimciler için bir bilmece olageldi. Çünkü okumaktan sorumlu olan sinir sistemi bu amaca yönelik evrilmiş olamazdı.

Pittsburgh Üniversitesi Sinirbilim Cerrahisi Bölümü'nden Yard. Doç. Dr. Avniel Ghuman'a göre, beynin okumaya ayrılmış bölümleri yaklaşık 200 yıldır şiddetli bir tartışmanın konusuydu. 19. yüzyılın önde gelen sinirbilimcilerinden Wernicke, Dejerine ve Charcot, beyinde kelimeler için bir görsel merkez olup olmadığı üzerine tartışıyordu.

Son yıllarda, tartışmalar kimileri tarafından "görsel kelime alanı" olarak anılan sol orta fuziform girus üzerine yoğunlaştı. Pittsburgh'dan sinirbilim araştırmacılarının yeni bir çalışması bu tartışmalara işaret ediyor ve okumanın nörobiyolojisini kavrayışımıza ışık tutuyor.

Ulusal Bilimler Akademisi Tutanakları (*Proceedings of the National Academy of Sciences*) dergisinde 19 Temmuz'da yayımlanan çalışmada, Pittsburgh Öğrenme Araştırma ve Geliştirme Merkezi'nden Ghuman, Elizabeth Hirshorn ve Psikoloji Bölümü ile Bilişim Sinirsel Temelleri Merkezi'nden çalışma arkadaşları "görsel kelime alanı"nın rolünü çalışabilmek için dört epileptik hastanın sinirsel kayıtlarını ve beyin uyarımlarını incelediler. Hastalar ilaca dirençli epilepsileri için cerrahi tedaviyi tercih etti ve araştırmaya katılmak için gönüllü oldu. Beyin cerrahları, cerrahi müdahalenin parçası olarak hastaların görsel kelime alanına elektrotlar yerleştirdi. Bu da beynin yazılı kelimeleri nasıl tanıdığını anlamak için eşsiz bir fırsat sunmuş oldu.

Öncelikle, hastaların kelimeleri okuma yeteneğine ters etkide bulunuldu ve görsel kelime alanının olağan işlevini engellemek için elektrotlar vasıtasıyla acısız elektriksel beyin uyarımı kullanıldı. Hastalardan biri harfleri önemli ölçüde yanlış algıladı. Bir diğeri ise aslında okuduğu metnin içinde bulunmadığı halde, bazı kelime ve kelime parçalarının orada bulunduğu hissine kapıldı. Bu alanın uyarımı, nesnelerin ve yüzlerin adlandırılması üzerinde ise bozucu bir etkide bulunmadı (Uyarım hakkında kısa bir video şuradan görülebilir: https://youtu.be/N4FYG7UW-vM).

Elektrotlar vasıtasıyla uyarımın yanı sıra, ilgili alanın aktivitesi de hastalar kelimeleri okurken kayda alındı. Birkaç yüz milisaniyede yayılan beyin aktivitesinin, makine öğrenimi teknikleri kullanılarak analizi yapılırsa, hastaların belirli bir anda hangi kelimeleri okuyor olduğu araştırmacılar tarafından söylenebilirdi. Bu da gösteriyor ki, ilgili alanın sinirsel aktivitesi görsel kelimeler hakkındaki bilgiyi kodluyor ve sadece bir harf farklılık içeren kelimeleri dahi ayırt etmek için kullanılabiliyor ("keten" ve "kefen" gibi).

"Bu çalışma gösteriyor ki, görsel kelime alanı, yazılı kelimelerin ince detaylarına zarifçe ayarlanmış ve bu alanın okuduğumuz şeylerin beyindeki temsilini işlemek üzerinde önemli bir rolü var. Uyarım sonucunda kelime ve harflere dair algının bozulmuş olması, görsel kelime alanının okuma üzerinde özel bir rol oynadığına doğrudan kanıt oluşturuyor" diyor Hirshorn. "Bu sonuçlar, ayrıca, okuma bozukluklarının anlaşılması ve tedavisi hakkında önemli imalarda bulunuyor. Görsel kelime alanının aktivitesi, dilin işlenmesinde rol alan diğer beyin bölgeleriyle girdiği etkileşimle birlikte, ileri okumanın işareti olabilir. Bu sinirsel sistemin daha iyi anlaşılması, okuma bozukluklarının teşhis edilmesi ve hedeflenen terapilerin geliştirilmesi için önemli olabilir."

Ghuman'a göre, modern beyin kaydetme teknikleri ve ileri analiz yöntemleriyle birlikte sonunda beyin ve zihin hakkında yüzyıllardır sorulan sorulara cevap vermeye ve okuma bozukluklarının anlaşılmasına katkı koymaya kadiriz.

Çeviren: Onur Kılıç

Boğaziçi Ünv. Felsefe Böl.

Kaynak: https://www.sciencedaily.com/releases/2016/07/160720125521.htm

Yeni tez: Uçma düşünüldüğü gibi evrimleşmiş olamaz

Dr. Alexander Dececchi tarafından yapılan araştırma, uçmanın kuşlarda ilk olarak nasıl geliştiğine dair uzun süredir hâkim olan hipoteze meydan okuyor. Dahası, Dececchi'nin bulguları belli türlerin kanatlarını, neden uçmadan uzun süre önce geliştirdiği sorularını öne çıkarıyor.

Queen Üniversitesi Jeoloji Bilimleri ve Jeoloji Mühendisliği bölümünden öğretim üyesi Dr. Dececchi, kuşların kökenine dair evrimsel bir açıklama getirebilmek için fosil kayıtlarından ve modern kuşlardan alınan ölçümleri kullandı. Dr. Dececchi ve meslektaşlarına göre, tahmin edilen önceki metotların hiçbiri kuşlardan önceki dinozorların uçabilmesine imkân vermiyor.

Dr. Dececchi, "Önceki modellerin uçmanın gelişimine katkı sağladığı düşüncesini çürüten araştırmamız, bizi uçmanın bir kez mi yoksa birçok kez çeşitli evrimsel süreçlerle mi geliştiği sorusuna yanıt vermemize bir adım daha yaklaştırıyor" diyor.

Dr. Dececchi ve meslektaşları 45 örneği incelediler; bunların 24'ü kuşsal olmayan teropotlara (ön bacakları kısa, arka bacakları uzun bir dinozor türü) ve beş tanesi kuşlara ait. Fosillere ait bazı önemli değişkenlerin tespit edilmesinden sonra -vücut kütlesi ve kanat büyüklüğü- yaşayan kuşların kanat vuruşu, kanat çırpma açısı ve kaslarıyla ilgili çıktılarını değerlendirmek üzere ölçümler yaptılar.

Alınan değerler düşey sıçrama ve kanat yardımlı eğim koşusu (WAIR - paleontolojide kanat hareketiyle uçuşun kökenini bulma yolunda önemli bir yeri olan, yerde yaşayan birçok kuş türü için bir kaçış yöntemi) gibi uçmanın kökeniyle bağlantılı çeşitli davranışlar için bir model oluşturmak üzere kullanıldı. Bunlara ek olarak, yerden kendi imkânları ile kalkış yapıp kendi gücü ile uçabilme gereksinimlerini sağlayan türler de test edildi.

Dr. Dececchi, "Modern kuşların kaslarının ve anatomilerinin nasıl çalıştığını, ölçülerini biliyoruz" diyor. "Modelimizi kullanarak, belirli bir türün günümüzdeki kuşların yapabildiği gibi kendi gücü ile kalkış yapıp uçabilmesi işlevlerinin minimum eşik değerine ulaşamaması durumunda, bu davranışları ya da uçmayı gerçekleştiremediklerini rahatça söyleyebiliriz."

Araştırmacıların bulgularına göre, bu davranışların hiçbiri mevcut modeli sağlayan kriterlere uymuyor. Aslında, neredeyse tüm davranışlar, kuşların kökeninin hemen öncesinde evrimleşen türlerin dışında, ya az fayda sağlamış, ya da sağlamamış. Özellikle, bazı erken kanat adaptasyonlarının açıklaması olarak görülen kanat yardımlı eğim koşusu (WAIR) davranışına bakıldığında, bu davranışın sadece az miktardaki büyük kanatlı-küçük vücutlu türlerde (örneğin Microraptor) görülme ihtimalinin olduğu, geniş çapta bir açıklama olarak kullanılabileceğine dair bir kanıt bulunmadığı söyleniyor.

Dr. Dececchi'ye göre grubun bulguları, büyük kanatların ve süslü renkli tüylerin uçma ediminden önce işaret verme ve cinsel seçilim gibi amaçlara hizmet etmiş olmasının daha muhtemel olduğunu gösteriyor.

Büyük mavi balıkçıl (*Ardea herodias*).

Uçmanın tek seferde mi yoksa farklı zamanlarda farklı evrimsel süreçler sonucunda mı evrimleştiği sorusuna ise, halen tartışılan bir konu olduğunu söyleyerek cevap veriyor Dr. Dececchi. Birçok türün milyonlarca yıl önce -en yakın ortak atalarının 50 ila 100 milyon önce yaşadığı düşünülüyor- ve birbirlerinden binlerce kilometre uzaklıkta yaşamış olması, araştırmacılara uçmanın bir kez evrimleşip kaybolmuş ya da farklı türlerde tesadüfen aynılaşmış olabileceği gibi soruları halen sordurtuyor.

Dr. Dececchi, "Her bir sınıfın (taksonun) nasıl uçtuğuyla ilgili detayda bazı farklılıklar olmakla birlikte uçuşun türlerde paralel olarak evrimleştiğine dair kanıtlar var. Ancak bunların hepsi aynı cevaplara götürüyor bizleri" diyor. "Bu, bana göre, teropodlar üzerine yapılan son birkaç on yıllık çalışmanın getirdiği en heyecan verici sorulardan biri."

Çeviren: Ceyhun Ceylan
İTÜ Uçak Mühendisliği

Kaynak: https://www.sciencedaily.com/releases/2016/07/160718111708.htm

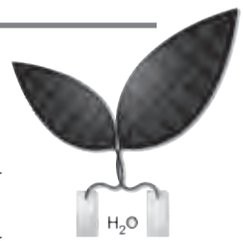
Homo erectus bizim gibi yürüyordu

1,5 milyon yıllık ayak izleri *Homo erectus*'un hayatına yeni bir pencere açıyor. Araştırmacılar Kenya'nın kuzeyinde birden fazla toplu halde *Homo erectus* ayak izi keşfetti. Leipzig'deki Max Planck Evrimsel Antropoloji Enstitüsü'nden araştırmacılar, yeni analitik teknikler kullanarak, insan gibi sosyal davranışlar ile uyumlu olan bir grubun yapısını ve yürüyen modern bir insan tarzının kanıtını sunan *Homo erectus* ayak izlerini ortaya koydular.

Fosil kemikler ve taş aletler insan evrimi hakkında bize birçok şey söyleyebilir, fakat bizim fosil atalarımızın bazı dinamik davranışlarını (bireylerin birbirleriyle nasıl etkileşimde oldukları ve nasıl taşındıkları vb. davranışları), paleoantropolojik verilerin bu geleneksel formlarından anlamak son derece zordur.

Alışılmış iki ayaklı hareket, diğer primatlar ile karşılaştırıldığında modern insanı tanımlayıcı bir özelliktir ve bizim ortak atamızın bu davranışının evrimi, fosil atalarımızın ve akrabalarımızın biyolojileri üzerinde derin etkiler oluşturmuştur. İki ayak üzerinde yürüyen ilk insan benzeri hominid kolunun nasıl ve ne zaman ortaya çıktığı üzerinde çokça tartışma olmuştur. Aynı şekilde, sosyal davranış ve grup yapısının bazı yönleri insanları, hemen hemen büyük evrimsel hareketlilikler yoluyla ortaya çıkan diğer primatlardan kesinlikle ayırmaktadır; henüz fosil veya arkeolojik kayıtlardaki grup davranışının yönlerini tespit etmek konu-

Gün ışığını sıvı yakıta çeviren biyonik yaprak

Yakıt aramak için toprağı delik deşik etme devri bitmek üzere olabilir, Daniel Nocera'ya bakılırsa ihtiyacımız olan tek şey güneşli bir gökyüzü. Harvard Üniversitesi Patterson Rockwood Enerji Profesörü Nocera ile Harvard Tıp Fakültesi Elliott T. ve Onie H. Adams Biyokimya ve Sistem Biyolojisi Profesörü Pamela Silver birlikte, sıvı yakıt elde etmek için su moleküllerinin güneş enerjisiyle parçalandığı hidrojen yiyici bakterili bir sistem yarattılar.

"Bu tam anlamıyla yapay bir fotosentez sistemi" diyor Nocera. "Önceden yapay fotosentez yalnızca suyun parçalanarak hidrojen ve oksijen molekülleri haline getirilmesi için kullanılıyordu. Ancak bizim yaptığımız fotosentezi A'dan Z'ye kapsayan gerçek bir yapay fotosentez sistemi, verimi ise doğadaki fotosentezin katbekat üstünde."

Harvard Üniv. Wyss Enstitüsü'nün kurucu üyelerinden olan Silver ise sistemin potansiyelinin kullanıma hazır yakıt üretiminin ötesinde olduğunu söylüyor. "Biyolojinin güzelliği, dünyanın en iyi kimyageri olmasından geliyor; biyoloji, kimya alanında bizim kolay erişemeyeceğimiz bir yetkinlik sergiliyor" diyor. "Temelde, işlem sonrasında herhangi bir karbon bazlı molekül oluşturabilecek bir platformumuz var. Dolayısıyla inanılmaz sayıda farklı iş için kullanılma potansiyeli var."

Tam adıyla "bionic leaf 2.0" (biyonik yaprak 2.0) olarak bilinen yeni sistem Nocera, Silver ve diğer biliminsanlarının önceki güneş ışığını izopropanole çevirebilen, ancak bu esnada birçok engelle karşılaşan çalışması üzerinden geliştirilmiş.

"Sorunlarımızın en büyüğü" diyor Nocera, "hidrojen üretmek için kullandığımız nikel-molibden-çinko alaşımı katalizörün aynı zamanda bakterilerin DNA'sına saldırıp onu yok eden tepkin oksijen türevlerini ortaya çıkarmasıydı. Bu engeli aşabilmek için araştırmacıların sistemi verimi düşürecek kadar yüksek voltajlarda çalıştırması gerekiyordu. Yeni çalışmamız için hiçbir tepkin oksijen türü oluşturmadığını kanıtladığımız yeni bir kobalt-fosfor alaşımı katalizör oluşturduk. Bu sayede voltajı düşürüp verimi etkiyeci bir seviyede arttırabildik" diyor. "Sistem şu an gün ışığını, en hızlı büyüyen bitkilerin yüzde 1'lik fotosentez veriminin daha üstündeki yüzde 10'luk bir verimle biyokütleye çevirebiliyor" diye ekliyor.

"Sistemin verimi-nin daha da arttırılması mümkün olsa da" diyor Nocera, "bu haliyle de ticari amaçlarla kullanılabilecek kadar verimli çalışıyor. Ancak teknolojik dönüşümün mümkün olması için başka bir modelleme gerekiyor." "Fotosentezden daha yüksek bir verim alabileceğimizi keşfetmiş olmamız çok önemli" diye ekliyor, "Ancak bu teknolojiyi gelişmekte olan ülkelerle de paylaşmak isterim."

Nocera'ya göre "biyonik yaprak" birçok açıdan "yapay yaprak" adını hak ediyor; sonuçta güneş ışığını kullanarak suyu hidrojen ve oksijen molekülleri haline getirip hidrojen yakıtı elde ediyor. "Düşününce fotosentez hayret verici bir süreç. Girdileri gün ışığı, su ve hava; bir de ağaca bakın. Biz de tam olarak bunu yaptık, tabii bizim yaptığımız aslında daha bile iyi çünkü tüm bu enerjiyi yakıta dönüştürebildik."

Çeviren: Defne Saraç

Türk Eğitim Vakfı İnanç Türkeş Özel Lisesi Öğrencisi

Kaynak: https://www.sciencedaily.com/releases/2016/06/160602151837.htm

Fosil ve modern ayak izlerinin şekilleri kolay ayırt edilemiyor. © Kevin Hatala / Max Planck Evrimsel Antropoloji Ens.

sunda bir fikir birliği ise bulunmamaktadır.

2009'da, bir dizi 1,5 milyon yıllık hominid ayak izi, Kenya'daki Ileret Kasabası yakınındaki bir bölgede keşfedildi. Max Planck Evrimsel Antropoloji Enstitüsü'nden biliminsanları ve çalışma arkadaşlarından oluşan uluslararası bir ekip, bu bölgedeki çalışmaları devam ettirerek bu süre boyunca benzeri görülmemiş ölçekte bir hominin izi fosili keşfini ortaya çıkardılar: Tahminen en az 20 farklı *Homo erectus* bireyinin meydana getirdiği toplamda 97 izi barındıran beş farklı bölge söz konusuydu. Araştırmacılar, deneysel bir yaklaşım kullanarak bu ayak izlerin şekillerinin, büyük olasılıkla benzer ayak anatomisini ve benzer ayak mekaniğini yansıtan, yalınayak modern alışılagelmiş insanlardan ayırt edilemez olduğunu keşfettiler. George Washington Üniversitesi ve Max Planck Evrimsel Antropoloji Enstitüsü'nden Kevin Hatala "Bu ayak izleri üzerine yaptığımız analiz, 1,5 milyon yıl önce fosil akrabalarımızdan en az birinin bugün bizim yaptığımız gibi yürüdüğü ortak varsayımını doğrudan destekleyen bazı kanıtlar elde etti" diyor.

Araştırmacılar, Ileret'teki hominid izlerinden vücut kütlesinin deneysel olarak türetilmiş tahminlerine dayanarak, iki en geniş kazılmış yüzey boyunca yürümüş olan, aynı zamanda birden fazla bireyin ayak izlerinden cinsiyetlerini tahmin ettiler, bu *Homo erectus* gruplarının yapısı ile ilgili hipotezler geliştirdiler. Bu bölgelerin her birinde, kendi aralarında muhtemelen işbirliği yapan birkaç yetişkin erkek kanıtı bulunmaktadır. Sosyal davranışların birçoğunun temelinde bulunan erkekler arasındaki işbirliği modern insanları diğer primatlardan ayırır. Hatala "1,5 milyon yıl önce yaşamış bir hominid içinde, özellikle *Homo erectus*'ta, erkekler arasında işbirliği ve karşılıklı hoşgörünün kanıtını bulmamız şaşırtıcı değildi. Fakat bu, derin zaman içerisinde bu davranışsal dinamiğe doğrudan bir bakışı ortaya çıkaran unsuru görmek için ilk fırsatımızdır" diyor.

Çeviri: Bünyamin Tan / Mimar Sinan Güzel Sanatlar Ünv. Klasik Türk Edebiyatı YL

Kaynak: https://www.sciencedaily.com/releases/2016/07/160712110444.htm

Tarihteki ilk çiftçiler genetik açıdan benzer değiller

Tarımın başlangıcına dair elde edilen en eski kanıtlar Neolitiğin çekirdek bölgesi olan Bereketli Hilal'e ait. Akdeniz'in doğu kıyısından başlayarak kuzeye, Anadolu'nun doğusuna uzanan bu bölgeye, şekli hilale benzediği için arkeolog James Henry Breasted tarafından Bereketli Hilal adı verilmiştir ve bugün çoğunlukla bu isimle anılır. Yaklaşık 10.000 - 12.000 yıl önce, bu bölgede yaşayan atalarımızın avcı toplayıcılıktan tarıma geçtikleri araştırmalarca destekleniyor. Başlangıçta mercimek, bezelye, arpa gibi besinlerin yabanıl çeşitlerini yetiştiren ve yabanöküzü, keçi gibi evcilleştirilmemiş hayvanları güden bu insanlar, zamanla bu hayvanları ve bitkileri evcilleştirmeye başladılar. Irak'taki Jarmo ve Ürdün'deki Jericho bölgelerindeki kazılardan elde edilen bulgular da bunu destekler nitelikte. Bu bölgeden yapılan göçler, tarımın Avrupa ve Asya'ya yayılmasını sağladı.

İlk çiftçilerin homojen bir grup oldukları ve tarım yöntemlerini, araçlarını çevrelerinde yaşayan toplumlara yaydıkları düşünülüyordu. Bu varsayım, tarımın tek bir insan grubu tarafından başlatıldığını savunmaktaydı . Fakat yeni çalışmalara göre durum tahmin edilenden biraz farklı.

Tarımın ortaya çıkışı ve yayılma süreci, antik DNA çalışmalarında önemli bir yere sahip. Bunun nedeni ise göç yollarının veya toplumlar arası ilişkilerin, genetik benzerliklerin (ve farklılıkların) tespit edilmesi yolu ile incelenebiliyor oluşu. Tarımın yayılma süreci de yine bu açıdan incelendiğinde, araştırmacılar tarım yapmakta olan Neolitik toplumlarının genetik olarak benzer olmasını beklemekteydiler. 14 Temmuz'da *Science* dergisinde yayımlanan makalede, Johannes Gutenberg Üniversitesi'nden Joachim Burger ve ekibi, incelediklerı farklı tarım toplumlarına ait Neolitik insan örneklerinin genetik olarak birbirlerinden çok farklı olduklarını anlatıyorlar.

Bahsi geçen çalışma, yaklaşık 10.000 yıl önce, günümüzde Irak ile İran sınırında bulunan Zagros Dağları'nda yaşamış dört farklı bireye ait örnekler ile yapılan antik DNA analizlerine dayanıyor. Birkaç bin yıl daha genç olan ve bugün Türkiye sınırları içerisinde bulunan, Bereketli Hilal'in diğer ucunda yaşamış bireyler ile yapılan DNA karşılaştırmaları sonucunda, bu iki toplum arasında büyük genetik farklılıklar tespit ediliyor. Araştırmanın sonuçlarına göre, Anadolu ve Zagros toplumları ortak atadan 46.000 ila 77.000 yıl önce ayrılmış, yani tarıma geçilmesinden çok çok önce. Bu da çalışmanın sonuçlarını son derece ilgi çekici kılıyor.

Bereketli Hilal'in doğusunda bulunan bu çiftçiler, batıya göç etmediklerinden tarımın Avrupa'ya gelmesi ile bir bağlantılarının olmadığı düşünülüyor. Çalışmanın bulgularından biri de bu antik çiftçiler ile günümüz Avrupalıları arasındaki genetik farklılık. Öte yandan antik Zagros çiftçilerinin genomlarının bugunkü Afganistanlı ve Pakistanlı insanların genomları ile benzerlik göstermesi, bu bölgede yaşamış olan insanların doğuya göç etmiş olduklarına işaret ediyor.

Neolitik boyunca evcilleştirilmiş türlerin, Güneybatı Asya üzerinden, doğudan batıya hareketi izlenebilirken Bereketli Hilal'in en doğusunda bulunan Zagros Dağlarında yaşamış olan insanların Anadolu ve Avrupa insanları ile genetik olarak bu kadar farklı olması şaşırtıcı bir sonuç. Çalışma bize, Avrupa'ya göçün düşünüldüğü kadar doğudan başlamadığını gösteriyor ve Zagros insanlarının daha önce tanımlanmamış bir Neolitik toplumu olduklarını söylüyor. Bu da tarımın Erken Neolitik'te birden fazla noktada, birbirlerinden bağımsız bir şekilde ortaya çıktığı fikrini destekliyor.

Kaynak: https://global.britannica.com/place/Fertile-Crescent

Hazırlayan: Arev Pelin Sümer

ODTÜ Biyoloji - Fizik Bölümleri

KAYNAKLAR

1) "Early Neolithic genomes from the eastern Fertile Crescent", Science, 14.07.2016, http://science.sciencemag.org/content/early/2016/07/13/science.aaf7943
2) "Where Did Agriculture Begin? Oh Boy, It's Complicated" , Rhitu Chatterjee / NPR, KPBS, 15.07.2016, http://www.kpbs.org/news/2016/jul/15/where-did-agriculture-begin-oh-boy-its-complicated/
3) "The world's first farmers were surprisingly diverse", Ann Gibbons, Science, 14.07.2016, http://www.sciencemag.org/news/2016/07/worlds-first-farmers-were-surprisingly-diverse

Erkekler kendi çalışmalarına kadınlara kıyasla daha çok atıfta bulunuyor

1779 ve 2011 yılları arasında yayımlanmış 1,5 milyon çalışmayla yapılan analize göre, erkekler kendi çalışmalarına kadınlara kıyasla ortalama yüzde 56 daha çok atıfta bulunuyor.

Analizde, dijital kütüphane JSTOR'daki (Journal Storage) disiplinlerarası çalışmalar incelendi ve erkeklerin "kendine-atıf" oranlarının son 20 yılda kadınların akademik çalışma sayılarındaki artışına rağmen yüzde 70 daha fazla olduğu görüldü. Çalışmalarda verilen referansların yaklaşık yüzde 10'undaki kendine atıfların yazarın cinsiyetinden bağımsız olması olası görünüyor.

5 Temmuz'da *arXiv*'de yayımlanan analiz, bu eğilimin kadınların yüksek akademik pozisyonlarda az temsil edilmesinden mi, yoksa başka bir etkiden mi kaynaklandığını açıklığa kavuşturamıyor. Makaleye göre; çevrebilim, evrim, sosyoloji ve moleküler biyoloji alanlarında çalışan akademisyenler kendine atıf yapmaya en yatkın olanlarken, tarihçiler ve klasik çalışmalar yapan akademisyenler en düşük eğilimi gösteriyor.

Kendi "borularını çalıyorlar"

Atıf, akademik dünyada biliminsanlarının daha iyi veya daha kötü olduğunu belirliyor. Üreticiliği ve araştırmacıların yayınlarının etkilerini ölçen h-index gibi geniş çapta tartışmalı standartlar için değer ölçüsü teşkil ediyor. Akademisyenlerin görevlerine devam etmesinde veya burs başvurularında verilecek kararlara genel olarak bu standart veriler temel oluşturuyor.

Çalışmanın yöneticisi Stanford Üniversitesi'nden sosyolog Molly King, akademisyenlerin meşru kendine atıflarının çoğunun uygun olduğunu belirtiyor. Bunlar şüphesiz bilinçli bir hile girişimi olarak görünmüyor. Yine de küçük bir bölümü kendi akademik atıf sayılarını arttırma maksatlı girişimler olabilir.

King, "Çalışmalarda yapılan her bir atıf gelecekteki çalışmalarda diğer biliminsanlarının ilgisini çekiyor" diyor. "Böylece erkekler kendi çalışmalarına yaptıkları atıflarla meslektaşlarından ekstra ilgi görüyor" diye ekliyor. King, işe alma ve görevi yürütme kararı veren komisyonların araştırmacıları ve çalışmalarını değerlendirirken bu durumu dikkate almaları gerektiğini belirtiyor.

King ve ekibi, çalışmalardaki tüm yazarların isimlerine ve ABD Sosyal Güvenlik Kurumu kayıtlarına bakarak cinsiyetlerini belirlediler. Cinsiyet bilgisi edinemedikleri yazarları çalışmadan çıkardılar. Aynı zamanda makalelerde yalnızca isminin baş harfi bulunan yazarları da çalışmanın dışında bıraktılar. Doğrusu, çalışmada kadın yazarların bazı durumlarda yalnızca cinsiyetlerini gizlemek için özellikle isimlerinin yalnızca baş harflerini kullandıkları öne sürülüyor.

Coventry, Birleşik Krallık'taki Warwick Üniversitesi'nden veri bilimcisi Adrian Letchford veri tabanındaki tüm yazarların yalnızca yüzde 56,4'ünün cinsiyetlerinin kesin olarak belirlenebildiğini söylüyor. "Özellikle kadınların bilinçli olarak isimlerini gizledikleri düşünülünce geri kalanlar önemli bir veri kaybına sebep oluyor."

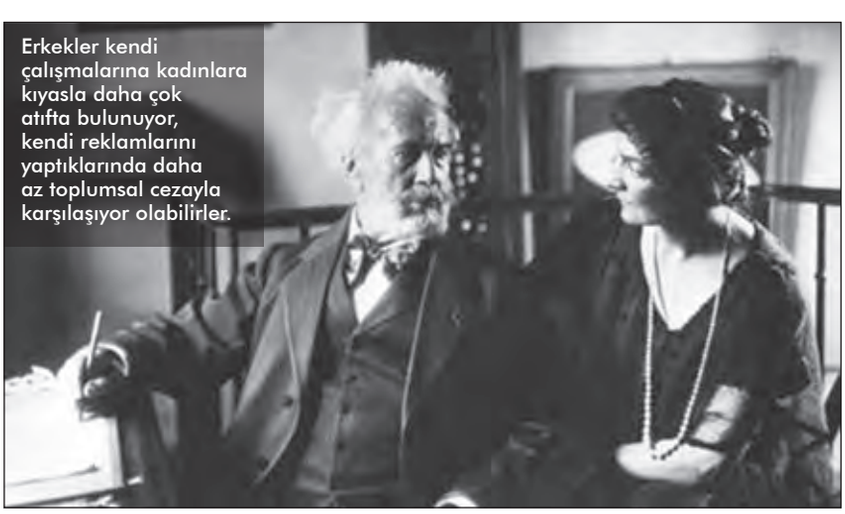
İndiana Bloomington Üniversitesi'nden bilgi bilimci Cassidy Sugimoto, bir akademisyenin üretkenliğini takip etmenin bir yolu olmadığını veya akademide genellikle daha yüksek derecelerde bulunan erkeklerin dolayısıyla daha çok makale yayımladıklarını ve kendine atıf yapmak için daha fazla çalışmaları bulunduğunu belirtiyor. "Kendine atıf üretkenliğe oldukça bağlı: Kimse henüz yazmadığı bir çalışmaya atıfta bulunamaz." Çalışmada incelenen akademisyenlerin yaklaşık yüzde 78'i erkek ve ancak yüzde 22'si kadın.

Bu eğilimin, çalışmaların yazarlarına bakarak, erkeklerin kendi yeteneklerini gösterme kabiliyetlerinin kadınlardan daha yüksek olduğu veya erkeklerin kadınlara kıyasla kendi tanıtımlarını yaptıklarında daha az toplumsal cezaya maruz kaldıkları gibi başka açıklamaları da olabilir. Bir diğer muhtemel katkı faktörü ise erkeklerin uzmanlaşma eğiliminin daha yüksek olması olabilir. Bu, aynı alanda çalıştıkları mevkidaşlarının daha az olduğunu gösterir ve daha çok kendine atıf yapmalarına sebep olabilir.

Ama yine de, Sugimoto konunun ilgiye değer olduğunu düşünüyor. "Cinsiyete bağlı kendine atıf düzeyleri önemli bir gözlem ve yeni sorgulama alanları açarak bilimsel politikalar için olası öneriler barındırıyor olabilir."

Çeviren: Aykut Özbeytemur
İTÜ Uçak Mühendisliği

Kaynak: Dalmeet Singh Chawla, http://www.nature.com/news/men-cite-themselves-more-than-women-do-1.20176

Erkekler kendi çalışmalarına kadınlara kıyasla daha çok atıfta bulunuyor, kendi reklamlarını yaptıklarında daha az toplumsal cezayla karşılaşıyor olabilirler.

Gelir düzeyi farklı öğrencilerin işler belleklerinde farklılıklar

Toronto Üniversitesi ve MIT araştırmacıları, gelir düzeyi düşük öğrenciler ile gelir düzeyi yüksek öğrenciler arasında telefon numaralarını hafızada tutmak, matematik problemi çözmek gibi anahtar beyinsel fonksiyonları olan işler belleğin yeterliliği açısından önemli farklılıklar olduğunu keşfettiler.

Bir grup ortaokul öğrencisinin beyin aktivitelerini ölçmek ve haritasını çıkarmak için fonksiyonel MR (manyetik rezonans görüntüleme) kullanan araştırmacılar, test edilen düşük gelir düzeyine sahip öğrencilerin işler bellek kapasitesinin yüksek gelirli öğrencilerinkine oranla daha düşük olduğunu fiziksel olarak belgelediler.

Çalışmanın sonuçları *Developmental Science* dergisinin 19. sayısında yayımlandı.

Araştırmanın başındaki Amy Finn'in (Toronto Üniversitesi Psikoloji Bölümü) belirttiğine göre, kavrama kabiliyetinin neredeyse tamamı için esas olan yetiye yönelik olarak, düşük gelirli çocukların beyninde böylesine niteliksel farklılıktaki tepkiler oluşabileceği daha önce hiç gösterilmemişti.

Finn'in belirttiğine göre araştırmacılar, katılımcı öğrencilerin tabi tutulduğu standart bir matematik sınavından elde edilen veriye dayanarak, bir adım öteye gittiler ve işler bellekteki bu farklılıkların akademik başarı ölçütleri üzerinde de etkisi olduğunu gösterdiler.

Araştırmacılara göre, bu çalışmalar nörolojideki gelir-başarı ilişkisini anlamak için atılmış büyük bir adım ve henüz bütünlüklü bir açıklama yapılamamış olsa da beyin fonksiyonları ile sınavlarda elde edilen puanlar arasında bir bağlantı kurduğu için önemli.

Finn konuya ilişkin olarak şunu söylüyor; "Yüksek gelirli aileler ile düşük gelirli ailelerin çocuklarının sinir sistemlerinde farklılıklar olduğunu biliyorduk; fakat bunun problem çözmede gerçekten önem taşıdığını bilmiyorduk. Artık bunu kanıtladığımıza göre, düşük gelirli öğrencilerin başarısına destek olacak önemli adımlar atabiliriz."

Test edilen 67 öğrencinin tümü Boston bölgesindeki yedinci ve sekizinci sınıflardan seçildi ve tanıtım yoluyla okul sonrası programlara dahil edildiler. Etnik olarak çeşitlilik gösteren grupta kız ve erkek katılımcıların sayısı hemen hemen eşitti.

Araştırmacılar beyinde, prefrontal korteks gibi, yüksek düzeyde fonksiyonlar için önem taşıyan bölgelere odaklandılar. Yapılan gözlemlere göre, yüksek gelir düzeyindeki öğrenciler beynin bu bölgesini verilen görev zorlaşana kadar aktif olarak kullanmıyor. Öte yandan düşük gelir düzeyindeki öğrenciler, nispeten daha basit görevlerde bile beynin bu bölgesini daha sıklıkla ve geniş çapta kullanıyorlar.

Finn'in belirttiğine göre bu bulgular; beyindeki bilgiyi muhafaza ve organize eden işler bellekten faydalanılması bağlamında, düşük gelir düzeyindeki çocuklarda birtakım farklılıklar olduğunu ortaya çıkarıyor.

Finn, insanların bu verileri düşük gelir düzeyindeki çocuklar ile yüksek gelir düzeyindeki çocukların beyinleri arasındaki bu fiziksel farklılığın kalıtımsal olduğu sonucuna varacak şekilde yorumlamalarından endişe duyduğunu belirtiyor ve hiçbir şeyin gerçekten ötede olamayacağını ekliyor. "Beyin biçimlendirilebilir bir organdır ve tüm bunlar doğru eğitim ve daha iyi fırsatlar sayesinde değiştirilebilir. Tüm bunları beyinde gözlemliyor olmamız, bunların kanunmuşçasına değiştirilemez olduğu anlamına gelmez" diyor.

Finn'e göre, araştırmacıların genellikle çalıştıkları grupların gelir düzeyine yönelik yerleşik önyargılar sebebiyle bu farklılıklar muhtemelen daha önce hiç gözlemlenmedi. Bu durumu şu şekilde açıklıyor; çoğunlukla bilişsel sinir bilimi ile ilgili çalışmalar orta ve yüksek gelir düzeyinden gelen katılımcılar üzerinde yürütülüyor; çünkü üniversiteye yakın gruplarla çalışmak düşük gelir düzeyindeki topluluklara ulaşmaktan daha düşük maliyetli.

Ayrıca Finn bu çalışmada çevresel faktörlerin göz önünde bulundurulmadığının ve düşük gelir düzeyinin kronik stres gibi durumlarla bağlantılı olduğunun altını çiziyor ve şunu ekliyor, "Sebep ne olursa olsun, işler belleklerinin niteliksel olarak birbirinden farklı olduğu gerçeğini değiştirmiyor."

Çeviren: İlayda Öncü

Kaynak: https://www.sciencedaily.com/releases/2016/07/160720125448.htm

Gülen Cemaati'nin ideolojisini anlamak için...

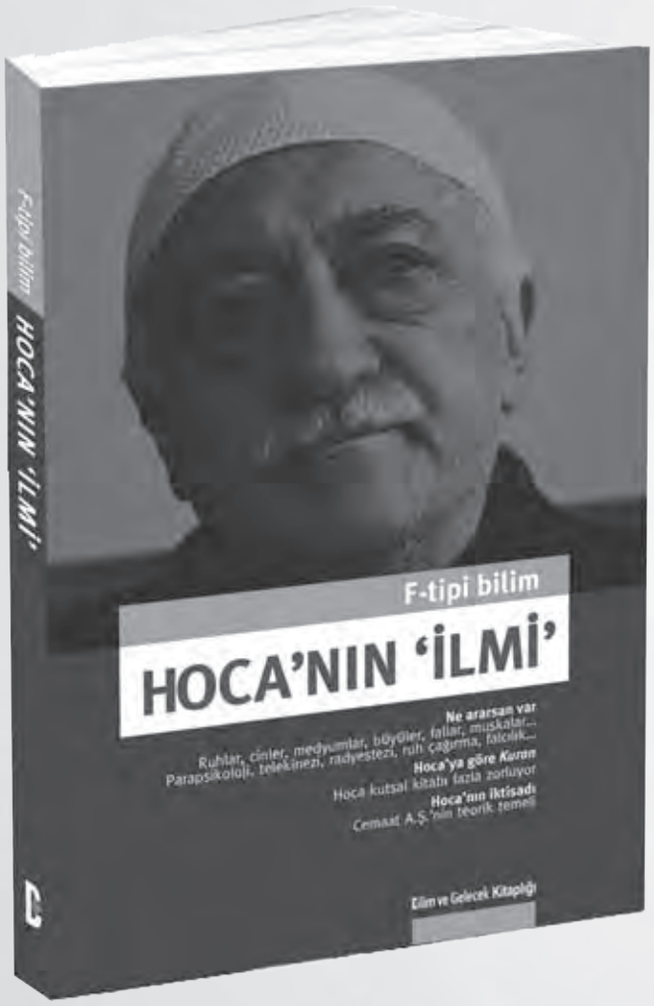
İMAM'IN ŞARLATANLIĞI

Ne ararsan var

Ruhlar, cinler, medyumlar, büyüler, fallar, muskalar...
Parapsikoloji, telekinezi, radyestezi, ruh çağırma, falcılık...

Hoca kutsal kitabı fazla zorluyor!

Cemaat A.Ş.'nin teorik temeli

F- Tipi Bilim
HOCA'NIN 'İLMİ'

Bilim ve Gelecek Kitaplığı • www.bilimvegelecek.com.tr • 0216.349 71 72

Narsisizm nedir?

Eko ve Narkisos, John William Waterhouse.

Her devir kendi kişilik yapılanmasını gerektirir. Yeni dönemde yeni insan, yeni kişilik ve yeni psikopatoloji! Temelde dürtüsel arzuların bastırılmasına dayanan nevrotik kişilik örgütlenmesi artık sistem için kullanışlı olmaktan çıkmış, arzuları tatmin edebilecek nesnelerin gerçekten de var olduğu sanrısına kapılmış, önündeki engellerin gereksiz olduğu inancıyla arzuya sınırsız serbestlik talep eden sapkın/ pervert ruhsal çekirdeğin çatlayıp ortaya döküldüğü yeni bir kişilik örgütlenmesi ön plana çıkmıştır: Narsisistik kişilik.

Hakan Kızıltan
Klinik Psikolog-Psikoterapist, İstanbul Tıp Fak. Psikiyatri Anabilim Dalı

Hikâyemiz hem erkek hem dişi olarak yaşamış yegâne kişi olan Tiresias ile başlıyor. Zeus ve Hera, cinsel eylemden kadının mı yoksa erkeğin mi daha çok zevk aldığına dair yaptıkları tartışmada birbirlerini ikna edemeyince, bunu bilebilecek tek kişi olan Tiresias'ın hakemliğine başvururlar. Tiresias'ın tercihi kadınlardan yana olur. (Ancak, mitin bazı versiyonlarında Tiresias diplomatik biçimde, kadınların zevki on kat daha şiddetli hissettiklerini, erkeklerin ise on kat daha sık yaşadıklarını belirtir.) Bu yanıt üzerine son derece öfkelenen Zeus, Tiresias'ı kör eder, ancak Hera, bu cezayı telafi etmek için Tiresias'ın gönülgözünü açar ve ona kehanet becerisi bahşeder.

Narkisos, annesi Liriope'nin ırmak-tanrısı Sefisus'un tecavüzüne uğramasının ardından doğar. Doğumundan itibaren müstesna bir güzelliğe sahiptir; bu öylesine bir güzelliktir ki, haset dolu dedikoducular Tiresias'a gelip, böyle güzel bir yaratığın uzun bir süre yaşayıp yaşayamayacağını sorarlar. Tiresias gizemli bir yanıt verir: "Uzun yaşayabilir, kendini tanımazsa şayet!"

Bir süredir, Hera kocası Zeus'un su perilerinden biriyle düşüp kalktığından kuşkulanmaktadır. Zeus'un sevgilisinin hangi peri olduğunu bilmeyen Hera, bunu öğrenmek için bir gün korulara iner. Hera'nın geldiğini sezen perilerin hepsi kaçışır; bir tek Eko kalır ortada. Hera, "Zeus'un sevgilisi olsa olsa bu peridir" diye düşünür ve onu cezalandırır. Eko artık konuşamayacak, kendinden önce kim konuştuysa onun son kelimesini tekrarlayacaktır ancak.

Narkisos büyümüş; yakışıklı, herkesi kendine âşık eden, yürekler yakan bir delikanlı olup çıkmıştır. Narkisos'a âşık olan Eko hep onun peşinde dolaşır ama ağzını açıp da tek bir kelime söyleyememektedir. Bir gün eline bir fırsat geçer. Narkisos arkadaşlarına "Kimse var mı burada?" diye seslendiğinde son kelimeyi sevinçle tekrarlar: "Burada, burada." Ağaçların arkasında durmaktadır. Narkisos göremez onu. "Gel" diye bağırır. Eko "Gel" der ve kollarını açarak ağaçların arasından çıkar. Periyi görünce pek şaşırır Narkisos, "Bana dokunmana izin vermektense ölürüm daha iyi" der ve kaçıp gider. Bu kırdığı ilk kalp değildir Narkisos'un, daha evvel de

ona âşık pek çok periyi reddetmiştir. Bunun üzerine beddua eder periler ve yakararak tanrılara, Narkisos'un cezalandırılmasını isterler:

"Narkisos da düşsün aşka / Ve acı çeksin, aynı bize çektirdiği gibi / O da, bizim gibi, âşık olsun / Ve görsün umutsuzluğu"

Yakarışları duyan yüce tanrılar "Başkalarını sevmeyen kendini sevsin!" derler ve katı yürekli delikanlının cezalandırılması işini adı "Haklı Öfke" anlamına gelen Tanrıça Nemesis'e bırakırlar. Nemesis'in görevini yerine getirmesi uzun sürmez. Avdan dönen Narkisos susayıp da duru bir pınara eğilince suda kendi yüzünü görür. Neden sonra, yansımanın kendine ait olduğunu fark eder ve "Başkaları benim yüzümden ne acılar çekmiş; şimdi anlıyorum" der. "Kendime olan sevgimle yanıyorum ben. Suda yansıyan bu güzelliğe nasıl kavuşabilirim? O güzellikten vazgeçemem de. Artık yalnız ölüm kurtarır beni."

"Anlıyorum o benim, aldatmıyor beni artık hayalim / Tutuşturan da ben, tutuşan da, kendime olan sevgimle yanıyorum / Ne yapayım? İsteneyim mi, isteyeyim mi? İstenecek ne kaldı artık? / Beni yoksul ediyor varlığım; arzuladığım benliğimle / Ayrılabilsem vücudumdan; garip bir dilek seven için ama / Sevdiğim uzak olsa keşke! / Kemirsin artık gücümü acı; geldi son günleri ömrümün / Göçüyorum hayatımın baharında / Ölüm zor gelmeyecek bana, dinecekse acılarım / Sevdiğim daha uzun ömürlü olsun dilerdim / Ve şimdi can verelim, ikimiz de bir solukta"

Böylece, su kıyısında eriyip gider Narkisos. Canı Ölüler Irmağı'nı geçerken suya eğilir ve son bir kez bakar o güzel yüzüne. Su perileri, gömmek için boşa ararlar Narkisos'un ölü gövdesini. Ancak, eridiği yerde güzel, yepyeni bir çiçek açar. Sevdiklerinin adıyla adlandırırlar onu, Narkisos (nergis) derler.

Can çıkar huy çıkmaz, derler. Söylendiğine göre, Narkisos, şimdi de Ölüler Ülkesi'ndeki Stiks sularına bakıp kendi görüntüsünü seyredermiş. Eko'ya gelince… Narkisos onu reddettiğinden beri derin ve karanlık mağaralara ve ıssız koyaklara çekilmiştir. Tek başına yaşar dağlarda ve kim yüksek sesle bir şey söylese, son kelimeyi tekrarlar hâlâ. (Hughes, 1997; Hamilton, 1996; Estin & Laporte, 2002)

Narsisizm sorunsalının doğuşu

İnsanoğlu diğer hayvanlarla benzer içgüdülere (beslenme, savaş-kaç, üreme, vb.) sahip olmasına rağmen, benzersiz evrimsel geçmişi dolayısıyla, söz konusu içgüdüleri tatmine taşıyacak yeterlilikte beceri ve donanımdan, genetik olarak belirlenmiş, bedene içkin "organik ego[1]"dan yoksundur. İçgüdüleri nötralize edecek yetkinlikte organik egonun yokluğu sonucu gelişen acizlik nedeniyle içgüdüsel uyaranların nöral düzeyde kronik biçimde frustrasyona (engellenme, hüsran) uğraması, bedeniyle kendini özdeşleştiren benliği[2] -["Ego her şeyden önce beden-egodur" demişti Freud (1923)]- kronik bir yetersizlik hissiyle sakatlar. Narsisistik sorunsal esas itibarıyla işte bu acizlik ve yetersizlikten türer.

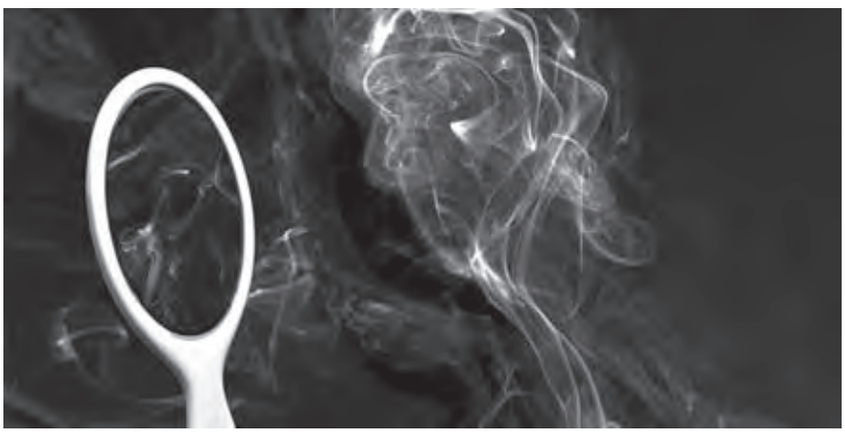
Psikanalizin kurucu ismi Sigmund Freud (1996), narsisizmi "egonun[3] libidinal yatırıma uğraması" olarak tanımlamıştı. O halde öncelikle yaşam dürtüsünün enerjisi olarak bildiğimiz libidonun niteliğine ve libidinal yatırım davranışına bir göz atalım. Libido doğası gereği benliği tatmine ve dolayısıyla hazza taşıyacak (içsel ve/veya dışsal) nesnelere[4] bağlanma eğilimindedir. Söz konusu bağlanma fenomenolojik planda ilgili nesneye yönelik sevgi, tutku, güven ve memnuniyet gibi duygularla kendini belli eder. Narsisizm söz konusu olduğunda özellikle vurgulamak gerekir ki, bu nesne benliğin bizatihi kendisi de olabilir, zira libidonun kaynaklandığı "id"[5] açısından yatırımın hedefi olarak benliğin diğer nesnelerden herhangi bir farkı yoktur. Dolayısıyla, libidonun benliğe yönelik narsisistik yatırımı duygusal planda benlik değeri, özsevgi, özgüven ve kendinden memnuniyet olarak deneyimlenecektir.

İnsani ego, içgüdüleri tatmine taşıyacak yapısal yeterlilikte olmadığı içindir ki benliğe yönelik narsisistik yatırım mutlak olmayacak, libido benlikten ziyade, nesne ilişkilerini oluşturacak biçimde, güç ve yeterlilik atfettiği nesnelere yönelecektir. Nitekim libidonun temel davranışını incelediğimizde benliği tatmine taşıyacak nesne olarak benlikten ziyade nesneleri tercih ettiğini gözleriz. Bir başka deyişle, sevilen, saygı duyulan, beğenilen, hayran olunan, özenilen, onun gibi olunmak istenen çoğu kez hep bir başkasıdır.

Dikkat edilirse ileri sürdüğüm bu ruhsal şemada benliğin yetersizliği

"Kendime olan sevgimle yanıyorum ben. Suda yansıyan bu güzelliğe nasıl kavuşabilirim? O güzellikten vazgeçemem de. Artık yalnız ölüm kurtarır beni."
Gerard-van-Kuijl'in *Narkisos* adlı tablosu.

ve/veya eksikliğine işaret eden narsisistik sorunsal dışsal birinin müdahalesinden, travmatik ihmali ve/veya ihlalinden, kişilerarası ilişkilerde geçen gerçek bir yaşantıdan kaynaklanmaz. Daha ziyade egonun içgüdüsel uyaranlar karşısındaki içsel çaresizliğinden kökenlenen ilişki-dışı diyebileceğimiz ontolojik bir yetersizliktir söz konusu olan. Dışsal nesnelerle (insanlarla) ilişki bu ontolojik yetersizliğin gölgesi altında başlayacak; olumlu yaşantılar benlikteki bu yetersizliği hafifletirken olumsuz yaşantılar pekiştirip derinleştirecektir. Bu açıdan ele alındığında, psiko-antropolojik bir fenomen olarak tanımlayacağım narsisizm, son tahlilde, insanı insan yapan koşullar ve imkânlarla ilişkilidir ve insani egonun ontolojik yetersizliğinden türer.

Egonun ontolojik yetersizliği salt libidinal yatırımda eksiklikle sonuçlanmaz; benlik egonun yetersizliği ölçüsünde agresif yatırımın da hedefi haline gelir. Egonun içgüdüleri nötralize etmekteki zafiyeti benliğin kendinden daima -en hafifiyle bir parça- nefret etmesine, ne yapsa gideremediği bir hoşnutsuzluk duymasına neden olur. İnsanoğlunun kökensel yetersizlik ve acizlik dolayısıyla kendine yönelik agresyonu, kendinden ve varoluşundan duyduğu kronik ve kökensel hoşnutsuzluk dışarıya yansıtıldığında nesneye yönelik agresyona dönüşür. İçsel acizlik ve hoşnutsuzluktan dışsal nesneyi sorumlu tutmak ve agresyonu ona yansıtmak suretiyle, benlik, aslına bakılırsa, kendi acizliğini ve yetersizliğini gerekçelendirirken örtbas da etmiş olur.

Tüm bu saptamalardan hareketle, eğer benlik yalnızca kendini tatmine taşıyan nesneyi sevebiliyorsa (Freud, 1915) ve eğer narsisizm benliğin libidinal yatırıma uğramasının sonucu olarak insanın kendinden memnuniyeti, kendini sevmesi ile ilişkiliyse, o halde insan en temelde kendinden memnun değildir; kendinden ziyade nesnesini sever. Ancak öte yandan nesneye bağımlı olmanın frustrasyona açık doğası gereği kendine yetebilmek, kendi gereksinimlerini tatmine taşıyacak yeterliliğe sahip bir egoya da sahip olmak ister.

Narsisistik psikopatolojide en belirgin haliyle ortaya çıkan yetersizlik, değersizlik ve yabancılık hislerinin ve tüm bu hislerden kurtulmak üzere kullanılan büyüklenmeci, şişinmeci, kibirli ve güç odaklı savunmaların kökeninde, türümüzün bu dünyadaki varoluşsal yabancılığı ve yetersizliği yatar aslında. Bu nedenledir ki, narsisizm, yalnızca, bazılarımızın kendi özel tarihlerinin arızi sonucu olarak yaşadığı şahsi bir mesele değil, türümüzün ortak meselesidir. Varoluşumuzun kalbindeki bu temel arıza ile kendi bireysel yazgımız içindeki temas ve baş etme tarzımız kişisel psikopatolojimizi ve/veya "normalliği"mizi belirler.

Tanrısallık arzusu ve cennet fantezisi

Psikanalitik kurama göre insan ruhunun işleyiş mekanizması, acı veren ve/veya tatminden yoksun varoluş durumundan, haz ve tatmini içeren, her tür eksikten muaf narsisistik tamlık durumuna meyleden fanteziler oluşturmaya ayarlıdır. Organik yetersizlik nedeniyle içgüdülerin nöral frustrasyonu dolayısıyla insan yalnızca içgüdüsel gereksinimlerin tatminini değil, daha ziyade gereksinimlerini tatmine taşıyacak kudrette egoya sahip olmayı arzular. İçgüdüsel tatminin zora girmesi ve yaşanan şiddetli frustrasyonlar tatmini kaçınılmaz biçimde güçle ilişkili hale getirir, muktedir olma arzusu tatmin arzusuyla iç içe geçer ve benlik her arzusunu tatmin edebilecek kudrette tümgüçlü, tanrısal bir "ego ideali" fantezisine kapılır. Öyle ki, söz konusu fantezi, içgüdüsel boyuttan özerk bir ruhsal bileşen olarak, insanda bitmez tükenmez bir iktidar tutkusuna yol açar.

Özdeşleşildiği takdirde egoyu acizliğinden kurtaracağı umut edilen ego ideali, benliği **mutlak narsisizm** durumuna taşımayı vaat eder. İnsanın kökensel yetersizliğinden türeyen, nesne ilişkileri içinde yaşadığı frustrasyonlarla güçlenen **mutlak narsisizm** fantezisi ilhamını erken çocukluk çağına özgü tatmin olma deneyimleri esnasında yaşadığı yoğun hazdan alır. Ruhsallığın tamlık idealini amaçlayan temel arzu kipidir mutlak narsisizm; tatmin için arzulamanın yeterli koşul sayıldığı, insanlık durumunun sınırlarını yıkmaya yönelik tutku dolu bir arzu. Her ihtiyacın tatmin olacağı, benliğin sınırsız imkân ve kudrete, sonsuz mutluluk ve huzura ve nihayet ölümsüzlüğe kavuşacağı ideal bir varoluş hali, ruhun ütopyası bir başka deyişle. Mutlak narsisizm ve onun kişileşmiş temsili olan "ego ideali" bireysel ve kolektif tüm narsisistik fantezi ve ütopyaların merkezinde rol alan ruhsal çekirdektir. Nitekim geçmişten bugüne mitolojik ve dini tüm cennet tasvirlerinde, birçok ideolojik ütopyada bu nihai arzunun izine rastlarız; açlığın, yoksunluğun, kaybın ve hayal kırıklığının, tatminsizliğin ve mutsuzluğun, emniyetsizliğin ve nihayet ölümün olmadığı mükemmel bir varoluş hayali.

Psikanalitik kuram bu arzunun işaret ettiği ideal durumu, ruhsal bir homoestasisi çağrıştıracak biçimde **birincil narsisizm** olarak kavramsallaştırır. Psikanalizin, yaşamın başına yerleştirdiği yarı mitik gelişim dönemi birincil narsisizm, rahim içi fetal döneme dek izi sürülen, benlik-nesne ayrımının öznellikte henüz gerçekleşmediği, libidonun sadece ve sadece benliğe yatırıldığı, ben-

liğin sadece kendini sevdiği ruhsal dünyanın yitik asr-ı saadet dönemidir. Kurama göre birincil narsisistik dönemde benlik gereksinimlerini kapalı devre solipsist ruhsal evreni içinde kendi başına doyurabildiğini sanrılar. Ancak, günü geldiğinde, benliğin dürtüsel gereksinimlerini kendi içinde kalarak tatmin edemeyeceğini, tatminin dışsal erişkin bir nesneye bağlı olduğunu fark etmesiyle beraber nesne ilişkilerinin (kişilerarası ilişki) ve nesne sevgisinin başlaması insanın ruhsal tarihinde bir dönüm noktası olur. Freud'un **hilflosigkeit** kavramında ifadesini bulan çocuksu benliğin dürtüleri karşısındaki acizliğinin ayırdına varması narsisistik tümgüçlülüğü yerle bir eder ve benliğin kendine atfettiği bütünlük/tamlık hissiyatını parçalar. Bu andan itibaren benliğin feragat edip ego ideali biçiminde nesneye yansıttığı narsisistik tümgüçlülük tüm bir yaşam süresi boyunca nesne yatırımları, özdeşleşmeler ve içselleştirmeler aracılığıyla parça parça benliğe geri alınmaya çalışılacak ancak arzulanan geri dönüş asla yaşanamayacaktır. Öyle de olsa, benliğin gereksinimlerini nesneye muhtaç kalmadan kendi başına doyurabildiği ve dolayısıyla yetersizlik, doyumsuzluk, eksiklik ve hayal kırıklığı gibi "hayatın arızaları"ndan muaf olduğu birincil narsisistik dönem ruhsal bellekte sonraki her yaşantının ona göre kıyaslanacağı eksiksiz bir mutluluk hatırası ve tümgüçlü bir tamlık hissi olarak yaşamayı sürdürecektir. İnsan olmak her şeyden evvel eski mükemmellik durumunun hasretini çekmektir, demişti Fransız psikanalist Janine Chasseguet-Smirgel (1985) ve eklemişti: İnsan tüm yaşamı boyunca, her edimiyle, illetli bir hayvan misali yitip gitmiş o görkemli bir mazinin peşinde nafile koşup duracaktır.

Dinlerle klasik psikanalitik kuramı beklenmedik biçimde benzer bir yanılsamada birleştiren narsisistik fantezinin yine benzer biçimde kayıpla ilişkilendirilmesi özellikle dikkate değer. Peki, ama neden her daim bir kayıptan söz edilmektedir; kayıp bir cennetten, kaybedilen ilksel mükemmellik halinden veya kayıp bir nesneden? Muhtemelen şu nedenle: Kaybın içerdiği anlam itibarıyla, (maddi veya ruhsal) evrende hiçbir şeyin gerçekte kaybolmayacağını, yalnızca yer değiştirebileceğini düşünürsek, şimdi ve burada çektiğimiz acıların, yaşadığımız hayal kırıklıkları ve kaygıların ve nihayet ölümün aslında kaybın ardından gelişen geçici birer durum olduğunu; kaybettiğimiz mükemmel varoluşu nihayet bulduğumuzda eski görkemli maziye tekrar döneceğimizi -bilinçli ve/veya bilinçdışı- umut etmek pekâlâ işimize gelir. Dinsel düşünce cennet tasarımı aracılığıyla kurguladığı narsisistik mükemmellik durumunu gerçekten öngörür ve vaat ederken psikanaliz insanoğlunun bu hayalin peşinde durmaksızın koşmasına rağmen bunu gerçekte asla başaramayacağının farkındadır. Tamlık, eksiksizlik, tümgüçlülük, mutlak ve ebedi saadet bir hayaldir; yaşam içinde yol almak için, belki, peşine düşülmesi ama asla kanılmaması gereken nafile bir hayal.

Âdem ile Havva'nın cennetten kovulma mitinde de örneğini gördüğümüz üzere, insan(lık) zihni aslında hiç yaşamadığı bir ruhsal mükemmelliği kaybettiğine inanarak avutmaktadır kendini. Ruhsal bir saltanatı kaybetmiş olmak, ona hiç sahip olmamış olmaktan daha az umutsuz ve daha az gurur kırıcıdır besbelli ki. Birincil narsisizmi, aynen çocuksu cinsel kuramların gördüğü işleve benzer biçimde, travmatik insanlık durumunu çarpıtmak suretiyle anlamlandırmaya çalışan insan ruhsallığının sığındığı çocuksu ontolojik kuramlarından biri olarak yorumlamalıdır kanımca: Bu dünyada kendini imkânlarının çok ötesinde arzulara kapılmış şekilde buluveren, elde etmekte yetersiz kaldığı nesnelere ihtiyaç duyan insanoğlunun yaşadığı çaresizliği ve hayal kırıklığını açıklamak için başvurduğu ve bu durumdan kurtulmakta umut olarak kullandığı bir psiko-mit.

Birincil narsisizm, psikanalitik kurama da sızmış bir arzunun yanılsamasıdır dolayısıyla, ancak öyle de olsa libidonun tümünü benlikte toplamaya çalışan arzu dolu iradenin nihai hedefini (yani mutlak narsisizmi) temsil eder ve narsi-

Cenneti ararken dünyayı cehenneme çeviren insanoğlu, tanrısallık peşinde koşarken şeytanileşir; arzusu en büyük azabı ve gazabı olur.
(Michelangelo'nun *İlk Günah ve Cennetten Kovuluş* adlı tablosu.

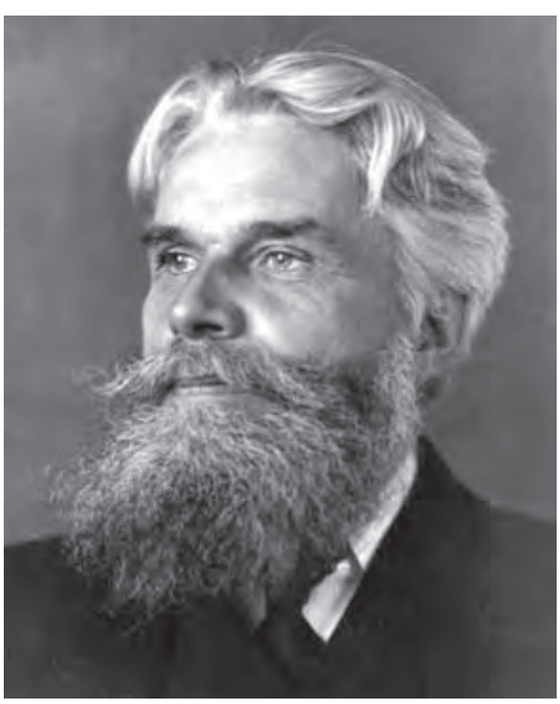
sizmi anlamak bakımından önemli bir dayanak noktası oluşturur. Zira narsisizmin gerçekte ne olduğu en iyi mutlak narsisizm temsilinde anlaşılır hale gelir, narsisizm en mutlak haline eriştiğinde içyüzünü apaçık eder: Mutlak narsisizmde artık dolayımsız temsiline ulaşan narsisizm her türlü yoksunluk ve engelden arınmış varlık haline ulaşmak isteyen, tanrısallığa terfi etmek suretiyle yoksunluğunu, aczini, yetersizliğini ve çaresizliğini tatsız bir mazi gibi geride bırakacağını ve böylelikle insanlık durumundan kurtulup insan olmanın ıstırabına nihayet son vereceğini uman insanoğlunun en kadim, en insani, en tutkulu ama aynı zamanda en tahripkâr arzusuna işaret eder. İnsan en temelde travmatik mevcudiyetini aşmaya meyilli bir varlıktır; aczini sıfırlamak, muktedir olmak, kursağında kalmış tüm heveslerini gerçekleştirecek, "Ol!" dediğini olduracak tanrısal kudrete erişmek ve cenneti yaşantılamak, organik empotansın acısını ruhsal omnipotans rüyasıyla dindirmek ister.

Aczin sıfırlanabileceği ve tamlık idealine ulaşabileceği yanılsamasına kapılmış insanoğlu için tüm mesele artık bunu mümkün kılacak nesnenin peşine düşmektir. Hayat, bundan böyle, büyülü nesnenin bitmez tükenmez ama nafile arayışına dönüşecektir. O denli tutkulu bir arayıştır ki bu, büyülü nesneyi elde etmek ve ruhsallığın tanrısal krallığına girmek uğruna insanoğlu hemen her zorluğu ve uğursuzluğu göze alabilir. Tutkulu aşkın, gözü kara cesaretin, coşku dolu umudun, sarsılmaz inancın olduğu kadar nefretin ve hıncın, yıkıcılığın ve zalimliğin ve hasedin ardında da aynı güdülenme yatar.

İnsanoğlunun en büyük arzusu insan olmaktan kurtulmaktır anlaşılan. İnsan olarak şekillenirken bu hali yadsımak üzere de şekillenmişiz, besbelli. Ancak bedeli gerçeklikten kopmakla ödenen, bozguna uğramaya mahkûm, belki hoş ama boş bir hayali içeren bu varoluşsal yadsıma gerisinde hep çokça hayal kırıklığı ve acı, bolca gözyaşı ve kan bırakır. Cenneti ararken dünyayı cehenneme çeviren insanoğlu, tanrısallık peşinde koşarken şeytanileşir, arzusu en büyük azabı ve gazabı olur. Umut edilecek bir başka seçenek daha mevcut oysa. Gün olur da "varoluşsal mutsuzluğu"nun sebebinin boş yere suçladığı nesne(ler) değil de bu dünyadaki mevcudiyet biçimi olduğunu fark eder ve gerçekleşmesi imkânsız tümgüçlü narsisistik hayalinden feragat edebilirse, insan için yepyeni bir varoluşun kapısı aralanır. Kendisine ve dünyasına farklı bir bilinçle yaklaşır, nefretin ve arzunun fuzuli yükünden kurtulur. İnsan olmanın sınırları ve imkânlarıyla yetinebilecek kalenderliği gösterebildiği ölçüde ise kendisiyle ve dünyasıyla içtenlikle barışma imkânına kavuşur, varoluşun belki gösterişsiz ama hakiki neşesiyle tanışır.

Tarihçe ve literatür

Narsisizm terimi, psikanaliz tarafından sahiplenilmeden önce, oldukça spesifik ve sınırlı bir klinik fenomeni, bir tür cinsel sapkınlığı tanımlamaktaydı. Freud, *Narsisizm Üzerine: Bir Giriş* (1914) adlı makalesinde bunu özlü biçimde betimler: "…kendi bedenine genellikle cinsel bir nesnenin bedenine davranıldığı gibi davranan, yani kendi bedenine tam bir tatmin elde edene kadar bakan, onu okşayan, seven bir insanın tutumu…".

Sapkın bir davranış biçimini betimlemek üzere Narkisos mitine ilk kez göndermede bulunan İngiliz cinselbilimci Havelock Ellis (1859-1939).

Bu sapkınlık daha evvel psikiyatri literatürü içinde betimlenmişse de ilk kez İngiliz cinselbilimci Havelock Ellis tarafından Narkisos mitolojisiyle ilişkilendirilmiştir (Ellis, 1898). Ellis, 1898'de yayımlanan makalesinde yalnızca yukarıda sözü geçen spesifik sapkınlığa göndermede bulunmamış, aynı zamanda kavramın yüzeyde cinsel nitelik taşımayan davranışlarla ilişkisine de ilk kez dikkat çekmiştir: "…daha çok kadınlarda rastlanan, cinsel heyecanlardaki, kendine hayranlık ile meşgul olma ve onun içinde zaman zaman bütünüyle yitip gitme eğilimi…" (Cooper, 1986). Kısa bir süre sonra 1899'da Paul Nacke (1899) Ellis'in makalesinin Almanca bir özetini yayımladı ve "**narsisizm**" terimini ilk kez bu özetlemede kullandı. Dolayısıyla, terimi icat eden kişi Ellis'in görüşlerini yorumlayan Nacke'dir, ancak, *Autoerotism: A Psychological Study* (1898) eserinde, sapkın bir davranış biçimini betimlemek üzere Narkisos mitine ilk kez göndermede bulunan ise Ellis'tir.

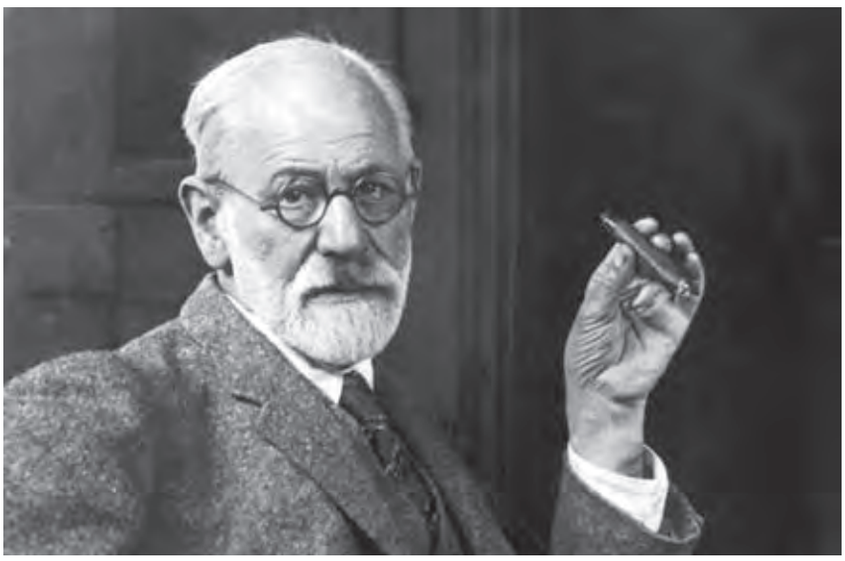
Narsisizm psikanalitik bir kavram olarak ilk kez 1908'de Sadger'in bir makalesinde gündeme gelir (Sadger, 1908). Makaleye Stekel, Viyana Psikanaliz Topluluğu'nun 27 Mayıs 1908 tarihli toplantısında göndermede bulunur. Freud, Viyana Psikanaliz Topluluğu'nun 10 Kasım 1909'daki toplantısında Sadger'in 1910'da yayımlayacağı bir makaleyi tartışır ve açıkça kavramı gündeme getirmenin onurunun Sadger'e ait olduğunu belirtir: "Sadger'in narsisizmle ilgili yorumu, yeni ve değerli görünmektedir" (Nunberg ve Federn, 1967). Sadger (1910), sözü geçen bu makalesinde terimi normal ruhsal gelişim süreci içinde yer alan bir döneme işaret edecek biçimde kullanmaktadır: "Cinselliğe uzanan yol her zaman narsisizm üzerinden geçer; bir başka deyişle, kişinin kendini sevmesi üzerinden."

Freud, narsisizm kavramını ilk

kez *Cinsellik Üzerine Üç Deneme* (1905) adlı eserine 1910 yılında ilave ettiği bir dipnotta erkek eşcinsellerdeki nesne seçiminden söz ederken kullanmıştır (Laplanche ve Pontalis, 1988). Bu ifadede narsisizm, erkek eşcinsellerin libidinal gelişimlerindeki bir evre olarak, genetik bir anlamda tarif bulmaktaydı. Burada narsisizm hâlâ spesifik bir sapkınlığa işaret etmektedir: "Müstakbel sapkınlar, çocukluklarının ilk yıllarında bir kadına (genellikle annelerine) oldukça yoğun ancak kısa süreli bir fiksasyon yaşadıkları bir evreden geçerler... Bu evreyi geride bıraktıktan sonra, kadınla kendilerini özdeşleştirirler ve kendilerini kendilerinin cinsel nesnesi olarak seçerler. Bir başka deyişle, narsisistik bir temelden hareketle, kendilerine benzeyen ve annelerinin bir zamanlar kendilerini sevdiği gibi sevecekleri genç bir erkek ararlar." Freud, birkaç ay sonra *Leonardo* eserinde narsisizme yaptığı daha uzun bir göndermede de terimi aynı anlamda kullanır (Freud, 1910).

Kavramın gelişimindeki bir sonraki adım, 1911'de Rank'ın narsisizmle ilgili ilk psikanalitik makaleyi yayımlaması olmuştur (Rank, 1911). Bu makalede narsisizm hâlâ öncelikli olarak benliğin tensel olarak sevilmesi anlamında ele alınmaktadır, ancak aynı zamanda görünürde cinsel olmayan ruhsal fenomenlerle de ilişkilendirilmektedir: Kibir ve kendine hayranlık. "Kendi bedenlerini sevmeleri normal kadın kibrinde önemli bir etkendir." Rank, bu makalede aynı zamanda ilk kez narsisizmin savunmacı niteliğini tarif etmiştir. Kadın bir hastasından söz ederken: "Hasta, erkeklerin o denli kötü ve sevgi konusunda o denli beceriksiz; bir kadının güzelliğini ve değerini takdir etme yetisinden o denli mahrum olduklarını düşünmekteydi ki, önceki narsisistik duruma dönmesinin ve erkekten bağımsız olarak kendi kendisini sevmesinin daha iyi olacağını düşünüyordu" diye yazar.

1911'de Freud narsisizm terimini genetik olarak gelişimsel bir dönemi tarif etmek, dinamik olarak ise kibir ve kendine hayranlık gibi belirli tutumları açıklamak amacıyla kullanmıştır. Schreber (1911) olgu öyküsünün ikinci bölümünde narsisizm, cinsel gelişimde otoerotizm[6] ile nesne sevgisi arasındaki bir evre olarak tanımlanır. Freud, söz konusu metinde "benliğin libidinal yatırıma uğraması" anlamında narsisizm kavramına kısaca değinir. Bu kavram-sallaştırma sonraları narsisizmin temel tanımı haline gelecektir. Benzer görüşler *Totem ve Tabu* (1913) eserinde de ileri sürülür.

1911'de Sigmund Freud narsisizm terimini genetik olarak gelişimsel bir dönemi tarif etmek, dinamik olarak ise kibir ve kendine hayranlık gibi tutumları açıklamak amacıyla kullanmıştır.

Bireyin gelişimi ile insanlığın evreni kavrayış tarzını karşılaştırdığı *Totem ve Tabu* (1913) adlı eserinde Freud, ilkel insanın animistik omnipotansını (tümgüçlülük) ve megalomanisini[7] narsisizmle ilişkilendirir. Bu eserinde Freud, insanoğlunun evreni kavrayışındaki aşamaları animistik, dinsel ve bilimsel olarak üçe ayırır: "Animistik evrede insanlar omnipotansı kendilerine atfetmektedirler. Dinsel evrede omnipotansı tanrılara aktarırlar; ancak arzularına uygun yollarla tanrıları etkileme gücünü korudukları için omnipotansı kesin olarak da terk etmiş sayılmazlar. Evrenin bilimsel görüşü, kişinin omnipotansına yer bırakmaz; insanlar kendi küçüklüklerini kabul ederler ve ölüme teslimiyetle boyun eğerler." Freud, animistik evreyi narsisizmle eşleştirir. Nesne ilişkilerinin (kişilerarası ilişki) geliştiği aşama dinsel evreye karşılık gelmektedir. Çocuk bu evrede kendi birincil megalomanisini nesnesi lehine terk etmek zorunda olduğunu kabul eder. Bilimsel evre ise bireyin gerçekliğin gerekliliklerini kabul ettiği olgunluk evresidir.

Freud'un tamamıyla narsisizm kavramına adanmış yegâne eseri olan "Narsisizm Üzerine: Bir Giriş" (1914) makalesine gelindiğinde kavramın temelleri zaten çoktan atılmıştır. *Narsisizm* yapıtında narsisizm kavramı psikanalitik kuramla bütünleştirilmekte, özellikle libidinal yatırımlarla ilişkilendirilmektedir. Freud bu makaleyle birlikte libido kuramını ve psikoseksüel gelişim kuramını narsisizmi kapsayacak tarzda genişletir.

Narsisizm makalesinden hemen sonra yazılan *İçgüdüler ve Değişimleri* (1915) adlı yapıtında narsisizmin ele alınışı sürdürülür. Narsisizm ile otoerotizm arasındaki ayrım ise belirsizleşir: "Egonun gelişiminin, cinsel içgüdülerin otoerotik doyum bulduğu erken evresine 'narsisizm' adını vermeye alışığız… Başlangıçta zihinsel yaşamın en erken dönemlerinde ego, içgüdülerin yatırımına sahiptir ve belli ölçüye dek onları kendi başına doyurabilmektedir. Bu duruma 'narsisizm', doyum elde etmenin bu biçimine de 'otoerotizm' adını veriyoruz."

Yas ve Melankoli makalesinde Freud (1917) normal yas sürecinde, kişinin zaman içinde kaybettiği nesnesinden vazgeçebilecek aşamaya geldiğinde libidosunu söz konusu nesneden geri çektiğini ve yeni bir nesneye yatırımda bulunabilecek serbestliğe kavuştuğunu saptar. Ancak melankolide benlik kayıp nesneden yatırımını geri çekmemekte direnir;

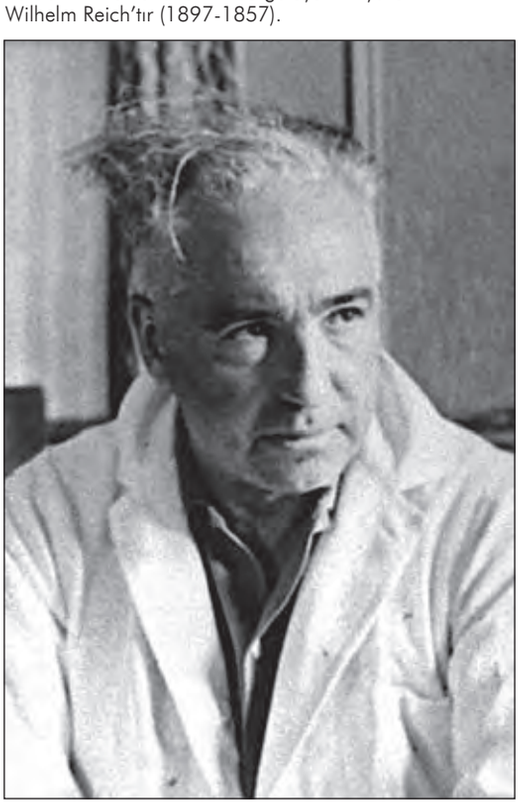
kaybı inkâr etmek ve nesneyi elde tutabilmek amacıyla nesneyle narsisistik özdeşleşmeye girer. Melankolik depresyonda gözlenen kendini suçlama ve özdeğer kaybı benliğe dahil edilmiş kayıp nesneye yönelik saldırganlığı yansıtır Freud'a göre.

Freud ilk nesnesiz narsisistik durumla nesne ilişkileri arasında mutlak bir karşıtlık öne sürer. *Grup Psikolojisi* (1921) eserinde, birincil narsisizm olarak adlandırılan bu ilkel durumun dış dünyayla herhangi bir ilişkiden mutlak yoksunlukla, ego ve id arasında ayrışmanın yokluğuyla ayırt edildiği ileri sürülmekte; rahim içi varoluş onun prototip biçimi olarak düşünülürken uykunun söz konusu ideal durumun az çok başarılı bir taklidi olduğu ifade edilmektedir.

Ruhsal yapıyı id, ego ve süperego biçiminde kavramsallaştırdığı yapısal teorisini öne sürdüğü *Ego ve İd* (1923) eserinde Freud, narsisizm kavramına söz konusu yapısal kuram ışığında yeni bir içerik kazandırmış, kavramı ego gelişimindeki özdeşleşmelerle ilişkisi bağlamında ele almıştır: "Ego cinsel nesnenin özelliklerini özdeşleşme sonucu kazandığında kendisini ide bir sevgi nesnesi olarak dayatmakta ve şöyle demektedir: 'Bak beni de sevebilirsin. Ben nesnene çok benziyorum.'"… "Dolayısıyla, egonun narsisizmi nesnelerden geri alınmış olan ikincil bir narsisizmdir." *Psikanalizin Özeti*'nde (1940) başlangıçta egonun libidonun tümünü içermesi "mutlak birincil narsisizm" olarak adlandırılır. Birincil narsisizmin, egonun narsisistik libidoyu nesne libidosuna dönüştürmek için, nesne temsillerini libido ile yüklemeye başlamasına dek sürdüğü belirtilir.

Freud'un bu katkıları yaptığı erken dönemlerde eşzamanlı olarak başka bazı önemli teorisyenlerin değerli katkılarına da rastlıyoruz. Örneğin, Ernest Jones (1913) "narsisistik" terimini kullanmamakla beraber bozukluğu tanımlamada oldukça yararlı bilgiler vermiştir. *Tanrı Karmaşası*'nda (1913) Jones'un, açık büyüklenmeci özellikler gösteren narsisistik bireyi betimleyen ilk analitik yazar olduğu söylenebilir. Bu makalesinde Jones teşhirci, soğuk, duygusal açıdan ulaşılmaz olan, omnipotens fantezilerine sahip, kendi yaratıcığını aşırı derecede önemseyen ve yargılayıcı eğilimle ayırt edilen bir kişilik tipini tarif eder. Bu gibi kişileri, psikozdan normale uzanan ruhsal sağlık yelpazesinde betimler: "Bu gibi insanlar delirdiklerinde gerçekte tanrı oldukları hezeyanını açıkça gösterme eğilimindedirler ve her tımarhanede böylelerine rastlanır."

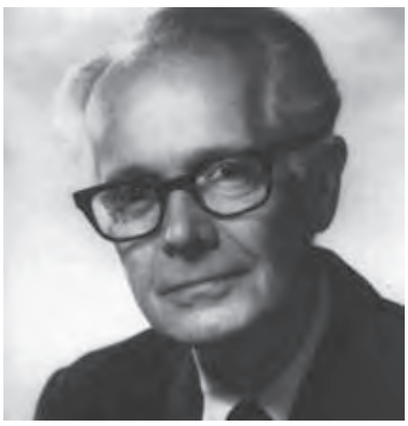
Hem sağlıklı hem de patolojik gelişim açısından narsisizmin temel önemini vurgulayan ilk yazar Wilhelm Reich'tır (1897-1857).

Hem sağlıklı hem de patolojik gelişim açısından narsisizmin temel önemini vurgulayan ilk yazar Wilhelm Reich'tır. *Karakter Analizi* (1933) adlı kitabının bir bölümünü "fallik-narsisistik karakter"e ayırmıştır. Betimlediği karakter "kendine güvenli… kibirli…enerjik, çoğu kez davranışlarıyla etkileyici… yaklaşmakta olan saldırıya erken davranıp kendi saldırısıyla karşılık veren", rasgele cinsel ilişkiler kuran, eleştiriye karşı tepkisel davranan, sadistik eğilimler, eşcinsellik, madde bağımlığı, süperego eksiklikleri gösteren biridir. Reich, narsisistiklerin libidosunun nesne sevgisi pahasına kendilerine yöneldiğini belirtmiştir. Temel psikopatoloji Reich'a göre derindeki aşağılık duygularıdır. Karl Abraham (1919) "anal karakterli narsisistik nevroz" olarak nitelediği psikopatolojiye sahip hastalardaki aktarım direncini tanımlayan ilk psikanalisttir. "Obsesyonel nevroz" olarak da tanımladığı patolojideki baba karmaşasına işaret eder. Büyüklenmeci fantezilere sahip söz konusu hastaların psikanalisti aşağı gördüklerini, onu seyirci olarak kullandıklarını, hasetle dolu olduklarını, düşmansı ve rekabetçi özellikler sergilediklerini, görünüşte uysal bir izlenim verseler de aslında asi bir tutum içinde olduklarını, serbest çağrışım yerine planlı, hazırlanılmış bir anlatımları olduğunu ve analizin akışına kendilerini teslim etmediklerini belirtir.

Riviera (1936) psikanaliz sürecinde ortaya çıkan narsisistik dirençlerin, olumsuz terapötik tepkilerin (*negative therapeutic reaction*) gelişiminde önemli bir neden olduğunu belirtmiştir. Bu hastalar iyileşmeye tahammül edemezler, zira iyileşme bir başkasından yardım almış olduğunu kabullenmeyi gerektirir. Hasta, analistin kendinde olmayan değerli bir şeye sahip olduğu farkındalığı haset doğuracağı için yardım almaya ve iyileşmeye direnç göstermektedir.

Daha yakın dönemlere gelirsek, Melanie Klein'ın *Haset ve Şükran* (1957) kitabını temel alan Rosenfeld (1964) narsisistik kişiliklerin psikolojik yapı özelliklerini ayrıntılı olarak betimlemiş, psikanaliz sürecinde ortaya çıkan aktarım gelişmelerini anlatmıştır. Narsisizm üzerine özgün çalışmalarıyla tanınan Fransız psikanalist Béla Grunberger'in (1979) narsisizm kuramında insan yavrusunun dürtüleri karşısındaki temel acizliği önemli bir çıkış noktasıdır. Ruhsal gelişimi narsisizm-dürtü diyalektiği bağlamında ele alan yazar narsisistik bütünlüğü doğum öncesi rahim-içi yaşamla özdeşleştirir. Optimal gelişim süreci içinde insanın gelişimsel ödevi narsisistik bütünlüğün dürtüsel sisteme entegrasyonu aracılığıyla rahim-içi narsisistik

Benlik Psikoloji (Self Psychology) ekolüne öncülük eden Heinz Kohut (1913-1981)

iyilik halinin nesne-ilişkisel düzlemde bir eşdeğerini oluşturmaktır. Ego ideali üzerine yaptığı son derece değerli kuramsal çalışmasında Janine Chasseguet-Smirgel (1985), Freud'un ego idealinin birincil narsisizmin mirasçısı olduğu yönündeki saptamasından hareket eder ve ruhsallığın gelişim sürecini ve yapılaşmasını egonun idealiyle özdeşleşme çabası üzerinden okur. Chasseguet-Smirgel kuramsal çalışmalarında birincil narsisistik tamlığı yeniden ele geçirmeye yönelik tutkulu çabanın, biri, egonun haz ilkesinin egemenliğinde idealiyle kısa yoldan kaynaştığını sanrıladığı, idealini gerçekmişçesine yaşantıladığı, dolayısıyla gelişimi ketleyen sapkın/pervert regresif hatta; diğeri, egonun idealini ileriye yansıtıp ikincil sürece ve gerçeklik ilkesine tabi içselleştirme ve özdeşleşmelerle zenginleştiği hatta yürüdüğü iki farklı güzergâhı ayrıntılarıyla işler.

Narsisizme dair yaptığı çalışmalardan hareketle psikanaliz içinde özgün bir kuram olan Benlik Psikoloji (Self Psychology) ekolüne öncülük eden Heinz Kohut (1971, 1977, 1984) narsisistik kişilerin, çocukluklarında ebeveynlerin temin etmesi gereken özgül narsistik tepkilerden yoksun kaldıkları için gelişimsel duraksamaya uğramış olduklarını, dolayısıyla sağlıklı ve bütünleşmiş bir benlik geliştiremediklerini öne sürer. Ebeveynlerin vakt-i zamanında çocuğun döneme uygun (teşhirci, ikizlik ve idealleştirme) narsisistik gereksinimlerine karşılık gelen benlik nesnesi işlevlerini görmekte empatik bir başarısızlık göstermiş olduklarını düşünür. Hüsrana uğramış olan ve ısrarla doyum talep eden narsisistik gereksinimler psikanalitik süreçte analiste yönelik teşhirci-büyüklenmeci, idealleştirme ve ikiz aktarım tepkilerine yol açar. Psikanalistin temel terapötik görevi zamanında hastanın ebeveynleri tarafından uygun biçimde aynalanmamış bu gereksinimlere gerekli benlik nesnesi işlevlerini sağlamak olacaktır.

Narsisizm üzerine çalışan bir diğer önemli isim olan James Masterson (1990) narsisistik bozukluğunu Mahler'in ayrışma-bireyleşmeyi esas alan gelişim kuramı bağlamında düşünür. Yaşamın ilk üç yılında gerçekleşmesi beklenen ayrışma-bireyleşme sürecinde çocuğun annesinden özerkleşmeyi başarması ve yaşamla başa çıkacak benlik kapasitelerini geliştirmesi sayesinde kişilikte gerçek benlik yapılaşır. Bu süreç içinde kritik nokta, annenin çocuğun ortaya çıkmakta olan gerçek benliğini algılaması, gelişimini teşvik etmesi, desteklemesi ve yapılaşması için gerekli ortamı sağlamasıdır. Bu destek olmadığında çocuk annenin, gerçek benliği oluşturan birincil, spontan gereksinimlerini ve bireyselleşme gayretlerini onaylamadığını yaşantılar. Bu çocuk açısından ciddi bir travmadır ve patolojik narsisizme zemin hazırlar. Sonuç olarak gerçek benlik yapılaşmaz; onun yerine, enerjisini gerçek benliğin bastırılmasından alan sahte bir benlik gelişir. Sahte benlik çocuğun hakiki gereksinimleri tarafından değil, annenin ve yaşamın ileri evrelerinde, benlik açısından önem taşıyacak tüm kişilerin ondan beklentileri tarafından yönlendirilir. Masterson'a göre ortaya çıkmakta olan benliğin ebeveyn desteğinden yoksun olması çocuk tarafından terk edilme olarak yaşantılanır ve terk depresyonu olarak adlandırdığı bir dizi şiddetli duyguya yol açar. Masterson'ın kendi özgün kavramı olan "terk depresyonu" deneyimi günlük yaşamımız içinde gelip giden depresyon biçimlerinden çok daha ciddi ve tahrip edicidir. Benlik bu zihinsel duruma karşı kendini savunmak için, sahte benlik tarafından teşvik edilen ve yıllar içinde bu terk depresyonunu savuşturacağını öğrendiği savunmacı tutumlara sığınır. Terk depresyonu aslında şemsiye bir kavramdır: depresyon, panik, öfke, suçluluk, çaresizlik, umutsuzluk ve boşluk. Masterson'a göre sahte benlik kabaca birbirinden net biçimde ayırt edilebilecek iki tip psikopatoloji üretir; sınır ve narsisistik kişilik. Sınır kişilik (borderline personality) sönmüş bir sahte benliğe sahipken, narsisistik kişilik şişmiş, büyüklenmeci bir sahte benliğe sahiptir.

İsmini anacağımız son kişi olan, çağdaş nesne ilişkileri kuramının önde gelen kuramcılarından Otto Kernberg, psikanaliz içinde narsisizm üzerine son derece değerli çalışmalarıyla tanınır. Kernberg'ün narsisizm ve narsisistik bozuklukları hakkındaki görüşlerine yazı içinde ayrıntılarıyla yer vereceğim.

Narsisizm ve patolojik narsisizm

Narsisizme dair elimizde Freud'dan miras kalan, Heinz Hartmann'ın

Çağdaş nesne ilişkileri kuramının önde gelen kuramcılarından Otto Kernberg, psikanaliz içinde narsisizm üzerine son derece değerli çalışmalarıyla tanınır.

(1950) netleştirdiği neredeyse tek tanım vardır; Otto Kernberg de (1975) bu tanımı sahiplenir ve narsisizmi benliğin libidinal yatırıma uğraması olarak tanımlar.

Kernberg, "benliğin libidinal yatırıma uğraması"nın veya bir başka ifadeyle sağlıklı özsevgi, özsaygı ve benlik değerinin basitçe içgüdüsel libidinal enerji kaynağından kökenlenmediğini belirtir. Söz konusu yatırım, benlikle diğer ruh-içi (intrapsişik) yapılar ve dışsal etmenler arasındaki çeşitli ilişkilerden kaynağını alır.

Benliğin libidinal yatırımını, yani sağlıklı narsisizmi, belirleyen ruh-içi yapılar ve dışsal etmenler nelerdir?

1) **Dışsal etmenler**: İnsan ilişkilerinden sağlanan libidinal tatmin, kültürel, entelektüel arzuların tatmini benliğin libidinal yatırımını artırır, dolayısıyla sağlıklı narsisizme katkı sunar.

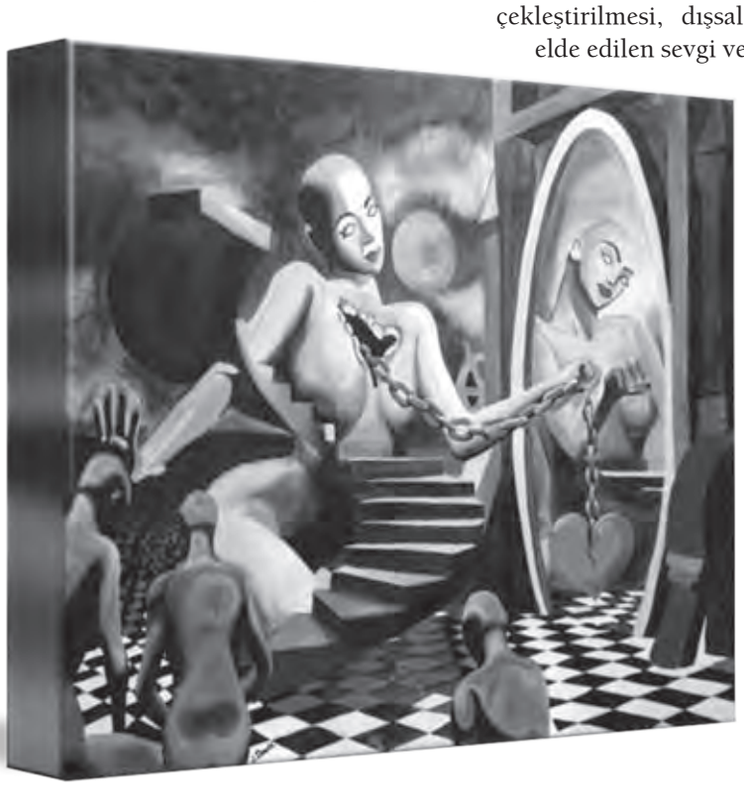
2) **İçgüdüsel ve organik etmenler**: İyi bir genel sağlık hali, benliğin libidinal yatırımını artırdığı gibi, kişinin içgüdüsel gereksinimlerini kişisel ve sosyal olarak kabul edilebilir bir şekilde tatmin etme becerisi de aynı işlevi yerine getirir.

3) **Süperego etmenleri**: Süperegonun eleştirel veya cezalandırıcı özelliklerini kışkırtmayacak tarzda yaşamak benlik değerini ve özsaygıyı artırır. İdeal benlik ve ideal nesne imgelerinin bütünleşmesi sonucu oluşan diğer bir süperego yapısı olan ego idealinin talepleri ve beklentilerine uygun davranıldığı takdirde benlik değeri artar.

4) **İdeal benlik ve ego etmenleri**: Egonun kendi içinde yer alan ego amaçları gerçek benliğin ona kıyasla ölçüldüğü hedefleri temsil eder. Söz konusu hedeflere ulaşmak benliğin libidinal yatırımını artırır. Sahip olduğumuzu hissettiğimiz kişilik ile olmak istediğimiz kişilik birbirine ne kadar yakınsa ve ideal benliğimize ne kadar kolay ulaşabiliyorsak benliğin libidinal yatırımı o kadar yüksek olur.

5) **İçsel nesne dünyası**: Benlik ile içsel nesne dünyası arasında olumlu ve sevecen ilişkinin hâkimiyeti benlik değeri için bir başka önemli kaynaktır. Bu ilişki, içsel huzurun, yaşam sevincinin, mutluluğun ve iyimserliğin temel kaynağıdır. Ayrıca, böylesi olumlu içsel nesne dünyası, özellikle kişi gerçek yaşamında hayal kırıklıkları ve frustrasyonlarla karşı karşıya kaldığında benliği sevgi ve iyilik hissiyle destekler.

Özetlemek gerekirse iyi bir sağlık hali, ego amaçlarının gerçek hayatta kazanılan başarılar aracılığıyla gerçekleştirilmesi, dışsal nesnelerden elde edilen sevgi ve tatmin, içgüdüsel gereksinimlerin gerçeklik ilkesi çerçevesinde tatmini, benlikle süperego yapıları arasındaki uyum, süperegoya paralel bir yaşam tarzı, özdeşleşmek istediğimiz ideal benliğe ulaşabilmek, sevdiğimiz ve sevildiğimiz iyi bir içsel nesne dünyası benliğin libidinal yatırımını, dolayısıyla benliğin kendinden memnuniyetini artırır. Kernberg'e göre normalde benliğe yapılan libidinal yatırımın artması nesnelere yönelik libidinal yatırımın artışını da beraberinde getirir; zira nesne ilişkilerinde nesnelere yatırım ile benliğe yatırım eşzamanlı ve iç içe gerçekleşir (Van der Waals, 1965). Libidinal yatırımı artmış, kendisiyle barışık ve mutlu bir benlik, insanlarla ve bu insanların içselleştirilmiş temsillerine daha fazla yatırım yapabilir. Genel olarak agresif yatırıma kıyasla benliğe yönelik libidinal yatırım arttığında sevme ve verme, şükran duyma ve bunu ifade etme, başkaları için tasa duyma, cinsel sevgi, yüceltme ve yaratıcılık yetisi de bunun paralelinde artar.

Buna karşılık, narsisizmi düzenleyen sözü geçen çeşitli yapılardan ve dış gerçeklikten kaynaklanan benliğe yönelik agresif yatırım benlik değerini azaltır. Dışsal sevgi kaynaklarının kaybı, ego amaçlarına ulaşmada veya ego beklentilerine uygun yaşamada başarısızlık, süperegonun kabul edilemez addettiği içgüdüsel itkilere yönelik baskısı, ego idealinin taleplerine uygun yaşayamama, içgüdüsel gereksinimlerin genel olarak frustre olması veya kronik fiziksel hastalık gibi durumlarda benliğin libidinal yatırımı azalır ve bu durum patolojik narsisizm oluşumuna zemin hazırlar. Bu alanların herhangi birindeki başarısızlık veya kayıp diğer alanlarda yankısını bulur; zira benliğin libidinal yatırımından sorumlu ruh-içi yapılar birbirinden izole değil, dinamik bir denge içinde yer alırlar.

Klinik planda, "narsisistik çatışmalar"dan her söz ettiğimizde aslında benlik ile benliğe libidinal veya agresif yatırımı etkileyen intrapsişik yapılar ve çevresel faktörler arasındaki sağlıklı ve patolojik ilişkilerden söz etmiş oluruz. Bir başka deyişle, benlik ile söz konusu yapılar ve faktörler arasındaki ilişkiler, benliğe yönelik yatırımın libidinal veya agresif oluşunu belirlerler. Sağlıklı narsisizm, benliğe yönelik libidinal yatırımın agresif yatırıma kıyasla daha baskın olduğuna işaret eder.

NARSİSİSTİK KİŞİLİK BOZUKLUĞU (NKB)

"Patolojik narsisizm" terimi Kernberg'e göre nevrozdan narsisistik kişilik bozukluğuna dek uzanan geniş bir bozukluk yelpazesini kapsar (Kernberg, 1975). Kernberg'ün "patolojik narsisizmin saf kültürü" olarak nitelediği narsisistik kişilik bozukluğu narsisistik patoloji spektrumunun prototipik bozukluğudur. Narsisistik kişilik bozukluğu bir bakıma insan ruhsallığına içkin narsisistik çekirdeğin sağlıklı ruhsal yapılanmalarla dengelenmediğinde kişiliğin nasıl bir hal alacağını tüm çıplaklığıyla açığa vurur. Bir başka deyişle, narsisistik kişilik her birimizin içinde yaşattığı narsisistik benliğin tüm kişiliğimizi ele geçirdiğinde sergileyeceğimiz karakteri betimler. Metin boyunca bu bozukluğa sahip kişilerden söz ederken anlatım kolaylığı sağlamak amacıyla "narsisistik kişi/narsisistik kişilik" ifadeleri kullanılacaktır.

Narsisistik kişiler, benlik değerlerinde, kendine güven ve saygı duymada ciddi sorun yaşayan kişilerdir. Narsisistik kişinin tüm çabası bu dünyada değerli, anlamlı ve meşru bir varlık olduğunu diğer insanlara tasdik ettirmektir. Görünüş itibariyle, narsisistik kişi, genellikle, kibirli, üstten bakan, kendini beğenmiş, soğuk, mesafeli ancak çoğu kez çekici bir izlenim verir. Diğer insanlara kıyasla özel ve üstün biri olduğunu düşünür. Yüzeyde bu kişiler ciddi bir davranış bozukluğu göstermeyebilirler, hatta bazıları sosyal ve mesleki olarak oldukça başarılıdırlar.

Kendilerinden memnuniyet duymak, kendilerini sevilebilir hissetmek için mükemmel, kusursuz görünmeye ihtiyaç duyarlar. İnsanların takdirini, onayını, sevgisini, beğenisini, karakteristik olarak ise hayranlığını kazanmanın peşindedirler. Başkalarından aldıkları takdir ya da kendi büyüklenmeci fantezileri dışında hayattan pek zevk almazlar. İnsanların hayranlığını kazandıklarını, onların gözünde mükemmel göründüklerini veya idealize ettikleri kişinin onayını hissettikleri durumda ancak kendilerini iyi, sevilebilir, güven dolu ve mutlu hissederler. Bu olmadığı takdirde hissettikleri huzursuzluk, sıkıntı ve çökkünlüktür. Narsisistik kişi, mükemmel görünmediğini hissettiğinde "ya hep ya hiç" kuralını işletir; kendini değersiz, önemsiz, yetersiz ve kusurlu hisseder. Büyüklenmeci benliğin çöktüğü depresif dönemlerinde hipokondriya, ölüm endişesi, paranoid kaygılar yoğunlaşır. Bu duygulanımlar, narsisistik bireyin kendini neye karşı savunduğunu açığa çıkarır. Tüm gayreti, ona derin bir ıstırap veren değersizlikle yüklü benliğin inkârına yöneliktir. Mükemmel olmaktaki başarısızlık şiddetli utanç duygularını açığa çıkarır. Nevrotik bireydeki suçluluk duygusuna karşılık narsisistik kişinin merkezi duygusu yetersizlik hissine bağlı olarak ortaya çıkan utançtır.

Narsisistik kişi sürekli olarak mükemmel imajını diri tutacak, besleyecek aynalamalara ihtiyaç duyar. Bu tepkileri elde etmek için uğraşır durur. Dolayısıyla, kendini iyi hissetmenin yolu olarak narsisistik kişi tipik olarak büyüklük ve üstünlük hissini pekiştirmek için sürekli bir şeyler yapmak zorunda hisseden, performans zorlantısı içindeki kişidir. Narsisistik kişi, benliğinin uzantısı olarak yaşantıladığı çevresindeki canlı ve cansız tüm nesnelerin de kendi mükemmelliğini yansıtmasını, onların da mükemmel görünmelerini bekler; ev, araba, giysi, gidilen mekânlar, partner, ilişki içinde oldukları insanların mükemmelliği, bir bakıma, onun mükemmelliğinin kanıtıdır (Masterson, 1990). Dünyayı şöhretli, zengin, büyük ve önemli insanlar ile aşağılanabilir, değersiz, "düşük kalite" insanlar biçiminde ikiye böler. Büyük, önemli, zengin ve güçlü gruba değil de "düşük kaliteli" gruba ait olmaktan korkar. Sıradan olmak narsisistik kişi için aşağılayıcı ve korkutucudur (Kernberg, 1975; Masterson, 1990).

Özellikle idealize ettikleri insanların kendileri hakkındaki duygu ve düşüncelerine aşırı bir hassasiyet gösterirler. İmaj, dışarıya karşı nasıl göründüğü, narsisistik kişi için hayati bir önem taşır. Gerçekte ne olduklarından ziyade nasıl göründüklerini daha çok önemserler. Kendilerini, dışarıdan bir gözle izlerler. Bu nedenle, narsisistik kişinin zihni tipik olarak sürekli biçimde kendisiyle, insanların gözündeki izlenimiyle meşguldür. Ötekinin gözüne girmek, benliği ifade etmenin önüne geçmiştir. Bu kişiler kendilerine hayranlık kazandıracak sahte, gerçek özdeşleşmelerden uzak, yüzeysel özdeşleşmeleri yansıtan imajlara, davranışlara bürünürler. İdealize ettikleri kişiye/kişilere özenir, onu/onları görünüş, davranış olarak taklit ederler. Sürekli biçimde benliklerini özdeşleşmek istedikleri büyüklenmeci ideal benlikleriyle kıyaslar ve uygunluğunu sınarlar. Başkalarına olduğu kadar kendilerine karşı da acımasız biçimde eleştirel-

dirler ve kendilerini sürekli biçimde olmaları gerekenden eksik hissederler. Eleştiriye ve başarısızlığa karşı oldukça hassastırlar. Bu durumda kendilerini incinmiş ve küçük düşmüş hisseder, öfkeyle tepki verirler. Bu kişiler açısından "başarısızlık" rekabet içeren bir ortamda birinci, önde gelen ya da tercih edilen kişi olamamak anlamını taşır.

Gücünü kendi benliğinden değil, narsisistik yatırımda bulunduğu ötekilerin gözündeki hayranlık dolu ışıltıdan alır narsisistik kişi. Kendini iyi hissetmenin tümüyle nesneye endeksli bu yolu yabancılaşmaya işaret eder; narsisistik kişi yabancılaşmış kişidir. Spontan, olduğu haliyle değil, ancak, hayranlık uyandıracağını düşündüğü, benliğine yabancı sahte, büyüklenmeci bir benlik sayesinde sevilebileceğine derinden inanmıştır. Aslında, çoğu kez zannedilenin aksine narsisistik kişi kendini seven değil kendinden nefret eden kişidir. Bilinçdışında kendini değersiz, eksik, kusurlu ve küçük görür. Tüm savunmaları nefret ettiği benliğini bastırmak ve hayranlık elde etme yoluyla temel öteki nezdinde kendini sevilebilir hale getirmeye yöneliktir. Ancak bu durumda, benlik değerini yükseltebilir ve dolayısıyla kendini iyi hissedebilir. Benliğiyle dışarı yansıttığı imajı arasındaki bu zıtlık narsisistik kişinin yapaylık, yapmacıklık ve sahtelik hissi yaşamasına yol açar. Sevgiyi, beğeniyi, hayranlığı elde ettiğindeyse içten içe gerçekten sevilmediğini, aslında sevilenin sahte benliği olduğunu hisseder. Bu farkındalık, elde ettiği hayranlığın keyfini ve coşkusunu gölgeler.

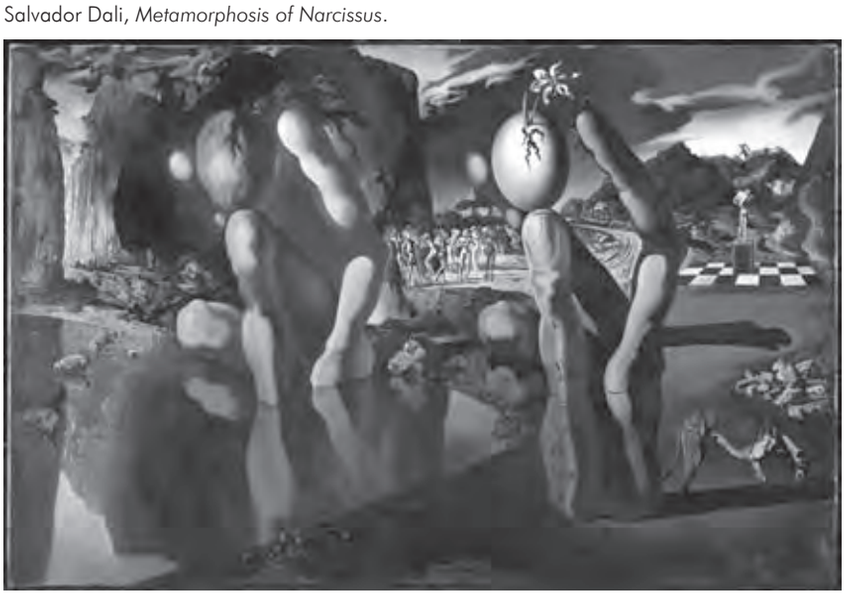
Sevgi ve hayranlık narsisistik kişinin iç dünyasında eşanlamlıdır. Sevmek ve sevilmek için kusursuz, mükemmel, hayranlık uyandırıcı olmak gerektiğine inanır. Psikanalitik inceleme, sevilmemekten ve değer görmemekten yakınan narsisistik bireyin aslında kendisinin kimseyi gerçekten sevmediğini ve değer vermediğini ortaya çıkarır. Narsisistik kişinin sorunu aslında sevilmemek değil sevememektir. Sevgisizlik, iç dünyada agresyonun libido üzerindeki hâkimiyetinin fenomenolojik duygusal göstergesidir.

Narsisistik kişiler benliklerini ve dolayısıyla tüm spontan duygulanımlarını ketlediklerinden, duygu ve düşüncelerini tarif ederken sıklıkla "hissiz" terimini kullanırlar; hiçbir hakiki duygu yaşayamadıklarından yakınırlar. Bu noktada, mitolojideki "Narkisos"la "narkoz"un ortak "nark-" kökünden geldiğini ve "hissiz" anlamını taşıdığını kaydetmek ilginçtir (Gabbard, 1994). Günlük yaşamlarında sorumluluklarını adeta görev icabı, sürükleniyormuşçasına yerine getirirler. Yaşamlarının merkezinde ürpertici bir boşluk, can sıkıntısı ve anlamsızlık hissederler. İçsel boşluklarını doldurmak için çeşitli dışavurum davranışlarına yönelirler. Derinliği ve geleceği olmayan gelişigüzel yüzeysel ilişkiler, anlamsız ve/veya sapkın cinsel etkinlikler, alkolizm, madde kullanımı, aşırı başarı hırsı, işkoliklik; ideolojik, dinsel ve grupsal fanatizm yaygın dışavurumlardır.

Narsisistik kişi için varoluş henüz burada olmayan, gerçek hayatın ve gerçek aşkın başlayacağı anı arama ve bekleme sürecidir (Bromberg, 1986). Şu an, daima kusurlu ve eksiktir. Umut hep karşı kıyıdadır. Büyüklenmeci benlik tatmine ulaştığında ve bu sayede insanların hayranlığını kazandığında sonsuz emniyet, tatmin, mutluluk ve sevgiye kavuşacağı tipik fantezisidir. Onu hayatın risklerinden, acılarından, tatminsizliklerinden ve tehlikelerinden; aslında temelde bir türlü başa çıkamadığı dünya karşısındaki âcizliğinden kurtaracak ideal, tatmin edici, sevgi dolu tümgüçlü nesneyle, onun hayranlığını kazanmak suretiyle kaynaşma arzusu tüm davranışlarının ardındaki temel güdülenme kaynağıdır. Yaşam, bu fantastik kaynaşmanın peşinde koşarken geçen zamandır; kâh bunu bir süreliğine de olsa yakaladığı yanılsamasına kapılır, kâh hayal kırıklığıyla umudunu sonrasına erteler. Ancak, hiçbir zaman bu kaynaşma fantezide olduğu gibi gerçekleşmez; ancak, narsisistik kişi hep bu umutla sürekli başarı, hayranlık, ideal aşk, ideal partner peşinde sonsuz bir arayış içinde koşar durur. Bu arada hayat geçip gider.

Narsisistik kişi, narsisistik çatışmaların yol açtığı içsel güçsüzlüğünü ya güce sahip olarak ya da gücün parçası olarak -ki bu durumda da dolaylı olarak güce ulaşır- aşmaya çalışır. Kendini "potent" hissedemediği için "omnipotent" olmaya çalışır; bilinçdışında kendini "hiç" hissettiği içindir ki "hep" olmak ister. Büyüklenmeciliğin yanı sıra güç atfettiği kişileri idealize etmesi, ancak ilk kusurlarında ya da yaşadığı hayal kırıklıklarında hızla gözden düşürmesi narsisistik bireyin tipik davranışıdır. Yakından incelendiğinde idealize ettiği kişinin kendi büyüklenmeci benliğinin yalnızca bir uzantısı olduğu anlaşılır. Duygusal yaşamları sığdır. Duygusal derinlikten yoksun, diğer insanlardaki karmaşık duygulanımları fark etmede başarısız olmanın yanı sıra kendi duyguları da farklılaşmamıştır; çabuk alevlenen ve ertesinde sönen duygulanımlara sahiptir.

Salvador Dali, *Metamorphosis of Narcissus*.

Narsisistik kişi sürekli olarak mükemmel imajını diri tutacak, besleyecek aynalamalara ihtiyaç duyar.

Gerçek üzüntü ve yas içeren özlemden özellikle yoksun oldukları gözlenir; depresif tepkiler yaşantılama kapasitesine sahip olmamaları temel özelliklerindendir. Terk edildiklerinde veya hayal kırıklığına uğradıklarında görünüşte depresyona benzeyen tepkiler verseler de yakından incelendiğinde bu tepkilerin değer verilen kişinin kaybında duyulan hakiki bir üzüntüden çok, intikam arzularıyla yüklü kızgınlık ve kin olduğu fark edilir.

Narsisistik kişi diğer insanlara yönelik dikkat çekecek derecede ilgi ve empati yoksunluğu sergiler. İnsanların duygularına ve düşüncelerine empati göstermez; gösterir gibi göründüğünde ise bunun ardındaki motivasyon da tanıdıktır: o kişinin minnettarlığını harekete geçirip onu kendi narsisistik gereksinimleri doğrultusunda davranmaya sevk etmek. İnsanların kendilerine has ve narsisistik kişinin arzularından bağımsız gereksinimleri, duyguları ve düşünceleri olduğunu kabullenmekte zorlanır. Kendinde görmeye tahammül edemediği, kurtulmaya, saklamaya çalıştığı eksik ve kusurlara sahip olduğunu düşündüğü kişileri küçümser, aşağılar ve değersizleştirir. Kronik ve yoğun haset bu insanların duygusal yaşamlarının temel bir özelliğidir. Narsisistik kişiler, kendilerinin sahip olmadığına sahip olan veya yalnızca hayattan zevk alıyor görünen insanlara karşı oldukça yoğun haset duyarlar. Özellikle büyüklenmeci benlikle özdeşleştiklerinde, dolayısıyla kendilerini mükemmel hissettiklerinde diğer insanların onlara haset ettiklerini düşünürler.

Narsisistik kişilerin savunmacı örüntüleri, bilinçli benliği patolojik nesne ilişkisinden korurken, öte yandan kişilerarası ilişkilerini ciddi derecede tahrip eder. İnsanlarla ilişkileri sömürücü ve parazitiktir. İlişkilerini sanki bir limonun suyunu sıkıp posasını bir kenara çıkarırmış gibi yaşarlar. İnsanlar onun için ya içinden alınıp çıkarılacak potansiyel narsisistik besinlere sahip veya içi boş ve değersiz olarak görünürler. İnsanların narsisistik kişinin hayatında onu doyurmak; onun tarafından kullanılmak ve sömürülmek; ona biricik, özel, ayrıcalıklı, önemli ve üstün biri olduğunu hissettirmekten başka bir işlevleri yoktur adeta. Narsisistik destek bekledikleri kişileri idealleştirme, hiçbir şey beklemediklerini ise küçük görme, yok sayma eğilimindedirler.

İnsanları gerçekte sevmez, kendilerinden nefret ettikleri gibi aslında insanlardan da nefret ederler. Onları savunmacı narsisistik amaçları, gereksinimleri doğrultusunda davranmaya zorlamak tipik davranışlarıdır. Bu tutum "omnipotent kontrol" olarak adlandırılır. Adeta çocuksu bir beklentiyle dünyanın arzusuna göre şekillenmesini ve gereksinimleri doğrultusunda vaziyet almasını umar. Narsisistik yatırımda bulunduğu "iyi öteki/nesne" arzusuna uygun davranmadığında birden "kötü öteki/nesne"ye dönüşür. Agresyonu nispeten daha yoğun narsisistik kişilerde omnipotent kontrol zaman zaman açık bir zorbalığa, saldırganlığa ve şiddete dönüşür. Anti-sosyal özellikleri belirgin narsisistik kişiliklerde (habis narsisizm) ise bu tutum sistematik bir saldırgan davranış halini alır.

Narsisistik kişi, partnerinin narsisistik gereksinimlerini kusursuz biçimde karşılamasını bekler. Buna hakkı olduğuna derinden inanır. Ya hayranlık bekler ya da idealize ettiği partnerinin yüceliğine sığınmak ister. Bu beklentisi karşılanmadığında şiddetli bir hüsran ve öfke yaşar ve partnerini değersizleştirerek karşılık verir. Değersizleştirmeyi hayal kırıklığı olarak yaşantılar ve meşrulaştırır. Sonu gelmez ve asla doyum bulmayan narsisistik talepleri yoğun, mutlak ve ısrarcıdır. Üstelik çoğu kez de karşısındakinin karşılayabileceği türden makûl talepler değildir. İlişkilerinde hâkim taraf olmak isterler. Özel ve üstün olduklarını düşündüklerinden insanlardan ayrıcalıklı muamele beklerler. İlişkileri her zaman gizli bir gündeme sahiptir. Yüzeyde arkadaşça, samimi görünebilseler de altta ilişkinin tek bir amacı vardır: Büyüklenmeci benliği ayakta tutacak narsisistik geribildirimleri/tepkileri elde etmek.

Tatmin edici, hakiki bir yakınlığı içeren duygusal ilişkiye giremez veya sürdüremezler. İlişkileri genelde kısa sürer veya oldukça sorunludur. Kişilik yapıları gereği kendilerini duygusal olarak içtenlikle birine adayamazlar, zira yakın ilişkiler kendini ifade etme, ortaya koyma ve empati becerisi, gerektiğinde ötekinin gereksinimleri adına kendi gereksinimlerini ikincil plana alabilme özverisi ve esnekliği gerektirdiği için narsisistik bireyin özellikle beceremediği bir ilişki tarzıdır. Ayrıca, yakın ilişkiler insanlardan ve kendinden sakladığı yaralı, boş, değersiz hissedilen ve pek doğal olarak aslında hiç de mükemmel olmayan gerçek benliğin açığa çıkma, fark edilme riskini de taşıdığı için narsisistik kişinin özellikle kaçındığı ilişkilerdir. Bu kişiler, içsel dünyalarında aslında yoğun bir yalnızlık yaşarlar. Samimi, yakın ilişki kuramamaları, kendilerini içtenlik-

le birine adayamamaları, kendilerini olduğu haliyle, tüm spontanlıklarıyla ortaya koyamamaları, ortaya koydukları takdirde içsel güçsüzlükleri nedeniyle incinecekleri ve küçük düşecekleri endişesi sosyal hayatta mesafeli, kontrollü, ölçülü ilişkiler geliştirmelerine ve dolayısıyla kendilerini yalnız hissetmelerine yol açar. Kendilerini oldukları haliyle serbestçe ifade edememeleri, hakiki duygularını yaşayamamaları nedeniyle insanlarla ilişkilerinde kaynaşmış hissedemezler; ayrıksılık, dışarıda kalmışlık, dışlanmışlık hisleri yoğundur.

Çoğu kez narsisistik kişilerin bağımlı oldukları düşünülür. Narsisistik geribildirimler elde etme noktasında ötekilere bağımlı oldukları doğrudur; zira kendilerine dair olumsuz his ve algıları ancak bu koşulda bilinçdışında tutabilmektedirler. Nitekim bu bağımlılık onları kişilerarası ilişkilerde kırılgan ve alıngan hale sokar. Ancak öte yandan, derin bilinçdışı düzeyde insanlara yönelik yoğun güvensizlikleri ve kuşkuları nedeniyle herhangi birine gerçekten samimiyetle güvenemez, ilişkilere kendilerini emniyet duygusu içinde teslim edemezler. Bu durumda, yoğun olarak güçsüz benliklerinin zarar göreceği kaygısı yaşarlar. Aslında bu kişilerin en büyük korkusu bir başkasına bağımlı olmaktır; zira bağımlı olmak muhtaç olmak, nefret etmek, haset duymak, kendini sömürülme, aşağılanma, kötü muamele görme ve frustre edilmeye açık hale getirmek anlamına gelir. Ötekine bağımlılığı bir zayıflık olarak değerlendirirler. Nitekim büyüklenmeci benliğin en önemli işlevi kişinin diğer insanlara bağımlılığını inkârına imkân tanımasıdır.

Kendine yeterlilik fantezileri ile bağımlılık gereksinimlerine karşı kendilerini korurlar; davranış düzeyinde bu savunma kendini katı bir gurur, güçlü ve kendine yeterli görünme, gerçekten ihtiyaç duyduğu bir şeyi talep edememe, reddedilme kaygıları, muhtaç duruma düşmekten korku duyma, böyle bir durumda kendini aşağılanmış hissetme ve şizoid kaçınmacı davranışlar biçiminde açığa vurur. Temel fantezilerinden biri, hayranlık elde ettiklerinde diğerlerinin onun gereksinimlerini kendiliğinden doyuracakları veya hayranlık uyandırdıkları için onlardan bunları rahatlıkla isteyebilme hakkına erişecekleri hissidir.

Narsisistik bozukluğun bir başka türü: "gizli narsisist"

Psikanalitik literatürde sıklıkla narsisistik kişilik bozukluğunun bir başka varyasyonuna işaret edilir. Kernberg'e (1975) göre narsisistik bozukluğun bu tipine mensup kişiler oldukça güçlü ve bilinçli emniyetsizlik, değersizlik ve aşağılık duyguları yaşarlar. Bazen aşağılık ve emniyetsizlik duyguları büyüklenmeci ve tümgüçlü/omnipotent fantezilerle yer değiştirir. Bazen de bilinçdışı omnipotans ve narsisistik büyüklenmecilik ancak analizde bir süre sonra su yüzüne çıkar. Bu kişiler, teşhircilikten ziyade baskın tarzda idealizasyon savunmasını kullanırlar. Paranoid özellikler, hipokondriyak şikâyetler ve şizoid kaçınmacı özellikler daha belirgindir. Benliğe dair olumsuz temsil ve hisler bilince çok yakın, çoğu kez bilinç düzeyindedir.

Masterson'ın (1990) "gizli narsisist" olarak nitelediği bu kişiler büyüklenmeciliği ve benmerkezciliği, teşhirci narsisistin yaptığı gibi cüretkâr, doğrudan ve açıkça ifade edemez/etmezler. Gizli narsisist, narsisistik kişiliğini gizlerken, narsisistik gereksinimlerini onun aracılığıyla tatmin edebileceği bir başka kişi, grup veya kurum bulmak zorundadır. Aslına bakılırsa, gizli narsisist, teşhirci narsisist ile aynı içsel yapıya sahiptir (tümgüçlü/omnipotent öteki imgesiyle kaynaşmış büyüklenmeci bir benlik imgesi) ancak libidinal yatırımı büyüklenmeci benlikten ziyade omnipotent ötekine yönelmiştir. İçsel güçsüzlüğünü idealleştirdiği bir figürün parçası haline gelerek gidermeye çalışmaktadır. Dolayısıyla, bu kişiler aktif biçimde büyüklenmeci benliğin aynalanmasının peşinde değildir, daha ziyade ötekini idealleştirir ve onun hayranlığını elde etmek suretiyle "yüceliğine ve ihtişamına sığınırlar". Büyüklenmeci benliklerini, teşhirci tipte olduğu gibi açık teşhircilikle değil ötekinin yüceliğine sığınmak suretiyle şişirirler. Gizli narsisistler, mahcup, çekingen ve içedönük görünürler. Teşhircilikleri açık davranışsal özellikler taşımaz; daha ziyade uzun vadeye yayılan başarı projeleriyle kendini gösterir. Projenin başarıya ulaşması teşhirci arzulara doyum sağlar.

Gabbard (1989) narsisistik kişilik bozukluğu gösteren hastaların dağılım gösterdiği yelpazenin bir ucunda "kayıtsız narsisistin" diğer ucunda ise "tedirgin narsisistin" bulunduğunu öne sürer. Söz konusu terimler, kişinin hem terapi içinde terapistle olan aktarım ilişkisine hem de genel sosyal ilişkilerindeki hâkim ilişki tarzına işaret etmektedir. Kayıtsız tip ilgi merkezi olmaktan haz duyar. Diğer insanların gereksinimlerine duyarsızdır. Öte yandan tedirgin tipin narsisistik özellikleri çok farklı biçimde tezahür eder. Bu kişiler diğer insanların onlara yönelik davranışlarına karşı son derece duyarlıdırlar. Kayıtsız narsisistin kendisiyle meşguliyetinin aksine tedirgin narsisistin dikkati sürekli biçimde diğerlerine dönüktür. Paranoid hastaya benzer biçimde, diğerlerini, kendine yönelik olası bir eleştirel kanıt elde

etmek amacıyla dikkatle dinler ve sürekli biçimde kendisini aşağılanmış ve incinmiş hisseder. Bu kişiler kendi varlıklarını unuttururcasına utangaç ve ketlenmişlerdir. İlgi merkezi olmaktan özellikle kaçınırlar. İçsel dünyalarının merkezinde kendilerini büyüklenmeci bir tarzda teşhir etmeye dair gizli arzularıyla bağlantılı yoğun bir utanç hissi taşırlar. Teşhirci arzular rezil duruma düşme korkularıyla dizginlenir.

Her iki narsisistik tip de benlik değerlerini ayarlamak için mücadele vermelerine rağmen bunu farklı yollarla yapmaya çalışırlar. Kayıtsız narsisist, diğer insanları başarıları ve meziyetleriyle etkilemeye çabalarken, diğerlerinin olumsuz tepkilerini dikkate almayarak kendisini narsisistik yaralanmadan korumaya çalışır. Tedirgin narsisist ise incinmeye açık ortam ve ilişkilerden kaçınarak ve nasıl davranması gerektiğini belirlemek için insanları dikkatle inceleyerek benlik değerini korumaya gayret eder. Kendisini sürekli biçimde kontrol altında tutar.

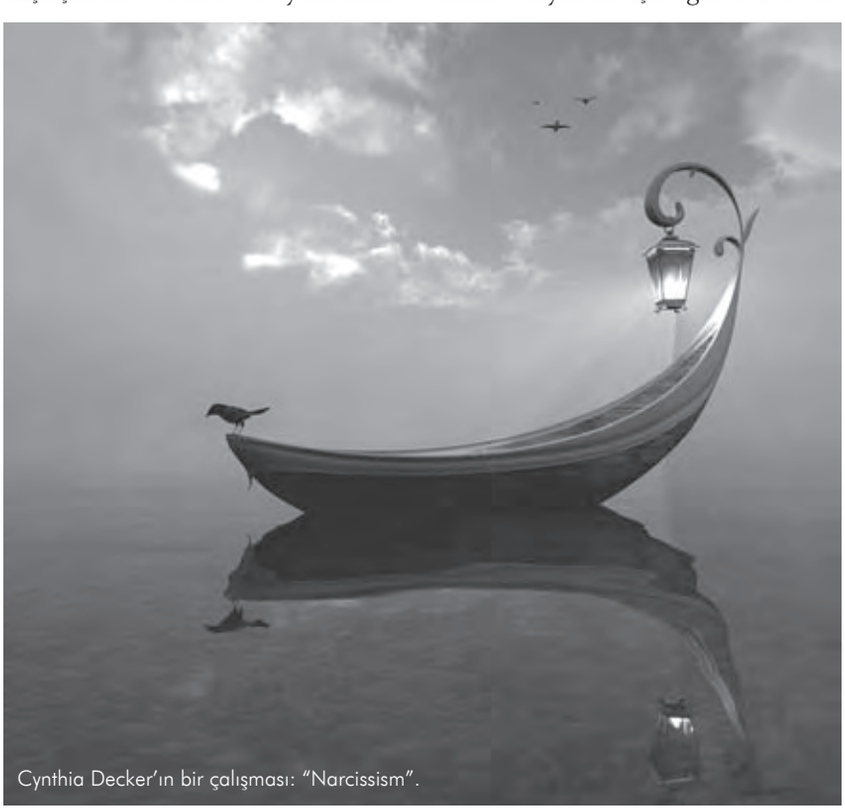
Tüm bu literatür bilgi ve bulguları, narsisistik kişilik bozukluğunun birbirinden farklı iki biçimi olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu iki tip nadiren saf halleriyle bulunur; birçok narsisist her iki tipe ait fenomenolojik özelliklerin bir karışımını sergiler. Bu iki uç arasında sosyal olarak çok daha uyumlu ve güçlü kişilerarası cazibeye sahip birçok narsisistik kişi yer almaktadır. Aslına bakılırsa, bu iki narsisistik tipoloji birbirini tamamıyla dışlamaz da; klinik inceleme, tedirgin narsisistlerin göründüklerinden daha az kırılgan olduklarını, kırılganlıklarının hemen altında şiddetli öfke yattığını; kayıtsızmış gibi görünen narsisistlerin ise iç dünyalarında yoğun bir boşluk ve umutsuzluk içinde olduklarını, görünümlerinin aksine oldukça kırılgan ve utanmaya eğilimli olduklarını açığa çıkarır (Bateman, 1998).

NKB neden ve nasıl oluşur?

Narsisistik kişilik bozukluğunun temelleri erken çocukluk döneminde (3-5 yaş arasındaki bir döneme karşılık gelir) atılır. Gelişimin bu döneminde küçük çocuğun önemli kişilerle (öncelikle anne veya anne işlevini gören kimse ve ikincil olarak baba) olan ilişkisinde yaşadığı şiddetli frustrasyonlar sonucunda bir savunma olarak ideal benlik, ideal nesne ve gerçek benliğin bazı özellikleri patolojik nitelikli büyüklenmeci bir benlik oluşturacak biçimde kaynaşırlar. Büyüklenmeci benliğin içeriğini çocuğun nesnel ayırt edici özelliklerini içeren gerçek benliğin bazı özellikleri, çocuğun yaşantıladığı şiddetli frustrasyonları telafi edecek biçimde güç, zenginlik, her şeyi bilirlik ve güzellik fantezileriyle yüklü benlik imgelerini içeren ideal benlik temsili ve çocuğun gerçeklikteki deneyiminin aksine hep veren, hep seven ve kabul edici ebeveyn imgesini içeren ideal nesne temsili oluşturur.

Muhtaç olduğu kişiyle ilişkide travmatik frustrasyonlara maruz kalan benlik için ötekine güven ve bağımlılık artık ne pahasına olursa olsun kaçınılması gereken travmatik bir hale dönüşür. Gelişimsel olarak ebeveynin sunmakla sorumlu olduğu ancak esirgediği şeye muhtaçlık frustrasyon, öfke, haset ve çaresizliğe yol açtığı bir durumda benlik çıkış yolunu dışsal ötekilere ve onların içselleştirilmiş temsillerine normal bağımlılığı inkâr etmek üzere büyüklenmeci bir benlikle özdeşleşmekte bulur. Büyüklenmeci benlikle özdeşleşen kişi, bilinçdışında, frustre olmuş muhtaç bir insandan, her türlü ihtiyaçtan arınmış tümgüçlü bir tanrıya dönüşür adeta. Tanrısallığını ilan etmek suretiyle nesneye bağımlılığın külfetlerinden kurtulduğunu sanrılar. İnsan olmaktan kurtulup tanrısallığa ulaştığını sanrılayan benlik artık sevilmeye değil hayran olunmaya gereksinim duyacaktır. Sevgi ihtiyaç içindeki insanoğlunun, hayranlık ise tanrısal yüceliğin duygusudur zira. Bilinçdışında tanrısallığa terfi ettiğini sanrılayan benlik nesnelerden artık onun tanrısallığına biat etmesini beklemektedir. Bağımlılığın yerini kendini hemen her durumda haklı ve hak sahibi gören kibirli bir buyurganlık ve talepkârlık alır. Benliğin büyüklenmeciliği ve teşhirciliği, nesnenin ise boyun eğici hayranlığı tanrısallığını teyit eder/doğrular. Narsisistik taleplerin karşılanmaması tanrısal ve tümgüçlü olmadığı gerçeğini, insani sınır ve sınırlılıklarını yüzüne vurduğu için öfke dolu frustrasyonlara, zorbalığa ve hınç dolu saldırganlığa yol açar.

Büyüklenmeci benlik, bireyin önemli nesneye ihtiyaç duyması ile ona haset etmesi ve ondan korkması arasındaki çatışmadan kaçmasına olanak tanıyan bir işlev görür. Söz ko-

Cynthia Decker'ın bir çalışması: "Narcissism".

nusu savunmanın kişilik bozukluğu biçiminde örgütlendiği narsisistik kişilerin travmatize bağımlılık, oral agresyon ve haset karşısında telafi edici gayretlerinde teşhirci eğilimlere bağlı güç ve büyüklük fantezileri merkezi bir yer tutar. Büyüklenmeci benlik başkalarına bağımlılığın inkârına olanak sağlamanın yanı sıra kişiyi narsisistik öfke ve hasede karşı korur, başkalarının devamlı küçük görülmesi ve değersizleştirilmesi için önkoşullar yaratır. Kendine hayranlık duyma, başkalarını küçümseme ve tüm gerçek bağımlılıkları bertaraf etme şeklindeki yıpratıcı döngü büyüklenmeci benlikle beraber işlemeye başlar. İdeal benlik, ideal nesne ve gerçek benlik imgelerinin büyüklenmeci benlik dahilinde savunma amaçlı birleşmesinin önemli bir sonucu, yalnızca dış ötekilerin değil içselleştirilmiş kişi imgelerinin de değersizleştirilmesi ve yıkımıdır. Narsisistik kişilerin nesneleri ve nesne imgelerini değersizleştirmesi sosyal hayatlarında sürekli bir boşluk yaratır ve içsel boşluk yaşantılarını pekiştirir. Haset duymayı önlemek için elde ettikleri her şeyi değersizleştirme ihtiyacı duyarlar. Bu durum narsisistik hastaların trajedisidir; başkalarından bir şeyler almaya çok ihtiyaç duyarken, haset doğuracağı için bir şeyler almakta olduklarını kabul edemezler. Bunun sonucunda kendilerini sürekli boş hissederler. Hasetle bağlantılı çatışmalar nedeniyle ötekinden elde ettiklerine şükran duyamazlar. Şükran duyma becerisinden yoksun olmaları elde ettikleri sevgiyi sevecenlikle takdir etme yetisinin gelişmesine engel olur. Kendinden esirgenen ve haset edilen şeyin öfkeyle gasp edilmesi ve açgözlü biçimde ele geçirilmesi narsisistik benliğe tatmin sağlamaz, zira gereksinim duyulan nesneye yönelik bilinçdışı nefret içe alınanı kirletir; kişi nihayetinde kendini daima boş ve frustre olmuş hisseder.

Bu kişilerin iç dünyalarında benliğin idealleştirilmiş temsilleri, başkalarının değersizleştirilen gölgemsi imgeleri ve korkulan düşmansı nesneler ikamet eder. Psikoterapi içindeki patolojik büyüklenmeci benlik kapsamındaki savunma örüntüsünün analizi frustre edildiği için empotan öfkeyle dolu, bu öfkesinden dolayı nesnenin misillemeci saldırısından ölesiye korkan, savunmasız, yapayalnız, kimsesiz, çaresiz, âciz, aç; kendini sevgisiz, besinsiz ve tehlikelerle dolu bir dünyada terk edilmiş, değersiz, önemsiz, bomboş, anlamsız, aşağılanmış ve tehdit altında hisseden bir benlik imgesini açığa çıkarır. Kişi tüm hayatını, bilinçdışında özbenliği olarak yaşantıladığı bu olumsuzlukla, benlik imgesiyle yüzleşmemek üzerine kurmuştur; bilinçdışı derin düzeyde adeta bir ölüm kalım mücadelesi vermektedir. Büyüklenmeci benlik, söz konusu benlik algısının üzerini örtüp bilinçten uzak tutmaya çalışsa da bu algı bilinçdışı düzeyde varlığını sürdürür.

Kernberg narsisistik hastaları incelediğinde bu hastaların geçmişlerinde örtük, sözel olmayan ancak yoğun ve incitici bir agresyona sahip; kronik olarak soğuk, duyarsız, ilgisiz, görünüşte iyi işlev gören bir anne figürüne sıkça rast geldiğini belirtir. Buna ek olarak, çocuğun gelişiminin ilk dönemlerinde annenin narsisistik dünyasına dahil edilmesi, sonrasında çocukta büyüklenmeci fantezilerin etrafında kristalleştiği "kendini özel hissetme" eğilimine yol açar. Bu kişiler, çoğunlukla nesnel olarak fiziksel güzellik; özel, üstün bir yetenek, zekâ vb. gibi gerçekten de diğerlerinin hayranlığını uyandıran bazı doğal fiziksel ve zihinsel niteliklere sahiptirler. Bu ayırt edici özellikler, çocuğu annenin sevgisizliğinden, ilgisizliğinden, nefretinden, kısacası agresyonundan koruyucu bir işlev görürler. Bazen de annenin çocuğu narsisistik olarak kullanmasının bizatihi kendisi çocuğun kendini özel hissetmesine yol açar.

Çocuğun sahip olduğu ve/veya annenin varsaydığı üstün nitelikler, çocukta büyüklenmeci benliğin çekirdeğini oluşturur. Çocuk kendini üstün niteliklere sahip hissettiğinde ideal benlikle özdeşleştiğini ve bu ideal benliğin de ideal nesne tarafından sevildiğini hisseder. Ancak, çocuk içten içe, çoğu kez bilinçdışında olduğu haliyle değil, bu ayırt edici özellikleri dolayısıyla sevildiğini hisseder. Çocuğun belli koşullara bağlı olarak kendini özel hissetmesi/hissettirilmesi veya bu hissin teyit edilmesi büyüklenmeci bir benliğin yapılaşmasının ardındaki temel dinamiktir ve kişiliğin neden narsisistik bozukluğa evrildiğini açıklar. Bu noktadan sonra, çocuk ancak bu ayırt edici özellikleri taşıdığı, bu özellikleri içeren performanslar gösterdiği, ötekinin narsisistik beklentilerine uygun davrandığı müddetçe sevilebileceği, fark edilebileceği ve gereksinimlerine duyarlı davranıla-

Çocuğun sahip olduğu ve/veya annenin varsaydığı üstün nitelikler, çocukta büyüklenmeci benliğin çekirdeğini oluşturur.

cağı mesajını içselleştirir; sonuçta kendine yabancılaşmış, salt ötekinin hayranlığını kazanmanın peşinde koşan bir kişilik oluşur. Benliğinden kökenlenen spontan ve meşru gereksinimlerini ketleyen, ötekilerin beklentileri doğrultusunda, onların beğenisini ve hayranlığını kazanacak tarzda davranan, yeri geldiğinde ise psikolojik ve/veya fiziksel zorbalığa başvuran birine dönüşür.

Narsisistik birey, üstün özellikleri dolayısıyla kendini mükemmel hisseder ancak "mükemmelliğini" her an teşhirciğiyle somutlamalıdır, aksi takdirde alttaki değersizlik hisleriyle yüklü agresif benlik temsilinin bilince çıkma riskiyle karşı karşıya kalır. Büyüklenmeci benlik zayıfladığı anda benlik bu olumsuz nitelikleriyle beraber bilince yansır ve şiddetli duygulanımlara, özellikle narsisistik bozukluğun özgül kaygısı olan dağılma kaygısına yol açar. Bu nedenledir ki narsisistik birey sürekli olarak büyüklenmeciliğini ayakta tutacak uğraşlarla meşguldür. Adeta dağılmamak için büyüklenir.

Agresif yatırıma uğramış benlik temsili bastırılsa da söz konusu benliğe ilişkin değersizlik, önemsizlik, utanç, yetersizlik, eksiklik, korunmasızlık vb. duygulanımlar sınır durum kişilik örgütlenmesine has karakteristik bir savunma olan "bölme"(split) ile bilinçte büyüklenmeci benlikle yan yana birbirlerini etkilemeksizin durur. Agresyonun ruhsal dünyadaki hâkimiyetinden kökenlenen ve aslen libidonun agresyon tarafından yutulmasına karşı işlev gören söz konusu savunma, birbirine zıt imge ve duygulanımların yan yana durabilmesini mümkün kılar. Kişi büyüklenmeci benlikle özdeşleştiği vakit olumsuz duygulanımlarını tümden inkâr edebilir. Narsisistik kişinin bir yandan kendini üstün hissedip öte yandan büyüklenmeci benlik irtifa kaybettiğinde kendini değersiz hissetmesi ve benlik değerinin düşmesi sık gözlenir ve tipiktir.

Narsisistik patolojinin seyri

Narsisistik kişiler, çoğu kez fiziksel olarak çekici, sosyal olarak cezbedici, akademik ve mesleki alanlarda hatırı sayılır derecede başarılı bireylerdir. Ancak, benliklerindeki boşlukla yüzleşmeyi erteleyebilseler de bundan ebediyen kaçamazlar (Gabbard, 1994). Yıllar geçtikçe büyüklenmeci benliği diri tutacak narsisistik besinleri elde etmek güçleşir; zira sıradan bir yaşam süreci içinde çoğu narsisistik tatminin, ergenlik ve erken yetişkinlikte yaşandığı; narsisistik zaferlerin, başarı ve kazanımların ağırlıklı olarak yetişkinlik boyunca elde edildiği düşünülürse, ilerleyen yıllarla beraber uzun yaşam döngüsünün olağan ve kaçınılmaz sonuçları olan yaşlılık, hastalık, fiziksel ve zihinsel sınırlılıklar, ayrılık ve kayıplar savunmaya yönelik narsisistik kaynakların azalmasına yol açar. Dolayısıyla, narsisistik çatışmaları bastırabilmek için gerekli aynalamalardan mahrum kalan büyüklenmeci benliğin, çatışmalar üzerindeki bastırıcı hâkimiyetinin sarsılması, narsisistik bireyi o güne dek kaçındığı çatışmalarıyla karşı karşıya bırakır. Bu durum, genelde yüzeysel uyumu nispeten iyi olan narsisistik kişilerin işlevselliklerini önemli ölçüde tahrip eder (Kernberg, 1975).

Patolojik büyüklenmeci benliğin etkisi altında bilinçdışı olarak (bazen bilinçli olarak) ebedi gençliklerine, güçlerine, güzelliklerine, zenginliklerine; onay, hayranlık ve emniyet kaynaklarının sonu gelmez elverişliliğine inanmış olan narsisistik kişiliklerin, bu kaynaklar tükendiğinde içine düştükleri durumu görmek oldukça dramatiktir. Genelde popüler psikolojide "orta yaş krizi" denerek adeta olağanlaştırılan bu durumdan kaçınmak amacıyla bazı narsisistikler, son bir gayretle yeni savunmacı çabalara girişirler. Örneğin, genç bir sevgili bulmak, ağır fiziksel güç gerektiren sporlar yapmak suretiyle ve/veya estetik ameliyatlarla yaşlılıklarını inkâra çalışırlar. Bunun yanı sıra, yaklaşan ölümden duyulan şiddetli korkunun ve yalnızlaşmanın güdülediği dini eğilimlerdeki artış da sık gözlenen savunmacı davranışlardır.

Narsisistik kaynakların azalmasıyla beraber narsisistik birey kendini yalnız, destekten yoksun ve şimdiye dek boş bir hayat sürmüş hisseder. Derin bir umutsuzluğun eşlik ettiği bu hisler o güne dek herhangi bir tedaviye gerek duymamış narsisistik bireyi terapiye sevk edebilir. Kernberg, narsisistik bozukluğun, mükemmel yüzeysel uyuma sahip ve hastalığın ıstırabının çok az farkında olan nispeten genç hastalarda bile uzun vadede tehlikeli prognostik olasılıklara sahip olduğunu ve koşullar elverdiği ölçüde tedavi edilmesi gerektiğini vurgular. Narsisistik hastalar, terapistler için oldukça çetin vakalardır. Bu hastaların psikoterapisi, oldukça uzun sürse de, hatta sonucunda elde edilen terapötik başarı sınırlı da olsa, ileriki yıllarda karşılaşacakları riskleri azaltması bakımından gösterilen çaba buna değerdir. Tedavi imkânının yanı sıra, yapılan bazı takip çalışmalarından anlaşıldığı kadarıyla sürdürülebilir başarılar, benliği harekete geçiren sürpriz ilişkiler ve derin içgörüler hastalığın, en azından, şiddetini azaltmaktadır (Evren, 1997).

NKB'nin psikoterapisi

Narsisistik kişiler, terapiye genellikle büyüklenmeci benliğin başarısızlığa uğraması (narsisistik gereksinimleri elde etmede güçlük, büyüklenmeci benliğin amaçlarına ulaşamaması, ideal nesne tarafından terk edilme vb.) sonucunda yaşadıkları depresyon, anksiyete, cinsel işlev bozuklukları veya tüm narsisistik tatminlere ulaşmalarına rağmen hissettikleri anlamsızlık, sıkıntı ve boşluk duyguları veya bir türlü birini sevememe nedeniyle başvururlar (Kernberg, 1975; Masterson, 1990).

Narsisistik hastanın tüm çabası, büyüklenmeci benliğin üzerini örttüğü bilinçdışı değersiz benliğiyle yüz yüze gelmemek, sadistik omnipotent nesneyi hayranlık uyandıracağını umduğu büyüklenmeci performanslar ve özellikler yoluyla sevecen, tatmin edici ve koruyucu iyi nesne haline getirmeye çalışmaktır; narsisistik hasta adeta tüm hayat tarzını bu amaca yönelik biçimlendirir. Karakter oluşumu, bilinci bu nesne ilişkisinden korumaya yönelik şekillenmiştir. Duygu, düşünce, davranışları, ilişkileri, savunmalarının hemen tümü alttaki bu benlik temsiliyle özdeşleşmekten kaçınmaya yöneliktir. Keza, tüm libidinal ve agresif yatırımlar da bu olumsuz temsilden kaçınmaya ve onu bastırmaya yönelik işler.

Narsisistik kişilik bozukluğunda, bilinçdışına bastırdığı değersiz benliğinden kaçınmanın yolu büyüklenmeci benliği şişkin halde tutmaktır. Ancak, büyüklenmeci benlik aynen patlak bir balon gibi, sürekli hava üflenmediği sürece söner. Bu nedenle, narsisistik kişi, büyüklenmeci benliğini büyüklenmeci performanslar yoluyla şişkin halde tutmak için didinir. Terapi içinde terapistle geliştireceği aktarım ilişkisinde de temel motivasyonu, bu olumsuz benlik temsilini her ne pahasına olursa olsun bastırmaya devam etmek, olumsuzlanmış benliğinin ve narsisistik çatışmalarının neden olduğu içsel güçsüzlüğünü, terapistten elde etmeyi umduğu narsisistik aynalamalar sayesinde şişirdiği büyüklenmeci benliği aracılığıyla aşmak olacaktır. Bunun yanı sıra, terapistle olan ilişkisini söz konusu nesne ilişkisini uyarmayacak ve savunmacı narsisistik gereksinimlerini elde edecek tarzda kontrol etmeye çalışacaktır: omnipotent kontrol.

Alttaki olumsuz benlik temsili terapi sürecinde terapistle ilişkisinde gelişecek olumsuz aktarımın kaynağını oluşturur; narsisistik bozuklukların terapisinde temel terapötik hedef, yeterli ego gücüne sahip hastalarda dirençlerin ardına saklanmış bu olumsuz aktarımı açığa çıkarıp derinlemesine çalışmaktır.

Narsisizm çağı

Her toplumsal sistem, kendi yapısına ve işleyişine uygun kişilik örgütlenmesine ihtiyaç duyar ve kendi kültürünü -yani, normlarını, temel kabullerini, deneyimi örgütleme tarzlarını- sosyalleştirici kurumlar aracılığıyla bireyde kişilik biçiminde yeniden üretir. Başta aile olmak üzere, okul ve diğer karakter oluşturucu kurumlar eliyle icra edilen sosyalleşme süreci, insan doğasını hâkim sosyal normlara uydurmaya çalışır (Lasch, 1979). Hâkim sistem, bir bakıma, sosyalleştirici kurumlar aracılığıyla bireyi kendi gereksinimleri doğrultusunda şekillendirir. Keza, her toplum, evrensel çocukluk krizlerini (anneden ayrılma travmasını, terk edilme korkusunu, annenin sevgisi için diğerleriyle rekabetin ıstırabını) kendi meşrebince çözmeye çalışır ve söz konusu ruhsal krizlerle baş etme tarzı o topluma özgü bir kişilik örgütlenmesini ve onun patolojik türevi olan özgün psikopatoloji biçimini ortaya çıkarır. Dolayısıyla, hâkim toplumsal sistem ile hâkim kişilik yapısı ve giderek psikopatoloji arasında her zaman yakın bir ilişki vardır; her çağ ve toplum kendi özgün kişilik biçimini ve patolojisini üretir. Psikopatoloji bir anlamda o kültürün karakteristik ifadesidir ve bize toplumun örgütlenme tarzı, hâkim ilişki biçimi ve en önemlisi insan doğasıyla çelişen yönleri hakkında ipucu verir. Psikoz, der Jules Henry (1963), bir kültürün içerdiği tüm yanlışların nihaî sonucudur.

Sosyoekonomik ve kültürel koşullardaki değişimler, temel kişilik örgütlenmesinde yansımasını bulur, zira yeni sosyal koşullar yeni kişilik biçimlerini, yeni sosyalleşme tarzlarını ve yeni örgütleyici yaşantılama yollarını gerektirir. Nitekim Otto Kernberg (1975), çağdaş kültürdeki değişimlerin nesne ilişkileri üzerinde belirleyici etkilere sahip olduğunu belirtmektedir. Genelde kişilik bozukluklarının, özelde ise narsisistik bozukluğun hâkim psikopatoloji biçimi olarak ortaya çıkması ve bu gelişimi güdüleyen kişilik yapısındaki değişim, sosyoekonomik ve kültürel koşullarda çağımıza has değişimlere işaret ediyor. Peki, nasıl bir çağda yaşıyoruz; nedir içinde yaşadığımız çağın ayırt edici özellikleri?

Aslına bakılırsa, şimdiye dek insanlığın tecrübe ettiği tüm toplum biçimleri, sağlıklı bir benlik oluşumunu engellemek bakımından birbirine benzer. Sınıflı toplumlarda sosyalleş-

me süreci, insan doğasının meşru talepleriyle çelişecek tarzda yürür zira.

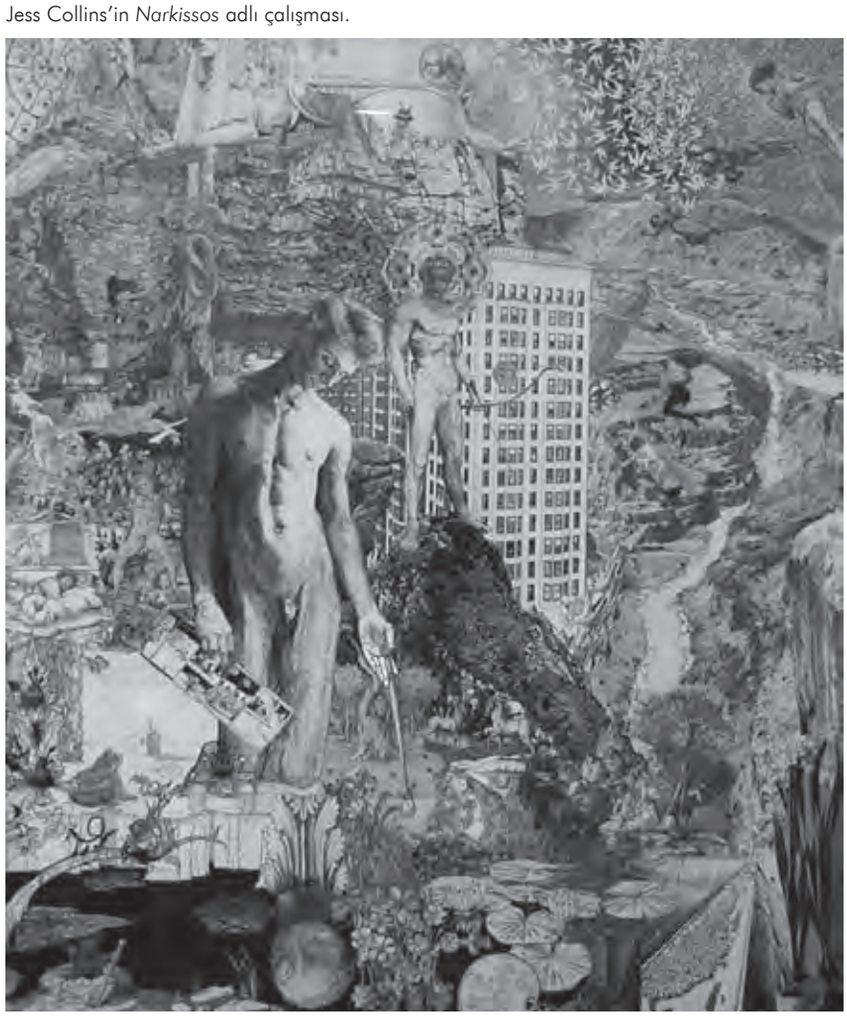
Feodal-geleneksel toplumda, sistem bireyden geleneklerde ve törelerde ifadesini bulan kurallara itaat etmesini talep etmekteydi. Üretim biçimi toprağa bağlıydı; üstün, farklılaşmış beceriler gerektirmiyordu. Bireyler kendi ihtiyaçlarının en azından bir kısmının nesnesini, meta dolayımına girmeden kendileri üretebiliyor, kendi gereksinimlerini bir ölçüde kendileri karşılayabiliyorlardı. Kapitalizmle birlikte üretim biçimi ve ilişkileri nitel bir dönüşüm geçirse de erken kapitalizm de daha ziyade yasaklar ve baskılar düzeniydi; zira bu dönemde teknolojik gerilik ve emek verimliliğinin düşük olması, meta birikimi için sistemin insanlar üzerinde açık baskı geliştirmesine neden olmaktaydı. Ağırlıklı olarak kol emeğine dayanan üretim çarkı, istediği verimi alabilmek için bireyin güdülenmelerini üretimin gerekleri çerçevesinde tutmak ve denetlemek ihtiyacını duymaktaydı. Sistemin gerekleriyle çatışan güdülenmeler, üretimin bekâsı gereği şiddetle bastırılmalıydı. Sistemin mantığı dönemin kişilik yapılanmasında birebir karşılığını bulmuştu; arzu ve yasaklar arasında sıkışmış birey, bu çatışma karşısında arzusunu bastırma yoluna gidiyor, kuralları ihlal ettiğinde suçluluk hissediyordu, sistem suçluluk içinde kıvranan nevrotikler üretiyordu.

Psikanaliz, 19. yüzyılın sonlarında tarih sahnesine çıktığında, karşısında çağın hâkim patolojisi olan nevrozu buldu. Erken dönem psikanalizin, yoğun biçimde meşgul olduğu histeri ve obsesyonel nevrozlar, henüz gelişiminin erken evresinde bulunan kapitalist düzenle ilişkili kişilik özelliklerinin (maddiyatçılık, fanatik biçimde kendini işe adama, haz arayışının iş disiplinini, üretim ilişkilerini ve dolayısıyla toplum düzenini bozma riski dolayısıyla kontrol altına alınması ve dolayısıyla cinselliğin şiddetli biçimde bastırılması gibi) aşırı uçlara taşınmasından başka bir şey değildi aslına bakılırsa (Lasch, 1979).

Modern kapitalist toplumda üretim giderek toplumsallaşmış, karmaşık bir hal almıştır. Teknolojik ilerleme beraberinde üretimde bolluğu getirmiş ve emeğin üretim içindeki rolünü değiştirmiştir. Meta ekonomisinin had safhaya ulaşması ve tüm yaşam alanlarını kuşatmasıyla beraber artık günümüz insanı, tüm gereksinimleri için ötekine muhtaç hale gelmiş; bu gereksinimleri karşılayabilmek için kaçınılmaz olarak meta ekonomisinin dolayımına girmek zorunda kalmıştır. Meta ekonomisine dayalı sistemin temel mantığı gereği gereksinimlerini karşılayabilmek öteki için (daha doğrusu birbiri için) nesneleşmiştir. Bir başka şekilde ifade etmek gerekirse, günümüz insanı tüm gereksinimlerini karşılamak için meta üretmek (veya sahip olmak) zorundadır; sistem ancak meta üretiminde bulunduğu (veya meta sahibi olduğu) takdirde gereksinimlerini karşılayacak nesneleri ona sunmakta, aksi takdirde onu ölümcül âcizliğine terk etmekle tehdit etmektedir. Çağdaş toplumda insanın sistem içindeki konumu ve değeri, sistemin ondan beklediği niteliklere sahip olma derecesiyle belirlenmektedir; zira sistemin üretim çarkı nitelikli işgücü talep etmektedir. Sistem açısından bireyin adeta kendi olarak bir değeri kalmamakta, sistemin gereksinimleri bireyinkilerin önüne geçmektedir. Sistemin gereksinimleriyle ilgisiz veya çatışan her şey; her nitelik, her gereksinim ve arzu değersizleştirilmektedir.

Öte yandan, üretim araçlarındaki teknolojik gelişimle beraber kapitalist sistemde kaliteli üretim artık sorun olmaktan çıkmış, hemen her markanın üç aşağı beş yukarı birbirine yakın kalitede üretimde bulunabildiği piyasada içerikten ziyade pazar payı, sunum, imaj ve reklam rekabetin kızıştığı alan haline gelmiştir. Ekonomik piyasada içerikten ziyade görünümün ve imajın değer kazanması "ilişki piyasası"nda da yansımasını bulur. Günümüz insanından, mesleğinin gerektirdiği yüksek niteliklere sahip olması, "prezantabl" olması, en az bir yabancı dil bilmesi, iyi ve markalı giyinmesi, zayıf, sağlıklı ve genç

Jess Collins'in *Narkissos* adlı çalışması.

kalması, kendini iyi sunması, etkileyici, karizmatik olması, kendine güvenli görünmesi beklenmektedir. Ne olduğumuz, gerçekte ne hissettiğimiz veya ne düşündüğümüz, ne yaşadığımız ve gerçekten neye ihtiyaç duyduğumuz değil; nasıl göründüğümüz, insanların karşısına nasıl bir görüntüyle çıktığımız önem arz etmektedir. Fark edilmek, ayırt edici olmak, kendini var hissedebilmek için artık kişinin kendini gerçekleştirmesi, derin ilişkiler kurması, erdem sahibi olması gerekmez; mezun olduğu okul, yemek yediği ve eğlendiği mekân, kullandığı araba, giydiği "blue jean", güzel, bakımlı, genç ve zayıf görünmesi adeta yeterli sayılmaktadır. Ancak bu koşulda, insanlar birbirine değer vermekte ve birbiriyle ilgilenmektedir. Adeta, sistemin "tebâsıyla" ilişki tarzı "tebânın" kendi içinde birbiriyle olan ilişkilerine yansımakta, insanların arzulama kalıplarını belirlemektedir. Öyle ki, hepimizin sistemle özdeşleşmiş, işbirliği yapan bir yanı var; sistemin ödüllendirdiği insanları beğeniyor; o niteliklere sahip insanlara özeniyor, âşık oluyoruz muhtemelen.

Erken kapitalizmde "olmaması gerekenin varlığı"ndan dolayı yaşanan suçluluğun yerini modern kapitalizmde "olması gerekenin yokluğu"ndan dolayı yaşanan yetersizlik ve utanç almaktadır. Çağdaş insan, yasağı ihlâl ettiği için suçluluk içinde kıvranan nevrotik değildir artık; daha ziyade kendinden bekleneni yerine getiremediği için yetersizlik ve utanç hisseden veya sistemin gereklerini yerine getirdiği ve sistem tarafından cömert biçimde ödüllendirildiği halde bir türlü mutluluğu, içsel huzuru ve tatmini yakalayamayan boş, sıkıntılı ve anlamsız insandır.

Narsisizm kavramı, yakın dönem sosyal değişimlerin psikolojik etkilerini anlamamız bakımından oldukça işlevsel bir kavramdır. Nitekim narsisistik bozuklukların klinik betimlemeleri ile ailenin kültürü aktarmada rolünün azaldığı ve dolayısıyla insanların geçmişle zayıf bir bağlantı hissi içinde oldukları, devasa bürokratik örgütlenmeler, çokuluslu şirketler ve medya tarafından yönlendirilen bir toplum karşısında giderek yalnızlaşan ve güçsüzleşen günümüz insanının tipik kişilik yapısı ve çağdaş kültürün belirli bazı ayırt edici özellikleri arasında dikkat çekici benzerlikler bulunmaktadır: İmajın öze ve içeriğe öncelik kazanması, imaja takılıp kalmanın sonucu olarak ortaya çıkan yüzeysellik; büyüklenmecilik, güce tapınma, güçlü görünme çabası, maddiyatçılık, tüketim ve mülkiyet hırsı, ötekinden duyulan şiddetli korku ve ötekine yönelmiş düşmanlık, yabancılaşma, samimiyet yoksunluğu, sahtelik, yapaylık, yalnızlık, anlamsızlık, kronik tatminsizlik ve memnuniyetsizlik, spontanlık kaybı, performans kaygısı, açgözlülük, başarı hırsı, şöhret hayranlığı, ideal eksikliği, ötekiyle çatışmaya dayalı bireysel kurtuluş fantezileri, rekabet, sistemi değiştirmekten ziyade sistem içinde hâkim konuma geçme arzusu, eleştirel düşünce yoksunluğu, hayatı (ve benliği) yaşayamamaktan ve gelecekte de yaşayabilme umudunun yokluğundan kaynaklanan depresyonu bastırma işlevi gören yozlaşmış hazcılık ve gündelikleşme; mistisizme yoğun ilgi; yaşlanmaktan, hastalanmaktan ve ölümden duyulan şiddetli korku, vb.

Göründüğü kadarıyla, narsisistik kişilik ile günümüz sisteminin insan doğasından talep ettiği kişilik tipi örtüşmektedir; öyle ki egemen sosyal koşullar, çeşitli derecelerde de olsa herkeste narsisistik özellikleri ortaya çıkarmış, narsisistik bozukluğu çağımızda günlük hayatın baskın psikopatolojisi haline getirmiştir. Artık "normal" addedilen insanlar da narsisistik bozuklukta aşırı biçimiyle tezahür eden birçok kişilik özelliğini sergilemekte, narsisistik bozuklukla ilişkili karakter özellikleri çağımızın günlük yaşamında daha az şiddetli halleriyle de olsa kendini göstermektedir. Bu durum, narsisistik kişilik yapısının modern hayatın gerilimleri ve kaygılarıyla baş etmede hâkim yolu temsil ettiğine işaret etmektedir (Lasch, 1979).

Joel Kovel (1976), tüketim toplumunda reklam yoluyla enfantil arzuların kışkırtılması, medyanın ve okulun ebeveyn otoritesini ele geçirmesi, sahte kişisel tatmin vaadiyle içsel hayatın rasyonalizasyonu sonucunda yeni bir "sosyal birey" tipinin ortaya çıktığını ileri sürer.

Gerçekten de erken kapitalist dönemin aksine, çağımızın en karakteristik özelliği arzuların bastırılması değil, bilakis kışkırtılmasıdır. Geçmişte -erken kapitalist dönemde- arzular bastırılıp gerçeklik ilkesine uygun tatmin kanalları sunulmazken günümüzde arzular serbest kalmış, ancak beklenen tatmin gelmemiş; arzuların savunmalarından özgürleşmesi beraberinde doyumu getirmemiştir. Narsisizm çağı, bastırılmış arzuları, evet, serbest bırakmıştır bırakmasına ama, bu kez de arzu tatminini anlamsızlaştırmıştır.

Görünen o ki kapitalizmin evrimine paralel olarak yeniden örgütlenen toplumsal hayat arzunun dinamiğini karşıt kutba savurmuştur. Tekno-

lojik gerilik, sermaye birikiminin azlığı ve dolayısıyla meta üretimindeki sınırlılık nedeniyle erken evresinde toplumsal ihtiyaçları karşılamakta yetersiz kalan kapitalizm insanları arzuları karşısında geri çekilmeye, tasarrufta bulunmaya, biriktirmeye, tahammül etmeye çağırmaktaydı.

Gün geldi devran döndü; teknolojik ilerleme, sermaye yoğunlaşmasının artışı ve sermayenin muazzam hareket serbestisiyle tüm dünyayı yekpare bir pazara dönüştüren, "katı olan her şeyi buharlaştıran", maddi-manevi hemen her olguyu metalaştırmak suretiyle varlığına varlık katarak yepyeni bir evreye giren kapitalizm için artık sorun geçmişteki gibi toplumsal talebin gerisinde kalan meta arzı değil bilakis toplumsal talebi katbekat aşan fazlalıktı. Zaman tasarruf zamanı olmaktan çıkmıştı. Vakt-i zamanında tasarruf telkin edilen, arzularından feragat etmeleri veya ileri bir geleceğe ertelemeleri, sabretmeleri ve sebat etmeleri istenen kitleler artık tüketmeye ve daha çok tüketmeye çağrılıyordu.

Geçmişte para biriktirmeleri için çocuklara kumbara hediye eden bankaların yerini çoktan çocuklara özel kredi kartı pazarlayan bankalar almıştı bile. Devir biriktirmek değil harcamak, perhiz değil tüketmek, sabretmek değil hemen elde etmek, sebatla çalışmak değil ne yolla olursa olsun parayı bulmak, tasarruf değil israf devri olup çıkıvermişti (Gürbilek, 2001).

Her devir kendi kişilik yapılanmasını gerektirir, demiştik. Yeni dönemde yeni insan, yeni kişilik ve yeni psikopatoloji! Temelde dürtüsel arzuların bastırılmasına dayanan nevrotik kişilik örgütlenmesi artık sistem için kullanışlı olmaktan çıkmış, arzuları tatmin edebilecek nesnelerin gerçekten de var olduğu sanrısına kapılmış, önündeki engellerin gereksiz olduğu inancıyla arzuya sınırsız serbestlik talep eden sapkın/pervert ruhsal çekirdeğin çatlayıp ortaya döküldüğü yeni bir kişilik örgütlenmesi ön plana çıkmıştır: Narsisistik kişilik.

Arzu nesnesi kendini yalnızca biyolojik kökenli içgüdüsel gereksinimleri değil varoluşsal sınırlılığı sıfırlamak suretiyle benliği, her arzunun tatmin edilebildiği yanılsamasını içeren mutlak narsisizm cennetine taşıyacak büyülü bir nesne olarak takdim eder. Kapitalizm arzu nesnesinin bu sapkın/pervert dinamiğini kendi çıkarları doğrultusunda kanırtırcasına kullanır; bizi mutlak narsisizm yanılsamasının mümkün olduğuna inandırmaya çalışır; cep telefonlarından, son model arabalara, son nesil teknolojik ürünlerden ışıltılı giysilere,"eskort arkadaşlık"lardan cinsel fantezi ürünlerine dek arzu nesnesini somutlayan bilcümle fetişnesneleri satın alırsak şayet, ontolojik gediğin kapanacağını ve mutlak narsisizm durumuna kavuşacağımızı vaat eder bize; her bir ürünüyle her birimize pazarladığı bu yanılsamadır aslına bakılırsa. Kapitalizm gücünü, esnekliğini, yenilenebilirliğini asıl olarak bu vaatten ve elbette her birimizin bu vaade kapılıp peşine takılmasından alır.

Fetiş nesnelerin büyüsüyle baştan çıkarılan arzular, giderek, gerçeklik ilkesi çerçevesinde bir ihtiyacı tatmin etmekten ziyade mutlak narsisizm umuduyla benliğin nihayet eksiğinden, gediğinden kurtulacağı hırsıyla alabildiğine kışkırtılır ve yozlaştırılır. Sonuçta, ortaya, benlikle bağını koparmış, arzu görüntüsü altında köksüzleşmiş ihtiraslar çıkar. Söz konusu savunmacı ihtiraslar her ne kadar tatmin bulsa da imkânsız bir hayalin peşinden koştukları için her bir hüsranda benliğin açlığı giderek derinleşir; kişi bilinç düzeyinde hatalı biçimde yorumladığı bu açlığı sahte tatminler, kazanımlar ve parlak başarılarla gidermeye çalışır. Günümüz insanının doymak bilmez ihtiraslarını, hırslarını ve açgözlülüğünü güdüleyen gerçekleşmesi imkânsız boş bir hayale kanmış, "karşılıksız aşk"la baştan çıkmış olmasıdır. Ne denli tatmin bulsa, kazanım sağlasa, ne denli başarı elde etse de hep bir şeyler eksik ve yarım kalmaktadır.

Fetiş-nesneleri elde ettiğimizde elimizde nasıl birer bayağı nesneye dönüştüğünü hepimiz kendi deneyimlerimizden biliriz (Gürbilek, 2001). Arabamızın modeli eskir, vitrinde mankenin üzerinde beğenip satın aldığımız ışıltılı elbise nedense bizim üzerimizde o kadar da şık durmaz; bir zamanlar peşinden koşulan o güzel sevgili zamanla sıradanlaşır, eski heyecanı uyandırmaz; üzerine titrenen yeni eşya çok geçmeden hor kullanılır. Ancak her hüsranın ardından bir başka nesneyle arzumuz yine baştan çıkıverir; "Onunla olmadı, belki bununla olur" diyerek. Sistemin kışkırtmasıyla boş bir hayalin peşinde koşup yorulmuş, beyhude bir arayışın çıkmazında tıkanmış ruhun son durağı nihilist depresyondur.

Ancak bir ihtimal daha var; şu dünyada, varlığın insan halinde, yaşanması mümkün olan en iyi tecrübe her neyse onu yaşayabildiğimiz, her bir insanın, canlı veya cansız tüm diğer varlıkların varoluşuna saygıyı elden bırakmadan, kendimizden, insanlardan ve dünyamızdan memnun ve yaşıyor olmaktan bahtiyar ama öte yandan zamanı geldiğinde de yaşamak oburluğuna kapılmaksızın aç oturduğu sofradan doyup da kalkan biri misali, tevekkül içinde ölüme

gitmeyi becerebildiğimiz daha iyi bir gelecek umudu.

Bitirirken

İnsanın ruhsal doğasına nüfûz edebilmemizi sağlayan kuramsal ve pratik çalışmalar, bize ruhsallığın hangi koşullarda yapılaşırsa bireye, toplumа ve yeryüzüne kötülük, şiddet, acı ve mutsuzluk, hangi koşullarda yapılaşırsa iyilik, barış, olgunluk, huzur ve getirebileceğinin sezgisini kazandırır. Bu sezgi ruhsallık çalışmalarını (psikoloji, psikanaliz, psikoterapi vb.), insan ruhunu bireysel ölçeklerin ötesinde sosyo-ekonomi-politik tüm değişkenleriyle beraber ele almaya, dünyayı insan ve tüm varlıklar için daha güzel kılmaya dönük toplumsal mücadeleye eklemleyecek bir potansiyele de sahiptir.

DİPNOTLAR

1) "Organik ego" kavramını, egonun içerdiği psikanalitik anlamın ötesinde, ruhsal işleyişi idare eden, genetik olarak belirlenmiş zihinsel yapı ve işlevlere işaret edecek biçimde kullanıyorum.

2) Türkçe psikanalitik literatürde İngilizcedeki "self" kavramı daha çok "kendilik" terimiyle karşılansa da Türkçenin gündelik kullanımında, geleneksel ve modern edebiyat ve söylemindeki "benlik" teriminin "self"in işaret ettiği yapı ve deneyime daha uygun düştüğü kanısındayım.

3) Freud bu dönemde ego terimini benliği (*self*) kastedecek biçimde kullanır. Ego ruhsal bir yapı olarak ancak "*Ego ve İd"* (1923) yapıtında kavramsallaştırılacaktır.

4) Psikanalitik terminolojide "nesne"nin anlamı kuramsal ve tarihsel nedenlerden ötürü gerçekte ve/veya fantezide ilişki içinde bulunulan "insan" anlamına gelir. "Nesne ilişkisi" kişilerarası ilişkinin içsel temsilidir.

5) Freud ruhsal yapıyı id, ego ve süperego biçiminde düşünür. İd bilinçdışı kişiliğin en ilkel ve en dürtüsel kısmını oluşturur. Haz ilkesinin egemenliği altındadır.

6) Dürtülerin nesne ilişkisine yönelmeden kendi başına tatmin edilebildiği ve haz alındığı en erken psikoseksüel gelişim evresi.

7) Büyüklenmecilik sanrısı.

KAYNAKLAR

- Abraham, K. (1919); *A Particular Form Of Neurotic Resistance Against The Psycho-analytic Method. Selected Papers On Psycho-analysis*, London: Hogarth Press, 1949:303-311.
- Bateman, A.(1998); *Thick- And Thin-Skinned Organizations And Enactments In Borderline And Narcissistic Disorders. International Journal Of Psychoanalysis*,79:13-26.
- Bromberg P.; "The Mirror And The Mask: On Narcissism And Psychoanalytic Growth", *Essential Papers On Narcissism* içinde, Ed.: Morrison A.P., New York: New York University Press, 1986.
- Chasseguet-Smirgel, J. (1985); *The ego ideal: A psychoanalytic essay on the malady of ideal*, New York, NY: W. W. Norton & Company.
- Cooper M. A. (1983); "Psychoanalytic Inquiry And New Knowledge", *Reflections On Self Psychology* içinde. Ed.: Joseph D. Lichtenberg, Samuel Kaplan. Broadway: The Analytic Pres.
- Cooper M. A.; "Narcissism", *Essential Papers On Narcissism* içinde, Ed.: Morrison A.P., New York: New York University Press, 1986.
- Ellis H.(1898); "Auto-Eroticism: A Psychological Study", *Alienist And Neurologist*,19:260-299.
- Estin, C.& Laporte H. (2002); *Yunan ve Roma Mitolojisi*, Çev.: Musa Eran. TÜBİTAK Yayınları, 21. Basım, Ankara.
- Evren, C. (1997); *Narsisizm*, İstanbul: BDS Yayınları.
- Freud S. (1905); *Three Essays On The Theory Of Sexuality*; Standard Edition, Cilt 7, Almancadan İngilizceye Çev.: Strachey J., London: Hogarth Press Ltd, 1964.
- Freud S. (1910); *Leonardo da Vinci And A Memory Of His Childhood*, Standard Edition, Cilt 11, Almancadan İngilizceye Çev.: Strachey J., London: Hogarth Press Ltd, 1964.
- Freud S. (1911); *Psycho-analytic Notes On An Autobiogrophical Account Of A Case Of Paranoia (Dementia Paranoids)*; Standard Edition, Cilt 12, Almancadan İngilizceye Çev.: Strachey J, London: Hogarth Press Ltd, 1986.
- Freud S. (1913); *Totem And Taboo*, Standard Edition, Cilt 13, Almancadan İngilizceye Çev.: Strachey J., Hogarth Press Ltd, London, 1964.
- Freud S. (1914), *On Narcissism: An Introduction*, Standard Edition, Cilt 14, Almancadan İngilizceye Çev.: Strachey J., London: Hogarth Press Ltd, 1964.
- Freud S. (1915); *Instincts And Their Vicissitudes*, Standard Edition, Cilt 14, Almancadan İngilizceye Çev.: Strachey J., London: Hogarth Press Ltd, 1964.
- Freud S (1921); *Group Psychology And The Analysis Of The Ego*, Standard Edition, Cilt 18, London: Hogarth Pres Ltd, 1986.
- Freud S. (1923); *Ego And Id*, Standard Edition, Cilt 19, Almancadan İngilizceye Çev.: Strachey J., London: Hogarth Pres Ltd, 1964.
- Freud S. (1940); *An Outline Of Psychoanalysis*, Standard Edition, Cilt 23, Almancadan İngilizceye Çev.: Strachey J., London: Hogarth Pres Ltd, 1964.
- Freud, S. (1996); "Bir paranoya (paranoid bunama) olgusunun özyaşamöyküsü üzerine ruhçözümsel notlar (Schreber)"; (A. Eğrilmez, Çev.); *Olgu Öyküleri II* içinde, (s.111-191); İstanbul: Payel Yayınevi (Özgün eser 1911 tarihlidir).
- Gabbard G. O. (1989); "Two Subtypes Of Narcissistic Personality Disorder", *Bull Menninger Clin* 53:527-532.
- Gabbard G. O. (1994); *Psychodynamic Psychiatry In Clinical Practice*, The DSM-IV Edition, Washington DC: American Psychiatric Pres.
- Gürbilek, N. (2001); *Kötü Çocuk Türk*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Gürbilek, N. (2008); "Horlanmanın Acısı", *Mağdurun Dili* içinde, (s.19-47); İstanbul: Metis Yayınları.
- Grunberger, B. (1979); "Narcissism and the Oedipus complex", *Narcissism: Psychoanalytic Essays* içinde, (s.265-281); New York, NY: International Universities Press.
- Hamilton E. (1996); *Mitologya*, Çev.:Ülkü Tamer, İstanbul, Varlık Yayınları.
- Hartmann, H. (1950); "Comments On The Psychoanalytic Theory Of The Ego", *The Psychoanalytic Study Of The Child*, 5:74-96, New York: International Universities Pres.
- Henry, J. (1963); *Culture Against Man*, New York: Knopf.
- Holmes, J. (2001); *Narcissism. Ideas In Psychoanalysis*, Seri Ed.: Ivan Ward, Cambridge: Icon Boks.
- Hughes T. (1997); *Tales From Ovid*, London: Faber And Faber.
- Jones, E. (1913); "The God Complex: The Belief That One Is God And The Resulting Character Traits", *Essays In Applied Psycho-analysis*, Cilt 2:244-265, London: Hogarth Press, 1951.
- Kernberg O. F. (1975); *Borderline Conditions And Pathological Narcissism*. New York: Jason Aronson.
- Klein, M. (1999[1957]); *Haset ve Şükran*, Çev. Orhan Koçak, Yavuz Erten; İstanbul: Metis Yay.
- Kohut, H. (1998/1971); *Kendiliğin Çözümlenmesi*; Çev. Cem Atbaşoğlu, Banu Büyükkal, Cüneyt İşcan; İstanbul: Metis Yay.
- Kohut, H. (1998/1977); *Kendiliğin Yeniden Yapılanması*, Çev.Oğuz Cebeci; İstanbul: Metis Yay.
- Kohut, H. (1984); *How does analysis cure?* (Ed. A. Goldberg, P.Stepansky); Chicago: University of Chicago.
- Kovel, J. (1976); *A Complete Guide To Therapy*, New York: Pantheon.
- Laplanche, J., Pontalis, J. B. (1988); *The Language Of Psychoanalysis*, Fransızcadan İngilizceye Çev.: Donald Nicholsan-Smith. London: Karnac Books.
- Lasch C. (1979); *Culture Of Narcissism*, New York: W.W. Norton and Company Inc.
- Masterson, J. F. (1990); *The Search For The Real Self*, New York: The Free Pres.
- Nacke P. (1889); *Die Sexuellen Perversitaten In Der Irrenanstalt. Psychiatrishe En Neurologische Bladen*, 3:20-30.
- Nunberg, H. ve Federn, E. (Ed.) (1962,1967); *Minutes Of The Vienna Psychoanalytic Society*, 1:118 ve 2:312. New York: International Universities Pres.
- Rank, O. (1911); "Ein Beitrag Zum Narzissusmus", *Jb. Psychoanal.& Psycopathol. Forsch.*, 3:401-426.
- Reich W. (1933); *Character Analysis*, New York: Farrar, Straus and Giroux, 1972.
- Riviere, J. (1936); "On the genesis of psychical conflict in early infancy", *International Journal of Psychoanalysis* 55:397-404.
- Rosenfeld, H. (1964); "On the psychopathology of narcissism: A clinical approach", *Int J. Psychoanal.* 45:332-337.
- Sadger, J. (1908); *Psychiatrische-Neurologisches In Psychoanalytischer Beleuchtung*, Zbl. Gesamtgeb. Med. & Ihre Grenzbeg., No: 7/8.
- Sadger, J. (1910); "Ein Fall Von Multipler Perversion Mit Hysterischen Absenzen", *Jb. Psychoanal.& Psycopathol. Forsch.*, 2:59-133.
- Sandler, J. ve Rosenblatt, B.(1962); "The Concept Of The Represantational World", *Psychoanalytic Study Of The Child*, 17:128-145.
- Van der Waals, H. G. (1965); "Problems Of Narcissism", *Bull Menninger Clin* 29:293-311.

Birey ve grupta yıkıcılığın kökenleri ve biçimleri

Atölye raporları

Günümüzde, hayatta istisna hali olması gereken yıkıcılıklar, düşmanlıklar ve örselenen toplumsal bağlar 'olağan insanlık hali'ne dönüşme eğilimine girdi. Şiddeti kimin uyguladığının kişi ve gruplara göre bu denli farklı algılandığı, öte yandan kurbanın kimliğinin bunca değersizleştirildiği bir dönemde sanki şiddetin kendisi, uygulayıcısından bağımsız bir özne statüsü kazanmış gibi bir yanılsama üretilmekte. Bir grup psikiyatr olarak bu durumun bireysel ve toplumsal kökenlerini tartıştığımız atölye çalışmaları gerçekleştirdik.

Raporu düzenleyenler:
Cemal Dindar, Zeynep Biter, Derya Koptekin, İshak Saygılı

Ülkemizde ve dünyanın dört bir yanında, hayatta istisna hali olması gereken yıkıcılıklar, düşmanlıklar ve örselenen toplumsal bağlar 'olağan insanlık hali'ne dönüşme eğilimine girmiş durumdadır.

Şiddeti kimin uyguladığının kişi ve gruplara göre bu denli farklı algılandığı, öte yandan kurbanın kimliğinin bunca değersizleştirildiği bir dönemde sanki şiddetin kendisi, uygulayıcısından bağımsız bir özne statüsü kazanmış gibi bir yanılsama üretilmektedir.

Kadın, erkek, çocuk, yaşlı gözetmeksizin herkes ve her şey; başta da, bu yıkıcılığın karşısına yerleşip iyileştirici olabilecek değerler potansiyel kurban konumundadır.

Tam da bu konuma yerleşmeyi, yerleştirilmeyi reddedecek bir çabayı; birlikte düşünme, eyleme ve yan yana durmanın bile iyileştiriciliğini bilerek, birlikte iyileşmeyi hedefleyen atölye çalışmalarından ilkini 3 Nisan 2016 tarihinde gerçekleştirdik.

"Toplumsal Bağın Ruhsal Dinamikleri Çalışmaları" genel başlığı altında çalışmalar yürüten bir grup psikiyatr olarak, "Birey ve grupta yıkıcılığın kökenleri ve biçimleri" ana başlığı altında iki atölye çalışması yürüttük: I. Birey ve Grup Yıkıcılıkları, II. Birey ve Grup Yıkıcılıkları Geçiş Alanları.

Yaklaşık elli kişi ile gerçekleştirilen çalışmada her katılımcının ortaklaştığı bir metin üretmek elbette güçtür. Atölye benzeri çalışmaların yaratıcı ve üretkenliği de bu çeşitliliğe izin vermesidir. Rapor düzenleyicileri olarak, atölyelerde sorulmuş sorulara, açılmış tartışmalara ve yapılmış değerlendirmelere mümkün olduğunca yer vermeye çalıştık. Yine de bir metnin derlenişi ve hazırlanışında düzenleyicilerin öznelliklerinden kaynaklanan öne alışlar veya ihmaller kaçınılmaz olarak var olacaktır. Şunu söyleyebiliriz: bu bir sonuç metni değil, değerlendirmeye ve eleştiriye sunuş metnidir.

I. ATÖLYE RAPORU: BİREY VE GRUP YIKICILIKLARI

Kutsal ve kutsuz

Birey ve Grup Yıkıcılıkları Atölyesi çalışmasına başlarken atölye katılımcılarının üzerinde durduğu ilk soru: "Kutsal olan nedir ve bu kutsal değil dendiğinde işaret edilen ayrım da tersinden bir kutsallaştırma oluşturmakta mıdır?" oldu.

Bu sorudan yola çıkarak yapılan değerlendirmelerde; grup ruhsallığı üzerine düşünürken kutsallık alanının ihmal edilemeyeceği, 'kutsal'ın bu alanı biçimlendiren ana dinamiklerden biri olduğu belirtildi ve kişinin bu alanla kurduğu bağın fantazik yapı taşıdığı, bu fantazinin de kutsal ile gerçeklik arasındaki karşıtlığa yerleştiği belirtildi. Genelde kutsallığa referans vererek "Benim değerlerime saldırıyorsun!" denildiğinde kitle ile kurulan bağda fantezilerin işlevini koruma, savunma gereksiniminden söz edilebileceği vurgulandı. Gerçeklik ile kutsal olan arasındaki karşıtlıkta, olağan koşullarda kutsalın işlevinin, ait olduğu kitle içinde saldırganlığa bir çeper sunmak, öfkeyi kontrol etmek, düzenlemek olduğu değerlendirmesi de yapıldı.

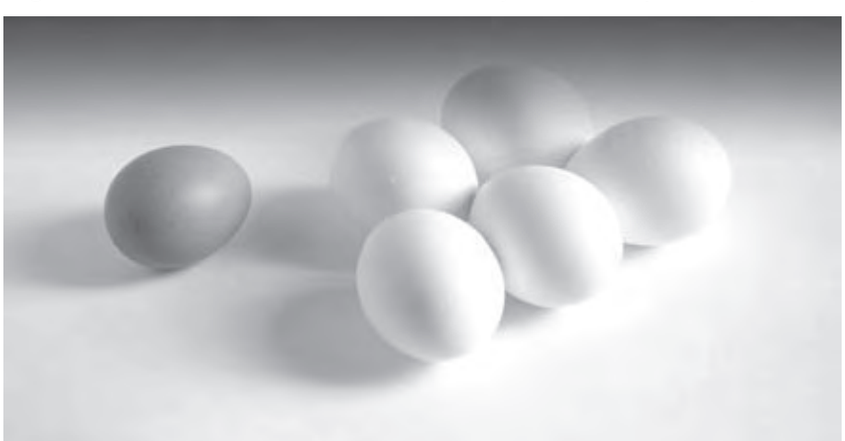
Toplum ruhsallığında dış grup - iç grup dinamiği ile yaratılan duygu politikalarının bağlamları üzerinde duruldu ve duygu politikalarının ne kadarının toplumsal sistem içerisinde üretildiği ve grup üyelerine aktarıldığı, ne kadarının ise içsel süreçlerce birey tarafından üretildiği sorusu üzerinde duruldu.

Kutsalın iç grup tarafından biçimlendirilmesi-paylaşılması sürecinin, genelde dış grubun kutsalının değersizleştirilmesi ile koşut oluşu olgusunun, iç-grupta öfke ve saldırganlığın düzenlenmesinde aracı olarak kutsallık savını desteklediği düşünüldü.

Kutsalın tamlık iddiasının ve eksikliğe tahammülsüzlüğünün kişi ve gruplar için bütünlük ihtiyacının bir karşılığı olduğu, böylece sonsuza sonluluk kazandırmak, belirsizliği belirlemek olanağı sunduğu, bunun da evrensel bir olgu olabileceği belirtildi. İnsan türünün bu ihtiyacını yaratan dinamiklerden birinin de doğayla ilişkisi olduğu, kutsal olana konulan tabunun kişi ve gruplara birçok alanda had bildirici normlar da sunduğu, kutsalın zorlayıcılığı ve tartışılmazlığında, soru sorma ve şüphenin imkansızlaştırılmasında grup içi saldırganlığı ve şiddeti sınırlayıcı bir yön olabileceği düşünüldü.

Freud'un *Totem ve Tabu*'da anlattığı totemdaşlık yasasında totemin öldürülmesine yönelik yasağın, yani öldürülmesinin bir ritüele bağlanılmasının grup üyelerini bağlayıcılığı, grubu inşa ediciliği anımsanarak, bunun da iki yönü üzerinde duruldu: kutlu, kut'u olan, kutsal ne denli dokunulmaz ise, kut'u çekilmiş, kutsuz-kuduz olan da kirliliği ve tekinsizliği ile o denli dokunulmazdır. Dokunulmaz, saldırılara dayanıklı, korunmuş olan ve bunun karşısında; kuduz, aşırı saldırganlığıyla dokunulmaz olan şey…

Kutsalın bu iki yönlülüğü üzerinde duruldu: Kutsalı var ederken de aşağılanan, kötü olan bir ötekine ihtiyacın var olduğu, böylelikle inşa edilebildiği belirtildi ve mutlak idealizasyonun öbür yüzünde yer alan mutlak değersizleştirmeye, aşağılamaya dikkat çekildi. Bunun toplumsal sistemdeki izdüşümleri üzerinde duruldu. Örneğin bazı mesleklerin kutsallık atfıyla anılması; din adamları, öğretmenler, hekimlik, askerlik… Aslında bu atfın bir yandan da kutsallıkla bağdaşmayan unsurları da örten, kapatan bir yapı oluşturduğu belirtildi.

Kutsalın bu iki yönlülüğünün üzerine yerleşen idealizasyonun iç-grubu yaratan ana ruhsal dinamik olabileceğine değinildi. İç-gruptaki kötü temsillerin dışarıya yansıtıldığı, özellikle saldırganlık, öfke, nefretin güdülediği davranışların dış-gruba yönlendirilebilir hale geldiği belirtildi. İç-grupta bu idealizasyonun şemsiyesi altında en ağır eylemler affedilebilir bir aralığa yerleşirken, dış-grup üyelerinin, eyleme dökmemiş bile olsalar, niyet atfıyla en ağırından cezayı hak eder kabul edilmeye başlandığı vurgulandı.

Bir kutsal tarifi olarak "iyi olana cennet vaadi"nin, bu iyilik tarifinin dışındaki her şeyin cehenneme işaret etmesi üzerinde de duruldu. İyi nesnelerin kötü nesnelerin tarifinde belirleyici hale gelmesinin yine şiddetin düzenlenmesinde, kabul edilebilir sınırlara çekilmesinde işlevsel olabileceği değerlendirmesi yapıldı.

Kutsal'ın ne'liği üzerine yaptığımız değerlendirmelerde, kutsallık alanının birey-grup arasında bir geçiş alanı olduğu belirlemesi de yapıldı.

Kutsal aile ve tanrılar

"Terapi seansında baştan çıkarıcı, cinselleştiren bir danışan bağlanmaya direnç mi gösteriyordur, yoksa bu bir bağlanma biçimi midir?" sorusundan yola çıkarak şehvet ve şefkatin özellikle patoloji alanında genellikle ayrımlaşmamış bir halde deneyimlendiği gözlemi paylaşıldı. 'Kutsal aile'deki anne kutsallığında, bu kutsallığa uymadığı düşünüldüğünde annenin toplumumuzda cezalandırılması örnekleri hatırlandı ve eylem ile fantezi arasındaki karşıtlığın, özellikle fantezik alan tehdit altında hissedildiğinde tahammül edilir olmaktan çıktığı belirtildi.

Yerdeki kutsallarımız ve gökteki kutsal gibi bir ayrımlaşmada, yerdeki kutsallar; hem baştan çıkarıcı hem de korkutucu, içselleştirilebilir, temas edilebilirdir ve onlar tarafından kabul edilebilirliğimiz vardır. Kutsal sert ve temel bir yasa ile tartışılmaz iken kadına yönelik şiddet ve yıkıcılığın boyutu kutsalla olan ilişkideki sertliğin göstergesi de olabilir, denildi.

Ailedeki şiddet dinamiklerinin üzerinde de duruldu. Anne-baba çocuğunu narsistik bir uzantı olarak gördüğünde, çocuğun ayrımlaşmasının güçleştiği, gerçek bir gelişim gösteremediği veya boyun eğen ya da karşı çıkan, yıkıcı olan ya da ikisini de yapmayan, gerileyen, sahte bir kimlik geliştirdiği belirtildi.

Ailede babanın temsil ettiği kutsallık üzerinde de duruldu ve psikanaliz metinlerinde 'ilk cinayet' anlatısından yola çıkarak baba kutsallığının baba katlini de içerdiği, hatta bu fantezik yolla gerçekleştirilen eylemin babayı kutsallaştırmanın yolu olabileceği düşünüldü. Özde insanın nasıl bir varlık olarak düşünüleceği; güdülerle mi davrandığı, fail mi olduğu sorusu tartışıldı. Bireyin bağlamdan bağımsız düşünülemeyeceği, dolayısıyla bu soruyu tartışırken dışsal gerçekliği yitirmemek gerektiği belirtildi.

Yer tanrılar daha çok kadınken gök tanrıların erkek olduğu, yer tanrılardan gök tanrılara, kadından erkeğe bir dönüşüm sürecinin izlendiği vurgulandı. Şamanların da tarihsel süreçte önce kadın sonra erkek oluşları, dünyayı şekillendiren demire biçim veren haline gelişi belirtildi… Babanın yasasının boyun eğişi, kabul edilmeyi, kutsanmayı, saldırılmazlığı talep ettiği; anneninse zaten saldırmazlığı olduğu ve korunmayı, vatanın korunması örneğinde olduğu gibi, uğruna ölünmeyi talep ettiği değerlendirmesi yapıldı…

İnsan tekinin, bireyin gelişiminde bu toplumsal-tarihsel kabullerin izdüşümleri de değerlendirildi: Cinsel birleşme ile dünyaya gelen insan her iki ruhsallığı da içeriyor, annesel olan da babasal olan da her bireyin ruhsallığında mevcut.

Çocuğun dışsal olan tarafından onaylanma ihtiyacı var. Bu onay ihtiyacı kişinin kendiliğinin sahte olması gibi bir anlam taşımıyor, sıklıkla düşünce ve eylem birlikte giden süreçlerken, eşgüdümlüyken, sahte kendilikte; eylem olağan akışındayken düşünsel süreçlerin yarılması gözlemleniyor. Kişinin bir şey yapacakken bir sürü şey düşünmesi, bu kurgusal süreç, sahte kendiliğin oluşmasında belirleyici tarif… Dışarıda eylemsel olarak her şey yolunda gibi gözükürken içsel dağınıklık temel niteliktir. İlk ilişkideki bütünselliğin tamamlanmamış olması nedeniyle eylem otomatik haldeyken eylemden önceki tasarımlar darmadağınıktır. Anneyi kaybetmekten korktuğu için, kendi gereksinimlerini ortaya çıkaramaz kişi. Çıkardığında ise bunu karşılayamayacak bir yapı ile karşılaştığından, ihtiyaçlar "daha naif bir şekilde ortaya çıkmalı" kuralı ile düzenlenir.

Yitik baba ve şiddet

Ev, evin kutsallığı ve öte yüzünde mahremiyetinin yıkılması; IŞİD'in işgal ettiği yerlerde kadınları cariye yapması, ordunun evlere girip iç çamaşırlarını sergilemesi, tabağa dışkı yerleştirip fotoğraf çekmek… Arkaik olan birçok şeyin de güncellendiği düşünüldü: sıkı bir denetim altında olan grupların bir süre tamamen bütün yasalardan azade kılınması, saldırganlığın böylelikle yağmalama, tecavüz vb. gibi pervert bir çıkış bulması… Burada depresif bir yapılanmanın devreye girmemesi ile bu saldırgan ve yıkıcı eyleme dökmeler arasında bağ olduğu düşünüldü.

Freud'un "Savaş ve Ölüm Üzerine Düşünceler" metninde Avrupa düşünün bozulmasına ilişkin hayal kırıklığı, adeta bir sanat müzesine dönmüş Avrupa'dan hile yapan, yalan söyleyen ve hukuksuzluk yapan devletlere dönüşe ilişkin düş kırıklığı hatırlatıldı… Devlet bu anlaşmayı-toplumsal sözleşmeyi bozuyorsa, devlet hukuksuzluk yapıyorsa devlet bizden nasıl "makbul vatandaşlığı" bekleyebilir sorusu ile ilkel kabilelerde savaş sonrasında hemen kabileye dönemeyen savaşçıların var olduğu bilgisi arasındaki bağ düşünüldü: o kabilelerde savaşçıların, bir takım ritüellerle savaşa dair bir arınma gerçekleştirmesi gerekiyordu, ancak bunun sonrasında dönebiliyorlar ve kabul ediliyorlardı. Freud'un sorduğu sorunun hâlâ anlamlı olduğu ve başka soruları çağrıştırdığı vurgulandı: biz nasıl bu şekilde savaş sonrasında hiçbir arınma-vicdan sorgulaması yapmaksızın normal hayata dönebiliyoruz? Savaşanların bu şekilde topluma kabulü ne anlama geliyor? Modern toplumun saldırganlığı dışsallaştırması ve metabolize edilmesine izin vermeyen sistemi aynı zamanda dayanışma, vicdani değerler gibi olumlu deneyim ve duyguları da dışarıda mı bırakıyor? Yıkıcı özelliklerin bastırılması kadar, iyi özelliklerin bastırılması da mı söz konusu?

Şiddetin sergilenmesinin farklı gruplarda farklı görünümler alabildiği, hatta şiddet üretme konusunda bireylerin de farklı kapasiteleri olabileceği, Milgram Deneyi'nde şiddet uygulamayan belli bir yüzdenin varlığının da buna işaret edebileceği belirtildi.

Kendi kültürümüzde yıkıcılıkların temelinde işlenmemiş kayıpların etkisinin olabileceği düşünüldü: Sinemada sıklıkla tekrar eden bir stereotip olarak 'kayıp ebeveyn', hatta Kemalettin Tuğcu romanlarında bunun edebiyatta belirgin bir temaya dönüşmesi, evden uzaklaşmış ya da uzaklaştırılmış baba… Bu temaların ruhsallık gelişiminde ilk ilişkileri kuracak insanların eksikliğine dair belirtiler olabileceği düşünüldü. 1915 Ermeni Katliamı, Osmanlı'nın dağılması, 1938 Dersim, Varlık Vergisi, 6-7 Eylül… Yüzleşilememiş ve de yası tutulamamış toplumsal olayların -Yugoslavya örneğinde olduğu gibi acı bir şekilde, "İnsan insana nasıl bunu yapar?"- yeniden sahnelendiği belirtildi. Taşınamayan, fazla olan kötü temsillerin dışarıya doğru atıldığı, yalnız bireyleri değil belli grupları şamar oğlanları, günah keçileri haline getirebildiği değerlendirmesi yapıldı.

Ben ideali ile kutsal arasındaki ilişkide aşırı idealizasyon ile yüklenmiş ben'in 'kutsal ben' gibi yaşantılanması, kutsala temas edilmesinin ben'e temas anlamına gelmesi… Hep bir tehdit algısı ile, öfke ve şiddet ile karşılanması, dağılma-yok olma gibi yaşanmasının bir yüzü de diğerinde olmayan/diğerindeki eksikliğe vurgu ile inşa edilen kutsallık…

Aşırı idealizasyon ile yüklü ben'in kendini bir başkasına sunması ve bir başkasının kendini sunmasına izin vermesi olanaksızlaştıkça şiddet galebe çalacaktır ve her ketlenme şiddeti doğuracaktır. Sanat, gurmelik, sinema, cinsellik, tembellik gibi birçok şeyi hayatın içinde bütünlemeden, uzak yatırımlı alanlar olarak koyarsak, şiddet eninde sonunda ortaya çıkacaktır. Anne babanın, çocuğun dünyaya gelişindeki şiddet ile baş etmesi, onu tutması da önemlidir: ilk şiddet ile baş etmede uygun stratejiler kazanıldığında, şiddet kapsanır ve dışarıda bırakılmamış olur.

Ruhsal gelişimde preödipal dönemde kalınması, ödipal bütünlüğe erişilmemesi ile şiddete eğilim arasında bir ilişki olduğu değerlendirmesi de yapıldı: Şiddetin anal dönemi içeren, orada bir saplanma ile de ilgili bir durum olduğu belirtildi. Dört tip otorite biçiminden söz edildi: tanrı, yargıç, başkan, baba… Liderlerin kutsalı araçsallaştırarak şiddeti meşrulaştırmalarının bir yönetme biçimi de (despotizm) olabildiği vurgulandı. Ben idealinin liderde temsilini bulması ve benin hipnotik bir işgale uğraması sonucunda telkine açıklığı, saldırgan eğilimlerle yönlendirilebilirliği üzerinde de duruldu. Olgun ülküleştirmeler ve yüceltmelerin ise kötü olanı taşıyabilir olduğu vurgulandı.

Yası yaşamak/çalışmak

Kardeşler arasındaki yıkıcılık, özellikle sevilen kişiye yönelik yıkıcı duygular konusunun önemli olduğu, bunun üzerinde pek durulmamış olmasının başlı başına bir inkar olabileceği belirtildi. Bion'un memeden kesilen çocuğun yaşadığı hayal kırıklığı ile sevgisinin felce uğratılması, hasedin sevgiden türediği savı anımsandı. Yansıtmalı özdeşim yaparak ben ve ben-olmayan ayrımını kurmaya çalışan çocuk kendi sınırını da belirlemeye çalışmakta, kendini kurdukça da başkasına yönelik yıkıcılığı azalmaktadır.

Aile dinamiklerinin şiddetin meşrulaşmasına zemin yaratıp yaratmadığı üzerinde de duruldu. Ailede işlenmemiş yasların çalışılmasının saldırganlığı azaltabileceği, ancak bu çalışmanın çerçevesinin nasıl belirleneceğinin de ayrı bir sorun olduğu belirtildi. "Özellikle grup yaslarında bireysel-içsel arkeolojinin önemi ne kadardır?" sorusu ile birlikte grup yaslarının grup üyelerini yönlendirme alanı olarak kötüye kullanılabileceği de vurgulandı.

"Çalışılmayan yası kim çalışacak?" sorusuna "Ruh sağlığı çalışanları" yanıtı verilse dahi, bu konuda akademik bir birikimin ve çalışılması mümkün kamusal bir alanın yokluğu sorunu da belirtildi. Şiddetin bu kadar üretildiği ortamda, (ensest, Soma, savaş, istismar edilen çocuklar) bu konunun bilgisinin aile ve çocuklara öneriler şeklinde normalleştirilerek sunulabilmesinin "ruh sağlığı bilgisi ile yapılan ne?" sorusunu da akla getirdiği vurgulandı.

Sözün kıymetsiz kaldığı bir şiddet ortamında, şiddete yabancılaşmaya başlanıldığı ve kurucu değerler, makbul vatandaşlık, Türkiye Cumhuriyeti'ni devlet yapan, bizi biz yapan şeylerin örselendiği ve bunu anlamak gerektiği, bu anlama çabasının hegemonyayı meşrulaştırma anlamına gelmeyeceği belirtildi.

Bazı insanların yasını tutmanın bile meşru görülmediği, yas ritüelinin bile dışında bırakılan kişilerin, grupların var olduğu vurgulandı. Günümüzdeki şiddetin daha öncekilerden temel farkının daha görünür olması olduğu, bunun da ötekinin yasını tutamamamızla, ötekini yok saymakla, dolayısıyla kendi yaslarımızı da tutamamamızla ilgili olabileceği belirtildi: ötekinin acısı tanınmadığında kendi acına da yaklaşamıyorsun, denildi.

"Çok sık olağanüstü olaylarla karşılaşıyor olmak olağanlaştırmaya mı götürüyor? Herkesin tepki gös-

termesi şiddeti engelleyici olabilir miydi? Toplumun sorumluluğu nedir? Haksızlığa tepki göstermemenin bedelini hep beraber mi ödüyoruz?" sorularından yola çıkarak şu değerlendirmeler de yapıldı:

"Tepki göstermek - göstermemek" ile ilgili suçluluk duygusunu dolaysız üstlendiğimizde mevcut sahne bizden bir şeyi gizliyor olabilir. Bireysel alanın güçlenmesi ile gruptan kopmalar da olacaktır. Kendini feda etmenin gerekmediği bir yöntem bulmak gerekiyor. Bu yaptığımız çalışmada yıkıcı bir pratiğe, belirsiz bir yapıya tahammül ve ihtimaller zincirine izin verme, kendi düşüncene ve başkasının düşüncesine izin verme var. Yıkım olmadıkça yeni bir şeyin üretilmesinin de mümkün olmadığını akılda tutmak gerekiyor ya da yeni bir şeyin üretilmesinin aynı zamanda bir yıkım olduğunu. Kayıp duygusu sistematik olarak insandışılaştırılıyor, öyle ki bilinçsiz olanda bile yeri olamayan bir şeye dönüşüyor.

Şiddetin giderek çoğalması, bu kadar da yapamazlar denilen noktaların giderek aşılması ile karşılaşmak, yaratıcılık alanlarını zorlayan, sıkıştıran bir halin içerisinde olmaktır aynı zamanda. Gezi'deki bireyselleşme ve eros yıkıcı bir pratikti ve çift-değerlilik içeren pratiklerdi… Mini etekli kızın kandil simidi dağıtması gibi, çift-değerli içerikler yaratıcılığı, yeniliği mümkün kılıyordu. Bir tepkiydi aynı zamanda ve bu çift-değerli karşılaşmalar yıkıcı da elbette. Böyle karşılaşmalarda hızlıca karar vermek gibi bir yol izlemek düşünmeyi iptal ediyor ve güdüsel bir motor etkinlik ortaya çıkıyor ki bu da sorunlu.

Diyarbakır'da çalışan bir psikolog katılımcının deneyiminden getirdiği sorular: "Sur'da, iki sokak ötede savaş var, danışan ve ben duyuyoruz, benim görevim duymaksa sadece danışanı mı yoksa dışarısını da mı duyacağım? İç-dış sınırının ortadan kalması? Savaş böyle bir şey mi? Toplumsal örselenmelere verilen uzman tepkisinin, gönüllülük duygusunun zamana ve mekâna göre farklılık göstermesi… Ruh sağlığı çalışanı neyi görür neyi görmez? Taşıdığımız iyileştirici potansiyel mesleki çerçeve ile mi sınırlı?"

Tarafsız olmaya çalışmak, beraber sözün alanında kalarak konuşabilmek ve hızlı tepkilerle hareket etmemek, dışarıda olanı, dışarı atılmak isteneni içermek yetilerinin psikanalizin olanakları içerisinde olduğu değerlendirmesi yapıldı ve atölye çalışması sonlandırıldı.

II. ATÖLYE RAPORU: BİREY VE GRUP YIKICILIKLARININ GEÇİŞ ALANLARI

Sessizlik ve Gezi

3 Nisan Pazar günü öğle sonrasında yapılan "Birey ve Grup Yıkıcılıkları Atölyesi"nde, daha sonra atölyeye katılan birçok katılımcının bildirdiğine göre "rahatsız edici bulunan" bir sessizlik dönemi oldu ve yaklaşık beş dakika kadar sürdü.

Bu sessizliği izleyen çağrışımların Gezi odaklı olması dikkat çekiciydi. Söz alan katılımcılar, Gezi döneminde ve sonrasında kişisel ve mesleki deneyimlerini paylaştılar. Gezi Direnişi'nin toplumun önemli bir bölümünde ülkeye ve topluma yönelik olumsuz duyguları ve düşünceleri olumluya çevirdiği, "Ülkeden gitmek istiyordum, şimdi çok umutluyum, hiçbir zaman bu denli mutlu olmamıştım" benzeri cümlelerin Gezi Parkı içinde belki de en çok duyulan cümleler olduğu aktarıldı.

Sonrasında ise, bu 'iyimser hal'i yoğun bir içe kapanışın izlediği, beklentilerin büyüklüğünün, her şeyin iyiye gideceği ve bu ruh halinin süreklilik kazanacağı duygusuyla belirlendiği, öyle olmayınca da bir

Toplumların ritüel ve ritüel-olmayan alanları olduğu düşünüldüğünde Gezi bir tür geçiş alanıydı, ritüel olanı kırdı.

içedönüş ve karamsarlık halinin ortaya çıktığı söylendi.

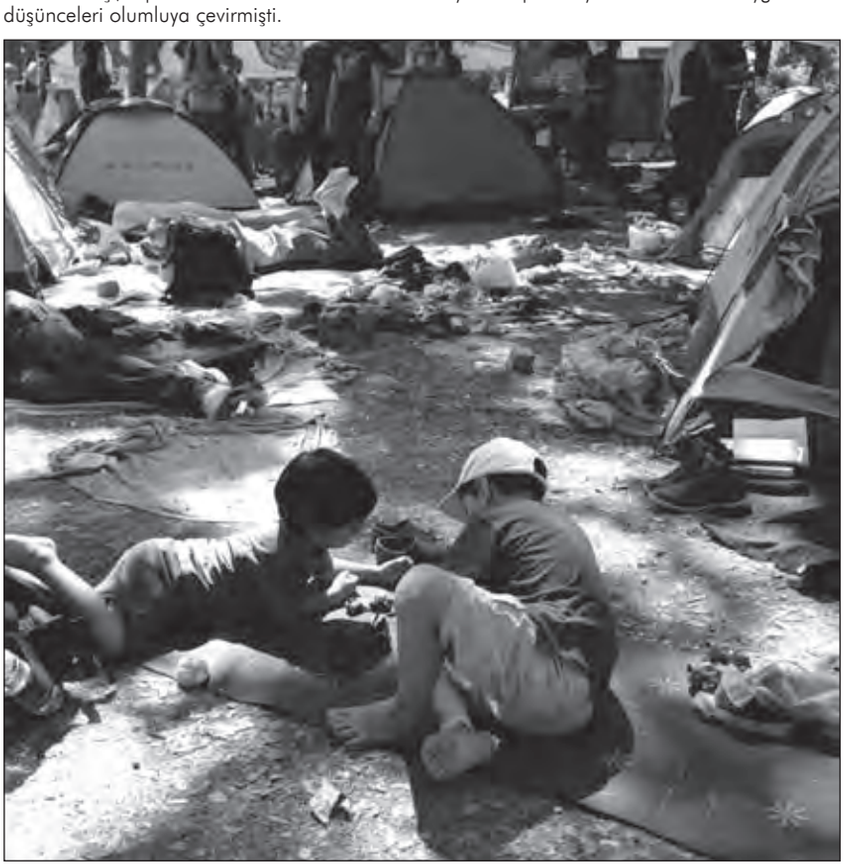
Olumlu veya olumsuz duyguların çok yoğunlaşması, 'doruk duygu durumları'nın gözlenmiş olmasına dikkat çekildi. Gezi Direnişi'ne katılanları birleştiren bu doruk duygu durumunun sürekliliği olmayınca da yerini hüsran ve hayal kırıklığının, bireysel çekilme ve yalnızlığın aldığı vurgulandı.

Gezi'nin önemli bir özelliğinin; bugünün dünyasında epey merkezi bir yer olan bir parkın, Gezi Parkı'nın günlerce ortak-yaşam alanına dönüştürülmesi olduğu, bu ortak-yaşam mekânında 'grup nezaketi'nin, herkesin bir yanındakine gösterdiği özenin etkileyici bir davranış ve duygu birliği yarattığı belirtildi. Alkol almak veya karnavalesk taşkınlık benzeri diyonizyak yaşam deneyimlerini grup lehine sınırlama eğiliminin de bu nezaketle koşut ortaya çıkışı anımsandı.

Gezi Direnişi döneminde yaş grubunun 18-24 arasında yoğunlaştığı, bu grubun dayanışma, ötekince görülme-tanınma ve ötekini görmetanımadan açık bir biçimde etkilendikleri gözlemi aktarıldı. Yöntem açısından bireysel anlatı ve deneyimlerin içeriğinin "ne/nasıl oldu?" sorularına verebileceği yanıtların sınırlı olabileceği; ruh sağlığı çalışanları olarak bireyselden gruba doğru düşünme eğiliminde olduğumuz belirtildi. Birey ve grubun özdeş değil, ayrılığını da gözeterek, özellikle antropolojik okumalarla, gruptan bireysele yönelen düşünme deneyimlerinin daha elverişli olabileceği söylendi. Toplumların ritüel ve ritüel-olmayan alanları olduğu düşünüldüğünde Gezi bir tür geçiş alanıydı, ritüel olanı kırdı. Yerleri süpüren doktorlar örneğinde olduğu gibi günlük hayatta yapmadığı birçok şeye gönüllü bir orta-sınıf hali oluştu ve bunun belirleyeni grup kimliğinden bireye doğru dinamiklerdi. Grubun kimliği, bu geçiş alanında bir biçimde bireylerin bilişsel yetilerini etkiledi, bir kendiliğindenlikle hemen herkes "böyle yapmak gerekli" dedi. Grup dinamiği, kişilere özneler arası bir alan açtı. Bu geçiş alanında yalnız bireylerin değil farklı grupların da fantezileri karşılaştı ve Gezi Direnişi sürecinde oluşan gerçeklik, fantezi ve yanılsamalara izin veren, olası kılan, tahammül eden bir gerçeklikti.

Bu geçiş alanında buluşanları, özellikle gençleri Gezi Direnişi öncesinde ortaklaştıran ise yaşam alanlarının mevcut sistemce giderek baskı altına alınmasıydı. Türkiye'de bu tek bir zaman dilimine sıkıştırılamayacak bir paradoksun da ifadesiydi: Normatif olarak önerilen şey "Ağır ol molla desinler" örneğinde olduğu gibi sınırlayıcı bir yapıya sahipse de gençler normatif değerlerin dışında büyüyorlar, aileler daha fazla özgür bırakıcılar ya da eskisi kadar kendi değerleri merkezinde tutamıyorlar. Evet, bu kuşaklar bahçelerde büyümüyorlar ama günlerce ağaçların kesilmemesi isteğinin simge olduğu bir eylemde buluştular.

Gezi Direnişi, toplumun önemli bir bölümünde ülkeye ve topluma yönelik olumsuz duyguları ve düşünceleri olumluya çevirmişti.

Mekân ve semboller

Bir katılımcı, atölye çalışmasının başlangıcındaki uzun suskunluğu anlamak için buradan hareketle bir açıklama önerdi: İnsan, bir referans bulmadan harekete geçmek istemiyor. Bu referans da sıklıkla grupta birinin dile getirdiği bir normatif değer oluyor. İnsanın toplumsallaşma süreci üzerinde düşünülmesi gerekiyor. İntrapsişik süreçlerde, tedavi ortamlarında sessizliğin anlamı vardır. Mesela bu atölye grubunda (daire biçimindeki grupta bir sandalye boş kalmıştı ve duvara yaslanmıştı) hakim konumdaki sandalyenin boş kalması çok anlamlı. O sandalye dolu olsa ve yerleşen kişi bir konuyu getirseydi oradan ilerlenecekti. O sandalye ile birlikte, ağacı, toprağı ve bilemediğimiz, belirsizlikten gelen bir kitleyi birlikte düşünmek… Ağacı korumak epey mitolojik bir öğe de… Bu öğe etrafında bir araya gelişin, bastırılmış olanlardan kaynaklanan coşkusu, mitolojik boyutta toprakla buluşma arzusunun bir dinamiği olabilir…

Bir başka katılımcı ise, Gezi Direnişi'nin bir diğer belirleyeninin sınır ihlalleri ve sınırların tanınmaması olduğunu belirtti. Direnişe katılanların sınırlarının tanınması isteğinin, sınırlarını savunma çabalarının tepkiyi ortaklaştırdığını vurguladı. Aynı katılımcının bu sorunla birlikte atölyeye getirdiği deneyimi, "Çocuklar İçin Barış Girişimi" olarak iki gün Diyarbakır İnsan Hakları Derneği'nde

yapılan çalışmalarıydı. Sınırları kapatılmış Sur'da, olağan koşullarda bir çocuk oyuncağına işaret eden misketin patlayıcı bir silaha işaret etmesi ile İHD'de çocukların gerçekliğinin medyada görünür kılınması için yapılabilecekleri raporlandırma arasındaki anlam aralığından söz etti.

Jung'un "Dört Arketip" çalışmasına atıfla, modern çağda kaybedilmiş olan anlamı insanın sembollerde bulabildiği, hayat ağacının da bu anlamı sunan bir arketip olduğu ve kadın ile erkeğin bu sembolle birleştiği belirtildi.

Türkiye'de ortaklaştırıcı kimliğin örselenmişliğinin, toplumda öfke benzeri yıkıcı duyguların sınırlanmasını güçleştirdiği, karşıt kimliklere bunca bölünmüşlük olduğunda birleştirici sembollerin çok daha önemli hale geldiği ve ağaç ve parkın bu işlevi de taşıdığı vurgulandı.

Gerek Gezi'de, gerek Diyarbakır'daki eylemlerde, hatta gerek canlı bomba olanlara bakıldığında önde olan kuşağın 90'lı kuşaklar olduğunun, bu kuşağın, bizlerin olumlayıp olumlamasından bağımsız olarak, tarihin öznesi olma arzularının da görülmesi gerektiği, birbirine karşıt, birbirini yok etme amacını güden grupların içinde etkinleşmiş durumda oldukları belirtildi.

Kötü ve iyi

12 Eylül döneminde yapılan işkence uygulamalarının, değersizleştirme biçimlerinin günümüzde de benzer temalarla devam edişine; evin ortasına dışkılama, kadın iç çamaşırlarına prezervatif bırakma, seçilmiş mekânların kapılarının tahrip edilmesi veya işaretlenmesi gibi uygulamaların devamlılığına dikkat çekildi. "Vahşet hazzı", "vahşet işçisi" benzeri kavramlar değerlendirildi. Bu tür süreçlerin, içerdeki kötülük ile dışarıdaki kötülüğün birbirine geçiş süreçlerinin ruhsallık alanında nasıl anlaşılması gerektiği üzerinde duruldu. Kötülüğün, insanın bir parçası, iyi ile bütünleşmesi gereken bir parçası olduğu, bu bütünleşmenin gerçekleşmemesi sürecinde yarmanın (splitting) vahşet hazzını olanaklı hale getirdiği; vahşet işçisi olarak işkence yaparken evine gidip olağan ilişkiler kurabildiği yorumlandı. Yine de bu yarmanın, özellikle dışarıdaki, toplumdaki kötülüğün arttığı dönemlerde, egemenlik ilişkilerini ruhsal süreçlere nasıl aktarabildiğine dair çalışmalara gereksinim olduğu düşünüldü.

Bu konuda özellikle sosyal psikolojinin kurucu adı Muzaffer Şerif ve yaşam öyküsü anımsandı: Kırklı yıllarda Ankara'da psikoloji bölümünü kuruşu, faşizan eğilimlerin yükselişi sürecinde ırkçılığa dair kitap yazışı, çalışmaları nedeniyle tutuklanması, Amerika'ya gidişi… Yine Milgram itaat deneyleri ve Stanford deneylerinin toplum ruhsallığında yıkıcılık konusunda model oluşlarına değinildi. Milgram deneyi ve benzeri deneylerde kötücül davrananların oranına daha fazla odaklanma eğilimi içinde olduğumuza, oysa yüzde 10 bile olsa bir insana işkence yapmayı reddedenlerin varlığının bir grupta çok önemli olduğunu belirtmeyi unutmamak gerektiğine vurgu yapıldı. Emre rağmen Milgram deneylerinde bir diğerine işkence yapmayı reddedenlerin oranının yüzde 35'lere değin çıktığı ve bunun çok önemli bir oran olduğu belirtildi.

Ayrıca yıkıcılığı uygulayan örneğin bir Nazi subayı ise, bu uygulama ne kadar bireysel ve ne kadar gruba dairdir sorusunu sormak gerektiği belirtildi. Bu örnekle birlikte atölyede 'özel güvenlikçiler' çağrışımı gelmesi de ilginçti. Belli kurallar silsilesinin bozulmaması için emir yerine getirmenin kurum içindeki varlığınızı veya yokluğunuzu belirleyici ölçüt olmasının, kurum-sosyalleşme-bireyleşme çizgisini de belirlediği, böylece, bireyleşmenin çok fazla dış etkenlere bağlı hale geldiği vurgulandı.

Milgram deneyi ile birey-grup ve şiddet meselesine bakılacak olursa, birey olarak kalabilmek, var olabilmek için iyi nesne - iyi kendilik birliğini en azından zihinsel olarak sürdürebilmenin gerekli olduğu belirtildi: "Beni sürekli olumlayan bir dış nesne olmasa da, geçmiş deneyimlerim tanıktır ki ben ve dünya iyiyiz" diyemediğimizde; bunun yerini bize kötü hissettiren kötü nes-

ne alıyor. Onunla doluyoruz. Sonuçta kendimizde kötü hissettiğimiz parçayı dışarıda bir nesneye yansıtıyoruz ve kötülüğün içinde sürüklenmeye başlıyoruz. Kendimizin ve dünyanın iyi olduğu daha baskın bir yaşantı olduğunda her şeye rağmen kötüye hayır diyebileceğizdir. Bu boşaldığında, yerini emirler alıyor, bireyselden grup şiddetine geçişler alıyor…

İnsan olmanın, kötü olabileceğimiz ve nesnenin de kötü olabileceği varsayımına dayandığı, mutlak iyi olmanın da kötüyü barındırdığı, hep iyi olunca, buna yönelik bütün gücü elde bulundurunca, bireyde her an tersinin olması korkusunun, grupta 'korku kültürü'nün baskınlaşabileceği belirtildi. "Benim için hep iyi dünya bir başkası için öyle olmayabilir" diyebilmenin, mutlak iyi'de sınırlama olmadığını, başkasının yaşam alanını ve ruhsallığını işgal anlamına gelebileceği, mutlak-iyi tasarımının kendindeki kötüyü-kötülüğü iyi olanla bütünleştirme, onarma, iyileştirme olanağını da elimizden alabildiği vurgulandı. Evrimsel olarak beynin nihai gelişim alanının prefrontal korteks ve bunun temel işlevinin erteleyicilik, yönlendiricilik, engelleyicilik oluşu, bunun diğer türlere göre insan türünün önemli bir özelliği olarak belirişi hatırlatıldı. Temel sorunun kötüye sahip olmak değil, kötü olanı işlemeden, iyileştirmeden bir başkasına yansıtmak, böylece kötülüğün dış dünyada 'serseri mayın' gibi dolaşması olduğu vurgulandı. Böylelikle kişinin ötekine yansıttığı, ötekinde karşılaştığı kendi kötülüklerini imha etmeye, bu arada ötekini de değersizleştirmeye, katletmeye yatkın hale geldiği, kötülüğün toplumsal sistemde zemin bulduğu; kutuplaşmaların, nefret söyleminin, düşmanca eylemlerin arttığı dönemlerde bunun yatkınlık olmaktan çıkıp gruplarda ve bireyde eyleme döküldüğü değerlendirmesi yapıldı. Gelişim için yapısal, kurucu değerde olan saldırganlığın (agresyon) libido ile bütünleşmesi, süreç içinde işlenmesi, yaratıcılığa dönüştürülmesi ve yumuşatılmasının sağlıklı bir vicdan gelişimi için de gerekliliği vurgulandı.

Yas, utanç ve hegemonya

Bu değerlendirme sonrasında, atölye katılımcıları yaşadığımız ülkede yaratılmış olan toplumsal-kültürel ortamın söz konusu kötülüğün eyleme dökülmesine uygun bir zemin yarattığına dair tanıklıkları, kişisel deneyimlerini paylaştılar. Bireysel veya grup düzeyinde, geçmişte veya güncelde olumsuz, kötü olanın söze dökülememesi, konuşulamamasının kötülüğü işlemede en önemli sorunlardan biri olduğu belirtildi.

Birey ve grup yıkıcılıklarının geçiş alanlarının aynı zamanda şifa alanları olduğu, yıkıcılığın yüksüzleştirilmesi, öfke ve benzeri duyguların kabul edilebilir sınırlarda boşalımının sağlanması işlevi üstlendiği vurgulandı. Farklı kimliklere/gruplara ait olanların karşı tarafın kendi duyarlılık ya da acısını anlamadığı suçlaması üzerinde duruldu. Örneğin Kürtlerin, Türklere yönelik 'tepkisizlik' suçlaması ya da özellikle iktidara yakın söylemde sivil toplum örgütleri vb. tarafından Kürt siyasi hareketinin eleştirilmediği suçlaması ve giderek destekçilik nedeniyle cezalandırılması örneklerinde olduğu gibi…

Toplumda olup bitenlere verilen tepkide kayıtsızlık ve çekilme olarak ortaya çıkan tepkinin kökeninde yoğun bir utanç duygusu olabileceği yorumu yapıldı. Aynı coğrafyada, ortak toplumsal bağlarla bağlı bir biçimde yaşadığımız kişi ve grupların yaşadığı ve yaşattığı yıkıcılık ve değersizleştirmeleri, toplumun önemli bir kesimi paylaşmasa da, bu bağ nedeniyle duyulan utancın bazı dönemlerde taşınamayacak boyuta geldiği, bunun kayıtsızlık olarak ortaya çıktığı belirtildi. Başka bir şehirde, 'milli maç' öncesinde, Birinci Ankara Katliamı'nda ölenlerin anısına yapılan saygı duruşunun yuhalanması ya da Diyarbakır ve Cizre'de çocuk ölümleri örneklerinde olduğu gibi… Şiddeti uygulayan kişi ve grupların benlik ülküsü dışında kişi ve grupların ülküsel bütünleşmesine alan bırakılmamasının sonucunun kişilerde yaşadığı coğrafyayı değersizleştirme, çaresizlik ve söz konusu utanç duyguları olduğu değerlendirmesi yapıldı. Bu duygunun özellikle kültürel ortamlarda sıklıkla 'suçluluk' olarak adlandırılmasının önemli bir yer değiştirme olduğu ve şiddetin sorumlularını görmeyi güçleştirdiği düşünüldü. Ayrıca, stadyumlarda, medyada katliamda ölenlerin anısını ıslıklama ya da bu anıyı-yası dile getirmeyi suçla eşitleme, dile getirenleri suçlu, en bildik adlandırmayla 'terörist' ilan etmenin bizzat katliamlara toplumsal rıza üretme yöntemleri olarak uygulandığı belirtildi. Kişi veya grupların suça işaret eden kavramlarla etiketlenmesi, 'imha e-

Geçmişte yapılan işkence uygulamalarının, değersizleştirme biçimlerinin günümüzde de benzer temalarla devam edişine Yüksekova'dan bir örnek.

dildi… etkisiz hale getirildi' benzeri mekânik bir dille insanlıktan çıkarmaya (dehumanizasyon) tabi tutulmasının bedelini toplumun giderek her olumsuzlukta vicdansızlaşma olarak ödediği, bu tür söylemlerin ve toplum mühendisliklerinin sonuçlarının öncelikle toplumsal vicdanı örselediği vurgulandı. Bu yöntemler içinde, "Öfke belagat sanatıdır" benzeri sözlerle aşikarlaşan, özellikle 7 Haziran Seçimleri sonrasında belirgin bir biçimde uygulanan "duygu politikaları"na dikkat çekildi. Keza, seçimlerin gerek gerçekleşme koşullarına duyulan güvensizlikle, gerekse çoğunluğu sağlayanların kendi değerlerini diğerine dayatması aracına dönüşmesiyle paradoksal biçimde demokrasiye inançsızlık pratiğine dönüştüğü, bizzat 'sandık'ın bir nesne olarak çoğunluğun diğerlerini bastırdığı fetişist bir mekân gibi görüldüğü değerlendirmesi yapıldı.

'Karşı grup'tan öldürülmüş çocukların annelerinin yuhalandığı mitingler ve yukarıda andığımız 'milli maç' stadyumu benzeri alanların öbür yüzüne yerleşenin ise yakın tarihimizde 'kitlesel cenaze törenleri' olduğu söylenebilir. Özellikle Hrant Dink ve Berkin Elvan'ın cenaze merasimlerini bu yönüyle anmak gerektiği, her iki adın da günümüz egemen anlayışında zaman zaman değersizleştirilen kimliklerin -Ermeni ve Alevi- temsilcisi oluşunun dikkate değer olduğu vurgulandı.

Katliamların art arda geldiği ve şiddetin öznesinden bağımsızlaştırılıp olağanlaştırıldığı bir dönemde yası yaşama ve tamamlamak şeklindeki sağlıklı tepkiden çok yasa ve mağduriyete yapışma tepkisinin belirginleştiği, bu koşullarda sağlıklı bir toplumun dinamiklerini düşünmek ve konuşmaktan yine de vazgeçmemek gerektiği belirtildi.

Kimlik kavramı üzerine düşünmenin gerekliliği üzerinde de duruldu: Bir yandan ayırıcı, tekleştirici bir aidiyetlik talep ederken, bunun ancak diğerinin varlığıyla mümkün olmasının, diğerini zorunlu kılmasının sıklıkla ihmal edildiği belirtildi.

Geçiş alanlarının işgali

Birey ve grup yıkıcılıklarının geçiş alanına şehirlerin, kasabaların

veya mahallelerin geçmiş deneyimleri ve anlatılarının da yerleştiği unutulmamalıdır. Bir şehrin tarihinde 'komşu bir kimliğe' uygulanmış zulüm sürecinde ortaya çıkan tekinsizlik ve yıkıcı güdülerin o 'tarihsel vaka' ile sınırlı kalmadığı, güncelliğini koruduğu ve başka kimlik ve gruplara 'şimdi ve burada' yönelme eğilimini taşıdığı değerlendirmesi de yapıldı. Özellikle büyük göçlerin yaşandığı ve şehirleşmenin büyük nüfus değişimlerine yol açtığı ya da günümüzde olduğu gibi savaş koşullarının egemen olduğu dönemlerde bu türden şehirlerin, mahallelerin yeni kurbanlar talep eden sunaklara dönüşebildiği de vurgulandı. Saldırganlığın, kötülüğün başkasına yansıtılmasıyla ortadan kalkmadığı, bilinçle işlenmediğinde hep yeni kurbanlar talep ettiği değerlendirmesinin bu yönüyle gruplar için de geçerli olabileceği düşünüldü.

Bunlarla birlikte, Türkiye'de belli dönemlerde toplumun büyük kesimine sistematik gözaltı ve işkence uygulanmış olmasının, gerek katliamlar gerekse sistematik şiddet uygulamalarının sorumlularının ortaya çıkartılmaması, cezasız kalmasının toplumda mazoşist bir ruhsal çekirdek yarattığı düşünüldü. Bu süreçlere maruz kalan grupların kurban rolüne, bu süreçlerden mağrur çıkanların ise mağdur rolüne yerleştirilmesinin yukarıda sözünü ettiğimiz utanç duygusunu derinleştirmiş olabileceği belirtildi.

Yıkıcılığın kendine bunca alan açtığı dönemlere uygun bir biçimde, cinsellik başta olmak üzere erotik yaşam alanını da işgal ettiği belirtildi. Yetişkin cinselliği neredeyse tabulu kabul edilirken ve kadın arzulayan bir kişi olmaktan çıkartılıp anne rolünün yüceltilmesi yoluyla üreme aracıyla özdeşleştirilirken kadına yönelik fiziksel şiddette ve çocuklara yönelik cinsel suçlardaki artışa dikkat çekildi. Toplumda hemen her gün medya ve benzeri alanlarla yaşamın bir parçası olan siyaset sahnesi ve o sahnedeki belli kişiliklerin söylem ve davranışlarının saldırganlığı erkek dünyası için olağan ve makul bir güdü olarak meşrulaştırdığı da eklendi. Saldırganlık bir güdü, öfke bir duygu iken, nefretin sistemli üretilen ve davranış ve düşünce de dahil her türlü insani etkinliği işgal eden bir örgütlenme olduğu belirtildi.

İç dünya ile dış dünya arasında toplumu oluşturan her birey için kültürel bir alan olarak var olabilecek, kişiye veya gruba özgü geçiş alanlarının özerkliğinin mevcut yönetim biçimince işgal edildiği, dolayısıyla toplumdaki yıkıcılığın çözümlenmesinde kurbandan değil failden, yönetilenden değil yönetenden başlayan bir ruhsallık bilgisinin gerekliliği üzerinde duruldu. İşgal edilen bu geçiş alanlarının yeniden inşasının yollarının düşünülmesinin, yeni yaşam pratiği önerilerinin geliştirilmesinin önemi vurgulandı.

NOT: Nisan 2016 tarihinde kaleme alınmıştır. Görüş ve değerlendirmelerinizi bildirmek için: bizlikruhsallik@gmail.com

Doç. Dr. Ergi Deniz Özsoy ergiozsoy@gmail.com

Darwin devrimi - 5
Nihai genetik varyasyon (DNA) düzeyi

DNA düzeyindeki genetik çeşitliliği temel alan evrimsel genetik çalışmaların önce tek tek "aday" genler üzerine odaklanan ve ardından genom düzeyindeki çeşitlilik üzerinden olası türleşme genlerinin saptanmasına dek uzanan geniş bir kavrayışı ifade ettiği gelişmeler son 20 yıla damgasını vurdu.

Geçen ayki yazımızda proteinlerdeki aminoasit yer değişimlerinin sonucu olarak ortaya çıkabilen protein çeşitliliği üzerinden kavranan genetik çeşitliliğin evrimsel biyolojide yarattığı büyük dönüşüm ve ivmelenmeden söz etmiştik. Kendinden önceki genetik çeşitlilik tanımlama yöntemlerini büyük oranda gölgede bırakan ve Kuhnvari bir paradigma değişimine yol açan allozim elektroforezi yöntemi, bununla birlikte, içerdiği teknik kısıtlamalar dolayısıyla, bir türün sahip olduğu genetik çeşitlilik miktarının ancak belirli bir bölümünü ortaya koyabilmekteydi. Bu tekniğin kullanılmaya başladığı dönemlerden bu yana bilinen ve özellikle seçilimci-nötral evrimci kutuplaşma dahilinde iyice kronikleşen bu sorunun, DNA düzeyindeki ve dolayısıyla nihai durumdaki genetik varyasyonun saptanabilmesiyle aşılabileceği de araştırıcılarca hep açık şekilde kavranmaktaydı. Bir gendeki protein elektroforezi ile saptanabilen farklı form (alel) sayısını artırabilen kimyasal müdahaleler (örneğin, farklı yürütme tamponları, sıcaklık ve iyon konsantrasyon düzeyleri) sonucunda belirli bir aşama kaydedilmesine karşın, protein düzeyindeki farklı form sayısının artışının DNA'daki daha çok sayıdaki farklılığın işareti olabileceğinin anlaşılması[1], genetik çeşitliliği DNA seviyesinde ifade etmenin birincil önemine işaret etmekteydi.

Bu sorunun aşılmasına ilişkin ilk işaretleri 1970'lerin sonlarına doğru DNA dizilenme yönteminin keşfi vermekteydi.[2] DNA dizilenmesinin yarattığı büyük dönüşümün, temel sorunsalı genetik varyasyon üzerine inşa edilmiş evrimsel biyolojiye yansımaması elbette beklenemezdi ve nitekim DNA dizisi üzerinden bir gendeki genetik çeşitliliği bütün yüzleriyle ele alan ilk çalışma *Drosophila melanogaster*'deki, evrimsel genetiğin bir locus classicus'u haline gelmiş olan *Adh* (alkol dehidrogenaz) genindeki varyasyona odaklanmaktaydı.[3]

Alkol dehidrogenaz geni, *D. melanogaster*'in doğal ortamında yer alan alkolün parçalanmasında ve enerji metabolizmasında kullanılmasına olanak veren anahtar genlerden biriydi ve protein elektroforeziyla tanımlanan iki yaygın forma sahipti. Bu formların arasındaki tek bir aminoasit farkından kaynaklanan biyokimyasal ve fizyolojik farkların, bu formların beş kıtadaki benzer dağılım örüntülerini izah edebildiği düşünülmesine karşın[4], *Adh* geninin diğer kimi gen ve kromozom çeşitlilik biçimleriyle olan ilişkisi, dağılım örüntüsü altında yatan nedenlerin sadece bu gendeki farklılıklardan kaynaklanmayabileceğine de işaret etmekteydi.[5]

Nitekim Martin Kreitman'ın yukarda anılan ve *Adh* genini model alan, DNA düzeyindeki ilk evrimsel genetik analizi, sadece tek bir gen düzeyinde bile hikâyenin oldukça karmaşık bir hal alabileceğini göstermekteydi: Örneğin, elektroforetik olarak ayrılabilen protein düzeyinde, tek bir aminoasit farkından kaynaklanan iki genetik form bulunmasına karşın, bu formlardan her biri kendi içinde nükleotid bazları açısından çeşitlilik göstermekteydi. Her iki elektroforetik form toplamda 43 baz çifti noktası bakımından farklıydı! Ayrıca, sadece baz çifti yer değiştirmelerinden kaynaklanmayan, görece az sayıda da olsa, *Adh* genine hareketli genetik elementlerin girip çıktığına işaret eden baz fazlalıkları ve eksilmeleri de mevcuttu. Daha da önemlisi, genin protein yapısına aminoasit sağlayan bölgeleri ile sağlamayan bölgeleri arasında, doğal seçilimin varlığına işaret eder şekilde, bariz genetik çeşitlilik farkları bulunuyordu. Hepsinden önemlisi, protein seviyesinde sadece iki farklı formla doğal olarak temsil edilen genin DNA seviyesindeki bu son derece artmış çeşitliliği, coğrafi olarak farklı popülasyonlardan gelme *Adh* formları içinde saptanmıştı. Bir başka deyişle, DNA düzeyindeki çeşitliliği coğrafi etkenler çerçevesinde ya da coğrafi bölümlenmenin yarattığı nedenler dahilinde açıklamanın mümkün olacağı görülüyordu.

Evrimsel genetiğin DNA dizisi ile ilk teması diyebileceğimiz bu çalışma, doğal popülasyonlardaki nihai genetik çeşitlilik miktarının dağılımı ve bu dağılımın nedenleri hakkında fikir verebilecek parametrelerin hesaplanmasını da mümkün kılmaktaydı. Nitekim DNA seviyesindeki çeşitlilik miktarı

ile bu çeşitliliğin dağılımı arasındaki ilişkiyi doğal seçilimin varlığının araştırılması bağlamında istatistiksel bir test ile tanımlayan kuramsal çerçevenin *Adh* ve benzer genetik dizi analizlerini takiben ortaya konmuş olması da şaşırtıcı değildir.[6,7] Yine, adaptif protein evrimi konusundaki ilk yaklaşımın ve test argümanının *Drosophila melanogaster* ve ona yakın akraba türlerdeki *Adh* DNA dizisi karşılaştırılmaları üzerinden tanımlandığını da geçmeden söyleyelim.[8]

Uzun yıllar boyunca hem protein çeşitliliği hem de bu çeşitliliği biçimlendiren coğrafi ve iklimsel, biyokimyasal ve fizyolojik parametreler çerçevesinde evrimsel biyolojinin önemli modellerinden biri olmuş *Drosophila Adh* genindeki nihai (DNA) genetik çeşitliliğin tüm yönleriyle saptandığı bu çalışma, sonraki benzeri çalışmalara esin kaynağı olmuş ve bütün türlere uygulanabilen temel birtakım istatistiksel yaklaşımların ortaya çıkmasını da teşvik etmiştir. DNA seviyesinde saptanan, genin işleve dönüşen-dönüşmeyen tüm kısımlarındaki genetik çeşitliliğin, tür-içi evrimsel değişimler hakkında sağladığı olağanüstü bilgi derinliğinin yanı sıra, aynı ya da farklı coğrafyalarda yaşayan, aralarında belli derecelerde akrabalık ilişkileri bulunan farklılaşmış taksonomik birimlerin farklılaşma dereceleri hakkında bilgi vermesi ve hatta bu farklılaşmaların adına tür dediğimiz, büyük oranda yalıtık ve kesintili varlıklar şeklinde organizasyonunun izahı bakımından anlamlandırılması da kaçınılmazdı.

Sonuç itibarıyla, DNA düzeyindeki genetik çeşitliliği temel alan evrimsel genetik çalışmaların önce tek tek "a-day" genler üzerine odaklanan ve ardından genom düzeyindeki çeşitlilik üzerinden olası türleşme genlerinin saptanmasına dek uzanan geniş bir kavrayışı ifade ettiği gelişmeler son 20 yıla damgasını vurmuş durumdadır.

Yazımızın önümüzdeki ayki konusu, türleşme genetiği ve genomu üzerine yapılan örnek çalışmalara odaklanacak. Önümüzdeki ay, Darwin'den bu yana yapılan sayısız araştırmaya konu olmuş doğal bir laboratuvar konumundaki Galapagoslar'daki Darwin ispinozları ve türleşmelerine bakacağız. Ayrıca, yine en önemli türleşme modellerinden birini veren Doğu Afrika'daki krater göl sistemindeki cichlid balıklarındaki farklı türlerin oluşumuna varan evrimsel değişimleri DNA düzeyinden ele alan çok yakın tarihli genomik bir araştırmanın sonuçlarını özetleyeceğiz. Böylece, Darwin devrimini çok özet biçimiyle konu edinen dizimizin de sonuna gelmiş olacağız.

KAYNAKLAR

1) Antonio Barbadilla, Lynn M. King ve Richard C. Lewontin, 1996; "What Does Electrophoretic Variation Tell Us About Protein Variation?", *Mol. Biol. Evol*. 13: 427-432.

2) F. Sanger, S. Nicklen ve A. R. Coulson, 1977; "DNA sequencing with chain-terminating inhibitors", *PNAS* 74: 5463-5467.

3) Martin Kreitman, 1983; "Nucleotide polymorphism at the alcohol dehydrogenase locus of *Drosophila melanogaster*", *Nature* 304: 412-417.

4) Wilke van Delden, 1982; "The alcohol dehydrogenase polymorphism in *Drosophila melanogaster*: Selection at an ezyme locus.", *Evol. Biol.* 15: 187-222.

5) Wilke van Delden ve A. Kamping, 1989; "The association between the polymorphisms at the *Adh* and α*Gpdh* loci and the *In(2L)t* inversion in *Drosophila melanogaster* in relation to temperature", *Evolution* 43: 775-793.

6) Fumio Tajima, 1989; "Statistical Method for Testing the Neutral Mutation Hypothesis by DNA Polymorphism", *Genetics* 123: 585-595.

7) Yun-Xin Fu' ve Wen-Hsiung Li, 1993; "Statistical Tests of Neutrality of Mutations", *Genetics* 133: 693-709.

8) John. M. NcDonald ve Martin Kreitman, 1991; "Adaptive protein evolution at the Adh locus in Drosophila", *Nature* 351: 652-654.

Oyun Teorisi: Klasik ve evrimci yaklaşımlar

15 Mayıs 1919 günü Hasan Tahsin'in tek başına ölümü göze almasına karşın evlerinden çıkmayan binlerce Türk daha şaşırtıcı değil midir? Sanki aralarında anlaşıp sözleşmişler gibi Hasan Tahsin'in yanında yer alacak ikinci bir kişinin bile olmaması nasıl açıklanabilir? Diğer bilim dallarına kıyasla oldukça genç bir alan olan oyun teorisi bize bu soruda yardımcı olabilir.

Yrd. Doç. Dr. Burak Ünveren
Yıldız Teknik Üniversitesi İktisat Bölümü

Tarihimizin çok bilinen bir kahramanlık örneğidir. Hasan Tahsin, 1919 yılında İzmir'e çıkartma yapan işgalci Yunan askeri birliğinin üzerine tek başına ateş etmesi sonucu vurularak öldürülmüştür. Ancak Hasan Tahsin'in kendini feda edişine uzanan sürecin gelişimi çok daha az bilinir. İzmirli Rumların ellerinde çiçekler ve bayraklarla kutlama havasında beklediği ve İzmir'e varışları çok önceden planlanmış işgal alayının gelişine karşı, İzmirli Türklerin kesin desteğini alan bir direniş örgütü uzun süredir bulunmaktaydı. Aslında, Hasan Tahsin'in de mensubu olduğu bu örgüt işgal öncesi çok sayıda miting düzenlemiş ve Türkleri direnişe davet etmişti.

Tüm bunların ışığında 15 Mayıs 1919 günü Hasan Tahsin'in tek başına ölümü göze almasına karşın evlerinden çıkmayan binlerce Türk daha şaşırtıcı değil midir? Sanki aralarında anlaşıp sözleşmişler gibi Hasan Tahsin'in yanında yer alacak ikinci bir kişinin bile olmaması nasıl açıklanabilir?

Diğer bilim dallarına kıyasla oldukça genç bir alan olan oyun teorisi bize bu soruda yardımcı olabilir. Sosyal bilimlerin her alanında uygulama sahası bulan oyun teorisi, kronolojik olarak bakıldığında, ilk önce direnişten uzak durmayı seçen binlerce İzmirlinin davranışını açıklamış ve günümüze daha yakın dönemlerde yapılan katkılar ile Hasan Tahsin'in de bir bakıma çılgınca gözüken davranışını da anlaşılabilir hale getirmiştir.

Peki, oyun teorisi nedir? Oyun teorisi çok sayıda bireyin dâhil olduğu durumlarda bireylerin nasıl davranacağını tahmin eden bir bilimsel alandır. Daha spesifik olarak söylemek gerekirse, her bireyin amaçladığı hedefe ulaşmasının sadece kendi kararlarına değil aynı zamanda konuyla ilişkili diğer bireylerin de kararlarına bağlı olduğu durumların analizi olarak tanımlanabilir. Tavla, poker ya da futbol gibi gündelik anlamı ile gerçek "oyunlar" bu tanıma en klasik örnekleri oluşturabilirler.

Ama dikkat edildiğinde görülecektir ki, her ne kadar kulağa garip gelse de, işgal arifesinde İzmirlilerin direnişe katılıp katılmama karar süreci de oyun tanımına kusursuz şekilde uymaktadır. Çünkü diğer tüm İzmirlilerin direniş göstermesi -direnişin başarıya ulaşma ihtimalini artırarak- her bir İzmirliyi bireysel olarak etkilemektedir. Yani, İzmir'deki muhtemel bir direnişin ne kadar başarılı olabileceği kaç İzmirlinin destek verdiğine bağlıdır.

O zaman şunu soralım: Böyle bir oyunun sonucunun ne olması beklenmelidir? Oyun teorisinin araçlarını konuya dahil edebilmek için, konuyla yakından ilişkili olduğu kabul edilebilecek kişilerin eli silah tutan ve 1919 yılında İzmir'de yaşayıp işgale karşı olanlar olduğunu düşünebiliriz. Bu tanıma uyan her bir kişiye "oyuncu" diyelim. Her oyuncunun iki seçeneği olsun: Direniş göstermek ve sessiz kalmak. Bu seçeneklere "strateji" denir. Oyuncuların stratejilerinden hangisini seçeceklerine dair teorik tahminimize ise "denge" denir.[1]

Dengede, yani gerçekleşmesini beklediğimiz davranış profilinde, oyunculardan hiçbiri stratejisini değiştirerek daha istediği bir sonuç elde edemiyor olmalıdır. Eğer bir oyuncunun mevcut duruma kıyasla daha beğendiği ve tercih ettiği bir sonucu sadece stratejisini değiştirerek elde etmesi mümkün olsaydı bireyin de bu strateji değişikliğini yapması kaçınılmaz olurdu. Demek ki, herhangi bir birey kendi stratejisini dengede değiştirdiğinde bu değişiklikten sadece zarar edecektir.

1919'da İzmir'deki denge neydi?

İşin şaşırtıcı kısmı dengenin soyut ve totolojik görünen tanımının oyuncuların hangi stratejileri tercih edeceğini tespit etmek için yeterli olmasıdır. Bunu İzmir'de işgal arifesine uygulayarak görelim. İşgal arifesindeki oyuncuların tamamı, yani işgale karşı olan ve eli silah tutan İzmirlilerin tamamı, sadece biri hariç işgale karşı sessiz kalsın. Mevcut duruma bakarak kendi kararını verecek bu kişiye bir isim de verebiliriz, diyelim ki, Ümit. Ümit diğerlerinin bu pasif duruşuna bakarak ne karar alacaktır? Direnişe katılmasının İzmir'in işgalini engellemeye kayda değer bir olumlu etkisi olmayacaktır çünkü diğer hiç kimse katılmadığına göre Yunan ordusunu tek başına yenmesi imkânsızdır. Ancak direnişe katılarak kendisi kişisel olarak kesin ölümü kabul etmiş olacaktır. Kafasını kaşıyarak durumu düşünen Ümit, evde oturmanın en iyi karar olacağını düşünecektir. Ama Ümit'in bu akıl yürütmesi ona özgü değildir ki. Aynı akıl yürütmeyi yapan herkes -Hasan Tahsin hariç- aynı sonuca ulaşacaktır. Yani herkes direnişe sessiz kalırken bir oyuncunun direnişe sessiz kalmaktan vazgeçerek kendi durumunu iyileştirmesi mümkün olmadığı için şu sonuca varıyoruz: Tüm oyuncuların direnişten uzak durması denge tanımımıza uymaktadır.

Tekrar etmek gerekirse, oyun teorisinde karar alıcılara oyuncu, ellerindeki seçeneklere strateji, oyuncular tarafından tercih edilmesi beklenen stratejilere de denge denir. Dengede hiçbir oyuncu kendi stratejisini değiştirerek daha istediği bir durumun oluşmasını sağlayamaz. Bu tanımda dengenin ne olduğunu bulmamıza yeter. İzmir'deki işgal arifesine baktığımızda evinde oturan kimse fikrini değiştirip direnişe katılarak daha istediği bir sonuç oluşmasını sağlayamayacağı için işgale karşı sessiz kalmak oyun teorisi açısından dengedir. Gerçekten de, Hasan Tahsin haricinde, binlerce İzmirli de aynen böyle davranmıştır.

Diğer örnekler: Siyasetçiler ve dondurmacılar

Şu ana kadar tarihten bir uygulama ile oyun teorisini tanımaya başladık. Ama elimizdeki araçları kullanarak başka oyunları da inceleyebiliriz. Örneğin, olabildiğince oy almak için ideolojik spektrumdaki konumunu belirlemeyi düşünen siyasi liderleri (ya da dilerseniz partileri) düşünebiliriz. Elbette siyasi liderlerin önemsediği yegâne şey sadece aldıkları oy sayısı değildir ama buradaki amacımız siyaset dünyasının tüm işleyişini ortaya koymak değil, oyun teorisine ufak bir uygulama örneği sunmaktır.

Bir siyasi liderin başarısı sadece kendi tercihlerine değil rakiplerinin de ideolojik duruşlarına bağlı değil midir? O zaman siyasi liderleri birer oyuncu ve ideolojik konum tercihlerini ise bu oyuncuların sahip olduğu stratejiler olarak tanımlayalım. Siyasi liderlerin sadece daha fazla oy almayı önemsediğini düşünürsek dengede herhangi bir siyasi liderin ideolojik tercihini değiştirerek aldığı oy sayısını artırması mümkün olmamalıdır.

Mevcut ideolojik spektrumu en soldan en sağa 0 ile 1 arasında uzanıyor gibi düşünelim. Burada 0 en solu ve 1 de en sağı temsil etsin. Dolayısıyla gerek siyasetçilerin gerek seçmenlerin sahiplenebileceği tüm siyasi görüşleri 0 ile 1 arasında bir sayı ile gösterebiliriz. Örneğin, 0,75 merkezden çok sağa daha yatkın bir siyasi görüşü ve 0,1 ise oldukça solcu bir siyasi fikri temsil edecektir.

Elbette seçmenler kendilerine ideolojik olarak en yakın siyasi lidere oy vereceklerdir. Kendilerine daha uzak olana oy vermek doğrudan seçmenin kendisine zarar verecektir. Okuyucuyu bu noktada hiç oy vermemenin de (bu basit örnek dâhilinde) neden akılcı olmadığını düşünmeye davet ediyoruz.

Artık oyun teorisine göre birbiriyle rekabet eden iki siyasi liderin en fazla oyu almak için dengede kendilerini ideolojik olarak nerede konumlandıracağını görebiliriz: Her iki siyasetçi de ideolojik spektrumun tam orta noktasında yer alacaktır.[2]

Diğer bir ifade ile her iki siyasetçinin dengedeki stratejisi ideolojik spektrumun 0,5 noktasında yer almak olacaktır. Çünkü biraz sola kayan siyasetçi tüm sağ kanadı ve sağa kayan siyasetçi de sol kanadı karşısındaki rakibine kaptıracağı i-

İzmir Konak Meydanındaki Hasan Tahsin Anıtı.

çin hiçbir siyasetçi 0,5 noktasından farklı bir ideolojik konum ile kendi oy sayısını artıramayacaktır. Ya da 0,5 noktasından saparak, siyasetçiler sadece oy kaybına uğrayacaklardır.

O zaman şunu sorabiliriz: Bu basit örneğimiz için oyun teorisinin yaptığı tahmin, yani dengede olabildiğince oy almak isteyen iki siyasetçi rekabet halinde ise ideolojik olarak aynı noktada ve tam ortada buluşurlar öngörüsü, gerçek hayatla uyumlu mudur? İncelediğimiz örneğin en uygun olduğu ülke açıkça ABD'dir. Çünkü oradaki siyasi arenada sadece 2 ciddi rakip, Cumhuriyetçiler ve Demokratlar bulunmakta ve siyasetçiler son derece pragmatik davranmaktadır. Bu açıdan bakıldığında örneğimiz neden bize Cumhuriyetçiler ile Demokratların birbirlerine siyasi anlamda çok yakın durduklarını açıklamaktadır. Gerçekten de, ABD'de ideolojik spektrumun merkezine çok yakın olmayan görüşlerin her zaman dile getirdiği bir eleştiri Cumhuriyetçiler ile Demokratların iktidarda iken birbirleri ile nerede ise aynı icraatları gerçekleştirdiği iddiasıdır.

Elbette iki partinin birbirine uygulamada yakın olduğu savunulabilse de, kusursuz şekilde özdeş oldukları söylenemez. Ancak bunun sebebini oyun teorisinin tahmin gücünün zayıflığından ziyade buradaki örneğin basitliği ile ilişkilendirmek gerekir. Dikkat edilirse, hem ideolojik spektrumun tek boyutlu olduğu (sadece soldan sağa uzanan bir çizgi) hem de seçim sonuçlarının belirsizlik içermediği varsayımı yaptık. Bu tür basitleştirmeler çok daha gerçekçi çıkarımlar yapmamıza tabii ki engel oluyor.

Her ne kadar tahmin gücü kusursuz olmasa da, sadece oyunculara ve stratejilere farklı anlamlar yükleyerek elimizdeki bu belli örneği çok farklı bir alana da uygulayabiliriz. Bu da bize hem oyun teorisinin esnekliğini hem de neden çok farklı sosyal bilim dallarında uygulama alanı bulduğunu gösterecektir.

Oyuncularımız bu sefer en fazla oyu almak yerine olabildiğince para kazanmak isteyen seyyar tezgâhları olan dondurmacılar olsun. İdeolojik spektrum yerine ise dümdüz uzanan şerit şeklinde bir sahil düşünelim. Seçmenlerin yerini ise sahile gelmiş insanlar alsın. Dondurmaların kalitesi ve fiyatı aynı olsun.

Bu durumda mümkün olduğu kadar para kazanmak isteyen seyyar dondurmacıların sahilin neresinde durup müşteri bekleyeceğini soralım. Sahildeki müşteriler, elbette gereksiz yere yürümemek için, kendilerine en yakın dondurmacıdan alışveriş yapacaklardır. O zaman oyun teorisinin denge tahminine göre her iki dondurmacı da seyyar tezgâhlarını sahilin tam ortasına kuracaktır. Bu davranışın mantığı siyasetçilerin davranışı ile aynıdır. Sahilin biraz soluna giden sağdaki tüm müşterileri rakibine, sağına giden de soldaki müşterileri rakibine kaptıracağı için her iki dondurmacı da tezgâhını sahil şeridinin tam ortasına ve yan yana açacaktır.

Sizlerin de dikkatini çekmiş olabilir. Bir kafe gördüğünüzde yakınında genellikle bir kafe daha vardır. Eğer bir oto galeri ya da eczane görürseniz yakınlarda bir tane daha görürsünüz. Bu çok bilinen durumun açıklaması oyun teorisine yukarıda açıkladığımız mekanizmadır. Tabii ki, alternatif başka açıklamalar da düşünülebilir.

Toplumsal çıkar

Şu ana kadar İzmir'de Yunan işgali arifesindeki direniş, siyasetçiler arasındaki seçim ve dondurmacılar arasındaki sahildeki rekabet oyunlarına baktık. Ancak bu oyunlardaki oyuncuların davranışlarına dair tahminimizi oluşturan dengenin toplumsal açıdan iyi mi ya da kötü mü olduğuna bakmadık. Her üç oyununa da sırayla bakalım.

İzmir'de eğer Türkler bir araya geldiklerinde Yunan işgal alayını yenebilecek kadar güçlülerse, açıkça denge, yani işgale sessiz kalmak, toplumsal açıdan çok kötüdür. Direniş tüm toplumun arzuladığı sonucu, yani işgali engellemeyi verebilecek iken, dengede insanlar direnmemeyi tercih etmektedirler.

Buradan çıkarmamız gereken çok önemli en az iki ders bulunmaktadır. İlki, oyun teorisinin toplumsal çıkarı en yüksek seviyeye ulaştıracak davranışların tespitini değil, insanların gerçekten nasıl davrandığını açıklamaya çalıştığını görmektir. Oyun teorisi bize etrafımızda gördüğümüz davranışları anlamlandırmaya yardımcı olabilir ama neyin toplumun en fazla çıkarına olduğuna karşı sessizdir. İkinci ders ise, her bireyin kendi şahsi çıkarı için elinden gelenin en iyisini yapmaya çalışmasının toplum için mümkün olan en iyi sonucu garanti etmediği gerçeğidir. Bireyler çok akılcı ve pragmatik davranabilirler ama sonuçlar çok kötü olabilir.

Siyasetçiler ve dondurmacılar arasındaki rekabet örneklerimiz özlerinde aynı olduğu için sadece birini inceleyerek her ikisini de incelemiş olacağız. Dondurmacıların rekabetinde toplumsal faydanın en yüksek seviyeye ulaşması ancak müşterilerin dondurma almak için kat ettiği mesafenin minimum olması ile mümkün. Bunun içinse, basit bir minimizasyon problemi ile gösterilebileceği gibi, dondurmacılar sahil şeridini 3'e bölüp 1\3 ve 2\3 noktalarında birbirlerinden ayrı şekilde durmalıdırlar. Bu sayede sahilin en ucundakiler eskisine kıyasla çok daha kısa mesafe kat edip dondurmaya ulaşırken ortadakiler hemen hemen aynı miktarda yol yürüyeceklerdir. Bu da toplamda herkesin dondurmacıya yürüyüş mesafesini kısaltacaktır.

Sonuç: Ya Hasan Tahsin?

Bu noktaya kadar gelen yola Hasan Tahsin örneği üzerinden çıkmamıza rağmen kendisinin neden kesin ölümü göze alarak Yunan işgal güçlerine kurşun sıktığını açıklamaya çalışmadık. Bu sıra dışı davranışın açıklamasını ise son dönemlerde gittikçe ivme kazanan ve yeni bir araştırma sahası olan evrimci oyun teorisi ile verebiliriz.

Hasan Tahsin, aslında kendisini feda ederek toplumu uğruna iyi bir şey yapmak istemiş ve kendi menfaatinden bütünüyle feragat etmiştir denilebilir. Bireylerin toplumun çıkarı uğruna kendi menfaatlerinden kısmen ya da tamamen vazgeçmeleri sık rastlanan bir durumdur. Genel olarak bireysel çıkardan uzak ve toplumcu davranış biçimi ve özel olarak da Hasan Tahsin'in kendisini feda edişi belki de çok daha karanlık bir yönümüzle ilgili olabilir.

Günümüzde dahi var olan kabilelerde halen gözlemlenebildiği kadarıyla, kabileler arası savaşlarda öne çıkan ve düşmana karşı ön saflarda yer alan bireyler savaş sonunda zafer kazanılırsa ödüllendirilmektedir. Bu ödüller genellikle yağmadan kazanılan maddi varlık (sığır ya da toprak) ve alt edilen kabileden daha fazla kadın elde edilmesi yönündedir. Yani galip tarafın "cesur ve fedakar" savaşçılarının kendi soyunu devam ettirirken evrimsel bir avantajı ortaya çıkacaktır. Geride kalıp kaçanlar ise en iyi ihtimalle ganimetten pay alamayacak ve belki de cezalandırılacaklardır.

Yani doğal olarak öne atılma ve toplum için kendisini feda etme güdüsüne sahip olanlar için evrimsel bir avantaj sağlayan bir sosyal mekanizmadan söz ediyoruz. Bu savaşların nesiller boyunca sürekli devamı sayesinde de uzun vadede toplumu önemseyen ve kendi çıkarını bir kenara koyabilecek bireylerin sayısı artacaktır.

Elbette bu durum toplumun menfaatlerini düşünmeyenlerin ve sadece kendi şahsi çıkarını düşünenlerin evrimsel olarak yok olacağı anlamına gelmez. Çünkü diğerleri savaşırken kaçmanın da evrimsel avantajları vardır. Muhtemel bir yenilginin ardından hayatta kalmak, zafer kazanılsa bile savaş sırasında ölenlerden biri olmak gibi örnekler verilebilir.

Okuyucularımız açısından toplumsal çıkarı bireysel menfaatin önüne koyan davranış profilinin yukarıdaki yağma ve savaş temelli açıklaması biraz rahatsız edici bulunabilir, ancak evrimsel açıklamaların güncel ahlaki değerlere bire bir uyumu nadiren görülmektedir.

Evrimsel oyun teorisine geri dönecek olursak, bu alan klasik oyun teorisinin aksine, akılcı bireyleri ve onların davranışlarını incelememektedir. Evrimsel oyun teorisi, bireylere ebeveynlerinden miras kalan davranış kalıplarını inceler. Bu davranış kalıpları genetik olarak da kodlanmış olabileceği gibi sosyal olarak miras bırakılıyor olabilir. Buradaki kritik nokta belli davranış kalıplarının diğerlerine göre evrimsel avantajları ve dezavantajları olacağı gerçeğidir. Bu da başlangıçta davranış kalıplarının bir nesilden diğer nesle geçerken artış ya da azalış göstereceği anlamına gelir. Denge ise yeterince nesil geçtikten sonra davranış kalıplarının değişiminin son bulduğu noktadır.

Bu çerçeveden bakıldığında, ironik bir şekilde, Hasan Tahsin henüz çocuğu olmadan öldüğü için fedakâr bireylerin varlığını değil, tam da aksine, bireyci olmanın neden bu kadar yaygın olduğunu göstermektedir. Kendisi gibi hareket edenler, fedakâr olmalarının genetik kökenlerini ileriki nesillere bırakamama riskini alırken, evlerinde oturan diğer binlerce İzmirlinin yine kendilerine çok benzeyen binlerce çocuğu olduğu gerçeğini hatırlamak bunu daha net olarak gösterecektir.

DİPNOTLAR

1) Teknik ismi ile Nash dengesi.

2) Aslında ideolojik spektrumun tam ortası demek yerine daha doğru bir ifade seçmenlerin siyasi dağılımının "medyanı" demek olurdu ancak mevcut tartışmamız açısından aradaki fark oldukça detay ve teknik bir konu durumundadır. Bunun sebebi ise dağılımın medyanı ile tam ortasının tanımları farklı olsalar da, hemen hemen tüm uygulamalarda ve akla gelebilecek ilk örneklerde aynı şeylerdir.

Bir geçiş dönemi ideolojisi olarak postmodernizm

Adına ne denirse densin yeni bir çağ içinde, insanın yetenekleri ölçüsünde katkı sağlayacağı bir sistemden gereksinimleri ölçüsünde yararlanması, aklını, yalnız türünün değil bütün canlılığın yararını gözeten bir ortak fayda bilinciyle kullanmasına bağlıdır. Bu da, ancak bugün içinde yaşadığımız yapıbozum sürecinin farkında olup onunla mücadele edecek bir bilinçlilikten beslenebilir. Yoksa postmodernizm, bugün kendi adı çevresinde yarattığı karmaşıklık, anlaşılamazlık ve bilinemezlik bulutu içinde, ama oldukça somut amaçları doğrultusunda, herhangi bir toplumsal dirençle karşılaşmadan yoluna devam eder.

Hasan Gören

Türümüzün dünya üzerindeki yolculuğunun, eldeki bulgulara göre 200.000 yıllık bir geçmişi var. Bu uzun ve zahmetli süreç içinde *Homo sapiens*'in tüm dünyaya hâkim olmasını sağlayan ayrıcalıkları arasında, zihninin içinde dünyayı ve kendisini modelleyebildiği bir düşünme yetisi geliştirmesi, düşüncelerini dil üzerinden kodlayıp paylaşabilme becerisi ve kodlanmış bilgileri kuşaktan kuşağa aktarabilme özelliği bulunuyor.

İnsanın yaşadıklarından çıkardığı bilgileri önce sözlü sonra da yazılı aktarım biçimleri kullanarak zamana dayanıklı hale getirmesi, tarih dediğimiz uğraşının malzemesi olan zengin birikimi oluşturmakta. Günümüzde sahip olduğu olanaklarla tarih, artık yalnızca geçmiş dönemlerin anımsanmasına değil, neden sonuç ilişkileri içinde bugünün aydınlatılmasına, kimi zamansa geleceğe dönük öngörülerde bulunulmasına yarıyor.

İnsanın uzun tarihinin bugün üzerinde yorum yapabildiğimiz dönemi, beş bin yıl kadar önce yazının bulunuşuyla başlamakta. Kabileler arası ilişkilerden internet çağına geliş boyunca yaşanan gelişmeleri, farklı boyutlarda ve çok katmanlı olarak incelemek mümkün. Öncelikle, üretim ve bölüşüm süreçleri ışığında sınıfsal iktidar mücadeleleri; devletler arası savaşımlarla siyasi tarih; kurumsal yapıların değişimiyle toplumsal gelişim; günlük yaşamın göstergelerine bakarak kültürel birikim; doğayla ilişkiler ışığında bilimsel ilerleme; insanın yaşamı ve varlığını anlama çabası içinde ise, kendisini felsefede somutlaştıran düşünsel evrim, iç içe geçmiş bir sarmal halini alarak tarihin akışını oluşturuyor.

Her biri ayrı ayrı ya da birbirleriyle etkileşim içinde yorumlanıp anlatılabilecek olan bu tarihsel süreçler, doğal olarak tarihçinin ideolojik perspektifinden etkilenmekte. Bununla birlikte, aslında kendileri de inceledikleri süreçlerin birer türevi olan ideolojiler, tutarlı olabilmek için, benimsedikleri metodolojilerle kendi oluşumlarını da açıklayabilmek durumundalar. Bu durumda öncelikle, kendisini yorumlayacak ideolojileri biçimlendirme ayrıcalığına sahip olan "insan düşüncesinin gelişim öyküsü", diğer süreçlerin arasından öne çıkıyor; dolayısıyla, özellikle de bu sürecin iyi okunarak o-

labildiğince geniş ve ortak kabul arayan bir çerçeveye yerleştirilmesinin önemi artıyor. Tarihin daha doğru okunmasına dönük bu çaba, insanın yapıcı ve yaratıcı yaşamı için de bir tür güvence niteliği taşıyor.

Buna karşın, giderek yaşamı ve insanı daha fazla etkilediğine kuşku olmayan yeni bir dönem, tarihin bütün birikimini değersiz, tarihselciliği de bir tür düşman olarak görmekte. Yakın geçmişte belirtileri ortaya çıkan, ama şimdiden insan türünün geleceğini tehlikeye atma potansiyeliyle tartışılan, gerçekten de türümüzün yönü belirsiz başkalaşmasına dönük işaretleri fazlasıyla barındıran; bugün geçiş sürecinde postmodernizm diye adlandırdığımız, ama hedeflerine ulaşırsa yakında tarihin başka bir evresi olarak kendi adını söyleyecek yeni bir çağ bu. Günümüzün küresel ekonomik düzeninin "kendi iktidarının sonsuzluğu" savına dayalı ideolojisi ve sürekli altını çizdiği geçmişten kopuş teziyle, gelecek üzerindeki tasarım tekelini güçlendirerek, tarihselliğe dayalı bir toplumsal muhalefetin direnişini de yok etmeye çalışıyor.

Şurası açık ki, 21. yüzyılın henüz başlarında içinde yaşadığımız dünya, artık bir dayatma niteliği taşıyan gelecek projeksiyonlarının olası tehlikeleriyle karşı karşıya. Bu durum, kendisine biçilen edilgen rolü kabul etmeyen insanların önüne, yaşamın tüm boyutları düşünüldüğünde geçerliliği olmayacak bir bütünsel reddediş değil ama, değiştirme ve yönetme gücü taşıyan bir bilinçlilik gereğini çıkartıyor. Söz konusu gerekliliğin vazgeçilmez bir parçası da, bugünkü güç dengeleri ve iktidar yapıları içinde baskın hale gelen dönüş biçimlerinin ayırt edici özelliklerini bilme ve eylemliliğinin varacağı noktaları öngörebilme becerisi. Bu da ancak, toplumların insan düşüncesi ölçeğindeki tarihsel gelişim çizgisini, "yaşanan bugün" ve "dayatılan yarın" ile ilişkilendirecek nesnel bir model ile mümkün. Başka bir ifadeyle, insan düşüncesinin kendi tarihi içindeki öyküsü, postmodernizm ve sonrasının taşıdığı tehdit karşısında, söz konusu ardıllarını da kapsayacak şekilde gözden geçirilmek durumunda.

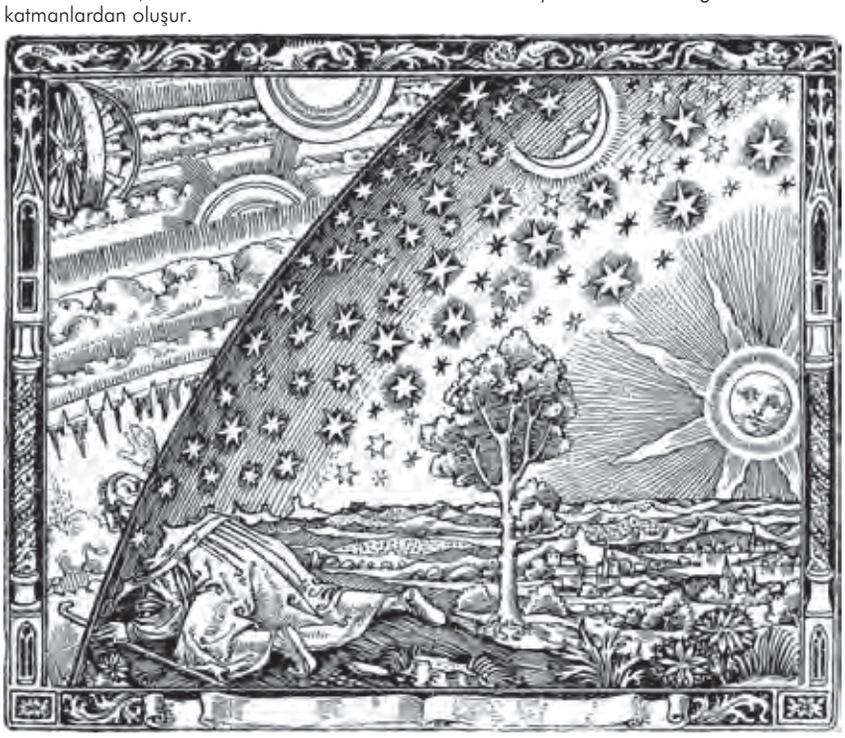
Bu çabaya katkı sağlamak için girişilen, ama taşıdığı iddianın gerektirdiği geniş birikimle arasındaki mesafeyi akıl yürütmelerle kapatmaya çalışan bu uğraşı, doğruluk ve kesinlik değil ama, gelişim için sürekli değişim arayan kişisel düşüncelerimin yalnızca sınanma amaçlı bir paylaşımından ibaret.

İnsanın düşünsel tarihinin bugüne dek dört ana iklim yaşamış olduğunu söylemek mümkün. İlk önce antikçağda evren için bir düzen arayışı demek olan **Kozmos Dönemi** yaşanır. Ardından, gücünü tanrıdan alan iktidarların **skolastik çağı** gelir. Bu uzun karanlığa son veren, rasyonel aklın sahneye çıkacağı ve uygarlığın pek çok kazanımına ortam yaratan **Modernlik** olur. Bugün ise, modern çağın uzantısı gibi görünmekle birlikte kapitalizmin katışıksız bir iktidar aracı olarak gelişen ve insanın doğal kökenlerine açtığı savaşla tartışmamızın odağına yerleşecek olan **Postmodern Geçiş Dönemi** yaşanmaktadır.

Kozmos Dönemi

İnsanın kendi bilincine varırken, doğadaki ritmik dengeyi de fark etmesinin bugüne gelen ilk işaretleri MÖ 4. yüzyılda ortaya çıkar. Dünyanın bilinebilir ve öngörülebilir bir düzen içinde var olduğu düşüncesi, ilk önce Eski Yunan'da Thales'le ses bulmaya başlamıştır. Onu izleyen pek çok antikçağ düşünürünün katkılarıyla oluşan Kozmos modeli, merkezdeki Yer ile onu saran ve üzerlerinde yıldızların bulunduğu hareketli katmanlardan oluşur. Çeşitli filozoflar kendi tasarım ve yorumlarını getirse de, temel anlayış, mekanik bir düzende süregiden evren düşüncesine dayanmaktadır. Varlığı doğa güçleri karşısında fazlasıyla kırılgan olan insanın ise, bu büyük mekaniz-

Kozmos modeli, merkezdeki Yer ile onu saran ve üzerlerinde yıldızların bulunduğu hareketli katmanlardan oluşur.

ma karşısında bir izleyici ve sığınmacı olmaktan öte bir rolü yoktur.

Bilinci neredeyse yeni açılan insanın merak güdüsü, bu ilk çağlarda yalnızca gözlemden beslenir. Basit tarım, köle emeği ve işlek bir ticaretle beslenen antik şehir devletlerinin ilk demokrasi uygulamaları, yalnızca "özgür efendi"ler için bile olsa, düşünme yöntemleri ile felsefenin gelişimi açısından çok verimli bir ortam sunmaktadır. Ancak gerek bilimsel çalışma altyapısının emekleme döneminde oluşu, gerekse de kozmolojik gözlem sonuçlarının sınamadan geçirilememesi, bu dönemin kuramcılarının somut olgulardan önce retoriğe dayanmaları sonucunu doğurur. Ekonominin gelişimi ile birlikte daha sık karşılaşan ve çarpışan toplumların mücadelesi, siyasi ve askeri gücün de merkezileşmesi sürecini başlatınca, iktidarlar için tehlikeli olabilecek bir düşünsel yaratıcılığın karşısına, dönemin koşullarından da destek alan bilinemezciliğin çıkması şaşırtıcı değildir.

Hal böyleyken, müdahale edemeyeceği bir işleyiş içinde var olan insan dikkatini öncelikle aklındaki idealar dünyasına çevirmek ve onları düzen içinde tutmak durumunda olacaktır. Temel ödevi de kendi varlığını kozmosa uyumlu hale getirecek olan ahlak kurallarına göre yaşamaktır. Kozmos sözünün karşıtı ve tek alternatifi olan kaos, insanın bu düzene müdahalesini düşünmeyi bile olanaksız kılar. Dönemin iktidar sahibi kral ve rahipleri de, kozmosun koruyucusu olan çok sayıda tanrıdan aldıkları güçle, basit tarım ve ticarete dayalı üretim düzeninin, uyum ve baş eğme karşılığında tanrılardan bahşedilmiş bir ödül olarak sürmesini sağlamaktadırlar.

Kozmos döneminin belirleyici özelliği olan "mekanik bir evren düzeni içinde, bu düzenin deneticisi olan tanrıların yetki verdiği krallar ve rahiplerce yönetilen ritüel toplumları"na, yalnızca Antik Yunan'da değil, Eski Mezopotamya ve Mısır ile, kâşiflerle karşılaşana kadarki Amerika kıtasında da rastlamak mümkündür. Diğer coğrafyalarda her ne kadar Ege havzasının düşünsel zenginliği bulunmasa da, filizlenen bilinç ile merak güdüsünün doğurduğu, yaşamı ve dünyayı anlamlandırma çabası, ilk girişimlerinde tanrısal bir düzenin koyduğu sınırları aşamayacaktır.

Skolastik çağda insanın zihinsel becerileri ancak tanrının büyüklüğünü hissetmek ve bu dünyadaki temsilcilerinin emirlerini yerine getirmek için vardır.

Kozmos dönemi, özellikle Eski Yunan'ın mirasındaki izlere bakarak, düşünsel yaratıcılığı, teorik naifliği, merak duygusu, öğrenme heyecanı, yapma isteği, dinamizmi, maceracılığı, estetik tutkusu ve haz düşkünlüğü ile bunların yanında, doğa karşısındaki zayıflığı, köleci düzen içinde türdeşlerine karşı zorbalığı ve kurban törenlerinin acımasızlığıyla, bir insanın düşünsel gelişimindeki çocukluk aşamasına karşılık gelir. Bu dönemi izleyen skolastik çağ ise çoğu kez çocukluk dönemine dönük nostaljik özlemlere sahne olacaktır.

Skolastik çağ

Giderek artan üretim ve çoğalan nüfus, yeni doğal kaynak gereksinimleri ve eşitsiz gelişmenin tahrik ettiği yayılmacılıkla, savaşlara, zaferlere, büyüyen devletlere ve genişleyen egemenlik alanlarına neden olur. Artık muzaffer Sezarlar daha geniş topraklardan vergi almakta, daha kalabalık ordulara komutanlık etmektedir. Kitlelerin barış zamanında sadakatini, savaş zamanında ise fedakârlığını sağlamanın tek yolu, kimi zaman baskı ve yıldırma, kimi zamansa parlak vaatlerden geçer. Sıradan insanın emeği ve yaşamını kendi gözünde değersizleştirerek kolayca elde etmeyi sağlayacak olan geçerli düşünce yapısı, somut dünya yaşantısını muktedir bir tanrıya kulluk sahnesi olarak görmeye dayalıdır.

Tektanrılı dinlerin güçlü din adamları ve imparatorlara sağladığı yetkiler ile yönetim kolaylıkları, cennet vaatleri ve itaatsizlere uygulanan akıl almaz cezalarla birleşince, ortaçağda sıradan insan için toprağını babadan gördüğü şekilde işleyip, devlete ödediği vergilerden kalanlarla yetinmek dışında bir seçenek kalmamaktadır. Bu dönemin toplum biçimleri her ne kadar batıdan doğuya çeşitli farklar gösterse de, insan düşüncesinin kıtlığı tüm yerküreye yayılmış durumdadır. Skolastik çağda insan doğayı, tanrının kendisi için yarattığı bir lütuf olarak görür. Gözle görülüp kulakla duyulan ile elle tutulup tadına bakılanın ötesini merak etmek, cezalandırılmayı hak eden bir saygısızlık olacaktır. İnsan aklı bu dönemde, öğrenme, tasarlama ve gelişme olanaklarını kullanmaz, yalnızca kendisine verilmiş görevleri yerine getirmekle yükümlüdür. Zihinsel becerileri de ancak tanrının büyüklüğünü hissetmek ve bu dünyadaki temsilcilerinin emirlerini yerine getirmek için vardır.

Skolastik çağın yaygın düşünüşünün, insanın tarihsel yolcuğu içinde öne çıkan özelliği, aklın temel malzemesi olan somut dünya gerçekliğinin şeffaflaşarak yalnızca bir arka plan halini alışıdır. Bu şeffaflık, sorunları kendi gerçeklikleri içinde algılamaya ve varolan olguları çözümler üretmek için kullanmaya engel olacak bir bulanıklık yaratır. Etkileşimde bulunulan değil ama yalnızca

bahşedilmiş bir fon olarak, üstelik de algı perspektifi bozulmuş şekildeki doğa imgesinin örnekleri, dönemin görsel sanatlarında bolca bulunmaktadır.

Skolastik düşünüşün dünya imgesinden sonraki ikinci saldırı kolu doğrudan aklın kendisinedir. Doğayı şeffaflaştırmakla yetinmeyen bu ideoloji, aklın öncelikli araçları olan algılar ile mantığa karşı da kendi silahlarını geliştirir. Algılar aslında şeytanın tuzaklarıyla kirletilmiştir. Kötülük kimi zaman bir genç kadının, kimi zaman bir kedinin bakışlarında somutlaşarak insanı günaha davet etmektedir. Akıl yürütme tanrının çizdiği yoldan sapmaya, sorgulama da her tür sapkınlığa fazlasıyla elverişlidir. Bu çağın neredeyse tek bilimsel çalışması olan simyacılık ise büsbütün büyücülük olarak algılanmaktadır, ki ironik bir şekilde, amacına ulaşabilmiş olsa bu yargıyı da haklı çıkaracaktır.

Kozmos Dönemi insanlık için bir tür çocukluk çağına karşılık geliyorsa, skolastik çağ da dürtüleri baskılanan bir ergenin sıkıntılarına denk düşer. Çocukluktan çıkışın şaşkınlığıyla birleşen aldırmazlık ve hayatın gerçekliğine kayıtsızlık, günlük yaşamın gerekleri karşısındaki vurdumduymaz tavır, okul disiplininin yaratıcılığı törpülemesi, öncelikle cinsel gelişimi baskılamaya dönük baba otoritesinin despotlaşması ve bu otoriteye direnecek gücün yokluğundan doğan itaat ile bedensel enerjinin şiddet yoluyla dışa vurumu, insanlığın ortaçağında çeşitli şekillerde karşımıza çıkan özellikler arasında sayılabilir.

Farklı coğrafyalarda bugün hâlâ süren bu dönemin Avrupa'da sonunu getiren tarihsel gelişmeler arasında, üretim ve mülkiyet ilişkilerini değiştiren sınıfsal dinamikleri ilk sıraya almak gerekir. Gelişen tüccar ve üretici sınıf, yalnız diplerinde yetiştiği ortaçağ kalelerinin burçlarını değil, aklı sınırlayan yasakları da yıkmaktadır. İnsan düşüncesi artık yeni ve oldukça verimli bir dönemin eşiğine gelmiştir. Ancak bu noktada hemen bir durup, skolastik çağın, doğada karşılık bulan somut gerçekliği önemsizleştirip aklı etkisiz kılma girişiminin karşımıza yüzyıllar sonra farklı biçimlerde çıkacağını, bir yere not etmekte yarar var.

Modernlik

Avrupa'da skolastik çağın bitişini, gelişen bir toplumsal sınıfın süregelen düzeni sarsmasıyla; coğrafi keşiflerin ardından bambaşka bir ekonomik düzenin ortaya çıkışıyla; yaşamın gereksinimlerine yanıt veremeyen dinsel otoritenin saygınlığını yitirmesi sonucu gelişen reform hareketiyle; bilim, teknik, kültür ve sanatta canlanma yaratan Rönesans'la, hep beraber ilişkilendirmek gerek. Ancak tüm bu süreçler yeni bir çağ başlatmadan önce, en azından bu coğrafyada geçmiş düzeni yıkıp kalıntılarını temizlemek durumundadır.

Ortaçağın egemen kurumu kilisenin, geniş toprak mülkiyeti ve zenginliğiyle, toplumun sosyoekonomik gelişiminin önünde bir engel halini alması, kendi otoritesiyle birlikte temsilcisi olduğu kutsal değerlerin de yıpranmasına yol açmıştır. Buna koşut olarak, coğrafi keşifler sonucu Avrupalıların başka uygarlıkların varlığını fark etmeleri, dünyanın tanrı tarafından yalnız kendileri için düzenlenmiş bir fon olduğu düşüncesini çökertir. Deniz aşırı keşif yolculukları ile savaş alanlarında kullanılmak üzere yeni araç, gereç ve silah üretiminin bilim ve teknikteki gelişmeleri tetiklemesi, üretici sınıfların gelişimini hızlandırır. Sanata duyulan ilginin artışı, sanatçı için dünyayı hem bir malzeme kaynağı hem de model haline getirmektedir. Artık dünya, zanaatkârından kâşifine, sanatçısından savaşçısına kadar herkes için bütün ayrıntılarıyla bilinmesi gereken bir etkinlik alanıdır. Bitmekte olan çağın zincirlerinden kurtulan insan aklı için heyecan verici bir yolculuk başlamaktadır.

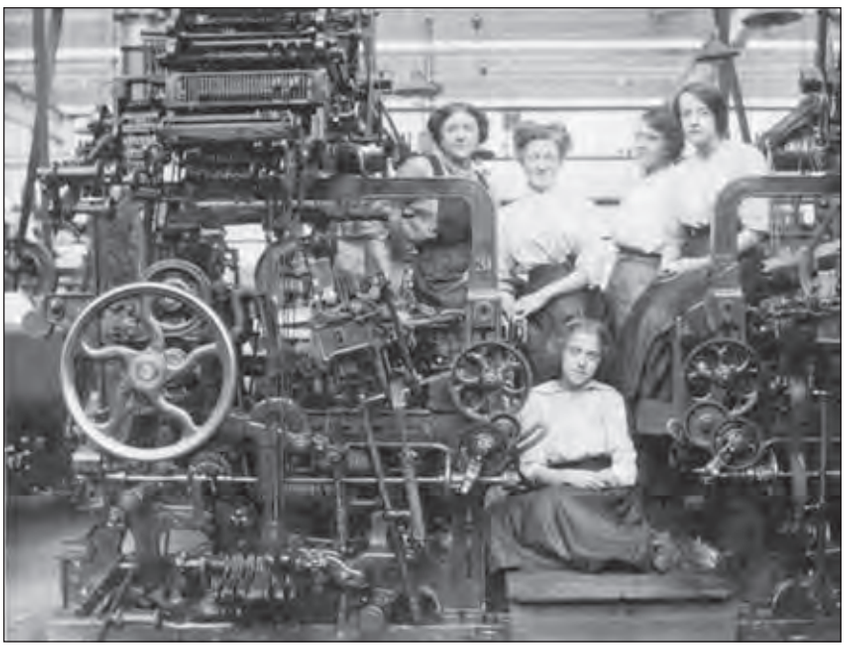
Tarihsel süreçlerin art arda canlanıp gelişirken birbirlerini etkilediği böylesine geniş ve renkli bir dönemi tek bir boyuta indirgeyip anlatmak, olsa olsa onun sonunu getirmek için uğraşan ardılının tezlerine gerekçe yaratacaktır. Gerçekten de modern çağ boyunca insanoğlunun düşünsel gelişim süreçleri, bilimsel, teknolojik, ekonomik, siyasi, toplumsal ve kültürel süreçlerle belki de hiç olmadığı kadar iç içedir. Ayrıca bu giriftlik, dönem üzerine düşünürken işimizi zorlaştırmak bir yana, kolaylaştıracak bağlantılar ve nedensellikler üretmektedir.

Modern dönemin düşünce yapısını anlatan temel kavram, her alanda insan aklı ile mantığa dayalı düşünüşün bir ifadesi olarak rasyonaliteyi en saygın değer olarak gören ve aklın gelişimi için her yolu açmak için çalışan aydınlanma felsefesidir. Ancak aydınlanmanın ansiklopedik tanımıyla -ki ansiklopedi de bir aydınlanma ürünüdür- yetinmek, döneme dair pek çok olgunun gözden kaçırılmasına neden olabilir. Modernleşme süreci içinde, düşünüş biçimimizin Descartes'la; Dünya'ya ve gökyüzüne ilişkin bilgilerimi-

Coğrafi keşifler sonucu Avrupalıların başka uygarlıkların varlığını fark etmeleri, dünyanın tanrı tarafından yalnız kendileri için düzenlenmiş bir fon olduğu düşüncesini çökertir.

zin Newton'la; türümüzü algılayışımızın Darwin'le; toplumsal düzene dönük kabullenişlerimizin Fransız devrimiyle; çalışıp üretme yöntemlerimizin sayısız biliminsanına borçlu olduğumuz endüstriyel atılımlarla; insanlığın bütününe bakışımızın ise Marx'la kökten değişmesi, aydınlanma olgusunu yaşamın her alanına yansıtan gelişmelerdendir. Bu süreçlerin her biri kendi alanlarında 20. yüzyıla kadar süren zincirleme etkiler yaratarak modern dünyanın yaşayış tarzını etkileyecektir. Ancak çağın ekonomik düzeninin adı olan kapitalizm, insanı hammadde ya da araç gereç gibi, düz bir üretim unsuru olarak görmekte ve kendi çıkarlarını insan aklının yararıyla iyice çelişir hale getirmektedir.

Pazar ekonomisinin gereklerine göre tasarlanan dünyada insan, bir makine parçasından farklı görülmeyecektir.

Akıl, her ne kadar insanın beyninde kendi özgün koşullarına göre çalışsa da, yaşamı algılayışı, düşünce üretme yöntemleri ve vardığı yargıların ortaklığında yayılarak toplumsallaşır. Değiştirdiği dünyanın aslında bir ürünü olan aklın, oluşumuna katkı sağladığı bir üst akla dayanan toplumsal düzenle uyumu bireyin yaşamı için de önemlidir. Kültür, ahlak, gelenek, kent kuralları, çalışma yaşamı, sosyal değerler, eğitim, adalet, mülkiyet gibi farklı boyutları belirleyen ve dönemlere özgü koşulların biçimlendirdiği bu uyum olgusu, insanı toplumun işlevsel bir parçası halinde tutabilmek için geçmişte şiddet, baskı ve korkudan yararlanırken, modern dünyada ana araç rasyonalite olmuştur. Rasyonel aklın bu yönde kullanımının diğer araçlara göre gücü, kişinin, kimi zaman seçeneksiz bırakılmış da olsa gönüllü katılımını sağlamasında ve bu katılım biçiminin zorbalığa göre daha kalıcı olmasındadır. Kendi iradeleriyle çalışan insanlar daha üretken oldukları gibi, canlarını feda etmeye hazır ordular da evlerinden zorla toplanan asker gruplarından daha iyi savaşırlar.

Modern dünyanın işlerliğini sağlayan toplumsal akıl, geniş bir katılımcılık ve yaşama dönük bir ortak fayda temelinde işlediği zaman her tür yapıyı sağlıklı bir şekilde geliştirecek potansiyele sahip olmaktadır. Ancak bu olgu, artık küresel iktidarını sağlamlaştırmış kapitalizmin kâr amacına göre kurgulanmış bir üst akıl haline dönüştüğü zaman, hem bireyi hem de kitleleri kendi çıkarlarıyla uyuma zorlayarak tutuculaşır. Pazar ekonomisinin gereklerine göre tasarlanan dünyada da, insan doğasına uyumu gözetilmeden, yalnızca kâr etmeye göre düzenlenmiş mantığın geliştirdiği üretim yöntemleri, artan rekabet ortamında, insanı bir makine parçasından farklı görmeyecektir. Chaplin'in *Modern Zamanlar* filmindeki sahneler komik olsun diye çekilmemiş, olasılıkla her gün yüz binlerce kez tekrarlanan yaşantılardan alınmıştır. Modern dönemin üst aklı artık insanlığın ilerlemesi ve toplumun gelişmesi değil, üretim çarklarının sorunsuz dönmesi, pazarın genişlemesi ve daha fazla kâr elde etmek için kullanılmakta, katı uygulamalarıyla, toplumun genelinde mutsuzluğa yol açmaktadır.

Chaplin'in *Modern Zamanlar* filmindeki sahneler komik olsun diye çekilmemiş, her gün yüz binlerce kez tekrarlanan yaşantılardan alınmıştır.

19. yüzyılla birlikte düzenin sürdürücüsü güçlerin Dünya'yı sahiplenmeye dönük rekabeti iyiden iyiye kızışınca, modern yöntemlerin ve kapitalizmin hizmetindeki üst aklın yarattığı doymak bilmez endüstri canavarları artık savaş meydanlarında sahne almaya başlar. Aklın üretkenliğini kapitalizmin hizmetine sunan modern dönem, tarihin en acımasız kitlesel kıyımlarının yaşandığı büyük savaşlara yol açmaya başlamıştır. Ki zaten, bu dünyanın belirgin özelliği olan akıl, tarihte feodalitenin köhne yapılarından iktidarı devralan kapitalist girişimcilerin egemenliklerini tüm dünyaya yaymak için kullandıkları bir araç olarak değer bul-

muştur, türün yaşamı ile uygarlığı ortak yarar adına evriltmek için değil. Dolayısıyla, bilimsel gelişmeler ile insan aklının yaratıcı çalışmasını, var olan iktidarın sürdürülebilmesi adına, kitle imha silahları üretmek için kullanmakta bir çelişki ve bir sakınca yoktur. Toplumsal akıl zaten, 30'ların Almanya'sında olduğu gibi, iktidarın yararına organize olduğunda varabileceği uç noktaları gözler önüne sermekten çekinmemektedir.

Artık iyice ortaya çıkmıştır ki, sürekli büyümek arzusundaki kapitalizm, kendi içindeki çelişkiler nedeniyle belirli aralıklarla yıkımlara yol açmak zorundadır ve rasyonel akıl ile mantık, bilinçlerde yaratacağı direniş eğilimiyle kendi karşısında ayak bağı olmamalıdır. Üstelik doğası gereği özgürleştirici ve geliştirici nitelik taşıyan akıl, artık kendi iktidarını kurma mücadelesine girişen yeni ve başka bir sınıfın da gücü haline gelmek üzeredir. 20. yüzyıl başında insanlığın ilerici kazanımlarına koşut olarak yerleşik düzeni sorgulayıp kendi yararına değiştirme potansiyeli güçlenen rasyonel aklın, önce o eski saygınlığının yıpratılması, günü geldiğinde ise bir kenara atılması süreci başlamıştır. Ortak faydayı gözeten toplumsal aklın gözetimi olmazsa, bütün yapıları gerektiği her zaman yıkıp yeniden yapmak ve insanın zararına da olsa sistemin yaşam süresini uzatmak mümkün olacaktır.

Öncülerince postmodernizm olarak adlandırılan bu süreçte akıl, öncelikle bireyin kendi iradesini yönlendirme gücünden sıyrılıp, düzenin sürdürücülerinin tekelinde olacak şekilde ayrıştırılmalı, bununla birlikte bireysel gelişim potansiyeli gözden düşürülerek budanmalı, dolayısıyla insan aklı ortak fayda arayışının çok uzaklarındaki tehlikesiz sularda dolaştırılmalıdır.

Modern dönem, insanın kendi ayakları üzerinde durmak için gerekli birikimi oluşturup çoğu kez ilk ürünlerini verdiği gençlik yıllarıyla karşılaştırılabilir. Bu dönemde genç insan da modern toplum gibi, geçmişindeki otoriter bağlardan kurtulmuş, kendi yeni ve zengin ilişkilerini kurmaya başlamış, akademik gelişmesini tamamlamış ve topluma dönük eleştirelliğiyle kendi çözümlerini üretip ürünlerini vermeye başlamıştır. Ancak yaşamın somut gerçekliği içinde artık tek başına yüzleşmek durumunda kaldığı sorunlar ve onları çözmekte çoğu kez yetersiz kalışı, kendisi için kurduğu mükemmel gelecek tasarımı ile ideal değerlerini törpüleyecek ve davranışı ile karakterini eskiden eleştirdiği arketiplere yaklaştıracaktır.

Bir geçiş dönemi olarak postmodernizm

Postmodernizmin bugün ile geleceğe etkilerini tartışmaya başlamadan önce, üsluptan kaynaklanabilecek bir yanlış anlaşılma tehlikesine dikkat çekmem ve bu durumun olabildiğince önüne geçmeye çalışmam gerekiyor. Tarihsel olgular ve toplumsal devinimler üzerine yapılan kavramsallaştırmalar, çoğu kez arka plandaki belirleyici güçlere ilişkin bulanıklıklar yaratır. Özellikle sınıf çatışmalarının dinamikleri, doğal süreçlerin değil de, sanki kapalı kapılar ardında oturan birtakım karanlık kişilerin kirli emellerinin sonucuymuş gibi algılanma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Her ne kadar böyle kirli buluşmalar az değilse de, tarihsel değişimler, doğal gereklilikler ile toplumsal çatışmaların kendi dengeleri sonucu ortaya çıkar. Nasıl ki Aydınlanma, modern dönemin ilk evreleri için nesnel bir gereklilik ise, postmodernizm de, iktidarını koruma çabası içindeki kapitalizmin toplumsal dinamikleri kendi yararına yönlendirme çabalarının düşünsel boyutunu oluşturur. Ardında inceden inceye planlanmış bir toplum mühendisliği projesi ya da gizemli bir yönetim konseyi aramak doğru olmadığı gibi, hem büyük tarihsel eğilimleri, hem de birikerek bir bütün oluşturan küçük etmenleri göz ardı etmek anlamına gelecektir. Bugün ortaya çıkan postmodern çorbada yalnız çokuluslu şirketin tekelci politikalarının değil, atölyesinde özgünlük arayışına giren sanatçının da, insanları etkilemek için her yolu mubah gören reklamcının da, Higgs bozonunu ararken yolunu şaşıran fizikçinin de, yerel despottan kurtulmaya çalışırken yılana sarılan liberal aktivistin de tuzu vardır. Küresel ekonomik düzenin çıkarları, işine gelen irili ufaklı her olguyu kimi zaman eleyip kimi zaman destekleyerek tarihin akışına yön vermeye çalışmaktadır. Tarihin bu temel özelliğini, hem geçmiş dönemleri, hem de bugün ile olası geleceği yorumlarken akıldan çıkarmamak gerekir.

Tarih dönemlerinin düşünsel iklimleri her ne kadar sosyoekonomik koşullarca belirlense de, değişimlerin işaretleri çoğu kez ilk önce düşünür ve sanatçıların metin ve eserlerinde

Modern dönem, tarihin en acımasız kitlesel kıyımlarının yaşandığı büyük savaşlara da yol açmaya başlamıştır.

ortaya çıkar. Bu çağda postmodern olarak nitelenen ilk örnekler de, alışılmış yapıları değişime zorlayacak sapmalar olarak, 20. yüzyıl başındaki ilk büyük savaş yaklaşırken belirmeye başlamıştır. İçinde yaşanan dönem, bir yandan ekonomik gelişmelerin sınırları kaldıracak boyuta eriştiği, bir yandansa dünya kaynakları üzerinde kapitalist devletlerin çıkar çatışmalarının yoğunlaştığı bir dönemdir. Siyasi ve ekonomik düzenin, büyük aktörlerince kartların yeniden dağıtılmaya zorlanması, kimi düşünürler ve sanatçıların "eski yapıların yıkılarak yenilerinin yapılması" tezleriyle örtüşür, belki de daha doğrusu onlara kaynak olur.

Sayısız can alan Büyük Savaş, gerçekten pek çok yapıyı yıkmayı başaracak şiddettedir. 19. yüzyılın sonunda Avrupa'nın genelinde sakin geçmiş olan uzun bir zaman dilimi, kimi düşünürlere artık uygarlığın ulaştığı barış ve huzur ortamının sürekli olacağı hissini yaşatsa da, 1. Dünya Savaşı'nın dehşeti, insanın uygarlık düzeyini de, kitlesel çılgınlıklara engel olamayan toplumsal aklın saygınlığını da sorgulatacak ölçüdedir. Bu sıcak yılların insanlığa belki de tek katkısı, erkeklerini cepheye yollayan toplumlarda kadın emeğinin ve dolayısıyla da söz hakkının değer bulması olur. Ancak savaşın ardından çözüm yerine bugünlere kadar sürecek siyasi çözümsüzlüklerin temelini atan barış antlaşması, aynı acının çeyrek yüzyıl sonra daha korkunç boyutlarda tekrar yaşanmasına yol açacaktır. Bu dönemde 1929 Büyük Ekonomik Buhranı'nın kişisel yaşamlar üzerinde yarattığı yıkımdan da beslenen postmodern birikim, özellikle 2. Dünya Savaşı sonrasında akla ve bütün toplumsal yapılara karşı başlatacağı taarruzuna malzeme sağlamaya ve giderek taraftarlarını çoğaltmaya başlamıştır.

2. Dünya Savaşı, özellikle Nazilerin neden olduğu acılar üzerinden modernliğe getirilecek eleştirilere fazlasıyla malzeme sağlar. Nazizm, kendi yandaşları tarafından, bir tür mükemmellik arayışı ve dünyayı saf hale getirme çabası olarak nitelenmektedir. İdeolojileri, doktor Mengele'nin laboratuvarındaki uygulamalara yansıdığı biçimde ve sanki bir uzaylının insanı kesip biçtiği soğuklukta, herhangi bir insani duygu içermeyen saf aklın eylemlerine dayanıyor gibidir. Oysa bizzat Nazizm'in kendisi, rasyonel aklın gelişim zenginliğini zincire vuruşu ve geçmişten gelen yapıları yıkma girişimi olarak, postmodernizm sonrası döneme göz kırpmaktadır. Bu korkunç ideoloji, bir taşla iki kuş vuran kullanışlılığıyla, kökeni ve sonuçları yeterince irdelenmeden, yalnızca üstü örtülerek bir soyut nefret nesnesi halinde nadasa bırakılacaktır. Bu nedenledir ki, Nazizm'in tezleri farklı şekiller halinde bugün bile utanmazlıkla tekrarlanabilmektedir.

Nazizm'in ideolojisi, doktor Mengele'nin laboratuvarındaki uygulamalara yansıdığı biçimde ve sanki bir uzaylının insanı kesip biçtiği soğuklukta, herhangi bir insani duygu içermeyen saf aklın eylemlerine dayanıyor gibidir.

20. yüzyılın ilk yarısındaki yıkımların, çağın düşüncesine en bariz etkisi Fransız düşünürlerin savaş sonrası dönemdeki tartışmalarında ortaya çıkar. İçinden tarihin en büyük devrimlerinden birisi ile aydınlanma felsefesinin doğduğu bu özgüveni yüksek düşün dünyası, uzun süre Nazi işgaline boyun eğmek ve bu durumu farklı dışavurumlarla normalleştirmek zorunda kalmıştır. Geçmişin zengin birikiminin mirasçıları, savaş boyunca yaşananları sistemin küresel hegemonya arzusundan çok, insanın doğası ve onun aklıyla ilişkilendirince, hümanist birikim ve ilerlemeye dönük ortaya çıkan hayal kırıklığı, modernliğin düşünsel birikiminin yıkıcı bir sorgulamasına girişilmesini teşvik etmeye başlar.

Yüzyılın ikinci yarısına damga vuran Soğuk Savaş süreci, kapitalist dünyada tüketim toplumunun sürekliliğini sağlayacak kaynakların geliştirilmesi, sosyalist blokta ise tasarlanmış bir toplum modelinin ödün verilmeden ayakta tutulması çabalarına sahne olur. Farklı ideolojiler çerçevesinde bile olsa otoriter anlayışa dayanan yapıların, sokağın direnişiyle karşılaştığında gösterdiği korumacı ve saldırgan tavır, dönemin postmodernleri tarafından yapıbozumcu argümanlara malzeme sağlayacak şekilde kullanılmaktadır. Üstelik Amerika'nın finansal ve kültürel egemenliği, yayıldığı her yerde ama özellikle Avrupa'daki birikimi alt edebilmek için uğraş vermelidir. Dönemsel ve yapısal krizlerine, dünya üzerindeki sömürü biçimlerini çeşitlendirerek çözümler üreten kapitalist dünya, Doğu Bloku'nda yaklaşan çöküşün işaretleriyle birlikte küresel egemenliğini pekiştirmeye başlar. İdeolojik rakibinin geri çekilişi, batıda esmeye başlayan neoliberal rüzgârın şişirdiği bu yeni düşünce biçimini de güçlendirecektir. Artık yalnızca bir sanat anlayışına değil, bütünsel bir düşünüş ve eyleyiş biçimine işaret etmeye başlayan postmodernizm, sıkı sıkıya bağlı olduğu ekonomik yapının tazelenebilmesi için bütünüyle yıkılıp yeniden

yapılacak bir dünyanın düşünü kurmakta ve her tür toplumsal yapı ile onu kurgulamış olan aklın işlevsizliğini yüksek sesle haykırmaktadır.

Postmodern yapıbozum süreci

Postmodernizm, egemen düzeni tehdit edebilecek her türlü unsuru püskürtmeye çalıştığı yapıbozumculuk sürecini dört aşamada sahneye koyar; değersizleştirme, içeriksizleştirme, yıkma ve yeniden yapma. Postmodern süreçlerin sanattan siyasete, toplumsal yapılardan devletlere kadar her konudaki etkinliği, her durum için farklı ağırlıklarla ortaya çıkacak ve çoğu kez eşzamanlı yürüyen bu dört unsuru kullanarak gerçekleştirilir.

Değersizleştirme, hedeflenen yapıyı tarihsel gerçekliği ile güncel bağlantılarından soyutlayarak yalnızlaştırma aşamasıdır. Bu hedefe ulaşmak için yalan söylemekten daha uygun bir yol yoktur. Değersizleştirilmeye çalışılan olgu, kurum ya da kişiyle ilgili, varsa işe yarayacak bulguları abartarak, yoksa da yaratarak oluşturulan olumsuz imaj, hedef tahtasındaki yapıyı savunabilecek olan unsurları etkisizleştirir. Bu dönemde yeni bir güç kazanan ve yanıltıcı bir tarafsızlık etiketi altında iş gören medya, özellikle bu aşamada toplumsal algıyı biçimlendiren yayınlarıyla iş görmektedir. Bu sürece en çarpıcı örnekler, yok edilmek istenen toplumsal değerlerin taşıyıcısı olan tarihsel kişiliklerle ilgilidir.

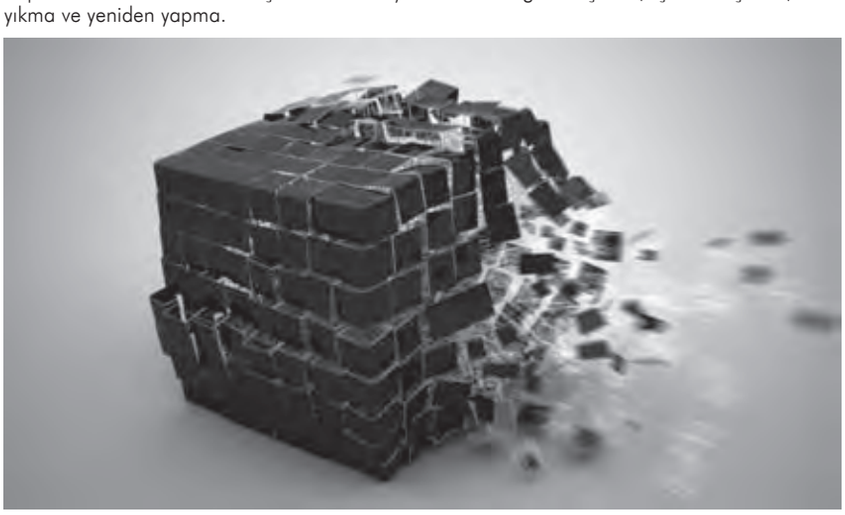
İçeriksizleştirme, ilgili yapının işlerliğini engelleyerek varlık gerekçesini ortadan kaldırma aşamasıdır. Varolan biçimiyle işe yaramadığı öne sürülerek daha hafif, temelsiz ama kayırılan benzerleriyle haksız bir rekabete sürüklenen yapılar önce faydasız, sonra da gereksiz hale getirilir. Özellikle sosyal devlet görevlerini yerine getiren resmi kurumların etkinliklerinin, yeni ortaya çıkan sivil toplum kuruluşlarınca üstlenilmesi, bu görevlerden kurtulmaya dönük olarak sıkça rastlanan içeriksizleştirme örneklerindendir.

Yıkma, değersizleştirilip içeriksizleştirilen yapıların ortadan kaldırılarak varlığına son verilmesi aşamasıdır. İlk iki adımın başarıyla atıldığı durumlarda, bu işlem kimsenin haberi bile olmadan gerçekleştirilebilir. Ancak bazı sağlam yapıların içindeki direnç, bu aşamada güçlü bir son darbe gereğini ortaya çıkarabilir. Bu durumda yardımcı unsurların desteğine sıkça başvurulabilir. Yıkma aşamasının dikkat edilen tarafı, yıkılacak kurumdan geriye, ileride canlanmasına neden olabilecek herhangi bir iz kalmamasıdır. Bu da yapılamıyorsa, kalan izlerin olumsuzca etiketlendirilmesi ve başka yapıbozum süreçleri için referans olarak kullanılması işe yarar bir yöntemdir.

Yeniden yapma, artık var olmayan ya da bir harabe haline dönmüş yapıdan geriye kalan boşluğun doldurulmasıdır. Bu aşamada çoğu kez tercih edilen, gerektiğinde yeniden ve kolayca yıkılabilecek, hatta kendi kendisini imha edebilecek temelsizlikteki dolgulardır. Bu durum, yapıbozum sürecini, yok edilen yapıdan bağımsız olacak şekilde öne çıkarır ve sürekli hale getirir. Bu şekilde oluşturulmuş postmodern biçimlerin sıklıkla yenilenme gereksinimi duyulması, herhangi bir beceriksizlik ya da plan hatası değil, doğrudan doğruya sürecin bir parçasıdır. Kaldı ki, dayanıklı yapılar oluşturulması ontolojik olarak düzenin mantığına da aykırıdır.

Bugün postmodern yapıbozum sürecinin bu dört aşamasının, yalnızca modern toplumun değil tarihin mirası olan pek çok yapıya saldırı için sabırla ve vazgeçmeden kullanılmakta olduğunu söyleyebiliriz. Yüzyıl önce hedef tahtasına ilk konan olgu olan sanat, bugün artık küratörlerin bienallerde sergilenmek için seçtiği kopuk ve içeriksiz elişleriyle tanımlanmaktadır. Bilim, kuramcılarının bile anladığı şüpheli kuantum ya da akıllara zarar "paralel evren" tartışmalarıyla meşguldür. Felsefenin uzun zaman önce öldüğü

Yapıbozumculuk süreci dört aşamada sahneye konulur: Değersizleştirme, içeriksizleştirme, yıkma ve yeniden yapma.

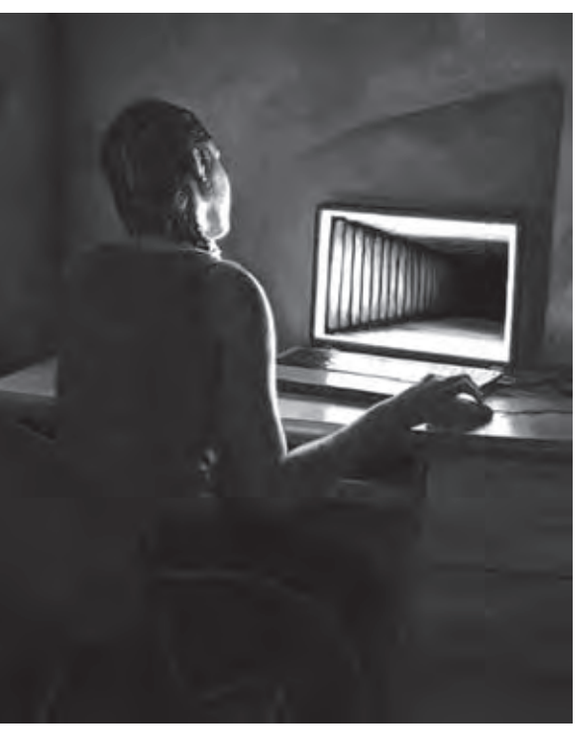

sıklıkla söylenir. Siyaset çapsız politikacıların kişisel çıkar aracı haline gelmiş durumdadır. Tarihin, yeniden bütünsel kavrayıştan uzaklaşıp magazinleşmesi, bugünü açıklama gücünü yok etmektedir, ki zaten bazılarına göre sonuna gelinmiştir. Kültür, çokkültürlülük tuzağı içinde tektipleşip yerel renklerini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Adalet, hukukun güçlüler tarafından etkilenip yorumlandığı bir tür çelişkili kurallar dizisi olmuş durumdadır. Çalışma, para kazanmak için katlanılan ve insanın kurtulması gereken bir yüktür. Sevme, neredeyse yalnızca sahip olmanın itici gücü olmuştur. Eğlence insana sahte deneyimler yaşatmak üzerine kuruludur.

Ancak tüm bu yapılara saldırabilmenin ön koşulu, önce insan aklını ve mantığını kullanılamaz hale getirmektir. İnsanın postmodernizm tarafından tamamen ele geçirilmesi ve yeni çağa geçiş ancak bu şekilde gerçekleşebilir. Bu nedenle insan aklına uygulanan yapıbozumuna, ayrıca ve ayrıntılı bir bakış gerekir.

Postmodernizmin insan aklıyla uğraşısı

Aklımızın bizi diğer canlılardan ayıran temel özelliği, algıları aracılığıyla topladığı verileri kavramsallaştırması, kavramlar arasında kurduğu ilişkilerle dünyayı modellemesi ve bu model üzerinden de çevreyle ilişkilerini kurarak yaşamını sürdürmesidir. Akla saldıran postmodernizmin, bu ayırt edici özelliklerin tümüne dönük hamleleri vardır. Üstelik bu hamleler aklı geliştirerek bir üst düzeye çıkarma iddiası taşır.

Aklın sağlıklı işleyişi için ilk koşul, çevreden gelen verileri olabildiğince doğru algılamasıdır. Onu aldatarak işe yaramaz hale getirmenin en kolay yolu da, bütünlüğü içinde algılanması zor ya da büsbütün gerçekdışı verilere maruz bırakmak olur. Yüzyıllar boyu gözbağcıların geliştirdikleri teknikler yeni çağda artık postmodernizmin uzmanlık alanıdır.

Yeni çağın teknolojik ürünleri ve uygulamalarının hızı karşısında zorlanan insan aklı, ilk önce baş edilmesi güç bir veri akışı karşısında zayıf kalacaktır. İnsan beynindeki kimyasal süreçler, tek bir anda konuşan en çok iki kişinin dinlenebilmesini sağlayacak bir hızda işleyebilmektedir. Sese kıyasla çok daha karmaşık işlemler gerektiren görsel algı ise tek bir anda yalnızca bir noktaya odaklanılmasına izin verir. Üstelik odaklanılan kaynaktan gelen görsel bilgilerin bilinç düzeyinde değerlendirilebilmesi de, mikroçiplere kıyasla yavaş sayılacak bir sürede gerçekleşir. Oysa artık, günlük yaşamda hep karşımızda olan ekranlarda giderek yaygınlaşan çok bölmelilik ile yüksek hızda akan görüntülerin video klip kurgusu, insanın gördüklerini anlamasını olanaksız hale getirmektedir. Bununla birlikte özellikle çocuklar arasında giderek yaygınlaşan bilgisayar oyunları da anlayıştan çok refleksleri geliştiren özellikleriyle, işlevlerini beynin daha alt düzeylerine seslenerek yerine getirirler.

Günlük yaşam içinde kendisine sunulan karmaşık verileri algılama düzeyi zayıflayan insan, yavaş yavaş zihinsel becerilerinden kuşku duymaya elverişli hale gelir. Güvenilir saydığı kaynaklardan gelen çelişkili bilgilerle karşılaştığında, kendisine sunulan verilerden çok, kendi aklını sorgularken, artık reklamlardan politikacıların vaatlerine kadar geniş bir yelpazede sistematik ve iyi kurgulanmış yalanlara açık hale gelmiştir. Kimi zaman bilimcileri bile kullanan yalancılık bazen haksız kazançlara, bazen suçların örtülmesine, bazen rakiplerin karalanmasına, bazen de savaş çıkarmaya yarar. Yalanlara kılıf olarak da genellikle düzmece kanıtlar kullanılır. Aklın körelmesi arttıkça, kanıtların ikna edici olmak için mantığa dayanma gereği de azalacak, yalancılık arsızlıktan beslenir olacaktır.

Ancak, aklın dünyayla kurduğu ilişkinin algılar üzerinden işleyen bilgilenme boyutunun kapsamlı bir saldırıyla sakatlanması, hedefi olacağı postmodern yapıbozum süreci için gerekli temeli tek başına yaratamaz. Onun asıl gücü olan analitik işleyiş ve mantıksal çıkarım yönteminin de, artık kavranması ve kullanılması yerine çıkarımlarının anlamadan kabul edilmesi beklenen yeni ve karmaşık bir modelle değiştirilmesi gerekir.

Modern dönemin geçmişteki kazanımlarının altında yatan ama şimdi hedef tahtasındaki düşünüş biçimi, bu dönemin kuruluşundaki üretken ve yaratıcılığa açık bir yapıdan beslenmektedir. Descartes'la temelleri atılmış olan "neden sonuç ilişkileri ile sistematik çözümleme ve mantıksal çıkarımlara dayalı analitik düşünce yöntemi", doğanın matematikle keşfedilen düzeninin mantığı kullanan akıl tarafından modellenerek bilinmesinin yolunu açmıştır. Bir ucu, tanrıyı, yarattıklarını daha iyi bilerek daha çok sevmeye, bir ucu ise doğa-

yı daha iyi kullanarak ona egemen olmaya varan bu düşünüş, gücünü, çağının gereksinimlerine yanıt vermenin yanında, geçmiş ve gelecek arasında kurduğu köprüden de alır. Bu dönemde dünyayı değiştiren bilimsel gelişmelere yaratıcı cesaret ve verimlilik sağlayan yeni bağlantı olanaklarının önü açılmıştır.

Modern insanın kavrayışı, dünyayı modelleme çabası içinde, analiz ve sentez araçları ile tümevarım ve tümdengelim yöntemlerini, olgular arasında neden sonuç ilişkileri kurmak için kullanır. Bu nedensellik olgusu ister istemez tarihseldir, geçmişteki daha az sayıda olgudan kaynaklanıp, zaman içinde genişleyen ve insanın soyağacına benzetilebilecek bir hiyerarşik neden sonuç grafiği oluşturur; dolayısıyla geçmişte yaşananlar bugünü belirlemektedir. Darwin'in biyolojik evrim kuramına altyapı sağlayan bu düşünüş, birkaç yüzyıl sonra Marx'ta doruğa ulaşacak olan "insanın, tarihin akışını denetimi altına alma iradesi"ni de besler. Çünkü bugün atılacak adımlarla geleceği belirlemek olanaklıdır. İşte, tam da yol açtığı bu güçlü ve iddialı tezler nedeniyle modern düşünüş biçimi yerleşik sistem için bir tehlike potansiyeli taşımaktadır ve postmodern felsefenin önemli saldırı hedeflerinden birini de oluşturacaktır.

Bu yapının temel eleştiri noktası, modern dünyanın kurumsallaşmasına biçim veren otoriter özdür. Öyle ki, iş yaşamında çalışanların patrona bağlandığı organizasyon şemalarından, modern devletin silahlı ya da silahsız bütün örgüt yapılanmalarına kadar her yerde bu öz, etkinliğinden çok kısıtlılık ve kurallarıyla belirleyici olmaya başlar. Tarihsel neden sonuç ağının en tepesinde ise, her şeyin belirleyicisi olarak tanrı oturmaktadır.

İşe bu otoriter özü eleştirmekle başlayan postmodernizmin öncelikli hedefi, ironik bir şekilde, insanın kendi geleceğini belirleme iradesi olacaktır. Postmodern yeni bakış açısına göre, geçmişteki olayların gerçekleşmemiş başka sonuçları da olabileceği gibi, bugünün olguları da geçmişin bilmediğimiz ya da belki hiç yaşanmamış farklı nedenlerinden kaynaklanabilme potansiyeline sahiptir. Dolayısıyla tarih, mantık çizgisine göre gelişen neden sonuç bağlantılarıyla değil, sonsuz nedenler ile sonsuz sonuçlar arasında rastlantı sonucu ortaya çıkmış bir olaylar dizisinden ibaret görülür. Postmodern düşünceye göre tarih, bugünü açıklarken başvurulacak yararlı bir referans kaynağı değil, aksine yol açtığı önyargılar ve yarattığı yanlış kanılarla çoğu kez bir ayak bağıdır.

Bu noktada bir parantez açıp, postmodernizmin savlarına temel olacak olguların, yeni yeni yaygınlık kazanmakta olan kuantum fiziğinin bir tür yorumlanışından destek aldığını söylemekte yarar var. Kuantum fiziği, varlığın madde ve enerji hallerinin birbirlerine dönüşebilirlik özelliğini, artık aynı anda ve birlikte var olabildikleri noktasına taşımıştır. Kimi fizikçiler yeni bulguları, evrenin somut gerçeklik değil ama yalnızca bir olasılık bulutu olduğu, atomaltı parçacıkların zaman içindeki hareketleri arasında konumdan dolayı bile bir ilişkisellik bulunmadığı, kuantum dünyasındaki ilişkilerin makro evren için de geçerli olduğu, dolayısıyla gündelik yaşamdan insanlık tarihine kadar her ölçekte yaşanan anın hemen sonrakini belirlemediği, hatta o anın bile paralel kardeşleri olduğu şeklinde yorumlamaktadırlar. Postmodern çağın bilimcileri, artık her şeyin mümkün olabileceğini iddia ettikleri bir yaşamda her tür fantezinin de gerçekleşebileceğini düşünmekte, daha da ötesine geçerek her tür fantezi için ayrı birer dünya olduğu ve tabi bizim dünyamızın da bu fantezilerden biri olduğu sonucuna varmaktadırlar. Gerçi yaşamın somut sorunlarıyla boğuşan insan için bu tezlerin kendileri bir fanteziden öteye geçememektedir. Buna karşın, akıl ile bilim arasındaki bağ giderek zayıflamaktadır.

İnsanın geçmişi ile geleceği arasındaki bağı bugün üzerinden kurmasının önüne geçmeye, her tür araçtan destek alarak çalışan postmodernizm, geleceği kurmaya çalışan devrimci girişimlerden, devletçi ekonomik planlamalara kadar farklı ölçeklerdeki tasarımları, değersiz değilse bile naif görür. Bu şekilde, hem kendi tutuculuğunu ortaya çıkartacak tarihsel izlerinden kurtulmakta, hem de gelecek projeksiyonları üzerindeki tekelini cansiperane savunmaktadır. Hizmetinde olduğu iktidar dışında kalan tüm unsurlar için ne geçmiş bilinci olmalıdır, ne de gelecek umutları. Önemli olan, içinde yaşanılan anın bir parçası olmaktır, mottosu Carpe Diem'dir (An'ı Yakala).

Ancak kendisi de tarihin bir ürünü olan postmodernizmin düşünsel kökenleri -her ne kadar ontolojik gerekçelerle kendi kendisini yadsısa da- Descartes'ın çağdaşı Spinoza'dan, son yılların gözde peygamberi Deleuze'e kadar uzanır. Özellikle Deleuze'ün postmodernizme katkısı, tarihsel neden sonuç ilişkilerine kar-

Postmodern mimari örneği.

şı önerdiği bambaşka bir model olan köksap kuramında ortaya çıkar. Deleuze, tarihselliğe dayalı analitik düşünceyi, toprakta bir tohumun kök salıp dikine büyüttüğü gövdenin hareketsizliği ve bu gövdeden çıkan dalların gelişim sınırlarıyla yan yana koyarak eleştirir. Deleuze'ün köksapı, toprak altında yatay olarak her yöne doğru genişleyen ve tek bir kök yerine pek çok yumrunun birbirine bağlandığı bir ilişkiler ağıdır. Sürekli genişleme potansiyeli taşır ve yeni ilişkilerle ortaya çıkan yumrular eskilerini etkisizleştirir. Deleuze 90'ların ortalarında yaşamına son verme kararını birkaç yıl ertelese, bugünün sosyal ağlarını görecek ve belki de yaşama bağlanabilecekti.

Deleuze'ün kuramının giderek daha fazla izleyiciyi etkileyen gücü, bugün içinde yaşadığımız sanal ilişkiler ağında birebir karşılık bulmasından öte, modern dünyanın örgütlenme biçimlerine kıyasla liberal demokrat bir nitelik ve yüksek bir uyumluluk kapasitesi taşımasındadır. Ancak uyum ile tutarlılık her zaman birlikte bulunmaz. Gerçi daha çok zamana dayalı tanımlanmasıyla modern aklın kriterlerinden olan tutarlılık, başkalarıyla yalnızca şimdiki zaman hakkında konuşan postmodernizm için bir değer taşımamaktadır. Köksap türü postmodern -örgütlenme ya da yapılanma değil- ilişkisellikler, nesnelliğe dayalı ve tanımlayıcı nitel özellikler yerine, nicel büyüklükler ile aralarındaki bağlantıların anlık yoğunluğuna göre değerlendirilir. Bu niceliklerin oynak bir zeminde akışkanlık eğilimi taşıması da, postmodernliğin yapıbozumu düşüncesiyle tam bir uyum içindedir.

Kapsadığı nicelikler ile bağlantıların çokluğunu dikkate alan ve giderek daha sık karşımıza çıkan bu yeni tür yatay ilişkisel ağlar, postmodern yaklaşımın biçimselliğinde kaldıkları sürece, analitik modernliğin otoriter etkisinden kurtardığını iddia ettiği insanı da sayısal çokluklara indirgemekten çekinmezler. İnsan, artık birikimi, potansiyeli ve istekleriyle değil, televizyon kanalını zaplaması, internet sitesine tıklaması, sosyal medyayı layklaması ve en nihayetine seçmen pusulasına basması ile parmak hesabı sayılan bir tekliktir, ancak bu durum ona ayrıcalıklı bir öznellikmiş gibi yansıtılmaktadır. Söz konusu durumu sorunsuzca kabul etmesi için ise önce iradesiyle arasındaki bağın, bilinç düzeyinde de gerçekdışı bir boyuta çekilmesi gerekmektedir.

Postmodernizm için insan aklının geçersizleştirilmesinin belki de en önemli hedefi, onun eylemliliğini denetim altında tutmaktır. Bu eylemliliğin anahtar kavramı olan irade ise aklın mutlaka ele geçirilmesi gereken hazinesini oluşturur. Her ne kadar insan artık olguları tarihselliği içinde değerlendirmekten uzaklaşsa da, günlük yaşamın pratiği, geçmişte kendi yaptıkları ile bugün yaşadıkları ve yarın başına gelecekler arasında mantıksal bir ilişki kurmasını zorunlu kılmaktadır. Bu şekilde ortaya çıkabilecek ve bir adım sonrasında toplumsal gerçekliklerin de sorgulanmasına neden olabilecek nedenselliğin önüne geçen geleneksel unsur ise, izleri çok eskilerde olan "kader" olgusudur. Ölümün insanın karşısına her an çıkabilirliğiyle beslenip güçlenen kader, yüzyıllar boyu iradeyi etkisiz kılmaya yaramış, ancak modern düşünüş içinde giderek açıklayıcılığını yitirmiştir. Postmodernizm bu soruna, iradenin bir sanrı haline getirilerek daha etkisiz kılındığı başka bir çözüm önermekte gecikmeyecektir. Aklın etkisizleştirilme sürecine çok boyutlu katkılar sağlayan yeni moda göksel arayışlar, artık insana kader kurbanı olmadığını, üstelik yaşamda istediklerini elde etmek için çok istemenin yeterli olacağını söylemektedir. Artık her tür çabanın vazgeçilmez unsuru evrene mesaj göndermek olmalıdır. Somut olgular yerlerini, bilinemeyen ama hissedilen enerji dengelerine bırakmıştır. İnsan iradesinin temel işlevi ise doğru şekilde istemek ve evrenle iletişim kurmaktan ibarettir.

İnsanın önce algılarını bir bilgi bombardımanıyla yetersizleştiren, ardından düşünüş biçimini anlık ilişkiselliklere bağlayarak etkisiz kılan, bununla birlikte de iradesini arzu olgusunun bir işlevi haline getirerek denetim altına alan postmodernizm, yarattığı iklimle modern aklı güçlerinden sıyırmış ve yapıbozum süreci için gereken ortamı yaratmıştır.

İnsan aklının yapıbozumu

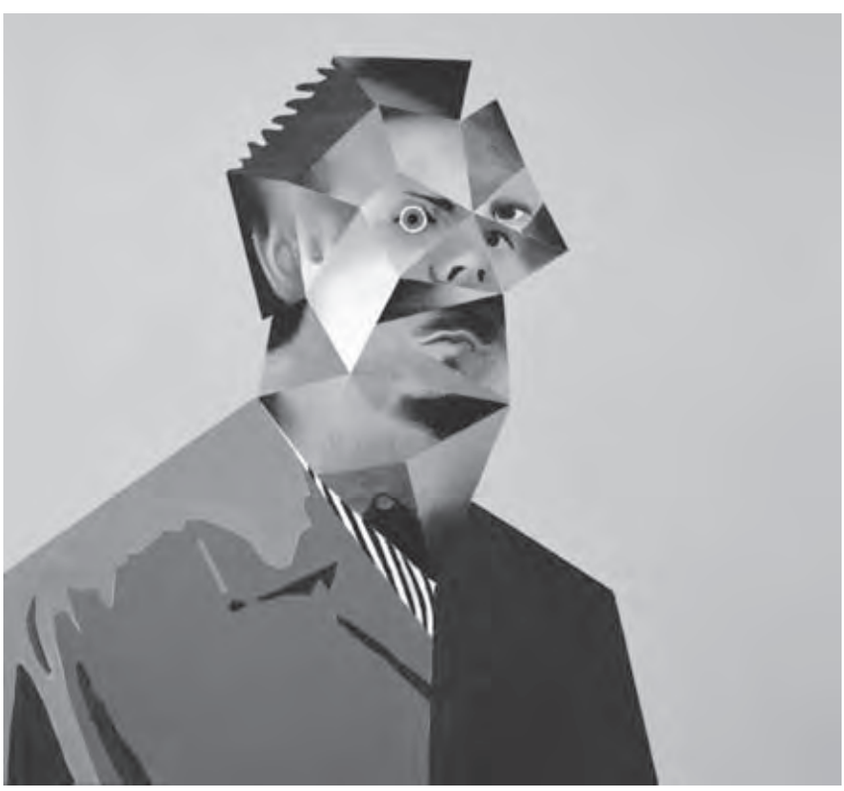
Modern dünyanın bütün işleyişlerini bozarak yeniden kurgulamak için öncelikle akla saldırılması da yine yukarıda tarif edilen dört koldan gerçekleşecektir. Bu amaçla, öncelikle insan aklına özgü yanılsamalar ile zayıflıklar öne çıkarılarak sergilenir; bununla birlikte, çeşitli iletişim kanalları üzerinden maruz bırakıldığı bilgi bombardımanı nedeniyle gerçek dünyayı değerlendirme yeteneği köreltilmekte ve somut etkinliği, yapma dünyaların sanal gerçekliğine yönlendirilmektedir; iş yaşamından günlük yaşama kadar pek çok alanda karar verme yetkisi insanın elinden yavaş yavaş alınarak yüksek teknoloji ürünü yapay sistemlere aktarılır; artık gereksinimlerine değil benimsetilmiş alışkanlıklarına göre yaşamaya başlayan insan, kendi aklı yerine aidiyet duygularınca belirlenip sorgulanmayan ortak tavırlarla davranmakta ve çağın postmodern karakterinin sıradan örneklerinden biri haline gelmektedir.

Son yıllarda insan beynindeki biyolojik süreçler üzerinde çalışan görüntüleme teknolojisinin gelişimi ve artan psikoloji çalışmaları, beynin çevreyi algılayışı ile kaydettiği bilgileri işleme ve değerlendirme biçimleri üzerine bilinenleri dramatik bir oranda arttırmış durumdadır. Ancak bulgular, ulaşabildiğimiz evrendeki en karmaşık ve işlevsel yapının gizlerini açığa çıkartırken heyecan ve hayranlığı büyütmekten çok, beynin yanılsamalarını öne çıkartarak neredeyse sıradanlaştırılması amacıyla kullanılır. Çok izlenen belgesel kanallarındaki programlar ve popüler yazarların çok satan kitaplarının, insan beyni hakkında bilgilenmek isteyenlere, bu organımızın olağanüstü veri işleme ve düşünce üretme becerisi yerine, çevreyi nasıl eksik algıladığını, verileri nasıl yanlış değerlendirdiğini ve kararlarını ne tür önyargılarla verdiğini ballandırarak anlatması fazlasıyla ilgi çekmektedir. Üstelik beynin yalnızca o anki içsel ve çevresel koşulların belirlediği davranışları gösteren bir tür karmaşık otomat olduğu savı da giderek artan sayıda taraftarca sahiplenilmeye başlanmıştır. Buradan yola çıkarak, dünyayı doğru değerlendirme konusunda yetersiz ve kusurlu olduğu iddia edilen insanların, bir araya gelerek oluşturdukları toplumsal yapıların da güvenilir olamayacağı sonucuna varılır. Açıkçası, yarattığı uygarlığının evrendeki benzersizliği bir yana, insanın kendi beynini inceleyebilecek yetkinliğe erişmiş olmasını bile göz ardı edip ona zaaflarla dolu olduğunu söylemek, niyetin pek de masum olmadığını düşündürmektedir. Hele söz konusu zaaflar, marketlerden seçim meydanlarına kadar her alanda çalışan pazarlamacılar için vazgeçilmez birer malzeme olmaktayken. İronik bir şekilde, postmodern çağda insanın kendi beynini keşfetme süreci, onun gerçekten değersizleştirilmesi amacına hizmet etmektedir.

İnsan aklının işlevsizleştirilmesi, bir yandan dünyayı kendi düşünüşüyle kavrayamayacağı şekilde karmaşıklaştırıp eylem alanının dışına çıkararak, bir yandan da insana içinde dilediği şekilde varolacağı yapay dünyalar sunarak gerçekleştirilir. İlk süreç insana artık büyük oyuna dahil olamayacağını ve haddini bilmesi gerektiğini söylerken, ikincisi ise ona zararsız tatmin alanları sunar. İnsanın, somut dünya etkinliklerinde kendi bilinci ve iradesiyle yer alma isteğini etkisiz kılan ilk unsur tarihsizleştirmeyle birlikte yürüyen ideolojisizleştirme sürecidir. Türünün toplumsal eylemlerinin zengin geçmişinden habersiz olan postmodern çağ insanı, somut dünya sorunları karşısında bir şey yapmak istemekte, ama ne yapacağını bir türlü bilememektedir. Gerçi zengin bilgi kaynakları artık elinin altındadır; ama hangi limana gideceğini bilmeyen gemiye hiçbir rüzgâr yardım edemez. Bununla birlikte, herhangi bir toplumsal çalışma için başka insanlarla bir araya geleceği sivil toplum kuruluşları az değildir; ama çoğunlukla kişisel güç savaşımlarına sahne olan ve amaca dönük örgütlülük bilinci ile ideolojik ortaklıktan yoksun bu kurumların içindeki çalışma deneyimleri süreksiz ve verimsiz olmaktadır. Önemli toplumsal sorunlara dönük ciddi girişimler ise dönemin insanı için en iyimser haliyle bir hevesten öteye geçmeyecektir; komplo teorilerinin dikte ettirdiği gibi, büyük güçler zaten her şeyi denetlemekte ve kendilerine karşı her etkinliği fark ederek engellemekte ya da manipüle etmektedir. Bu durumda, gerçek dünyanın kendini aşan sorunlarına müdahale gücü kalmayan ve var olan durumu yapısal veri olarak kabul etmekten başka çaresi olmayan insan, aradığı psikolojik tatmini, tüketim alışkanlıklarında, kişisel ilişkilerindeki üstünlük mücadelelerinde ya da sosyal medyada yarattığı yapay karakterinden bilgisayar oyunlarındaki avatarına kadar pek çok role bürünmenin hazzını yaşadığı sanal kaçış alanlarında bulacaktır. Bu çağda, türünün öncüllerine göre daha az kullanılmakta olan ve sağlıklı bir toplumda sürecek mutlu bir yaşamın arayışında işlevsiz kalmış olan aklı, ona yalnızca bireysel ve sahte tatminler sağlamaktadır. Aklı ve düşünüşü ile birlikte yaşam biçimi de standartlaşmış insan için giderek fiziksel imajı ve bunun malzemesi olarak bedeni bir fetiş nesnesi haline gelir. Ancak bir statü göstergesi olarak kullanılan bu imaj da moda akımları tarafından hızla standartlaştırılmaktadır.

Artık aklıyla ilişkisi sakatlanıp bireysel tatminler peşinde koşmaya

İronik bir şekilde, postmodern çağda insanın kendi beynini keşfetme süreci, onun gerçekten değersizleştirilmesi amacına hizmet etmektedir.

başlayan insanın kendini toplumsal bir varlık olarak gerçekleştirme şansı azalmıştır. Bu durum, hiç değilse temel organizasyon becerisi gerektiren kurumsal çalışmalara olumsuz yansırken, kurumlar arası ilişkilerde gereken eşgüdümde de sıkıntılara yol açacaktır. Zaman geçtikçe kuşakların düşünce ve davranış biçimlerinin geçmişi değersizleştirecek şekilde değişmesi, kuşaklar arasında yarattığı kopuşla, çalışmaya ve emeğe dair eski değerlerin bugüne aktarılma şansını da azaltmıştır. Bununla birlikte, yaşanan süreç, evrim içinde insanı insan yapan, düşünme, çalışma ve üretme eylemlerine bakışı da değiştirmiştir. Artık düşünmeye zamanı olmayan insan, çalışmadan kazanmanın yollarını aramakta, kişisel ölçeğe sıkışmış üretimini yalnızca hobileriyle gerçekleştirmektedir. Hal böyle olunca, içinde yer almak durumunda olduğu çalışma ortamlarına katılımı otomat düzeyine gerileyen insanın karşısına, mekanik işleri hatasız yaparken artık gelişmiş yazılımlarla karmaşık görevleri de yerine getirebilen yapay sistemler güçlenerek çıkmaya başlar. Artık insanın sorgulama yeteneği budanmış olan aklına bile, ancak yapay sistemlerin bulunmadığı yerlerde gereksinim duyulmaktadır.

Sorgulayıcı gücü ile eylem iradesinden soyutlanmış olan insan, artık postmodern dünyanın bir tüketicisidir. Bu dönem, akıl karşısındaki tutumunun benzerliği nedeniyle skolastik düşünüşün yeniden iktidarına karşılık gelirken, insanı da birey olmaktan mürit olma konumuna indirir. Artık küresel markaların müşterileri de, sanal sistemlerin kullanıcıları da, siyasi partilerin seçmenleri de, bir futbol takımını tutar ya da bir dine inanır gibi bağlılık duygusuyla hareket etmektedir. Söz konusu bağlılık durumu, öncelikle bireyin standartlaştırılmasını, sonra bu bireylerden oluşan kitlelerin uyumlu hareket edecek şekilde güdülenmesini ve gerektiği zaman etkin bir güç olarak kullanılmasını sağlayacaktır. Postmodern süreçlerin yönlendirdiği toplum, marka, ürün, ama en önemlisi grup bağlılığını hep sıcak tutacak örneklerle doludur. Yaygın televizyon dizilerinin izleyicileri, pop ikonlarının takipçileri, spor kulüplerinin taraftarları, şekerli içecek tutkunları ya da sosyal medya bağımlıları, insanın kendi iradesini kullanmayıp, ait olduğu gruba pazarlanan ortak karakter ve yaşam biçimini de sorgulamadan içselleştirerek davranmasının pratiğini, günlük yaşamın her anında yapmaktadır. Postmodernizmin, irade sahibi insanı bir müride, ortak faydaya dayalı toplumsallığı ise sürekliliğini grup bağlılığıyla sağladığı kitle ruhuna indirgemiş olması, gruplar arasında hep sıcak sürtüşmelere ve nefret duygusunun güçlenmesine yol açar. Kendi egemenliği için aklın yapıbozumunu gerçekleştiren postmodernizmin gelecekte, "akıldışı şiddet ve terör dönemi" olarak anılması yanlış olmayacaktır. Dönem, yıkım üzerinde yükselmektedir.

Postmodern küresel aklın egemenliği

İlk ifadesini Eski Yunan'daki Apollon kültünde bulan ve duygulardan arınmış halde iken yıkımlara yol açma olasılığı yüksek olduğu tarihteki örneklerinden kolayca anlaşılan üst akıl, bir iktidar aracı olarak en yetkin haline postmodern dönemde yaklaşmaktadır. Çağın teknolojik gelişmelerinin, zaman ve mekân sınırı olmadan çalışmalarını sağladığı ağ yapıları, bir üst aklın denetiminde etkinlik göstermekte ve giderek kendi gelişim dinamiklerine sahip olan sistemler haline dönüşmektedir. Bu sistemler, postmodern dünyanın işleyişini belirleyen çokuluslu sermaye yapıları için, geniş ölçekteki etkinliklerinin kesintisiz sürebilmesine dönük tasarlanmış bu tür varoluş formudur. Sistem içinde çalışan insanlar ise yalnızca, kural ve sınırları ayrıntılı olarak tanımlanmış görevlerini iyi yapmakla yükümlüdür. Duruma göre müşteri, tüketici ya da kullanıcı olan hedef kitleyle iletişimde ise, kimi zaman otomatlaştırılmış insanlar, kimi zamansa insansılaştırılmış otomatlar kullanılır.

Düzeni sorgulama adına aklı ve iradesi arasındaki bağdan artık söz edilemeyecek olan insan, söz konusu üst aklın kurallar ve işleyişler üzerinden somutlaşmış hali karşısında, bir teklikten öte anlam taşımaz. Ancak toplumsal davranışları baskılanırken kişisel ilişkileri standartlaşan insan, bir tüketici olarak ilgi çekiciliğini korumaktadır ve istendiği şekilde yönetilebilmesi için modellenmesi gerekmektedir. Bireylerin yaşam tarzı ve alışkanlıklarına dönük bütün izleri toplayan ve bu bilgilerden kişiye özel davranış modelleri, etkileme araçları ve ilişki öngörüleri çıkartan yöntemler, artık iletişim ve pazarlama stratejilerinin özünü oluşturmaktadır. Bununla birlikte, devletlerin de her zaman erişiminde olan gelişmiş algoritmalar, insanların bir araya gelerek oluşturacakları ve varılan düzen tarafından tehlikeli sayılabilecek her tür yapıyı öngörebilecek ve gerektiği anda önleme şansına sahip olacaktır. İnsanın fethiyle birlikte küresel aklın egemenliğini kendi çıkarına kuran postmodernizm, yeni bir çağın kapısını açacak koşulları da sağlamıştır.

İnsanlığın postmodern döneminin tek bir insanın yaşamındaki dönemsel karşılıklarını bulmak, iyimser bir çaba gerektiriyor. Biraz zorlanarak da olsa bu dönem,

Postmodernizmin akla ve gerçekliğe karşı açtığı savaş pek çok cephede sürerken, insanın kabullenişini kolaylaştıran en ciddi desteklerden birini fantastik öğelere dayalı kültür ürünleri sağlar.

gençlik yıllarındaki ideallerin düzenin engellemeleri sonucu kaybedilişi, her gün tekrarlanan yaşantılarla gündelik yaşamın tekdüzeleşmesi ve yaşama bakışın sıradanlaşması, ekonomik koşullanmalarla mal mülk edinme çabasının öne çıkışı ve varsıllaşmayla birlikte öznenin değerlenerek zihinsel gelişimin tamamlandığına hükmedilmesi, düşüncenin yoruculuğu sonucuna varış ve rahatlamak için hobilere sığınma, sahip olunan şeyler arttıkça düzen ve istikrar arayışının güçlenmesi, giderek de anne babada eleştirilen davranış biçimlerinin tekrarlanmaya başlaması olarak anlatılabilir.

Ancak insanın yaşam süresi, bir kazaya uğramadığı sürece, postmodernizme karşılık gelen bu dönemde bitmez. Geleceğimizdeki bu çağı da, tarih nasıl ilerlerse ilerlesin, sürekliliği şüphe götürmeyecek bazı olguların izini sürerek Siber Çağ olarak adlandırmak yanlış sayılmamalıdır.

Bir postmodern proje olarak gelecek projeksiyonu

Öncelikle elinizdeki yazının tarihsel olgulara dayanmak gibi bir iddiası bulunduğunu ve falcılık niyetinin olmadığını anımsatarak, bu bölümün içeriğinin yalnızca öngörülere dayandığını, ancak tüm bu öngörüler için de geçen yüzyıldan başlamak üzere oldukça güçlü göstergeler bulunduğunu belirtmek gerekiyor.

Postmodernizmin akla ve gerçekliğe karşı açtığı savaş pek çok cephede sürerken, insanın kabullenişini kolaylaştıran en ciddi desteklerden birini fantastik öğelere dayalı kültür ürünleri sağlar. İlk örnekleri daha 1930'larda hazırlanmış olsa bile, yüzyılın sonuna doğru yükselecek olan fantastik kültür dalgasının başarılı birer pazarlama hamleleri olarak tam zamanında ortaya çıkan ürünler arasında, *Star Wars*, *Yüzüklerin Efendisi*, *Terminator*, *Matrix*, *Avatar* gibi çok tutanlar ile çocuklara dönük *Harry Potter* ya da öncesinde *He-Man* gibi örnekler öne çıkar. Gerçi yüzyılın ortasındaki bazı gerçeküstü denemeler yeni akımın işaretlerini vermiştir; ama özellikle teknolojinin gelişmesi sinemadaki parlak görselleştirmelerle, fantastik bir dünyayı herkesin gözleri önünde somutlaştırmayı başarır. Amerikan sineması ile ona öykünen diğer sinemalar ve sürekli izlenen televizyon dizileri, artık seri katillerin yanında, süper kahramanlar ile zombileri de kapı komşumuz haline getirmiştir.

Tüm bu fantastik projelerin ortak noktası, gelecekteki dünyanın benzer bir atmosferde resmedilişidir. Kaynakları tüketilen doğanın yıkımı, eski uygarlıkların savaşlarla yok edilişi, şirket-devletlerin birey üzerindeki denetiminin zorbalığa varışı, kısıtlı olanaklar için ölümüne mücadele eden açlık ve sefalet içindeki insanlar, şiddet ve terörün gündelikleşmesi, buna karşın üst sınıfın hijyenik ama sentetik bir ortamda onlara hizmet eden yarı makine yarı insan canlılarla birlikte izole ama hep tehdit altındaki yaşamı; özetlemek gerekirse, tükenmiş bir doğada, huzurunu yitirmiş bir insanlık. Tüm bu örneklerde kapitalizm, hazırladığı dünyayı postmodernizm üzerinden büyük bir açıklık, ya da cüretle, insana sunar. Bu dünyaya geçişe destek olacak yeni çağın çocuklarının zihinsel hazırlığı ise oyuncak dünyası tarafından uzun zamandan beri yapılmaktadır.

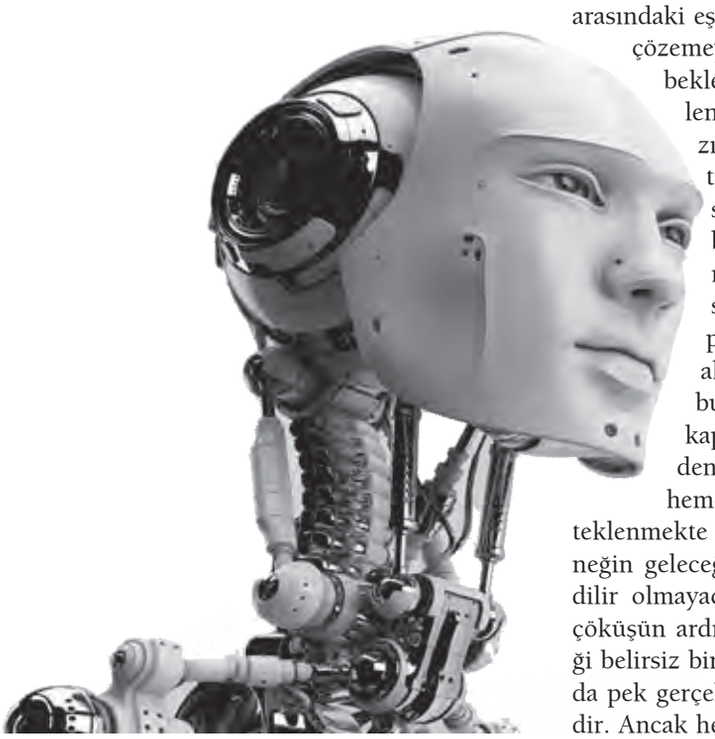
Ne yazık ki, bugün orta yaşlarında olanlar bile, kendi yaşam süreleri boyunca, yukarıda tarif edilen dünyaya doğru ciddi bir gidiş olduğunu kabul edecektir. Şüphesiz ki, teknolojinin yaşamı kolaylaştırması ile daha sağlıklı ve uzun ömürlülük yönünde atılan olumlu adımlar göz ardı edilemez. Ancak, dünyanın genelinde artan huzursuzluk ve farklı kültürler arasında giderek açılan uçurum, vahşi terör eylemlerinin kanıksanacağı boyuta varmışken, geçmişin ideolojik birikimiyle birlikte tarihin pek çok yararlı dersini de aklından çıkaran insanın sorunlarına akılcı çözümler üretmesi pek de kolay sayılmaz. İnsan aklı uzun zamandan bu yana postmodernizmin saldırısı altındayken, geleceği istediği gibi tasarlama iddiasını da yine bu düzenin sürdürücüleri sahiplenmektedir.

Bugün insanlığın önündeki iki büyük tehlike olan din etiketli savaşların yayılma olasılığı ile küresel ısınma tehdidi, kapitalizmin insanlar arasındaki eşitsizliği büyüterek kazançlarını artırma özelliği ile dünya kaynaklarını sorumsuzca sömürme isteğinden kaynaklanır. Her iki sorunun kalıcı çözümü de kapitalizmin yapısal özellikleriyle çelişecektir.

Öncelikle, kapitalizmin 1. Dünya Savaşı'yla tohumlarını attığı ve yüz yıldır çözülemeyen Ortadoğu sorunu, sistemin enerji bağımlılıkları ve bölgenin işbirlikçi krallarının despot yönetimleri nedeniyle, var olan eşitsizlikler korunarak çözülme şansını yitirmiş görünmektedir. Bu durumda giderek artacak olan şiddet ve huzursuzluk düzenin tümünün sorgulanmasına karşılık geleceği gibi, taraflar arasında bir anlaşma zeminini de ortadan kaldırmaktadır.

Bununla birlikte belirtmek gerekir ki, postmodern dönemin küresel sistemleri, yarattıkları düzenin kapsayıcılığı içinde tanrıcılık oynamaktadır. Bu küresel sistemleri kuran ve onlarla gelişen üst akıl da kendisini bir din gibi konumlama yolundadır. Postmodern dönemde antikçağın Logos kavramının yerini şimdi bir piyasa göstergesi olan Logo almıştır. Söz konusu durum yalnızca kullanıcılarında yarattıkları aidiyet bağında değil, artık ürünlerini satmak yerine yalnızca erişim sağlamakla belirginleşen mutlak mülkiyet ve tam denetim isteğiyle de ortaya çıkar. Bu durum, bugünün en canlı çatışmasının bir din savaşı olarak sürmesini, egemen sistem için bir iştah nedeni yapmaktadır. Bu isim altında sürdürülüp kazanılmak istenen savaş, siber çağın üst aklının tanrı katına rakipsiz yerleşmesine olanak sağlayacaktır.

Dünyanın tükenişi ise kapitalizmin yapısal uyumsuzluğunun en derin işaretidir. Belirtileri uzun süre görmezden gelinen küresel ısınmanın ivme kazanması ve giderek artan sayıda doğal afete yol açması, sistem içinden gelen uyarı ve eleştirilerin de artmasına neden olmaktadır. Ancak kapitalizmin üzerine kurulu olduğu ve sadece bugün değil varoluşundan bu yana peşinden gittiği kâr motivasyonu, doğal kaynaklar tamamen tükenene dek duracağa benzememektedir.

Bu iki temel çözümsüzlüğün yanında, kapitalizmin periyodik krizleri küresel ekonomik sistemin yeni savaşlar olmadan süremeyeceğine işaret ederken, dünya ekonomisinin ana aktörlerinin katılacağı büyüklükte bir savaşın, artık sistemin tümünü yıkıp yenisini kurmaya niyetlenmesi, bunu yaparken de enkaz altında kalması olasılığı da göz ardı edilmemelidir. Hal böyleyken, dünyanın Siber Çağ'a mevcut düzenin projeksiyonları içinde girmesini tek seçenek olarak görmek çok da doğru olmaz. İnsanlığın yararına olacak başka bir geleceğe yol alınması durumunda ana sorun, eskisinin yanlışlarından arınmış yeni bir dünya kuracak, tarihsel birikimini kullanan ve bütün canlılığı kapsayacak şekilde ortak faydaya dayanan çözümleri üretecek bir akıl ile düşünce biçiminin var olup olmadığıdır.

Kapitalizm sonrası siber çağ

Küresel ekonomik sistemin kendi yarattığı sorunları çözme yetkinliğinin olmayışı, son zamanlarda bu sistemin temsilcileri tarafından da yüksek sesle söylenip, farklı arayışlara göndermeler yapılmaktadır. Ancak, küresel ısınmayı ya da insanlar arasındaki eşitsizlikleri kapitalizmin çözemeyeceğine dönük olarak beklenmedik yerlerden gelen sızlanmalar, halihazırda düzene bir alternatif görünmediği için bu sorunlara dair çözüm beklentilerine hiç umut bağlanmaması mesajını veren bir tür "iyi polis ağzı" şeklinde de algılanabilir. Dünyanın bugünkü durumunda, kapitalist sistemin bugünden yarına çöküp yerine hemen geniş kitlelerce desteklenmekte olan sosyalist bir seçeneğin geleceği savı hiç de kabul edilir olmayacaktır. Ancak olası bir çöküşün ardından ne kadar süreceği belirsiz bir kaos süreci yaşanması da pek gerçekdışı bir senaryo değildir. Ancak her ne olursa olsun, yeni bir çağın insanlık adına izlemesi gereken bazı süreklilikler olduğu da, güvenilir bir geleceği ancak içinde yaşadığımız dönemin olumsuzluklarından kurtulmuş yeni bir düşünüş biçiminin kurabileceği de açıktır.

İnsanın tarih içinde dönemden döneme taşıdığı en önemli miras bilimsel birikimidir. Modern dönemin yarattığı sıçramayla katlanarak büyüyen bilimsel bilginin, bugün uğraştığı ana konuların geleceğe de taşınacağı ve çözümlerle zenginleşeceği kolayca öngörülebilir. Bilimin, sermayenin çıkarları için değil insanlığın ortak faydasını gözeteceği bir çağda, bir yandan kozmik bilginin çoğalarak evrendeki yerimizi daha doğru belirlemesini, bir yandan canlılık üzerindeki bilginin insanı bilgeliğe yaklaştırmasını beklemek yanlış olmaz.

Bu yeni çağ, zamanın daha iyi değerlendirilip mekân sınırlarının daha iyi aşılacağı, canlıların bedensel eksikliklerinin teknolojiyle giderileceği, insanı beslemeyecek işlerin teknolojik çözümlere devredileceği, kendi aklıyla sorun yaşamayan insanın robotlara bilinç kazandırmak gibi fantezilerin peşinde koşmayacağı, yaşam ile ölüm arasındaki dengenin doğal gerekliliklerinin, mutlu bir ömürle birlikte daha huzurlu kabul edileceği ve insanın genişleyen evrende kendisini bekleyen yeni sorunlara sağlıklı çözümler üretecek bir düşünüş biçiminin geçerli olacağı bir döneme karşılık gelecektir.

Doğaldır ki, adına ne denirse densin yeni bir çağ içinde, insanın yetenekleri ölçüsünde katkı sağlayacağı bir sistemden gereksinimleri ölçüsünde yararlanması, aklını, yalnız türünün değil bütün canlılığın yararını gözeten bir ortak fayda bilinciyle kullanmasına bağlı olacaktır. Bu da, ancak bugün içinde yaşadığımız yapıbozum sürecinin farkında olup onunla mücadele edecek bir bilinçlilikten beslenebilir. Yoksa postmodernizm, bugün kendi adı çevresinde yarattığı karmaşıklık, anlaşılamazlık ve bilinemezlik bulutu içinde, ama oldukça somut amaçları doğrultusunda, herhangi bir toplumsal dirençle karşılaşmadan yolunda yürümeye devam eder.

ALFA®

POLİSİYE

tüm zamanların
en iyi casus romanları...

JOHN LE CARRÉ

bu sefer günümüzde ve
futbol dünyasında... SCOTT MANSON

PHILIP KERR

nazi almanya'sında
bir dedektif... BERNIE GUNTHER

www.alfakitap.com
info@alfakitap.com
/alfakitap /alfakitap

PEDER BROWN

suçluların
peşinde
bir rahip...

DEDEKTİF ARİSTOTELES

tarihi bir
karakter...

FLAVIA ALBIA

Roma'nın
kadın
dedektifi...

Sencer Divitçioğlu ve Osmanlı toplumu

Özel mülkiyetin serbest bırakılmasının varıp varacağı noktanın ne olduğu Osmanlı Devleti'nin kurucuları açısından bir sır sayılmazdı. Osmanlı Devleti'nin toprakta özel mülkiyet konusundaki tutumu tamamen bir tercih meselesidir ve özü gereği güvenlik politikasına bağlıdır. Üstelik bu temel politika da son derece başarılı olmuş ve Osmanlı'yı dünyanın en güçlü imparatorluklarından biri haline getirmiştir.

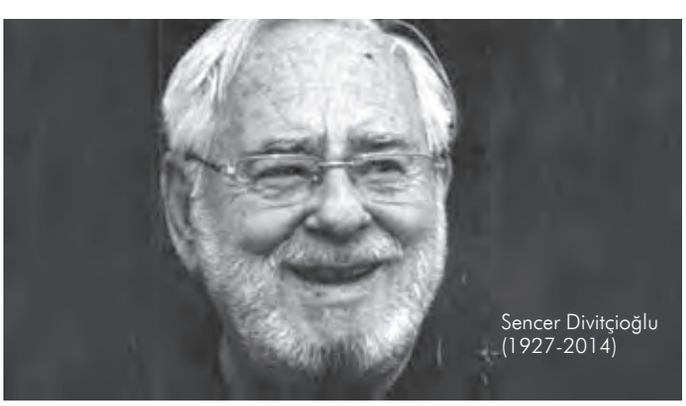
Kaan Polatlar

Türkiye'de Marksistlerin Osmanlı toplum ve devlet biçimini neden doğru tahlil edemedikleri, üzerinde durulması gereken önemli bir sorundur. Aslında Marksizm Türkiye'nin entelektüel hayatında en başından beri zihin açıcı bir işlev görmüş, bizim aydınlarımızın bildiklerini sandığı pek çok konuyu bir daha düşünmelerini sağlamıştır. Belki de fikir hayatımızda işlenmemiş meselelerin bolluğu yüzünden Türkiye'de Marksist tahliller üzerinde kalem oynatan pek çok fikir adamı olağanüstü bir hamlık sergilemişlerdir. Dolayısıyla iler tutar tarafı olmayan bazı fikirlerin eleştirisine bile gerek olmamakla birlikte Sencer Divitçioğlu'nun yazdıklarını bunların dışında tutmak gerekir. Amacım Sencer Divitçioğlu'nu eleştirirken sadece onun Marksizme vukufunu sorgulamak değil, aynı zamanda Marx ve Engels'in Doğu toplumlarının üretim biçimlerini tahlil ederken düştükleri bazı yanılgıları da tespit etmeye çalışmaktır.

Osmanlı sistemi 'geri' miydi?

Sencer Divitçioğlu'nun Osmanlı toplumu üzerine incelemeleri pek çok doğruyu içinde barındırır. Esasen Osmanlı toplumundaki üretim ilişkilerini şöyle formüle eder:

"Reaya (çiftçi -y.n.) toprağın mülkiyetinden yoksundur. Fakat reaya, toprak üzerinde ırsi ve daimi bir kiracı durumunda olan hür köylüdür. Üretim aracı olan topraktan ayrılmamıştır ve bağımsızdır. Yarattığı artık-ürünün devlete geçiş şekli, devletin yüce otoritesi ile belirtilir. Reaya ile devlet arasında cebri tahakküme ya da serbest akde dayanan fiili bir durum yoktur. Reayanın yarattığı artık-ürünün devlete geçiş şekli, yasalarla gösterilmiş bir vergileme esasına göre yapılmaktadır."[1]

Sencer Divitçioğlu (1927-2014)

Sencer Divitçioğlu, Osmanlı toplumunu ATÜT (Asya Tipi Üretim Tarzı) içinde değerlendirir. Dolayısıyla onun tanımlamalarında Osmanlı toplumunun hem Avrupa feodalizminden farkının açıkça görünmesi hem de ondan daha geri bir aşamayı temsil etmesi gerekmektedir. Oysa onun tanımlamaları kendinden umulan bu iki beklentiyi de yerine getirmekten çok uzaktır. Birinci beklentiyi yerine getiremez çünkü reayanın Avrupalı serften farkı, rantiyecinin, birinde toprakları sınırlı bir senyör, diğerinde (Osmanlı'da) doğrudan devletin kendisi olmasından ibarettir. Bu fark önemliymiş gibi görünür ama Sencer Divitçioğlu bile ısrarla vurguladığı bu fark hususunda kuşkuya düşer gibi olur ve şunu yazar:

"İncelediğimiz 14. ve 15. yüzyıllardaki Osmanlı toplumunun bünyesi sanki anonim-tek senyörlü bir feodal (?) üretim tarzı kimliği göstermektedir. Fakat yine de bu üretim tarzında servaj yoktur."[2]

Sencer Divitçioğlu'na göre Osmanlı (Asya Tipi) üretim tarzının klasik Avrupa feodalizminden en büyük farkı, reayanın serf olmamasıdır ama bu bile yorum meselesinden başka bir şey değildir, çünkü "Toprakların mülkiyeti devlete ait olduğundan, bu köy topluluklarında yaratılan artık-ürün de devlete aittir."[3] Ama bu el koymayı, tam anlamıyla kamu hizmetinin karşılığı olarak kabul etmek de zordur. Çünkü yine kendisinin yazdığı gibi, "Devlet, köy topluluklarında yaratılan artı-ürünü kendisine geçirmektedir. Bu işin meşruluğu ise ancak devletin üzerine aldığı kamu işlerini başarması ile mümkündür. Fakat devlet karar almada serbest olduğundan artık-ürünün bir kısmını kamu yatırımlarına tahsis ederken, diğer bir kısmını kendi tüketimi için alıkoyacaktır. Nitekim devlet, tüketilen zenginliği ve lüksü temsil eder."[4]

Bu tanımlamaya göre devletin kamu hizmeti görevi ile devleti temsil edenlerin keyfi harcama serbestisi arasında ince bir çizgi vardır ve bunu birbirinden ayıracak belli bir mekanizma da yoktur. Dolayısıyla devletin reayanın artı-ürününe el koyması, bir senyörün kendi serflerinin artı-ürününe el koymasından pek de fazla ayırt edilememektedir. Çünkü senyör de kendi toprakları üzerinde küçük bir devletçiğin başkanlığını temsil eder ve kamu hizmeti niteliğindeki bazı harcamaları da yapmak zorundadır.

Sencer Divitçioğlu, sıkıştığı bu açmazdan kurtulmak ve Osmanlı (Asya Tipi) üretim tarzının Avrupa feodalizminden farkını daha da belirginleştirmek için yeni bir saptamaya daha girişir ve reayayı "hür" ilan eder.[5] Reayadan alınan artık-ürünün kişinin kişiyi sömürüsü olmayıp daha ziyade devletin üzerine düşen üretim çalışmaları için zorunlu olarak yaptığı bir sömürü olduğunu (yani aslında sömürü olmadığını) anlatır[6] ve daha da ileri giderek, aslında sultanın bile içine doğduğu devlet aygıtının bir tür kulu (kölesi) olduğunu tespit eder.[7] Yani çelişkili bir sürü kavram havada uçuşur. Böylece bütün kavramlar aslında nereden baktığınıza bağlı hale gelir. Ona göre reayayı kul (ya da serf) olarak kabul etmek pek akla yatkın olmamakla birlikte sultanın bizzat kendisini "kul" olarak kabul etmek bir çelişki sayılmaz. Her iki kesim bu kadar birbirine yaklaştığına göre aslında her ikisi de "hür" sayılabilir! İşin bu kısmını geçelim.

İkinci olarak Osmanlı Devletinin, kapitalizme kendi iç koşullarıyla geçemediği için, basit bir mantık çıkarsamasıyla, Avrupa feodalizminden daha geri bir üretim ilişkisini temsil ettiği iddia edilir.[8] Oysa Sencer Divitçioğlu'nun da fark ettiği gibi Avrupa feodalizmine tevafuk eden serflik türü üretim ilişkileri ancak Anadolu'nun iç karışıklığa sürüklendiği beylikler döneminde tebarüz etmiştir.[9] Dolayısıyla bizim tarihimizde klasik Avrupa feodalizmine en yaklaştığımız dönem, aslında bir ara dönemden başka bir şey değildir ve hiçbir tarihçimiz Selçuklu sonrası beylikler dönemini tarihimizin en parlak dilimi olarak kabul etmeye yanaşmaz. Üstelik bu ara süreç çabucak aşıldığına göre, beylikler dönemi feodalizminin ATÜT'ten daha ileri bir aşama olduğunu çıkarsamak Sencer Divitçioğlu'ndan başka kimsenin aklına gelmez. Zaten böylesi bir iddia ATÜT fikrinin temel çıkış noktasına da aykırıdır çünkü Osmanlı'nın, henüz Selçuklu sonrası küçük bir beylik olarak daha ileri bir üretim biçimini temsil ederken imparatorluğa dönüştükçe daha ilkel bir üretim biçimine evrildiğini kabullenmeyi gerektirir.

Toprakta özel mülkiyet meselesi

Sencer Divitçioğlu, Osmanlı sistemini ATÜT (Asya Tipi Üretim Tarzı) sınıflandırmasına dâhil etmek için bütün bu zahmete niçin girmiştir? Çünkü bu toplumu diğerlerinden ayıran, adeta bir tür sihirle donatan şu "özel mülkiyetin olmaması" tespitidir. Sadece Sencer Divitçioğlu değil, Marx da, özel mülkiyetin olmadığı toplumlara fazlasıyla ilgi duyar.

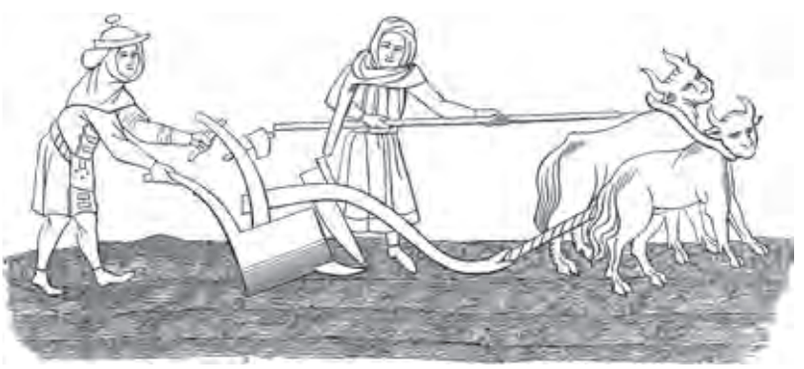
Sencer Divitçioğlu'nun da belgelediği gibi Marx, en olgun eseri *Kapital*'de dahi Asya tipi üretim biçiminden ve bu kategoride bulunan halklara ilişkin bakışından vazgeçmemiştir. Ama bu halkları tam olarak da tahlil edememiştir. Özel mülkiyete geçmemiş halklar onun zihninde ilkellikle ve daha geri bir üretim aşamasıyla eşdeğerdi. Çünkü o dönemde ilkel halklar hakkında pek çok rapor ve çalışma Avrupalı biliminsanlarının kafalarını meşgul ediyordu. Fakat ortada çok ciddi bir anakronizm var gibidir. Çünkü o sıralar yeni keşfedilen ya da keşfedilişlerinden bu yana en fazla üç yüzyıldan biraz fazla bir zaman geçmiş olan yeni kıtaların halkları, kesinlikle avcılık-toplayıcılık döneminde takılı kalmış bir tür Taş Devri kavimleriydi. Öte yandan, Hindistan ya da bizim ATÜT'çülerin yakıştırdıkları Osmanlı toplumu, belki kapitalizme ancak dış etkenlerle evrilmek zorunda kalan halklardandı ama kesinlikle Taş Devri'nde takılı kalmış değildi.

Bu durumda Osmanlı toplumunda en önemli üretim aracı olan toprakta özel mülkiyete pek yer verilmemesi gerçeği, kesinlikle doğru bir başlangıç noktasından tartışılmaya başlanmış değildi. Bunun ilkellikle bir ilgisi yoktu. Üstelik Türkler Orta Asya'da göçebe-çoban üretim biçimine sahipken bile özel mülkiyeti biliyorlardı.[10] Yani pek çoklarının göçebe-çobanlığı, avcı-toplayıcılıkla karıştırmaları ya da aynı sanmaları bu tuhaf yargının oluşmasına neden olmuş olabilir. Ama bu türden çıkarsamaların gerçekle uzaktan yakından ilgisi yoktur.[11]

Hayvan sürülerinin özel mülkiyetine sahip toplulukların, yerleşik tarımcı çiftçiler haline geçince özel mülkiyeti unutmaya başlamaları varsayımı gerçekle bağdaşmaz. O halde Selçuklu'da ve Osmanlı'da gerçek şudur ki, özel mülkiyet olgusu ancak devlet aygıtı aracılığıyla ve tamamen kasıtlı olarak baskı altına alınmıştır.

Osmanlı üretim tarzı klasik Avrupa feodalizminden ne kadar farklıydı?

Aslında bu durum Sovyetler Birliği'nin yaptığıyla hemen hemen aynı şeydir. Orada da hukuken üretim araçlarında özel mülkiyete izin verilmemesi hiçbir şekilde yeni bir akrabalık biçimi ile biçimlenen toplumsal ilişkilerin değişiminin kapısını açmamış, eskinin ailesi, toplumun temel birimi olmaya devam etmiştir. Sovyetler Birliği dağılır dağılmaz da eski aile birimi kaldığı yerden içinde saklı kodlar uyarınca özel mülk biriktirmeye yeniden başlamıştır.

Öte yandan, ailenin olmadığı sosyal organizasyonlar ancak avcı-toplayıcı üretim biçiminde kalan toplumlarda topluluk mülkiyetiyle bir arada bulunabilmiştir. Yani birey, sahip olduğu her şeye ancak akraba bir topluluğunun üyesi olarak hak kazanmaktadır. Ama öldükten sonra bırakabileceği pek bir mülkü ve yasal evlatları olmadığı için böyle toplumlarda özel mülkiyet gelişmemiştir. Tarım, özel mülkiyetin başlangıcı için çok önemli bir aşama anlamına gelir. Ama bu aşamada özel mülkiyetin çıkışından önce kolektif çalışma biçiminin inkıraza uğraması gerekir. Çünkü tarımsal verimlilik, avcı çalışmasının verimliliğinden çok farklı ilkeler üzerine kurulmuştur. Sosyolojik anlamda aile birimi, tarımcı üretimin ortaya çıkışıyla birlikte başlamıştır ve başladığı zaman da özel mülkiyet, bir hukukçunun anladığı anlamda hâlâ ortada yoktur. Aileyi ortaya çıkaran şartlar, özel mülk olsun ya da olmasın, bir kişi ya da bir aileye tahsis edilen ya da sahiplenilen toprakta yapılan üretimle ortaya çıkmıştır. Osmanlı'da da toplumun temel birimi ailedir. Aile kutsallaştırılır ve Spartalılarda olduğu gibi ailenin varlığına ilişkin devlet tarafından icra edilmeye çalışılan bir uygulama yoktur.

Öte yandan, Osmanlı Devleti'nde en önemli üretim aracı olan toprağın özel mülkiyetinin istisnai durumda bulunması ya da vakıf kurumlarına hapsedilmesi çok önemli bir husustur. Bu durum kesinlikle daha eski devirlerden tevarüs eden ilkel bir uygulama değil, bilinçli bir tercihtir. Yani Osmanlı devlet düzeninde toprakta (üretim aracında) özel mülkiyete pek de izin verilmemesi durumu, kesinlikle özel mülkiyete geçememiş daha ilkel halkların ATÜT içine dâhil edilmesi yöntemiyle açıklanamaz. Osmanlı devletinin kuruluşundan bu yana, hatta Selçuklulardan itibaren toprağın büyük oranda miri (devlete ait) olması kesinlikle bir tercih meselesiydi. Nasıl ki Antik Çağ'da Sparta toplumunun özel mülkiyeti sınırlama gayretleri, onların Atinalılardan daha ilkel olmalarıyla açıklanmamışsa, ondan bin küsur yıl sonra kurulan Osmanlı Devleti'nin uyguladığı özel mülkiyet karşıtı iktisat politikasının da ilkellikle uzaktan yakından bir ilgisi yoktur.

Temel üretim aracı toprak olan tarımcı bir toplulukta özel mülkiyetin yaygınlığı asayiş sorunlarından başka bir anlam taşımaz. Çünkü toprağın alınıp satılabilir olması, bir yanda belli ellerde arazi birikimine neden olacakken, diğer yanda bazı kişilerin ve ailelerin geçimlerinin teminatı olan topraktan mahrum kalması anlamına gelir. Bu ikinci grup her türlü adi suçlar için gerekli potansiyeli yaratacak ve devamında pek çok isyan girişiminde aktif rol oynayacaktır. Bunlara izin vermemek için toprak alım satımının yasaklanması, yani toprak mülkiyetinin devlete ait olup şahıslara devredilmemesi en iyi çözüm yolu olacaktır.

Tabi yasak sadece hukukun bir meselesi olarak kaldığı sürece hiçbir anlam ifade etmez. Çünkü yasaların sosyal dayanağı olmazsa, ne kadar yasaklarsa yasaklasın o mülkün el altından satışı her zaman mümkün olacaktır. Bu, elbette ki toprak için de geçerlidir. Toprak satışının önüne geçilebilmesi, ancak nüfus artışıyla ortaya çıkan nüfus fazlasının istihdam edilebileceği kadar bol miktarda işlenmemiş toprağın hâlâ rezervde olmasına bağlıdır. Öyle anlaşılıyor ki Anadolu'da ve Rumeli'de bu türden işlenmemiş arazi hâlâ fazlaydı ve Osmanlı Devleti bu konuda da öncü rolü oynuyordu. Sencer Divitçioğlu bu konuda şunları yazar:

"Osmanlı ekonomisinde toprak boldur. Ve hatta bu toprak bolluğundan yararlanmak için Osmanlı Devleti daima sürgünler kullanmak zorunda kalmış, özellikle Rumeli, hatta Anadolu'da bile toprakları şenlendirmek için devamlı önlemler almıştır. Kuruluş sırasında ve onu izleyen yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nin asli görevlerinden biri toprak açma olmuştur."(12)

İşte tam da bu nedenle Osmanlı Devleti toprakta özel mülkiyet eğilimini baskı altında tutabilmiştir. Toprakta özel mülkiyetin yolunu açan tarihsel gelişmeler, ekilebilir toprağın sınırlılık hali durumunda ortaya çıkar. Arazinin nüfus artışını karşılayabilecek kadar bol olduğu durumlarda toprağın alış-satışının hayati bir önemde olamayacağı ortadadır. Dolayısıyla biraz da devletin benimseyeceği bir güvenlik politikası uyarınca, kolayca özel mülkiyet hakkı baskı altında tutulabilir. Kısa-

Roma imparatorluğu verimsiz köleci sistemi sonuna kadar sürdürüp, ancak verimsizliği kesinlikle anlaşılınca bırakmaya çalıştığından dolayı yıkıldı.

cası toprakta özel mülkiyetin ortaya çıkması kesinlikle artık-nüfusun belirmesinin bir sonucudur.

Antik dönemde kölecilik

Bu noktada belli başlı uygarlık merkezlerini göz önünde bulundurarak hızlı bir tarihsel süreç taraması yapmak zorundayız. Özel mülkiyetin tezahür ettiği toplumlarda her zaman kölelik de beraberinde gelmiştir. Üstelik köleci üretim biçiminin Antikite ile sınırlı sanılması aynı zamanda Avrupa uygarlığının daha ileri bir üretim seviyesine sahip olduğu yanılgısını da beraberinde getirdi. Oysa 1930'lu yıllarda Sovyet biliminsanları devrim niteliğinde çok ilginç sonuçlara ulaşmışlardır. Örneğin I. M. Diakonoff, Mezopotamya'da Sümer uygarlığının erken siyasi tarihinin derin bir tahlilini yaptığında ortaya çıkan sonuç şudur: MÖ 24-23. yüzyıllar arasında "Erken Hanedanlık" denen dönemin en önemli kenti olan Lagaş için yaptığı hesaplara göre en büyük toprak sahibi kurumlar tapınaklardır. Lagaş'ın yaklaşık 100.000'e yakın nüfusunun 35.000 kadarı bu şehir devletinin irili ufaklık yirmiye yakın tapınak arazisinde istihdam ediliyordu. Bunlardan ancak 25.000'i özgür, geriye kalan 10.000 kişi ise köleydi.[13]

Sümer uygarlığı neredeyse Batı Avrupa'nın yaşayacağı sürecin mini bir özeti gibidir. Üstelik sadece Batı Avrupa'ya özgü olduğu sanılan pek çok süreç ilk kez Ön Asya'da yaşanmış ve bitmiştir. Yaklaşık 3000 kilometrekare alana sahip Lagaş arazisinin yaklaşık 1/6'sı yani 500-600 kilometrekaresi bu tapınakların topraklarıydı. Ama ilk krallık sülaleleri tıpkı Avrupa'daki kralların Reform Dönemi'nde kilisenin ellerinden arazilerini alması gibi bu arazileri kendi zimmetlerine geçirdiler.[14]

Dolayısıyla daha büyük mülk arazileri için daha çok sayıda köle sayısına ihtiyaç vardı ve esasında ellerinden toprağı alınan her çiftçi ailesinin fertleri köleliğe düşmekten kurtulamıyorlardı. Belki de toplumu içten içe kemiren bu hastalıklı yapıdan kurtulamadıkları için Sümer uygarlığı en parlak döneminde göçebe-çoban Sami kökenli Akadların egemenliği altına girdi ve tarihten silindi.

Benzer bir süreci yaklaşık iki bin yıl sonra Roma İmparatorluğu da yaşamak zorunda kaldı. Roma toprakları üzerinde küçük çiftlikler kalmayana kadar bütün araziler büyük çiftlikler (latifundia) halinde bir avuç mülk sahibinin elinde toplanınca, bu büyük yurtlukların işletilmesi de köle emeğine dayanmak zorunda kalmıştı. Bu yurtluklar üzerinde ya hayvan yetiştiriliyor ya da yine köle emeğiyle tarım yapılıyordu ama köle emeği kârlı (rantabl) olmaktan çok uzak bir çalışma biçimiydi. Muhtemelen köleleri beslemek için ayrılan ürün miktarı satılmak için ayrılan miktardan daha fazla bir yer tuttuğu ve bu oran bir türlü düşürülemediği için kârlı değildi. Köleler istekli çalışmıyor, daha fazla ürün elde etmek anlamında hiçbir dikkat göstermiyordu. Tarımcılığın doğasında olması gereken ihtimam ve tetiktelik onların motivasyonlarında yer almıyordu. Dolayısıyla imparatorluktaki ticari şartlar bozulmaya başladığında artık besleme zahmetine katlanılamaz hale geldiler. Bu durumda Engels'in deyimiyle, "küçük tarım, yeniden tek kârlı biçim durumuna geldi."[15]

Bu yurtluklar birbiri ardına küçük parçalara bölündüler ve soydan geçme kiracılara (kolon) tahsis edildiler. Bu kiracılar ürettikleri ürünün çok büyük bir bölümünü mal sahibine bırakıyorlardı. Köle değillerdi, ama özgür de sayılmazlardı. Çoğunlukla üzerindeki toprakla birlikte satılıyorlardı. Engels, bunların Ortaçağ serflerinin habercisi olduğunu yazar.[16]

Kısacası hiçbir yerde köleci üretim biçimi sonsuza kadar devam edemiyordu. Tarımın öz doğası, yarattığı ürüne yabancılaşmayı kaldıramıyordu. Üretimin verimliliği kesinlikle sahiplenmeye dayanıyor, bunun için de en azından toprağın veriminde artışın kendi çıkarına olduğunu bilen bir kiracıya gereksinim duyuluyordu. Emeğine ve ürününe tamamen yabancılaşmış bir köle, tarımın ihtiyaç duyduğu özeni sağlayamıyordu.

Roma imparatorluğu bu verimsiz üretim biçimini sonuna kadar sürdürüp ancak verimsizliği kesinlikle anlaşılınca bırakmaya çalıştığından dolayı yıkıldı. Sonu baştan belli olduğu halde çılgınca bir hayatta kalma savaşı verdiği için ancak kaçıklara, çılgınlara ve sapkınlara ilham kaynağı olan bir uygarlık yaratabildi.

Kısacası, özel mülkiyetin serbest bırakılmasının varıp varacağı noktanın ne olduğu ve olacağı Osmanlı Devleti'nin kurucuları açısından da bir sır sayılmazdı. Osmanlı halkının toprakta özel mülkiyeti bilmeyecek kadar ilkel bir aşamada olduğu, ciddiye bile alınamayacak bir görüştür. Osmanlı Devleti'nin toprakta özel mülkiyet konusundaki tutumu tamamen bir tercih meselesidir ve özü gereği güvenlik politikasına bağlıdır. Üstelik bu temel politika da son derece başarılı olmuş ve Osmanlı'yı dünyanın en güçlü imparatorluklarından biri haline getirmiştir. Ama sonunu hazırlayan süreç, pek çok Marksist araştırmacının sandığı gibi Batı Avrupa'daki muadillerinin toplumsal ve iktisadi yapılarından daha geri bir üretim aşamasında bulunmasından kaynaklanmıyordu. Kapitalizm ilk önce Batı Avrupa'da başlamış ve Osmanlı da dâhil dünyanın bütün devlet ve toplumları bu gelişime intibak etmek zorunda kalmışlardır. Ama ne yazık ki, Avrupa'daki bu evrilmenin gerçek nedenini bulmak için şimdiye kadar pek de doğru teşhisler yapılamamıştır.

DİPNOTLAR

1) Sencer Divitçioğlu, *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu*, Alfa Yayınları, s.138.
2) A.g.y., s.137.
3) A.g.y., s.101.
4) A.g.y., s.49.
5) A.g.y., s.138.
6) A.g.y., s.101.
7) A.g.y., s.79.
8) Sencer Divitçioğlu, *Asya Tipi Üretim Tarzı ve Az-Gelişmiş Ülkeler*, Elif Yayınları, s.6.
9) Sencer Divitçioğlu, *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu*, Alfa Yayınları, s.146.
10) Bkz. S. G. Agacanov, *Oğuzlar*, Selenge Yayınları, s.162 ve B. Y. Vladimirtsov, *Moğolların İçtimai Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s.92.
11) Bu konuda bkz. Kaan Polatlar, *Göçebe-Çoban Halkların Tarihsel Rolleri*, Doğu Kitabevi Yayınları.
12) A.g.y., s.127.
13) I. M. Diakonoff, "The Rise Of The Despotic State In Ancient Mesopotamia" *Ancient Mesopotamia Sosyo-Economic History*, Nauka Publishing House, s.174-176.
14) A.I. Tyumenev, "The Working Personnel On The Estate Of The Temple Of (dingir) BA-Ü İn Lagaş During The Period Of Lugalanda and Urukagina" *Ancient Mesopotamia Sosyo-Economic History*, Nauka Publishing House, s.89.
15) F. Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, Sol Yayınları, s.179.
16) A.g.y., s.179.

Finans girdabında boğulan imparatorluk mülkü: Kıbrıs

Türkiye'ye 19. yüzyılın ikinci yarısından kalan en önemli miras, Babıâli'nin mali sermaye ile kurduğu doğrudan iş ilişkisidir. Dönemin yöneticisi yeni bir keşif yapmamış, konjonktürü takip etmişti. O dönemde Kıbrıs gelirlerinin paylaşımı da Osmanlı'nın uluslararası sermaye ve emperyalizm ile ilişkisine göre biçimlendi.

Kuntay Gücüm

Venedik. Senato salonu. Othello'ya sefer görevi verilmeden önce Osmanlı donanmasının nereye saldıracağı tartışılmaktadır. Birinci Senatör söz alır: "… Düşünelim hele: Osmanlılar için Kıbrıs ne kadar önemlidir, /Unutmayın, onları Rodos'tan nasıl daha çok ilgilendirir,/ Üstelik Kıbrıs ne savaşa hazırlıklı,/ Ne de Rodos'un savunmasına sahiptir./ Osmanlıların ilgisini çeken ilk şeyi sona bırakıp/ Kazançtan olacak kadar acemi olduğunu düşünmek budalalıktır."

(Othello, William Shakespeare)

29 Şubat 1960'da Türk büyükelçiliği İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na bir memorandum verdi. Büyükelçinin ifadesiyle memorandumun iki amacı vardı: Türkiye'nin Kıbrıs'la ilgili geçmişe ait iddialarından vazgeçmediğini göstermek ve memorandumda değinilen konuda söz hakkına mani olunmasına imkân vermemek. (1)

1960 Ocak ayında Kıbrıs ortak komitesi ve mali meseleler hakkında çalışma grubu toplantıları devam ediyordu. Toplantılar sırasında Kıbrıslı delegeler İngiliz hükümetinden mali destek ve tazminat talebinde bulunmuş, bu konuda iki ayrı yazı sunmuşlardı. Yazılarda "Tribute to the Sultan" ve "Share in the Turkish debt Charge" ifadeleri de kullanılmıştı. Türk memorandumunda bu ifadelerin 1878 tarihli Osmanlı-İngiliz konvansiyonuna aykırı olduğu ve bu yüzden de uluslararası hukuk açısından yasal temeli bulunmadığı belirtildi. Memorandumda şu ifadeler yer alıyordu: Majestelerinin hükümeti ile gelecekteki Kıbrıs Cumhuriyeti arasında imzalanacak tazminat taleplerini içeren hiçbir mali anlaşmanın, Türkiye Cumhuriyeti ile Birleşik Krallık arasındaki anlaşmalar üzerinde herhangi bir etkisi olamaz. (2)

Bu memorandumla Türkiye, 1878 konvansiyonuna dayanan haklarından vazgeçmediğini tekrar etmiş oldu. Türk Büyükelçisi, İngiliz Dışişleri Bakanlığı'ndan muhatabı J. W. Barnes ile görüşmesinde Türkiye'nin mali talepte bulunmaya hazırlanmadığını belirtmişti. Fakat Türkiye'nin hak iddialarından vazgeçtiğine kanıt olarak ileri sürülebilecek bir kaydın oluşmasına da izin verilmek istenmiyordu. Türkiye'nin amacı 1878 konvansiyonundan kaynaklanan haklarını saklı tutmaktı.

Devren kiralık ada

Petersburg'daki Osmanlı sefiri Şakir Paşa 10 Temmuz 1878 tarihli raporunda (3) İngiltere ile Osmanlı İmparatorluğu arasında imzalandığı iddia edilen bir konvansiyondan söz eder. Konvansiyon görüşmeleri gizli yürütülmüştü. Fakat haber Osmanlı sefaretlerinden önce basına ulaşmış, gazeteler konvansiyonun detaylarına yer vermişti. Hariciye Nazırı Safvet Paşa ertesi gün Şakir Paşa'ya gönderdiği cevabında bilgileri teyit etti. (4)

Safvet Paşa konvansiyonu Osmanlı sefaretlerine 24 Temmuz tarihli sirkülerle duyurdu. (5) Avantajları nedeniyle St James kabinesinin ittifak teklifinin kabul edildiğini bildirdi. Anlaşmanın, imparatorluğun çıkarlarına, huzuruna ve bağımsızlığına zarar vermediğini savundu.

93 Harbi olarak tarihe geçen savaşta (1877-1878) Osmanlı orduları Rusya karşısında hezimete uğramış, Rus orduları İstanbul önlerine kadar gelmeyi başarmıştı. İstanbul hükümeti bu koşullarda Ayastefanos Anlaşması'nı imzalamak zorunda kaldı. Rusya'ya gücünün ötesinde imtiyazlar tanıyan anlaşma diğer büyük güçlerin müdahaleleriyle yerini Berlin Anlaşması'na bırakacaktır. Kıbrıs'ın yönetiminin İngiltere'ye devredilmesi, bu müdahalenin diyetlerindendi.

4 Haziran 1878'de imzalanan ittifak konvansiyonu (6) ile Kars, Ardahan, Batum dışında Osmanlı İmparatorluğu'nun Asya topraklarına Rusya tehdit yönelttiğinde, İngiltere Sultan'a askeri yar-

dım sözü verdi. Bunun karşılığında Babıâli de Hıristiyanların korunması ve idari yetkinliğin güçlendirilmesi için reform yapma yükümlülüğü altına giriyor ve Kıbrıs'ın idaresini İngiltere'ye terk ediyordu. Konvansiyonu Osmanlı İmparatorluğu adına Hariciye Nazırı Safvet Paşa, İngiltere adına Austen Hanry Layard imzaladı.

Konvansiyonun 1 Temmuz'da imzalanan 6 maddelik bir eki vardır ve bu ek Kıbrıs'ın idaresinin İngiltere'ye devri ile ilgili ayrıntıları düzenler. Ada Osmanlı İmparatorluğu'nun mülkiyetinde kalıyor, Rusya Kars'ı ve son savaşta ele geçirdiği diğer Ermenistan topraklarını boşaltana kadar İngiltere tarafından işgal ediliyordu.

Ekin üçüncü maddesi Kıbrıs adasının vergi gelirleri hakkındadır. Bu maddeye göre İngiltere idari masraflar düşüldükten sonra kalan ada gelirlerini Babıâli'ye verecekti. Ada gelirleri son beş senenin gelir ortalamasına göre hesaplanacaktı. Anlaşmada bu rakam 22.936 kese olarak tespit edilmiş, usulüne uygun olarak sonradan kesinleştirileceği belirtilmişti.

Safvet Paşa'ya göre adada devlet ve vakıfların mülkleri güvence altındaydı ve geçmişte olduğu gibi idare edilecekti. Hem adada yaşayanların dini hakları korunmuştu, hem de Müslümanların şahsi ve dini yargısı devam ediyordu. Reformları zorunlu kılan madde dost ve müttefik bir gücün desteğini ve İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun gönencine yüklediği önemi gösterdiğinden ancak olumlu karşılanabilirdi. Ayrıca konvansiyon ekindeki anlaşmaya göre adanın net gelirleri Türkiye'ye ödeneceğinden, ülke kaynakları da bölünmemişti. Adanın gelirleri Osmanlı İmparatorluğu'nun integral parçası olmaya devam ediyordu.

İngiltere'nin Babıâli'ye yapacağı ödemenin miktarını doğrulayabilmek için adanın geçmiş gelirlerinin tespit edilmesi gerekiyordu. Babıâli 29 Kasım 1878'de Kıbrıs gelirleriyle ilgili tabloları İngiliz büyükelçiliğine iletti. (7) Fakat müzakere süreci için ilk adımlar ancak 1879'da atılacaktır. Bu süreç, yüz yıl sürecek bir tartışma ve itilafın da başlangıcıdır.

15 Mart 1879'da Edward B. Malet, konuyu müzakere etmek üzere görevlendirilen ismin Robert Biddulph olduğunu Babıâli'ye bildirdi. (8) Babıâli adına da Ohannes Efendi temsilci atandı. (9) Görüşmelere İstanbul'da başladı. Daha başlangıçtan itibaren taraflar arasında görüş farklılıkları kendisini gösterdi.

Taraflar hangi giderlerin ada gelirlerinden düşüleceği konusunda anlaşamıyorlardı. (10) Örneğin Biddulph yerel topçu birliğinin giderlerini oluşturan 833.000 kuruşun ada gelirlerinden düşülmesini istiyor, Carathéodory Paşa ise birliğin tüm imparatorlukta yapılan asker toplamanın bir parçası olduğunu, ada gelirlerinden düşülmesi gereken bir durumun bulunmadığını savunuyordu. Konvansiyon eki anlaşmanın dördüncü maddesine göre imparatorluğun adadaki tüm mülklerinin gelirlerini almaya devam edecek, bu gelirler adanın vergi gelirlerine dahil edilmeyecekti. Carathéodory Paşa ile Layard tapu, mahlut ve intikal gelirlerini 5000 sterlin olarak sabitlenmesinde anlaşmaya varmışlardı. (11) İngiliz temsilci bu rakamın karşılığı ada gelirlerinden 506.000 kuruş düşülmesi gerektiğini ileri sürüyor, Babıâli 5000 sterlin yıllık ödemenin anlaşmadan kaynaklanan hakkı olduğunu, ada gelirleriyle ilgisi bulunmadığını savunuyordu. Diğer bir konu da adadaki tuz madenleridir. Madenler Sultan tarafından satın alınmıştı fakat Biddulph bunun özel bir düzenleme gerektirdiğini, Sultan'ın mülkiyetinin geçerli olmadığını ileri sürüyordu. Carathéodory Paşa bu tezin Babıâli'nin tüm Suriye ve Anadolu'daki tuz tekeli için tehdit oluşturduğunu bu yüzden de konunun en yüksek öneme sahip olduğunu yazmıştı. (12)

Babıâli görüş ayrılıklarının İstanbul'da giderilemeyeceğini anladığından, Londra'da çözüm arama yoluna gitti. Hariciye Nazırı Carathéodory Paşa, Londra Büyükelçisi Musurus Paşa'ya gönderdiği talimatta (13), Lord Salisbury nezdinde girişimlerde bulunmasını istedi. Fakat bu girişimler de sonuç vermedi. Hatta daha görüşmeler tamamlanmadan İngiliz temsilci Biddulph İstanbul'u terk etti. Kıbrıs'a yüksek komiser olarak atanmış ve acil yola çıkması bildirilmişti.

14 Ağustos 1879'da Babıâli kendi tespit ettiği rakamları 112 sayılı "Note Verbale" (14) ile İngiliz elçiliğine tekrar iletti. İtilaflı konuların tarafsız gözlemcilerden oluşacak bir komisyon tarafından incelenmesini önerdi. İngiliz sefaretinin 24 Eylül tarihli 261 sayılı cevabi notasında, eğer Babıâli'nin rakam konusunda rahatsızlığı varsa müzakere için adaya tam yetkili temsilci göndermesi gerektiği, İngiltere adına bu konuyu görüşmek için İstanbul'a birinin gönderilmesinin mümkün olmadığı söyleniyordu. (15) Babıâli'nin komisyon önerisi Musurus Paşa aracılıyla Londra'da da dile getirilmiş, İngiliz hükümetinden aynı cevap alınmıştı. (16)

Yazışmalar uzuyor, uzadıkça da Babıâli'nin Kıbrıs gelirlerinden payını alması gecikiyordu. Oysa ki İstanbul hükümetinin mali sıkıntıları en üst düzeye çıkmıştı ve Kıbrıs gelirleriyle ilgili itilaflar bir an önce çözümlenmeydi.

Osmanlı hükümeti Londra'dan borçlanabilmek için uzun süredir kulis yapıyordu. Hatta Salisbury İngiliz Maliye Bakanlığı'na bir istikraz projesi sunmuş, proje şartları içinde Kıbrıs gelirlerinin 1855 istikrazının tahsiline mahsuben bloke edilmesi-

Safvet Paşa'ya göre adada devlet ve vakıfların mülkleri güvence altındaydı ve geçmişte olduğu gibi idare edilecekti.

ni de önermişti. (17) Salisbury'nin istikraz projesi hayata geçirilemedi. 1879'da Babıâli ada gelirlerini yeni bir dış borçlanmada teminat olarak kullanmayı planlıyordu.

Kıbrıs'a yeni misyon: mali sermayeye teminat akçesi

Babıâli'nin hedeflediği istikrazı uygun koşullarda gerçekleştirebilmesi için -uygun koşul Babıâli için yüzde 5 iskonto ile istikrazın gerçekleştirebilmesiydi- İngiltere'nin yıllık ödemeyi Babıâli'nin bildireceği bankaya yatırmayı garanti etmesi gerekiyordu. Babıâli Londra'dan garantiyi alabilmek için, tahvil satışlarından elde edilecek gelirleri kurulacak jandarma birlikleri için kullanılacağı sözünü vermeye hazırdı. (18) İngiliz hükümetinin ittifak konvansiyonu gereği atılmasını beklediği reform adımlarından biri, imparatorluğun Asya topraklarında jandarma teşkilatının kurulmasıydı.

İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Salisbury ile Osmanlı Büyükelçisi Musurus Paşa 30 Haziran'da Kıbrıs gelirlerinin teminat gösterileceği yeni bir istikraz konusunu görüştüler. (19) Lord Salisbury ada gelirlerinin daha önceki bir istikrazda teminat olarak kullanıldığını, tahvil sahiplerinin protestoları durumunda hükümetinin parayı istenilen bankaya nasıl yatıracağını bilmediğini söyledi. (20) Musurus Paşa'ya göre söz konusu istikrazda Kıbrıs gelirlerinin değil takımada gelirlerinin teminat gösterilmişti ve Kıbrıs hiçbir zaman bu takımadaların parçası olmamıştı. İngiliz hükümeti sürekli olarak Babıâli'ye finansal destek vereceğini söylüyordu. Mevcut durumda söz verilen destek Babıâli'nin talebinin olumlu cevaplandırılması olabilirdi.

Musurus Paşa ada gelirleriyle ilgili pürüzleri, örneğin Kıbrıs tuz madenlerini gündeme getirdiğinde Lord Salisbury hükümetinin konunun detaylarını bilmediğini, en iyi yolun Babıâli'nin adaya özel bir komiser göndermesi ve görüşmelerin Biddulph ile komiser arasında yapılması olacağını söylüyordu. İstikraz konusunda ise İngiliz tercihlerini Fransız hükümetiyle yapılacak uyuşma ile sınırlandırmamak için çaba gösteriyordu.Tahvil sahipleri konseyi başkanı Bouverie yeni istikrazın Osmanlı Bankası'nın katlımı olmadan gerçekleştirilmesini arzuladıklarını açıklamıştı. İngiliz hükümeti de bu görüşteydi. Osmanlı Bankası, Fransız mali sermayesinin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki çıkarlarını temsilcisiydi.

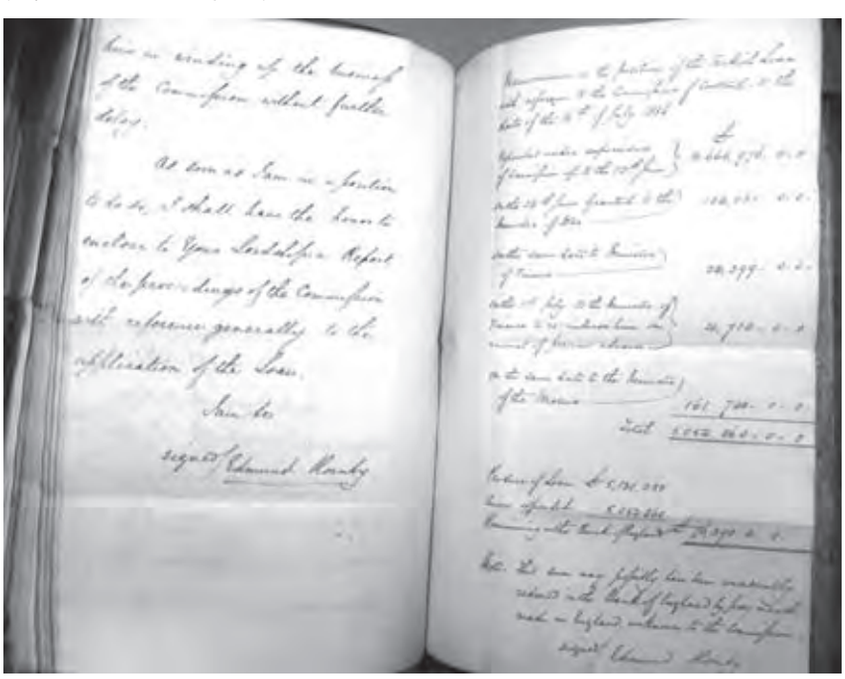
Tartışmanın diğer tarafları Maison de Rothschild ve Başbakan Lord Beaconsfield (Disraeli) idi. Musurus Paşa'ya göre istikrazın başarısı için Maison de Rotschild işi üstüne almalıydı; kendisi konuyu Lord Beaconsfield ile görüşmüş, hatta Baron Lionel Rothschild'ın ölümünden sonra da olumlu cevap almıştı. Yine de işler sonuca doğru yol alamıyordu.

Musurus Paşa İngiliz hükümeti, hazine ve Lord Beaconsfield ile yaptığı görüşmelerde istikraz konusunda ilerleme sağlayamadı. (21) Büyük bir istikrazın gerçekleştirilebilmesi hususunda Lord Beaconsfield eski sözlerini tekrar etmişti. Lionel Rothschild'ın hayattayken, Mısır istikrazıyla zarar gören çıkarlarını telafi ettikten hemen sonra Osmanlı istikrazında sorumluluk üstleneceğini ifade ettiğini hatırlattı. Hatta Maison de Rothschild aracılığı ile gerçekleştirilen Mısır istikrazının tatmin edici şekilde düzenlenmesinden hemen sonra Lionel Rotschild'ın işleri devralan oğlunu bu işe angaje etmeye de söz verdi. Eğer Mısır'daki sorun çözümlenmiş olsaydı, Babıâli istikrazının o gün gerçekleşmiş olacağını Lord Salisbury de daha önce Musurus Paşa'ya söylemişti. (22)

Lord Salisbury 15 Temmuz'da Musurus Bey ile görüştü ve mevcut koşullarda hiç kimsenin Osmanlı istikrazına katılmayacağını iddia etti. Bunun gerekçesi olarak da savaş ihtimalini ileri sürdü. Musurus Paşa her ne kadar şu anda imparatorluğun barış durumunda olduğunu söylese de, İngiliz bakan Yunanistan ile sınır sorunlarının savaş ihtimali içerdiğini ileri sürmüştü. Musurus Paşa Lord Salisbury'yi eğer Yunanistan saldırırsa gücün güç ile geri püskürtüleceğini söyleyerek cevaplayacaktır. Oysaki mali açıdan Babıâli sadece dört ay sonra bazı vergi gelirlerinin yönetimin Osmanlı Bankası ve Galata bankerlerine terk edecek kadar zayıflamıştı.

1879 yılının Kasım ayında Babıâli iç ve dış borçların ödenmesiyle ilgili bir kararname yayınladı. (23) Kararname ile Ocak 1880'den itibaren yıllık 1.350.000 lira iç ve dış borçların faiz ödemelerine tahsis ediliyordu. Bu para Osmanlı Bankası ve Galata bankerleriyle imzalanan konvansiyonunun maddeleriyle güvence altına alınmıştı. (24) Devletin bazı gelir kalemleri Osmanlı Bankası ile Galata bankerlerine teslim edilecekti. Kıbrıs ve Doğu Rumeli gelirle-

Kıbrıs'tan transfer edilen paraların dökümünü ve nereye teslim edildiğini gösteren bir belge. (Kaynak NA T 64 386 içinde.)

ri de on yıl süreyle tahvilsahiplerine garanti olarak bırakıldı. Kararnameyle Rüsûm-ı Sitte idaresi kurulmuş oldu. 1881'de yerini Duyun-u Umumiye idaresine bırakacaktır. İmparatorluk üzerinde mali denetim organlarının oluşum süreci, aynı zamanda mali sermayenin farklı çıkar gruplarının devletin vergi gelirlerini paylaşım mücadelesidir. (25)

Sir Henry Layard 12 Ocak'ta fermanla ilgili Babıâli'ye Lord Slisbury'nin protestosunu iletti. Majesteleri hükümeti Kıbrıs gelirleriyle ilişkili sadece Sultan'a ödeme yapma yükümlülüğünü üstlenmişti ve başka şahıslara ödeme yapma sorumluluğunu kabul etmiyordu. (26) Sawas Paşa cevaben fermanda İngiliz hükümetinin tahvil sahiplerine karşı borçlu olduğunun söylenmediğini, sadece Sultan'ın bu gelirleri alacaklılara tahsis etme hakkını kullandığını yazdı. (27)

Sawas Paşa'nın bu açıklaması, Kıbrıs gelirlerinin devletin hangi borcunun faizlerine tahsis edileceği hakkındaki tartışmayı sonlandırmaya yeterli değildi. 1875'de Osmanlı hükümeti borç ödemelerini durdurunca, mali çevrelerde krizi aşabilmek amaçlı çeşitli projeler üretilmişti ve projelerde tahvil sahiplerine verilecek garantiler arasında Kıbrıs adası safi gelirleri de sayılıyordu. (28) 1881'de Duyun-u Umumiye idaresine tahsis edilecek gelirler arasında Kıbrıs gelirleri de vardır. Fakat bu gelir faiz ödemelerine İngiliz hükümetince bizzat tahsis edileceğinden, hiçbir zaman tahvil sahipleri adına hareket eden Duyun-u Umumiyye idaresinin kullanımına girmeyecektir. Hatta Babıâli de ada gelirlerinden alacağı payı hiçbir zaman tahsil edemedi.

Lord Granville: Majestelerinin Hükümeti Kıbrıs gelirlerinize borçlarınız karşılığı el koymuştur

29 Mart 1880'de İngiliz Büyükelçiliği hükümetinden aldığı talimata uygun olarak 1879-1880 mali yılı Kıbrıs gelir fazlasının 11.121.951 metal kuruş olduğunu, 29.574 kuruşun 1877 borçlanmasının geri ödemesi için düşüldüğünü, geri kalan 11.092.377 metalik kuruşun İstanbul'daki Osmanlı Bankası'na Babıâli hesabına yatırıldığını bildirdi. Yine aynı bankaya, 3 Şubat 1879 sözleşmesine göre 5000 sterlin de yatırılmıştı. (29) Layard 8 Nisan 1880 tarihli 89 no'lu nota ile 1878-1879 mali yılı Kıbrıs gelirlerine ait bu ödemelerin yapıldığı bilgisini Babıâli'ye iletti. (30)

17 Nisan'da Babıâli Osmanlı Bankası'ndan bir yazı aldı. Yazıda bankanın sadece aracı rolü olduğu, fonun sahibinin talimatlarına göre hareket etmek zorunda bulunduğu bildirilmişti. (31) İngiliz hükümeti bankadan, Babıâli'nin 1878-1879 mali yılına ait tüm alacak haklarından vazgeçtiğini gösteren imzalı yazı karşılığında parayı ödemesini istemişti. Babıâli henüz rakamlar üzerinde anlaşma sağlanmadığından istenilen yazıyı vermekte tereddüt etti. 22 Nisan'da 53 sayılı nota ile İngiliz büyükelçiliğine başvurarak, bankaya her iki tarafın haklarını koruyacak basit bir yazıyla paranın Babıâli'ye teslimi için talimat vermesini istedi. (32) İngiliz büyükelçiliği, kuruş ve sterlin olarak yapılan iki ayrı ödeme için ayrı ayrı basit yazı verilmesi koşuluyla bu talebi kabul etti. (33)

Bu sorunun da çözülmesi de Osmanlı hazinesinin parayı tahsil edebilmesine yetmedi. 15 Temmuz 1880'de Babıâli adına İngiliz sefir Goschen'e gönderilen yazıda, 11.092.377 metalik kuruşun yeterli miktarda paranın temin edilememesi nedeniyle sadece bir milyon kuruşluk kısmının metalik kuruşla, geri kalan miktarın ise diğer para cinsleriyle ödenmesinin teklif edildiği, bu teklifin hazine tarafından kabulünün mümkün olmadığı bildirildi. (34) Bu yazıya cevap alınamaması üzerine aynı bilgi Asım Paşa'nın 13 Eylül tarihli yazısıyla tekrar edildi. (35) Hariciye Nazırı Asım Paşa, Musurus Paşa'yı Lord Granville nezdinde girişimlerde bulundurmakla görevlendirerek ko-

İngilizler 1878'de adanın yönetimini devraldılar.

nuyu Londra'ya taşıdı. (36) Babıâli kuru 120 Osmanlı kuruşundan hesaplamak koşuluyla teklifi kabul etmiş, fakat bu kurun gelecek senelere emsal olmamasını şart koşmuş, gelecek ödemelerde kurun 100 Osmanlı kuruşu üzerinden hesaplanmasını istemişti. İngiliz hükümeti ödeme yapılması için gerekli talimatları gönderdi. Babıâli ödenecek miktarın hazinenin tüm alacağına karşılık gelmeyeceğini ileri sürüyordu. (37) Oysa ki bu miktarın bile tahsili mümkün olmayacaktır.

Lord Granville'in Musurus Paşa'ya gönderdiği 10 Mart 1881 tarihli yazıda Majestelerinin hükümetinin Babıâli'nin teklifini kabul ettiğini bildirdi: (38) 1879-1880 mali yılı gelirlerinden adanın yönetim giderleri düşüldükten sonra kalanparanın 1855 borçlanmasına tahsis edilmek üzere Bank of England'a havale yapılması için İstanbul'daki büyükelçiliğe talimat gönderilmişti. On yıl sonra liberal politikacı William Harcourt bu karar hakkında şu tespiti yapacaktır: "Kıbrıs; kendisinden elde ettiğimiz geliri, başka yerlerde, başka maksatlarla harcadığımız tek müstemlekedir." (39) Ada gelirlerinin 1855 borçlanmasına tahsis edildiğinin Musurus Paşa'ya tebliğinden üç ay önce Kıbrıs işleri Dışişleri Bakanlığı'ndan alınıp Koloniler Bakanlığı'na verilmişti.

Lord Granville paranın 1855 borçlanmasına tahsis edilmesini Babıâli'nin tarafından İngiliz büyükelçiliğine önerdiğini ileri sürülmüştür. Bu iddia Musurus Paşa tarafından İstanbul'a iletildi. (40) Hariciye Nazırı Asım Paşa ise bunun mümkün olmadığını, Osmanlı hükümetinin Rüsûm-ı Sitte anlaşması ile ada gelirlerini iç ve dış borçlara tahsis ettiğini Musurus Bey'e bildirdi. (41) Aynı yazıda Babıâli'nin kur konusundaki tezleri de tekrar edilmişti.

İngiliz Büyükelçiliğinden Asım Paşa'ya gönderilen 1 Şubat tarihli yazıda ise aksine iddialar yer alıyordu. İddiaya göre Maliye Nazırı Subhi Paşa görevden ayrılmadan önce İngiliz drogman Marinitsch aracılığıyla İngiliz büyükelçiliğine, 1879 yılı gelirleri karşılığı olan 85.000 lirayı 1855 borçlanmasına tahsisi için hazır olduklarını söylemişti. (42) Yazıda İngiliz hükümetinin, 1879 yılı için kabul edilen kurun tüm hesaplamalar için mi yoksa sadece 1855 borçlanmasına tahsis mühletince mi geçerli kabul edilmesinin önerildiği soruluyordu. 1855 istikrazına karşılık İngiltere ve Fransa'ya olan borcun birikmiş miktarının 100.000 sterlin olduğu söyleniyordu. Yazı Hariciye Nazırı Asım Paşa'nın Maliye Nazırı'nı bu noktalarda açıklamalar yapmaya teşvik etmesi için kaleme alınmıştı.

Osmanlı hazinesinin hassas vaziyeti nedeniyle Babıâli meselenin bir an önce çözüme kavuşturulmasını istiyordu. Fakat ada gelirlerinin 1855 istikrazının borç ödemelerine tahsis edilmesi, Galata bankerleriyle imzalanan konvansiyonu ihlal etmek anlamına gelecekti. İngiliz hükümeti adına Musurus Paşa'ya istikrazın ödemeleri için bu maddi güvenceden vazgeçmeyi düşünmedikleri söylenmişti. (43) Asım Paşa 2 Kasım 1881 tarihli yazısında da belirtildiği gibi imparatorluk hükümeti ise 1855 istikrazının faiz ödemelerine başka gelirlerini tahsise hazırdı. Ada gelirlerini bu iş için kullanmak istemiyordu. (44)

Londra'da görüşlerini kabul ettiremeyen Babıâli bu sefer de Fransız hükümetinin kapısını çalmak istedi. Paris sefiri Esad Paşa'ya gönderilen 2 Kasım tarihli talimatta Babıâli'nin 1855 istikrazı için başka gelirlerini kullanmaya hazır olduğu, Kıbrıs gelirlerinin ise bu amaçla kullanmasının mümkün olmadığı yazılmış, Fransız hükümeti nezdinde girişimlerde bulunması istenmişti. (45) Fakat Fransa'da hükümet istifa etmişti ve Esad Paşa hükümet krizi nedeniyle konuyu görüşebileceği muhatap bulamıyordu.

Konu üzerinde çalışan imparatorluk komisyonunun taleplerine İngiliz büyükelçiliği tarafından hükümet talimatları gerekçe gösterilerek olumsuz cevap verilmesi nedeniyle, Babıâli 1883'de Saint James hükümetine doğrudan başvurma ihtiyacı duydu. (46) Kıbrıs gelirleri hakkında hala uzlaşma sağlanamamıştı. Musurus Paşa, Lord Granville ile görüştüğünde, konuyu sömürgeler bakanlığına ileteceği, gelen bilgiyi kendisine aktaracağı cevabını aldı. (47) Cevap, 17 Temmuz'da geldi. (48) Lord Granville cevap yazısının ekine, İstanbul'daki İngiliz büyükelçiliğinin Kasım 13 Kasım 1882 tarihli memorandumunu (49) eklemişti. Bu yazışmalarla İngiliz hükümetinin ada gelirlerinden yapılacak düşümlerle ilgi görüşleri açıklanıyordu. Lord Granville yazılı cevabında, Babıâli talep ettiğinde hükümetinin gerekli açıklamaları yapmaktan mutluluk duyacağını yazmıştı. Babıâli bu yazışmalara, Musurus Paşa'ya gönderdiği ve taleplerinin müsteşar nezdinde tekrar dile getirilmesini isteyen talimatıyla cevap verdi. (50)

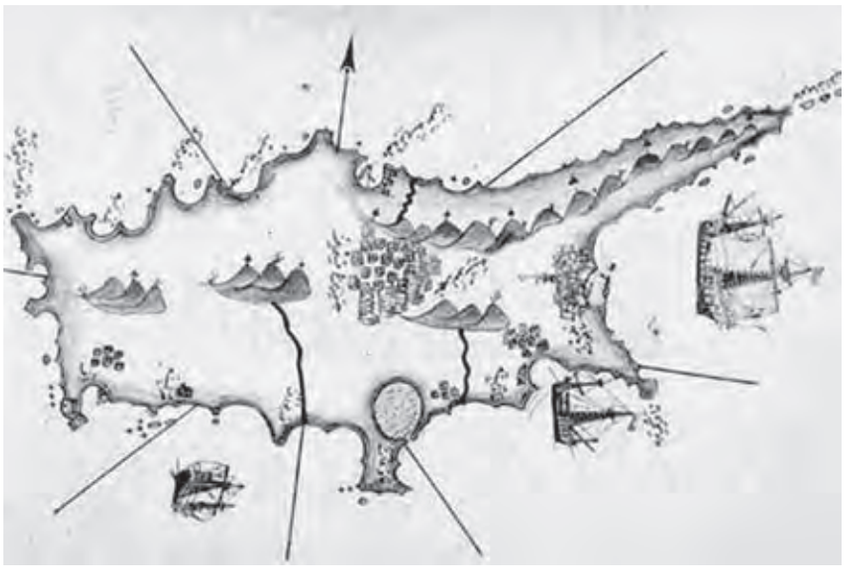
1883 yılında Osmanlı sefareti ile İngiliz hükümeti arasında çeşitli notlar gidip gelmiştir. İngiliz hükümeti bu yazışmaları Babıâli'nin önüne sorunun çözülmüş olduğuna ilişkin kanıt olarak koyacaktır.

Söz konusu yazışmaların konusu, İngiliz ve Fransız hükümetleri tarafından avans olarak 1855 borçlanmasına tahsis edilen miktarlardı. Türk hükümetinin hesaplarına göre iki hükümetin 1 Şubat 1882 yılına kadar toplam avans tahsisatı 203.809 pound, 2 shiling ve 4 pen idi. İngiliz hükümetinin hesabına göre ise doğru rakam 266.014 pound idi. Lord Granville bu farklılığın, iki hesabın farklı tarihleri esas almasından kaynaklandığına dikkat çekecektir. Lord Granville'e göre ilki 1 Şubat 1880-1 Şubat 1882 tarihlerini, kendi sunduğu hesap ise 15 Mart 1878-1 Ağustos 1882 tarihlerini kapsıyordu. (51) Aynı notunda, 5 tablo ile hesap dökümünü gönderdi. (52)

Arifi Paşa'ya, Deferin tarafından gönderilen 28 Şubat 1884 tarihli notta da ada gelirlerinin 92.440 sterlin olarak karara bağlandığı, 81.753 sterlinin 1855 borçlanmasının faiz ödemelerine tahsis edildiği bildirildi. Aynı yazıda Babıâli'nin söz konusu borçların faiz ödemeleri için hiçbir şey yapmadığı, gelecek senelerde oluşacak ödeme farkının 10.000 sterlini bulacağı iddia edilmiş hattaşu ifadelere yer verilmişti: "1855 Konvansiyonunun III. maddesiyle, Babıâli garantili istikrazın parça parça eritilmesi için yüzde 1 amortisman fonu sağlamak üzere angajmana girmişti; fakat bir düzenleme yapılmadı, Majestelerinin hükümeti bu güne kadar bu konuda acele etmekte tereddüt ettiyse de, böyle bir zorunluluğun hayata geçirilmesini kesin olarak ertelenmesine izin verme niyetinde değildir." (53)

'Amortismanları da Kıbrıs gelirlerinden ödeyeceğiz'

1888'de yeni Londra Büyükelçisi Rüstem Paşa, Sir Julian Pauncefote ile yaptığı görüşmeden edindiği intibaları Hariciye Nazırı Said Paşa'ya şöyle aktaracaktır: Dışişleri Bakanlığı ve Koloniler Bakanlığı sorunun, Osmanlı ve İngiliz komiserlerinin çalışmaları ve İngiliz hükümetinin 1883'de kendi hesaplarının kesin olduğunu belirten yazısı ile tamamlanmış ve tamamıyla çözümlenmiş kabul ediyor. İmparatorluk hükümetince sadece belirsiz görünen noktalar üzerinde açıklamalar vermesinin

kabul edildiğini ileri sürecek. Geçen beş sene boyunca mesele tartışılmamasını kendi tezlerinin kabul edildiğine kanıt olarak sunacak. (54)

Rüstem Paşa ilk önce Dışişleri Lord Salisbury'ye başvurmuş, kendinin bu konuyu müzakere edemeyeceğini cevabını almış ve Müsteşar Sir Pauncefote'a yönlendirilmişti. Pauncefote da konunun çok karmaşık olduğunu ve birçok departmanın yardımı ile konuşulabileceğini söylemişti.

Yine de Rüstem Paşa bir memorandum ile şansını denemeye karar verdi.19 Mart 1888 tarihli bu memorandumda (55), 17 Temmuz 1883 tarihli İngiliz memorandumu hakkında Babıâli'nin görüşlerinin açıklandığı belirtilmişti. Beş yıl gecikmeli cevapta Rüstem Paşa Babıâli'nin çözüme ulaşabilmek amacıyla sadece tapu gelirlerinin toplamını beş bin sterlin olarak kabul etmeye hazır olduğunu bildirdi. Bu rakam 1879 yılında Caratheodory Paşa ile Sir Henry Layard arasındaki görüşmelerde tespit edilmiş, o güne kadar Babıâli tarafından tasdik edilmemişti. Babıâli tuz madenlerin işletilmesi konusunda da İngiliz önerisini kabul etmiş, yani söz konusu madenlerin gelirleri Duyun-u Umumiyye idaresine terk edilmiş, sadece tablolarda İmparatorluk hükümeti görüşü lehine düzeltme yapılması talep edilmişti. Memorandumda Babıâli'nin itilaflı konular hakkındaki görüşleri aktarılmıştı. İngiliz hükümeti bu memoranduma ancak bir yıl sonra cevap verebilecektir.

1 Haziran'da Rüstem Paşa Julian Pauncefote memorandumun akıbetini görüşmek üzere bir kez daha bir araya geldi. Dosyalar Koloniler Bakanlığı'na iletilmişti. Fakat yazışmalar hem çok hacimliydi hem de uzun yıllar geriye gidiyordu. Arşiv evraklarının tekrar incelenmesi gerekecekti. Bu gerekçeleri ileri süren Pauncefote kısa sürede sonuca varmanın mümkün olmadığını söyledi. (56)

En ufak kaynağa bile ihtiyaç duyan Babıâli daha fazla beklemek istemiyordu. Örneğin Hariciye Nazırı Said Paşa, Rüstem Paşa'ya gönderdiği 68 sayılı talimatta, bütçeye kaydedilen paranın tahsili için çalışmasını istedi. Rüstem Bey bu talimata verdiği cevapta İngiliz hükümetinin bu ödemeyi kabul ettiğine ilişkin elindeki evraklarda kayıt bulamadığını yazdı ve varsa bu yöndeki belgelerin gönderilmesini istedi. (57) Said Paşa 31 Temmuz tarihli yazısında, uzun süreli sıkıntıya neden olan sorunun çözüme kavuşturulabilmesi için çabalara devam edileceğini, bu süreçte acil tahsilat için çalışılması gerektiğini hatırlattı. (58) Yazı ekinde bir vezirlik tezkeresi de göndermişti. Fakat Londra'dan beklenen olumlu cevap gelmedi. Said Paşa 22 Ağustos'ta Rüstem Paşa'ya, "cevabınızı sabırsızlıkla bekliyoruz" diye yazmıştı. (59)

Rüstem Paşa'nın 23 Kasım 1888 tarihli raporunda da belirttiği gibi Osmanlı İmparatorluğu'na ödenmesi gereken miktar düşüldükten sonra kalan Kıbrıs vergi gelirleri adanın

idari masraflarını karşılamaya yetmiyordu. Bu yüzden hükümet her sene parlamentoya sübvansiyon başvurusu yapmak zorunda kalıyordu. Rüstem Paşa'nın verdiği bilgiye göre bu rakam kırk ila altmış bin arasında değişiyordu ve parlamentoda yaşanan itirazlar nedeniyle hükümet adanın idari giderlerinde tasarrufa gitmek zorunda kalmıştı. (60) 1878 konvansiyonu hükmünce İngiltere'nin yapacağı ödeme adanın güncel mali tablolarına göre değil, Osmanlı yönetimi altındaki son beş yılın tablolarına göre hesaplanmalıydı.

1855 istikrazının Türkiye tarafından ödenmeyen faizleri ve İngiliz hükümetinin garanti sözleşmesinden kaynaklanan taahhütleri, Kıbrıs gelirlerine el konulması için uygun fırsatı yaratmış oldu. Hatta faiz ödemelerinden arta kalan bir miktar ortaya çıkarsa, 1855 borçlanması bu paraya el konulması için de gerekçe üretebiliyordu.

1855 istikrazı için imzalanan garanti sözleşmesine göre Babıâli'nin yüzde bir amortisman fonu oluşturması gerekiyordu. Rüstem Paşa'nın İngiliz hükümetinden aldığı 15 Ağustos tarihli yazıdaki şu cümle dikkat çekicidir: "Garantili istikrazın amortisman fonlarıyla ilgili Babıâli'ye ilettiğimiz taleplerimizden vazgeçmeye hazır olsak bile, emrinizde 100.000 sterline yaklaşan bir toplamın olacağına nasıl kanaat getirdiğinize inanamıyorum." (61)

Rüstem Paşa aldığı bu cevaba istinaden İstanbul'a görüşünü şöyle aktaracaktır: "Eğer 1855 istikrazı için bir amortisman fonu oluşturulması amacıyla gerekli tedbirler alınmamış ise, İngiliz hükümeti kendisini, yıldan yıla elinde biriken fazlalığın üstünü bu amaçla alıkoymak için zorlanmış hissedecektir." (62)

Osmanlı İmparatorluğu'nun Kıbrıs vergilerinden alacağı yaklaşık 93.000 sterlin (92.799 sterlin) olarak hesaplanıyordu. Bu rakamın 82.000 sterlin tutarı 1855 istikrazının faiz ödemelerine tahsis edilmiş, geri kalanı ise amortisman fonu olarak İngiliz hükümeti tarafından elde tutulmuştur. Hazine tarafından Avam Kamarası'nın 19 Mayıs 1892 seansında verilen bilgiye göre bu rakam 77.000 sterline ulaşacaktır. (63)

Rüstem Paşa'nın 19 Mart memorandumuna cevabın gecikmesini İngiliz hükümeti maddi gerekçelerle açıklıyordu. Babıâli 1883'de İngiltere tarafınca iletilen hesaplara beş yıl boyunca cevap vermemişti. Şimdi de geri dönüp yeniden hesapları gözden geçirmek sorunlara neden oluyordu. Bu hesaplar üzerinde çalışan ve konunun detaylarını bilen memurlar el altında değildi ve hesapların yeniden baştan yapılması gerekiyordu. (64) Rüstem Paşa durumu şöyle özetledi: "Bu konuyu İmparatorluk hükümetinin arzuları doğrultusunda sonuçlandıramamaktan büyük üzüntü duyuyorum; fakat Ekselansları bana hak verecektir ki, Maliye beş yıl boyunca konuyu uykuya yatırdıktan sonra, burada birkaç günde sonuçlandırmak imkansızdır." Nitekim 1889 Ocak ayında hesap çalışmaları hala devam ediyordu. Maliye Bakanı Goschenilk verilere göre 1883 hesaplamalarında modifikasyona gitmeye gerek olmadığını düşünüyordu. Yine de detaylı bilgilerin daha sonra verileceğini bildirdi. (65) Mart ayına gelindiğinde Said Paşa hala İngiliz hükümetinin cevabının bir an önce alınabilmesi için Rüstem Paşa'ya talimat yazmaya devam ediyordu. (66)

Londra hükümetinden beklenen cevap Rüstem Paşa'ya hitaben 13 Mart 1889'da kaleme alınmıştır. (67) Salisbury cevabın neden geciktiğini açıklayan bir yazı ekinde Koloniler Bakanlığı'nın 28 Şubat tarihli memorandumunu da gönderdi. (68) Rüstem Paşa'nın 19 Mart ve 7 Temmuz 1888 tarihli memorandumlarına İngiltere yaklaşık bir yıl sonra cevap vermişti. Rüstem Paşa aldığı cevabı Fransızcaya çevirip 20 Mart'ta İstanbul'a iletti. (69) Ada gelirlerinin net dökümü, kur meselesi, tapu gelirleri, pansiyonlar konusu gibi itilaflı konular hakkında İngiltere temel olarak eski pozisyonunda ısrar ediyordu.

1992'de Babıâli sorunu kalıcı çözüme bağlamak amacıyla söz konusu gelir artığını 10.507.110 kuruş olarak kabul etti, fakat geçmiş on dört yılın hesaplarının tasfiyesini istedi. (70) Babıâli'nin bir an önce cevap almaktaki telaşına rağmen İngiliz hükümeti karşı görüşünü 7 Şubat 1993'de Rüstem Paşa'ya iletti. (71)

İngiliz hükümeti Babıâli'nin hesapları kabul etmesinden mutluluk duyduğunu belirtilmiş, hemen ardından 1855 istikrazıyla ilgili konvansiyonun amortisman fonuyla ilgili hükümleri hatırlatılmıştı. Majestelerinin hükümetinin ada gelirlerinin, istikraz faiz ödemeleriyle eritilmeyen bu küçük artığına el koymayı görevi kabul ettiği ve bu artığı amortismana tahsis edeceği yazıyordu. Kıbrıs gelirlerinin faiz ödemelerinden artan kısmının 97.400 sterline ulaşacağı hesaplanıyordu. İngiliz hükümeti bu paranın 1876'da geri alınması gereken tahviller için kullanılmasını öngörüyordu. (72) Yazıda Babıâli'ye teslim edilecek tuzları teslim alması için Larnaka'ya gemi gönderilmesinin önerildiği, fakat bu önerinin cevapsız kaldığı iddia edilmişti. İngiliz hükü-

Larnaka Limanına tuz taşıyan mavnacılar.

meti, yıllık 5208 ton tuzun Osmanlı otoritelerine teslimi için gerekli talimatları vermeye hazırdı.

Babıâli her ne kadar ısrarlarını sürdürse de Rüstem Paşa 14 Nisan 1893 tarihli raporunda, bütün çabalarına rağmen İngiliz hükümetinin eski kararını değiştirmenin mümkün olmadığını yazacaktır. (73)

Sonuç

Giuseppe Verdi'nin ünlü operasının ilk sahnesinde Osmanlı donanmasının mağlup edildiğini müjdeleyen yeni vali Othello Kıbrıs halkına "Sevinin! Müslümanların gurur kaynağı denize gömüldü" diye seslenir ve adada zafer kutlamaları başlar. Kıbrıs'ın İngiliz yönetimine devir süreci de, Osmanlı ordusunun yenilgisiyle başladı. Fakat Akdeniz'e artık Venedik değil, Victoria çağını yaşayan ve emperyalistleşen İngiltere hükmediyordu.

İttifak konvansiyonu eki sözleşmeye göre Rusya Kars, Ardahan ve Batum'u boşalttığında, İngiltere de Kıbrıs'ı Osmanlı İmparatorluğu'na iade edecekti. II. Abdülhamid konvansiyona "Hukuk-ı Şâhâneme asla halel gelmemek şartı ile muahedenameyi tasdik ederim" notu düşmüştü. (74) Fakat Birinci Dünya Savaşı başlayınca Kıbrıs İngiltere tarafından ilhak edildi.

Birçok tarihçiye göre 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşının gerçek nedeni Babıâli'nin 1876'daki mali iflası, moratoryum, yani tahvil faizi ödemelerinin durdurulmasıdır. Kıbrıs açısından bakıldığında mali iflas savaşı, savaş işgali, işgal mali sömürüyü, mali sömürü ve yeni bir savaş ilhakı getirmiştir. Bu yıllarda Mısır ve Kıbrıs gibi Akdeniz'in stratejik noktaları benzer bir sarmalı yaşadılar.

1878'den sonra adanın Rum nüfusu "enosis" düşüncesinin de etkisiyle İngiliz yönetimine karşı daha muhalif, Müslüman nüfus ise "enosis"e karşı İngiliz yönetimini daha fazla destekleyen bir tavır göstermiştir. Adada iki toplumun karşıtlığı, ada yaşantısına damgasını vurdu. Şükrü S. Gürel iki toplumun anti-kolonyalist ortak tavır geliştirebileceği üç zemin oluştuğunu söyler: adadaki tarihi eserlerin İngiltere'ye götürülmesi, vergilerin ağırlaştırılması (hem mevcut vergilerin daha etkin toplanmasından hem de çekirge vergisi gibi yeni vergilerin konulmasından kaynaklanıyordu) ve adanın gelir fazlası meselesi. (75)

Doğu sorununda Palmerston çizgisini takip eden ve 1878 konvansiyonunu Majestelerinin hükümeti adına imzalayan Henry Layard bugün artık diplomat kimliğinden daha çok arkeolog kimliğiyle hatırlanıyor. British Museum'u gezenler, Layard tarafından ortaya çıkartılan ve İngiltere'ye götürülen önemli arkeolojik eserler görecektir. Ülkesinin eski çağlara ait bu mirasa el koymasında önemli rol oynayan Layard, Kıbrıs'ın kaderini değiştiren imzayı atarken belki de sermaye transferi çağının farkında değildi.

Layard 7 Haziran 1878'de Londra'ya konvansiyona ek protokolün taslağını gönderdi. (76) O taslakta beşinci madde şu şekildedir: İngiltere Kıbrıs'ı boşaltırken, adadaki işgali boyunca kamu kuruluşları çalışmaları veya tamamlanmış veya başlatılmış düzeltmeler için Babıâli'den hiçbir tazminat veya ödeme talep etmeyecektir.

Lord Salisbury bu maddenin kapitalistlerin korkmasına ve yatırımlardan uzak durmasına neden olacağını düşünüyordu ve değiştirilmesini istedi. (77) Lord Salisbury'e göre Babıâli'nin finansal koşulları göz önünde bulundurulduğunda, taslaktaki şekliyle beşinci madde zaten gereksizdi. Nihai metnin beşinci maddesinde İngiliz yetkili otoritelerine, kamusal gelişme ve kamu yararı gerektirdiğinde ekilmeyen araziler ile ihtiyaç duyulan toprakları uygun bedeller karşılığı kamulaştırma yetkisi verilmişti.

Londra'dan yapılan müdahaleyle konvansiyon eki sözleşme, adaya yapılacak yatırımları ve yatırımcı finansal anonim ortaklıkların hisse senedi satışlarını kolaylaştıracak şekilde düzenlenmiş oldu. Adaya sermaye transferi önüne ilerde çıkabilecek bir risk böylece bertaraf edildi. Aynı yatırımcıların daha önceden satın aldıkları Osmanlı tahvillerine ait faizlerin yine ada gelirlerine el koyularak tahsili, konvansiyona son şeklini veren gerçeğin doğal neticesidir.

Türkiye'ye 19. yüzyılın ikinci yarısından kalan en önemli mi-

EK: Osmanlı dış borçlanması 1854'de başlamış, ikinci tahvil ihracı Rothschild aracılığıyla 1855'de yapılmıştı. 1855 istikrazının özelliği İngiliz ve Fransız hükümetlerinin anlaşma ile borcun faiz ödemelerine kefil olmalıdır. Bu sayede Osmanlı İmparatorluğu uygun koşullarda borçlanma imkânına kavuştu. Borçlanmanın itibari değeri 5.000.000 sterlin, faizi yüzde 4, ihraç fiyatı yüzde 102,6 idi. (78) 1855 istikrazı ihraç fiyatı yüzde yüzün üzerinde gerçekleşen tek Osmanlı dış borçlanmasıdır. Tahviller İngiliz piyasasında satıldı.

Osmanlı İmparatorluğu kefaletin karşılığında istikraz gelirlerini Kırım Savaşı'nın finansmanına ayırmayı kabul etmiş, paranın nasıl kullanıldığını denetleyecek uluslararası bir mali gözetim komisyonu kurulmuştu. Bu komisyon Duyun-u Umumiyye idaresinin ön habercisi kabul edilmektedir. (79)

1855 borçlanması her zaman diğer Osmanlı borçlanmalarından ayrı olarak ele alınmıştır. Örneğin borçların birleştirilmesi gündeme geldiğinde 1855 istikrazı bunun dışında tutuluyordu. Lozan konferansında Osmanlı borçlarının tasfiyesiyle ilgili görüşmelerde ve anlaşmada da 1855 istikrazı diğerlerinden ayrı olarak ele alınmıştır.

Kıbrıs gelirlerinin 1855 istikrazının faiz ödemelerine tahsis edilmesi nedeniyle konunun bir ucu Kıbrıs'tadır, diğer ucu ise Mısır'a kadar uzanır. Borçlanmanın teminatı olarak Mısır gelirlerinin 1854 istikrazından arta kalan kısmı ile İzmir ve Beyrut gümrük gelirleri gösterilmişti. İstikrazın yıllık faiz tutarı 153.752 sterlindir. 72.000 sterlin Mısır vergi gelirleri, geri kalan 81.752 sterlin Kıbrıs gelirleriyle karşılanmıştır.

1914 yılında İngiltere Kıbrıs'ı ilhak edince 1878 konvansiyonu geçerliliğini yitirdi. Ada, vergi gelirlerini İngiliz hazinesine göndermeye başladı. İngiliz hazinesi parayı 1855 borç ödemelerine tahsis etmeye devam etti.

ras, Babıâli'nin mali sermaye ile kurduğu doğrudan iş ilişkisidir. Dönemin yöneticisi yeni bir keşif yapmamış, konjonktürü takip etmişti. Nitekim Thomas Mann'ın Majesteleri Kral romanında -aslında yazar hiç te böyle bir amaç gütmemiş olsa da- Alman Prensliği Osmanlı İmparatorluğu'nun, Devlet Bakanı Herrvon Knobelsdorff karakteri de Tanzimat bürokratının portresi gibidir. Fakat dönemin yöneticilerinin ön ayak olduğu evlilik, romandaki gibi mutlu bir ailenin kuruluşuyla sonuçlanmayacaktır. İmparatorluk hükümetinin İngiltere ile imzalanan ve bu derece aleyhte hükümler içeren 1878 ittifak anlaşmasındaki haklarını bile savunamaması, bu evliliğin sonucuydu.

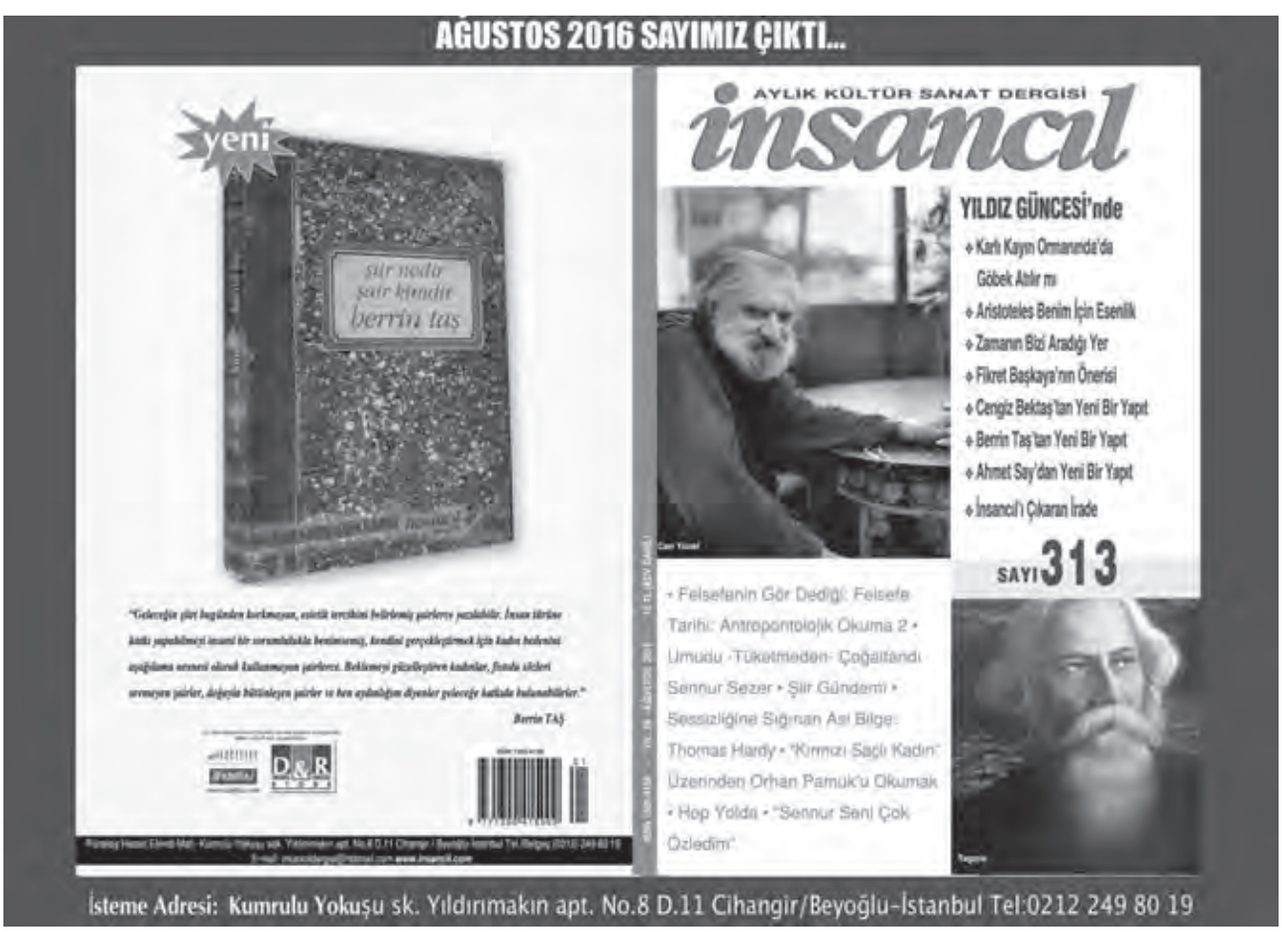
DİPNOTLAR

1) 02 Mart 1960, L. W. Barnes'dan J. D. Higham'a, NationalArchives T 220/1084 içinde.
2) *Memorandum*, NA T 220/1084 içinde.
3) 10 Temmuz 1878, Şakir Paşa'dan Safvet Paşa'ya, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri HR SYS 895/3/42.
4) 11 Temmuz 1878, Safvet Paşa'dan Şakir Paşa'ya, BOA HR SYS 895/3/41.
5) 24 Temmuz 1878, Safvet Paşa'dan Türkiye'nin Temsilciliklerine, BOA HR SYS 895/3/48.
6) BOA HR SYS 895/3/38.
7) 28 Kasım 1878, Note Verbale a l'Ambassade Britannique, BOA HR SYS 893/1/1
8) 15 Mart 1879, Edward B. Malet'den Carathéodory Paşa'ya, BOA HR SYS 893/1/6.
9) BOA HR SYS 893/1/5.
10) 19 Temmuz 1879, Caratheodory Paşa'dan Musurus Paşa'ya, BOA HR SYS 893/1/10.
11) BOA HR SYS 893/1/159.
12) Babıâli tuz madenleri için şu formülü öneriyordu: Babıâli bunların mülkiyetini elinde tutacak fakat satış veya kiralama hakkına sahip olmayacak, işgalden önce adanın tükettiği miktarda tuzu karşılıksız olarak İngiliz otoritelerine teslim edecek, arta kalan miktarı ihraç edecekti. Carathéodory Paşa'nın yazdığına göre Biddulph Babıâli'nin önerisini meşru bulmuştu fakat Dışişleri Bakanlığı'nın tepkisinden çekiniyordu
13) 19 Haziran 1879, Carathéodory Paşa'dan Musurus Paşa'ya, BOA HR SYS 893/1/10-11.
14) 14 Ağustos 1879, NoteVerbale a l'Ambassade Britannique, BOA HR SYS 893/1/22
15) BOA HR SYS 893/1/32.
16) 24 Eylül 1879, Lord Salisbury'den Musurus Paşa'ya, BOA HR SYS 893/1/40.
17) Yuluğ Tekin Kurat, *Henry Layard'ın İstanbul Büyükelçiliği1877-1880*, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1968, s. 181.
18) 19 Haziran 1879, Carathéodory Paşa'dan Musurus Paşa'ya, BOA HR SYS 893/1/12.
19) Musurus Paşa konuyu bir önceki görüşmede açmış, Lord Salisbury, ancak daha sonraki bir görüşmede cevap verebileceğini söylemişti. (24 Haziran 1879, Musurus Paşa'dan Carathéodory Paşa'ya, BOA HR SYS 893/1/13.)
20) 01 Temmuz 1879, Musurus Paşa'dan Carathéodory Paşa'ya, BOA HR SYS 893/1/14.
21) 16 Temmuz 1879, Musurus Paşa'dan Carathéodory Paşa'ya, BOA HR SYS 893/1/19.
22) 24 Haziran 1879, Musurus Paşa'dan Carathéodory Paşa'ya, BOA HR SYS 893/1/13.
23) BOA HR SYS 893/1/58.

24) Adı geçen Galata bankerlerinin listesi: Foster, E. Deveaux, Von Haas, Georges Zarifi, Salomon Fernandez, Bernard Tubini, Eustache Eugenidis, Theodore Mavrocordato, Vlasto, Barker, Stefanovich, Leonidas Zarifi, Coronio.
25) Daha kararname yayınlanmadan basında hükümetin finansal sorunlarını düzene koymak için yeni düzenleme hazırlığında olduğu yönünde haberler yayınlanıyordu. Bu haberler üzerine 1858 ve 1862 borç komisyonları ortak bir protesto kaleme alarak 8 Kasım'da Babıâli'ye gönderdiler. 1858 ve 1862 borçlanması alacaklılarının Osmanlı İmparatorluğu'nun genel gelirleri üzerinde önceliği bulunduğu, İstanbul'un octrioi ve gümrük vergilerinin 1858 borçlanmasının özel teminatı olarak tahsis edildiği; tütün, tuz, pul, patent vergilerinin 1862 borçlanmasına ipotekli olduğu söyleniyordu. Yazıda ayrıca bu borçlanmaların diğer borçlanmalarda olmayan bir imtiyazı bulunduğu, alacaklılara özel bir güvence olarak ipotek edilmiş gelirlerin doğrudan ve alacaklılar hesabına toplanması için fermanlar ile İstanbul'da sendikalar oluşturulduğu söylenmişti. Yazıya göre; bu hak Berlin kongresinde de tanınmış, 11 no'lu protokolde Rus temsilcisi Count Schouvaloff Rusya'nın legaliteye saygı gösterilmesini önerdiğini, bunun da öncelikli ipotekler olduğunu dile getirmişti. Ayrıca 18 no'lu protokolde yer alan ve tüm güçlerin katıldığı deklarasyon hatırlatılıyordu. Deklarasyonla Babıâli'ye İstanbul'da hükümetleri tarafından görevlendirilen uzmanlardan oluşan finansal komisyon bulunduğu, komisyonunun tahvil sahiplerinin şikayetlerini incelemek ve tahvil sahiplerinin Osmanlı İmparatorluğu'nun finansal koşullarıyla uyumlu olacak en etkin çözümleri önermekle görevli olduğu hatırlatılmıştı. Yazının devamında komisyonerler olarak aşağıda imzası bulunanların tahvil sahiplerine taahhüt edilen güvencelerin Galata bankerlerine yeniden taahhüt edilmeyeceği ifade edilmişti. Yazı ile Babıâli tahvil sahipleri adına protesto edilmişti.Yazının altına şu imzalar vardır: Bouverie, RogerEykyn, H. A. Withers, Rumball. (BOA HR SYS 893/1/47-48-49.)
26) 12 Ocak 1880, Henry Layard'dan Jawas Paşa'ya, BOA HR SYS 893/1/60.
27) 23 Mart 1880, Sawas Paşa'dan Sir Henry Layard'a, BOA HR SYS 893/1/44.
28) Örneğin Tocqueville projesinde garanti kalemleri arasında Kıbrıs adası safi geliri sayılıyordu. (Mehmet Hakan Sağlam, *Osmanlı Devleti'nde Moratoryum 1875-1881 Rüsum-ı Sitte'den Düyûn-ı Umumiyye'ye*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2007, s. 45.)
29) 11.092.399 kuruş rakamına nasıl ulaşıldığı Biddulph tarafından yazılan 29 Mart 1880 tarihli mektupta açıklanmıştı. BOA HR SYS 893/1/63
30) 08 Nisan 1880, Note Verbale No 89, BOA HR SYS 893/1/64.
31) BOA HR SYS 893/1/66.
32) BOA HR SYS 893/1/73.
33) BOA HR SYS 893/1/70.
34) 15 Temmuz 1880, Abedin Paşa'dan Goschen'e, BOA HR SYS 893/1/74.
35) 13 Eylül 1880, Asım Paşa'dan Goschen'e,BOA HR SYS 893/1/80.
36) 31 Ocak 1881, Asım Paşa'dan Musurus Paşa'ya BOA HR SYS 893/1/85.
37) 22 Nisan 1881, Asım Paşa'dan Musurus Paşa'ya, BOA HR SYS 893/1/91.
38) 10 Mart 1881, Lord Granville'den Musurus Paşa'ya, BOA HR SYS 893/1/92.
39) NasimZia, *Kıbrıs'ın İngiltere'ye Geçişi ve Adada Kurulan İngiliz İdaresi*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1975, s. 102.
40) 12 Mart 1881, Musurus Paşa'dan Asım Paşa'ya, BOA HR SYS 893/1/94.

41) 07 Mayıs 1881, Asım Paşa'dan Musurus Paşa'ya,BOA HR SYS 893/1/96.
42) HR SYS 893/1/97.
43) 28 Ekim 1881, Musurus Paşa'dan Asım Paşa'ya, BOA HR SYS 893/1/105.
44) 02 Kasım 1881, Asım Paşa'dan Musurus Paşa'ya, BOA HR SYS 893/1/104.
45) 02 Kasım 1881, Asım Paşa'dan Essad Paşa'ya, BOA HR SYS 893/1/107.
46) 24 Mayıs 1883, Arifi Paşa'dan Musurus Paşa'ya, BOA HR SYS 893/1/114.
47) 02 Haziran 1883, Musurus Paşa'dan Arifi Paşa'ya, BOA HR SYS 893/1/116.
48) 17 Temmuz 1883, Lord Granville'den Musurus Paşa'ya, BOA HR SYS 893/1/119.
49) Question de l'ecedantdurevenus de Chypre, BOA HR SYS 893/1/120-121-122.
50) 20 Eylül 1883, Arifi Paşa'dan Musurus Paşa'ya, BOA HR SYS 893/1/128.
51) 12 Şubat 1884, Lord Granville'den Musurus Paşa'ya, BOA HR SYS 893/1/135.
52) A tablosu: Bank of England tarafından hazırlanan, banka tarafından 1 Şubat 1878-1 Ağustos 1883 tarihleri arasında 1855 borçlanması için yapılmış ödemelerin dökümü; B Tablosu: İngiliz Hükümeti ile Babıâli'nin hesapları arasındaki farkın tarih aralıklarının farklı kabul edilmesinden kaynaklandığını gösteren cetvel; C tablosu: 1 Ağustos 1882 tarihine kadar İngiliz hükümeti tarafından Bank of England'a ödenen avansların telafisi için İngiliz hükümetinin takip edeceği yolun göstergesi; D tablosu: birikmiş Kıbrıs gelir fazlaları; E: 1879'da Bank of England tarafından ödenen ve Babıâli tarafından geri ödenmediği için İngiliz hükümeti tarafından bankaya ödenen hesap. Bu rakamın Kıbrıs vergilerinden düşülmesi isteniyordu.
53) 28 Şubat 1884, Dufferin'den Arifi Paşa'ya, BOA HR SYS 893/1/137.
54) 24 Mart 1888, Rüstem Paşa'dan Said Paşa'ya, BOA HR SYS 893/1/154.
55) 19 Mart 1888, Rüstem Paşa'dan Marquis de Salisbury'ye, BOA HR SYS 893/1/155.
56) 02 Haziran 1888, Rüstem Paşa'dan Said Paşa'ya, BOA HR SYS 893/1/160.
57) 07 Temmuz 1888, Rüstem Paşa'dan Sadi Paşa'ya, BOA HR SYS 893/1/166.
58) 31 Temmuz 1888, Said Paşa'dan Rüstem Paşa'ya, BOA HR SYS 893/1/163.
59) 22 Ağustos 1888, Sadi Paşa'dan Rüstem Paşa'ya, BOA HR SYS 893/1/170.
60) 23 Kasım 1888, Rüstem Paşa'dan Said Paşa'ya, BOA HR SYS 893/1/ 172.
61) 15 Ağustos 1888, George Goschen'den Rüstem Paşa'ya,BOA HR SYS 893/1/176.
62) 18 Ağustos 1888, Rüstem Paşa'dan Said Paşa'ya, BOA HR SYS 893/1/175.
63) BOA HR SYS 893/1/190-191-192.
64) Lord Salisbury İngiliz hükümetinin cevabını iletirken gecikmeyi yine aynı gerekçeyle açıklayacaktır. 1882 hesaplarının detaylarını Biddulph biliyordu ve onun İngiltere'ye dönüşünü beklemek gerekmişti. (13 Mart 1889, Le Marquis de Salusbury'den Rüstem Paşa'ya, BOA HR SYS 893/1/211.)
65) 08 Ocak 1889, Rüstem Paşa'dan Said Paşa'ya, BOA HR SYS 893/1/182.
66) 18 Mart 1889, Said Paşa'dan Rüstem Paşa'ya, BOA HR SYS 893/1/183.
67) 13 Mart 1889, Marquis de Salisbury'den Rüstem Paşa'ya, BOA HR SYS 893/1/211.
68) Chypre Memoraundum, BOA HR SYS 893/1/194-195-196-197-198.
69) 20 Mart 1889, Rüstem Paşa'dan Said Paşa'ya, BOA HR SYS 893/1/212.
70) 02 Nisan 1892, Said Paşa'dan Morel Bey'e, BOA HR SYS 893/1/193
71) 07 Şubat 1893, Rosebery'den Rüstem Paşa'ya, BOA HR SYS 893/1/222.
72) Osmanlı sefaretinden de bir kişinin katılımıyla geri satın alınacak tahvillerin listesini belirlemek için çekiliş yapılıyor, liste hem İstanbul'a gönderiliyor hem de Paris ve Londra gazetelerinde yayınlanıyordu. Fakat Osmanlı hükümeti ödenek tahsis etmediği için ödeme yapılamıyor, alışlar gerçekleşmiyordu.
73) 14 Nisan 1893, Rüstem Bey'den Said Paşa'ya, BOA HR SYS 893/1/225.
74) Rifat Uçarol, *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması (Ada'nın İngiltere'ye Devri)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakultesi Yayınları, İstanbul, 1878, s. 87.
75) Şükrü S. Gürel, *Kıbrıs Tarihi (1878-1960) Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika*, Kaynak Yayınları, Ankara, 1984, s. 53.
76) 7 Haziran 1878, A. H. Layard'dan Marquis of Salusbury'ye, Further Correspondence Respectingthe Convention Between Britain and Turkey of June 4, 1978. Presentedtoboth Houses Parliament by Command of Her Majesty. London, Printed by Harrison and Sons. BOA HR SYS 895/3/44.
77) 17 Haziran 1878, The Marquis of Salisbury'den Sir A. H. Layard'a, a.g.e.
78) Emine Kıray, *Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar*, İletişim Yayınları, 2008 İstanbul, s. 205.
79) Şevket K. Akar - Hüseyin Al, *Osmanlı Dış Borçları ve Gözetim Komisyonları 1854-1856*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul, 2003.

Fizikçinin gizli silahı güzellik

"Nobel Ödüllü Frank Wilczek sadece önde gelen bir teorik fizikçi değil, aynı zamanda felsefe öğrencisi ve şair William Blake ile İtalyan rönesans mimarlarından Filippo Brunelleschi'nin hayranı. Sohbet esnasında sıklıkla eğlenen ve konudan konuya atlamaktan zevk alan biri. Wilczek ile sicim teorisinden Matrix filmine, hayvan zekâsından Neil DeGrassse Tyson gibi bilimcilerin felsefeye karşı inatçı bakış açısına kadar birçok şey üzerine konuştuk."

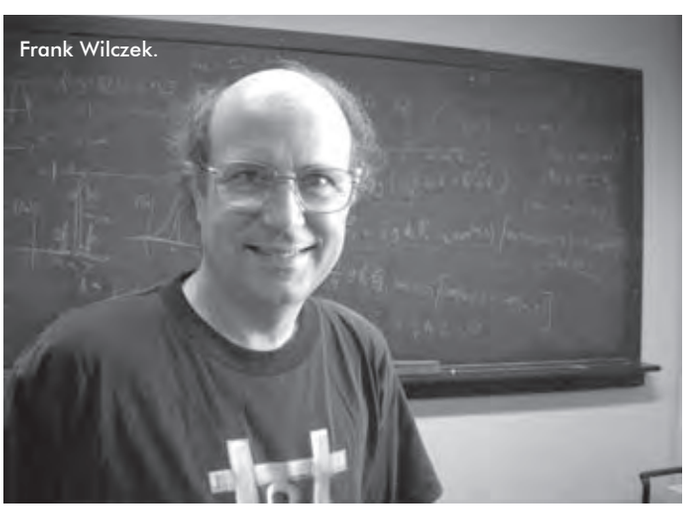
Frank Wilczek ile / MIT Fizik Profesörü
Söyleşi: Steve Paulson
Çev. Hakan Sert / YTÜ Fizik Böl. Doktora Öğr.

Nobel Ödüllü fizikçi Frank Welczek ile yapılmış söyleşi, *Nautilus* dergisinin 32. sayısında (14 Ocak 2106'da) yayımlanmıştır. (http://nautil.us/issue/32/space/beauty-is-physics-secret-weapon) adresinden aldık, arabaşlıklar ve spot ekledik.

Güzelliği gördüğümüz anda fark ederiz, değil mi? Michelangelo'nun Davut heykeli, Machu Picchu, okyanusta günbatımı... Peki aynı şeyi evren için de söyleyebilir miyiz? Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde (MIT) fizik profesörü olan Frank Wilczek'e göre bu sorunun cevabı, "söyleyebileceğimiz ve hatta söyleyebilmemiz gerektiği" yönünde. *Güzel Bir Soru: Doğadaki Derin Düzeni Aramak (A Beautiful Question: Finding Nature's Deep Design)* adlı kitabında Wilczek, matematiğin zerafeti ile doğa yasalarındaki uyumu ele alıyor.

Wilczek, David Gross ve H. David Politzer ile birlikte 2004 Nobel Fizik Ödülü'nü kazandı. Doğadaki temel kuvvetlerden biri olan, kuarkları ve gluonları bir arada tutan ve proton ile nötronların oluşabilmesine olanak tanıyan, "kuvvetli etkileşim" üzerine yaptıkları "asimptotik serbestlik" keşifleri, bu ödülü kazanmalarını sağladı. Asimptotik serbestliğe göre, kuarklar birbirlerine yaklaştıkça aralarındaki yük etkileşimi zayıflıyor.

Wilczek'in uzmanlık alanı kuantum teorisi olmasına rağmen, çalışmaları kozmoloji alanında da etkisini gösteriyor. Şu anda 64 yaşında olan Wilczek, doğadaki düzeni aramayı henüz genç bir matematik öğrencisi olduğundan beri sürdürüyor. "Örüntülerle oynamayı ve soyutlamalar yapmayı seviyordum. Felsefenin bir kolu sayılabilecek matematiksel mantığa ve zihnin çalışma prensiplerine oldukça ilgiliydim" diyen Wilczek, soyut örüntülerin zihin düzlemindeki yansımalarını anlamaya çalışırken, biraz nörobiyoloji ve bilgisayar bilimi de çalıştığından bahsediyor.

Frank Wilczek.

Wilczek sadece önde gelen bir teorik fizikçi değil, aynı zamanda felsefe öğrencisi ve şair William Blake ile İtalyan rönesans mimarlarından Filippo Brunelleschi'nin hayranı. Sohbet esnasında sıklıkla eğlenen ve konudan konuya atlamaktan zevk alan biri. Sicim teorisinden *Matrix* filmine, hayvan zekâsından Neil DeGrassse Tyson gibi bilimcilerin felsefeye karşı inatçı bakış açısına kadar birçok şey üzerine konuştuk.

Güzel bulduğumuz şeylerle doğanın temel yasaları arasında bir ilinti mi var?

- Doğanın tasarımında güzellik olduğundan bahsediyorsunuz. Ancak bu estetiğin sorunu gibi duruyor. Bilimin ilgi alanına giriyor mu?

- Evet giriyor. Asıl söylemek istediğim, evrenimizin güzel fikirler içerip içermediğiyle ilintili. Güzellik bilindiği gibi son derece öznel ve birçok formda olabilen bir kavram. Ancak sanat ve felsefe tarihine dönüp baktığımızda, insanlık tarafından nesnel olarak "güzel" addedilmiş şeyler görüyoruz. Benzer şekilde bilime danışıp, insanların güzel bulduğu şeyler ile doğanın temel yasalarından ortaya çıkmış anlayışlar arasında bir ortaklık olup olmadığını sorgulayabiliriz.

- Evrenin güzel olup olmaması bilimci için bir şey ifade eder mi?

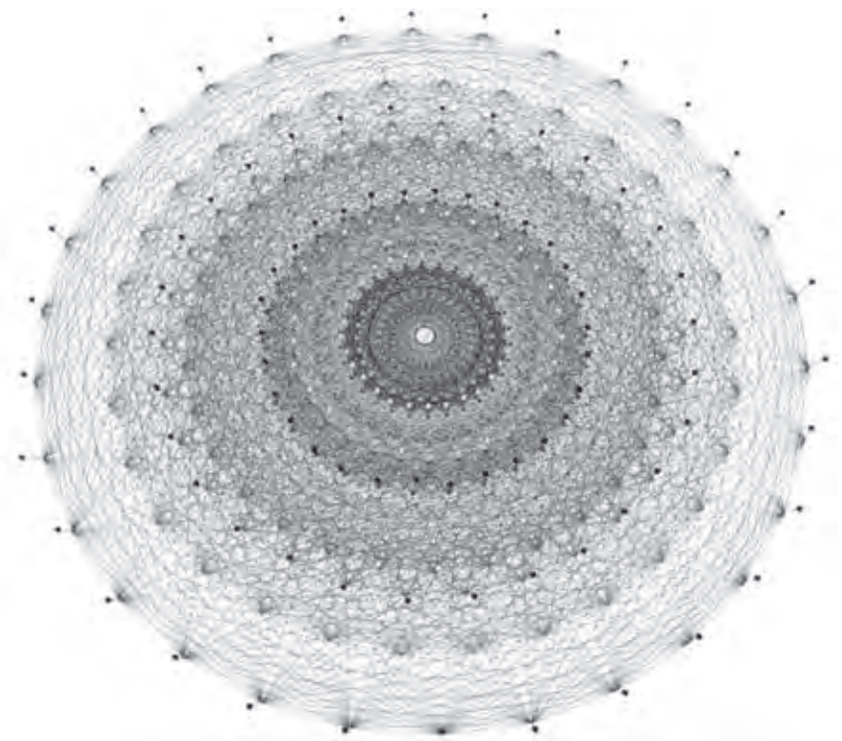
- Bilimin yaşamın tüm alanlarının dışında bir şey olduğunu düşünmüyorum. Yani evet, evrenin güzel olup olmaması benim için oldukça önemlidir. Bu aynı zamanda fizikçiler, mühendisler ve tasarımcılar için işe yarar bir soru. Fiziğin sınırlarında çok küçük, çok büyük ve çok ilginç şeylerin olduğu alanlar hâkim. Günlük deneyimler orada iyi rehber olamaz ve deneyler ise son derece pahalı ve zordur. Yani sezgilerin kaynağı, günlük deneyimlerin veya gözlem yığınlarının toplamı olamaz. Doğa yasalarının daha uyumlu ve düzen içerisinde olması gerektiğine dair hislerimiz burada devreye giriyor. Benim çalışmalarım doğa yasalarını daha güzel tarif etmeyi rehber alıyor.

- Güzel yasa nedir?

- Yasa ve denklemlerde insanların güzel bulduğu iki özellik ön plana çıkıyor. Birincisi üretkenlik dediğim bir şey: Verdiğinden daha fazlasını almak. İpuçlarını bir araya getirerek ve tahminler yaparak bir denklem veya yasa bulduğumuzu düşünelim. Bu denklem ile yedi farklı başka şeyi açıklayabiliyorsak, doğru iz üzerinde olduğumuzu düşünürüz. Çünkü koyduğumuzdan fazlasını almış olduk. İkincisi ise simetri... Simetriler, doğa yasalarının temelinde özellikle öne çıkar ve muğlak olsa da uyum ile güzelliğe işaret eder. Bilimsel kullanımı ise muğlaklığa izin vermez şekilde net ve inanılmaz verimlidir. Değişim olmadan değişim yapabilmeye olanak tanır. Fiziksel nesne veya yasalarda bazı değişiklikler yapıldığında değişim gözlenmez. Örneğin bir çemberi göz önüne alalım. Merkezi etrafındaki tüm dönmeler altında, çemberde herhangi bir değişim gözlenmez. Üçgen gibi birçok şekil ise bu tür dönmeler neticesinde farklı görünür.

- Yani evrenin temel yapılarına -fizik yasalarına- indiğimizde, simetriyle karşılaşacağımızı söylüyorsunuz.

- Evet. Yasaların ebedi olduğunu düşünelim. Pek simetri gibi gözükmüyor; fakat evren yaşlandıkça, yasalar değişmeden kalıyor; işte değişim olmadan değişim.

Evrensel güzellik: Yukarıda betimlenen E8 Lie grubu, mükemmel bir biçimde simetrik 248 boyutlu bir nesnedir. Lie grupları simetrileri modellemek için matematik ve fizikte kullanılmaktadır.

- Evrenin güzelliğin somutlaşmasından veya zarif matematik yapılardan meydana gelmediğini düşünelim. Tüm bu asimetriye ve kusurlara rağmen doğa yasalarını tahayyül edebilir miydik?

- Bu soruyla zamanında ben de boğuştum ve sonunda bulduğum bir düşünce deneyi beni yeterince tatmin etti. Bilgisayarlar ve yapay zekâ ilerledikçe, *Matrix* filmindeki gibi zekânın bilgisayar içerisinde şekillendirildiği düşünce deneyleri yapılabilir. Zekâ ise tasarlanmış bir dünyada yaşadığının farkına varacaktır.

- Yani bir bilgisayar simülasyonunun içinde mi yaşıyoruz?

- Süper Mario evreninde olduğumuzu düşünelim. Zamana ve mekâna bağlı olarak değişen fizik yasaları bize pek güzel gözükmezdi. Yasalar garip de olsa kendi içerisinde mantıksal olarak tutarlıdır, ancak yine de yasaların zamanla ve mekânla değişmediği, üretkenliğin mevcut olduğu bizim evrenimizden epey farklıdır. Yasaların değişmediği bir evrenin küçük parçalarını anladığımızda, daha büyük parçaların nasıl çalıştığını çözebiliriz. Ancak programlanmış bir dünya tamamen programcının keyfine kalmıştır; mantıklı veya güzel olması gerekmez. Yani yasaların güzelliği ile ilgili mantıksal bir gereklilik olduğunu düşünmüyorum. Gerçi güzel olmasalar tespit edilebilmeleri çok daha zor olurdu. Yasaların anlaşılırlığı, güzel olmalarından daha gizemli geliyor. Bu şekilde olması gerekmezdi, fakat böyle.

- Güzellik Einstein ve modern fiziğin diğer öncüleri için de önemli miydi?

- Açık olarak ifade etmeseler de kesinlikle önemli olduğunu düşünüyorum. Einstein ve Maxwell -hatta Newton'a kadar gider- gibi birçok fizikçinin problemleri küçük parçalara bölme içgüdüsü vardı. Bunun ardında da yasaların kavranabilir olması ve küçük parçalardan daha büyük şeylerin kurulabileceği fikri yatar. Einstein simetri fikrini çok daha üst noktalara taşımış öncü bir figürdür. Görelilik teorisi, değişim olmadan değişimler üzerine kuruludur diyebiliriz. Hareketli bir platform üzerinde gözlem yaptığımızda, yaklaşan veya uzaklaşan şeyleri daha farklı hızlarda görürüz. Fakat durgun olduğumuzdaki fizik yasaları yine geçerlidir ve görelilik teorisi de bunu temel alır. Şeylere bakış şeklimizi değiştirsek de yasalar hâlâ geçerlidir.

Kuantum mekaniği ve simetri

- Einstein, evrenin uç kısımlarından etkileşebilme özelliğine sahip kuantum dolanıklık fikrinden hiç hoşlanmadı. Dolanıklık onun güzellik algısını mı bozuyordu?

- Dolanıklık, Einstein'in yasaların her zaman aynı sonuçları vermesi gerektiğine dair deterministik bakış açısına karşı çıkıyordu. Hatta, "Delilik, sürekli aynı şeyleri yapıp farklı sonuçlar beklemektir" diye meşhur bir sözü de vardır. Ancak kuantum mekaniği tam olarak böyle çalışmaktadır ve Einstein da bundan pek hoşlanmadı. Kuantum mekaniği, kendi kendisi simetriyi barındırmayan bir yapı. Gerçi ben daha temel seviyede barındırabileceğini düşünüyorum. Kuantum mekaniğinin prensiplerine uyan bu tür denklemler geliştirilirse, klasik fiziğin ötesine giden, birçok değişim yaratmayan değişim bulunabilir ve bunlar evrenimizi gerçek manada açıklar.

- Kuantum seviyesinde parçacıkların tam olarak ne yapacağını tahmin edemiyoruz. Einstein'i rahatsız eden bu belirsizlikler sizi de sıkıyor mu?

- Hayır, tam aksine. Bu garipliği ve evrenin gerçekten de bu gariplik üzerinde işlediği gerçeğini seviyorum.

- Yani algılarınızla çelişmiyor, öyle mi?

- Kuantum mekaniğinde gerçekliğin temel tarifi dalga fonksiyonları denen şey ile yapılıyor ve dalga fonksiyonlarının denklemleri esasında deterministiktir. Denklemler son derece net tanımlanmıştır. Eğer dalga fonksiyonu herhangi bir zamanda bilinebilirse, başka bir zamanda ne olacağına dair kesin bir tahmin yapabiliriz. Fakat problem şu ki, deneysel olarak dalga fonksiyonunun ne olduğunu belirlemenin imkânı yok. Yani yapı derinlerde belirlidir, fakat bizim oturduğumuz yerden belirleyebileceğimiz bir şey yoktur. Bu da işlevsellik olarak tahmin edilemez olarak gözükmektedir. Kuantum mekaniğinin bu yönünü ortaya koyan sayısız deneysel veri ve tecrübe mevcuttur. Tüm modern parçacık hızlandırıcıları aslında aynı şeyleri yapıp farklı sonuçları gözlemlemeye dayanır: Tamamen aynı enerji ve konfigürasyondaki elektron ve pozitron çarpıştığında farklı sonuçlar elde edilir. Bu deneyi milyar kez yapıp milyar farklı sonuç elde edebiliriz. Yani mesele algı meselesi değildir.

- İnsanlık gerçekten de evrenin temel işleyiş mekanizmalarını çözüyor mu? Yoksa sınırlarını beynimizin çizdiği kendi gerçeklik versiyonumuzu mu keşfediyoruz?

- Fizik çalışıyor... Evrenin detaylı işleyiş mekanizmaları hakkında fikrimiz olmadan telefon dizayn edemez, LHC çarpıştırıcısını yapamaz veya Pluton görevini başaramazdık. Yani hayalden ibaret değil. Ancak, fikirleri organize edebilmenin farklı yolları olabilirdi. Örneğin bazı şeyler akıllı örümceklerden evrilmiş varlıklara göre oldukça belirginken, bize öyle gelmeyebilirdi. Kısacası yasaların yazılma şekli detayların önemine göre farklı olabilirdi, fakat sonuçların çelişeceğini düşünmüyorum. Evren olduğu gibidir...

William Blake'in ünlü *Newton* tablosu, dünyanın matematiksel olarak inşa edildiğini savlar.

Kuşlardan iyi fizikçi olurdu!

- Çok güzel bir düşünce deneyiniz var. Köpekler veya kuşlar soyut düşünme yeteneğine sahip olsa, fizikte iyi olurlar mıydı?

- Bence kuşlar oldukça iyi iş çıkarırdı, fakat köpeklerin pek başarılı olacağını düşünmüyorum. Köpeklerin dünyası koku odaklıdır. Kimyasal hisler sosyal iletişim ve yemek kültürü için son derece önemli olsa da, koku hissiyle Newton'un hareket yasalarını keşfetmek biraz zor olurdu. İnsanlar temel olarak görsel canlılar. Cisimlerin nasıl hareket ettiklerini anlamak için güçlü araçlara sahibiz. Bu görsellik, kütleçekimini keşfetmemize olanak tanıdı.

- Peki kuşlar?

- Kuşlar belki bizden fazlasını da yapardı. Bizim deneyimlerimiz sürtünme ve kütleçekiminin hâkim olduğu alanlarda geçti ve bu da tarihsel olarak eylemsizliğin ne olduğunu anlamamızda büyük problemlere sebep oldu. Ancak kuşlar bir süre kanat çırptıktan sonra kanat çırpmayı bırakıp süzülmeye başlar; eylemsizlik hakkında fikirleri var. Bunun dışında sabit hızda fizik yasalarının değişmediğini gördüklerinden görelilik hakkında da sezgiye sahipler. Bunları her gün deneyimliyorlar. Eğer kuşlar soyut düşünebilecek zekâya sahip olsaydı, fizikte muhtemelen insandan daha hızlı yol alırdı. Örümcekler de farklı bir bakış açısına sahip olurdu. Ağlar üzerinden dokunma ve titreşimle haberleşen örümcekler, alan teorilerinde ve elektrikte çok iyi olabilirdi.

Ya güzelliğe kapılıp gerçeklikten koparsak?

- Teorik fizikçinin sahip olduğu bir tehlike de denklemlerin güzelliğine ve birbiri içerisindeki uyumuna kapılıp fiziksel gerçeklikten kopmak olabilir.

Teoriyi kanıtlamak için deneysel testler gerekir. Siz de böyle bir mesleki tehlikenin içinde misiniz?

- Kesinlikle katılıyorum. Richard Feynman, deli gömleğine girebilecek derecede hayal gücüm olduğundan sıklıkla bahsederdi. Fikirlerin test edilebilecek kıvama gelip deneysel sınamadan geçmesi bence farklı bir konu.

- Fizik yasalarını birleştiren bir "her şeyin teorisi" yoksa ne olur? Argümanınızı terk etmeniz gerekir mi?

- Argüman hâlâ geçerli. Halihazırda birçok doğa yasasının nasıl işlediğini açıklayan güzel yasalarımız var; sadece tümünü keşfedemedik; hepsi bu. Fakat Nathaniel Hawthorne'nin "Doğum Lekesi" hikâyesinde talibinin küçük kusuruna takan kahraman gibi tatmin olmuş değiliz. Hâlâ çözülmesi gereken küçük kusurlar var. Daha fazla simetri bulmak ve denklemlerimizi daha güzel hale getirebilmek için yeni fiziksel fenomenler bulmak için uğraşmaktayız. Ancak son karar yine de deneysel olacak.

Felsefeye ne gerek var?

- Sıradışı bir bilimcisiniz. Büyük fikirlerin peşinden koşmaktan hoşlanıyorsunuz. Fizikçi yerine felsefeci olmayı hiç düşündünüz mü?

- Kesinlikle. Küçüklüğümde kahramanlarımdan biri Einstein, diğeri ise Bertrand Russell'dı. Felsefe okumayı ve felsefi sorular hakkında düşünmeyi seviyorum.

- Son birkaç yıldır Stephen Hawking, Lawrence Krauss ve Neil DeGrasse Tyson gibi önemli fizikçiler, felsefeciler hakkında aşağılayıcı yorumlarda bulundu. Basitçe söylemek gerekirse, felsefecilerin gerçek dünya bilimine çok katkıları olduğunu düşünmüyorlar. Meslektaşlarınızın felsefeye yaptığı bu saldırılardan ne gibi anlam çıkarıyorsunuz?

- Bu bence tamamen hayal gücü eksikliğinin ve felsefenin ne ile uğraştığını bilmemenin sonucu. Dünyada fizik ve fiziksel fenomenler dışında da birçok şey var. Yüzyıllar boyunca sorunlara karşı fikir üretmiş felsefeyi yok saymak pek bilgece olmaz. Einstein da fikirlerini David Hume, Ernst Mach veya Bertrand Russell gibi düşünürler yardımıyla keskinleştirmiştir. Benim fikirlerimin temellerinde de felsefi literatürden izler var.

- Felsefeciler sadece her şeyin nasıl uyum içinde olduğunu merak etmiyorlar. Evrenin bir anlamı olup olmadığını da sorguluyorlar. Bu soru sizin için bir anlam ifade eder mi?

- Evet, elbette. Tüm bunların ne anlama geldiğini çok önemsiyorum. Yaptığım birçok şeye de bu merak yol açıyor.

- Peki anlam nedir?

- Doğru sorunun bu olduğunu düşünmüyorum, çünkü cevabın neye benzeyebileceğinden emin değilim. Bu sorunun daha farklı ve verimli bir versiyonu olarak şunu sorabiliriz: Evren güzel fikirleri içerir mi? İnsanlığın fizik yasalarını bilmeden önceki güzellik ile ilgili fikirlerini, şu anda bulduklarımızla karşılaştırarak bu soruya aydınlatıcı şekilde yaklaşabiliriz. Sanat ve bilimin zenginleştirdiği ortak perspektiften bakmak gerekir.

- Eğer birisi daha derin bir sistem arayışına girerse, güzellik başlamak için iyi bir nokta mıdır?

- Evet. Bazıları, dogmalar ve farklı inanışlardan haz ve anlam elde eder. Bu da bireysel hayatı düzenlemenin bir yoludur. Fakat ben bunu olası görmüyorum; çünkü inançlardan hiçbiri, benim fiziksel dünyada kişisel olarak keşfettiklerimle örtüşmüyor. Yanlış olduklarından değil -ki birçok yanlışlık var-, sadece bilimin ortaya çıkardığı şaşırtıcı keşiflere pek adaletli davranmıyor. İnançlarda evrenin ne kadar büyük olduğu, kaç yaşında olduğu veya günlük hayatta tecrübe ettiğimiz büyüklüklerin nasıl küçük şeylerden meydana geldiği ile ilgili açıklamalar mevcut değil. Buradan da anlamı kendimizin bulması gerektiği sonucunu çıkarıyorum. Ba-

İllüstrasyon: Rebecca Mock.

na göre de güzellik, tüm bunların ne anlama geldiğini açıklayabilecek büyük keşiflerden biri. Bu da benim için büyük bir haz kaynağı.

- Bilim ve inanışların en temel sorularından biri evrenin ortaya çıkışıyla ilgilidir. Evrenin bir başlangıcı var mı? Hiçbir şey yokken nasıl ortaya çıktı? Lawrence Krauss'un iddiasına göre bu soru o kadar da gizemli değil. Kuantum alan teorisinde, vakum durumlarının kararsız olduğunu belirterek, durumların birden ortaya çıkmasının çok da sıra dışı olmadığını vurguluyor.

- Esasında arkadaşım Lawrence benim çalışmamdan alıntı yapıyor. Tüm sonuçlarını anlamasam da denklemler hiçbir şeyin olamayacağı durağan çözümlere olanak vermiyor. Hiçlik, doğa yasalarının çözümlerinden çok daha farklı bir şey; hiçbir şey yerine neden bir şey olduğunun (çözümlerde hiçliğe yer yoksa) bir açıklaması. Ama yine de bunun filozofların aslında sorduklarına bir cevap olduğunu düşünmüyorum.

- Onlar fizik yasalarının nereden geldiğini soruyor.

- Kesinlikle. Denklemler nereden geldi? Hiçliğin doğru fikir olmadığını biliyoruz. Bildiğimiz yasaların izin verdiği bir olasılık değil.

- Yani boş uzay diye bir şey yok mu?

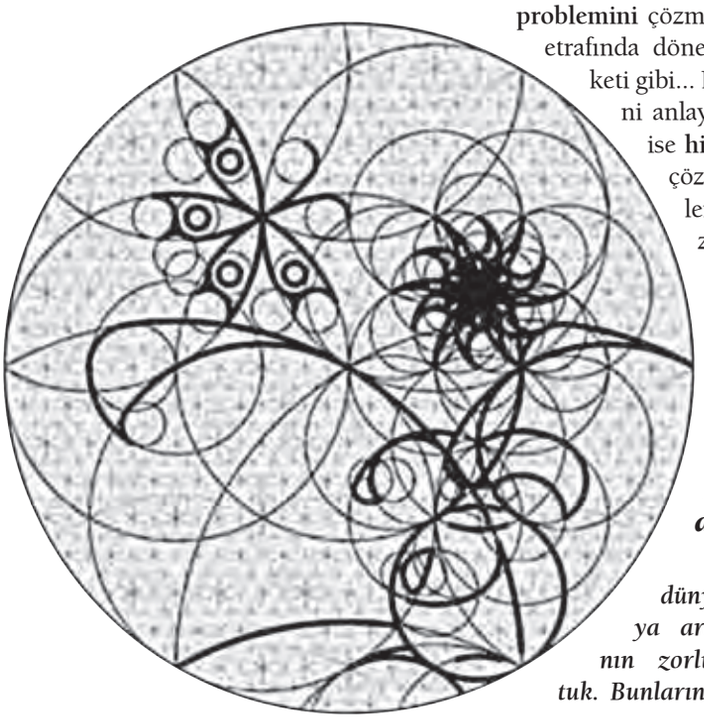
- Doğrudur. Tamamen boş, içerisinde hiçbir şey olmayan ve gerçekleşmeyen pasif boş uzay fikri tamamen yanlış. Kuantum mekaniğinde uzayda anlık aktiviteler mevcuttur. Bunlara "sanal parçacık" denir. Nobel ödülü almamda, sanal parçacıkların gerçek parçacıkları nasıl etkilediğini açıklamamın da kısmen payı vardı.

- Sanal parçacık nedir?

- Şöyle düşünelim: Bir yüzey üzerinde yaşıyoruz ve yüzeyin altında ise bizim göremediğimiz birçok aktivite gerçekleşiyor, ancak bir şekilde bizi etkiliyor. Temel fizik yasalarında, alanlar -elektrik ve manyetik alanlar gibi- anlık aktivitelere sahiptir. Sanal parçacıklar zamanın çok küçük kesirlerinde meydana gelir ve yine saniyenin çok küçük kesirlerinde yok olur. Fakat yine de denklemin içerisindedirler ve gözlemleyip ölçebildiğimiz gerçek parçacıkların özelliklerini değiştirirler. Yani şüphe götürmez biçimde uzay -ben grid (ızgara) diyorum- aktivitelerin kaynağıdır. Hiçlik olmamasının bir sebebi budur; içerisinde olaylar gerçekleşiyor.

- Yani evrendeki en temel şey bu parçacık ya da madde değil, uzayın ta kendisi mi?

- Evet, uzay kendi başına yaşama sahip. Boş uzay deyince neyi kastettiğimizi anlamak evrenin nasıl çalıştığını anlayabilmek açısından kritiktir. Öğrencilerime şöyle bir şaka yaparım: Newtonyen mekaniği anlayabilmenin anahtar şartı **iki-cisim problemini** çözmekten geçer; Güneş etrafında dönen Dünya'nın hareketi gibi... Kuantum mekaniğini anlayabilmenin anahtarı ise **hiç-cisim problemini** çözmekten geçer; yönlendirici etki boş uzayın kendisinden gelir. Gerçekten gözlemlediğimiz parçacıklar, boş uzayın yapısından ortaya çıkmış bir tür yan üründür.

Fizik beyni açıklayabilir mi?

- Maddi olmayan dünya ile maddi dünya arasındaki uzlaşmanın zorluklarından konuştuk. Bunların içinde belki de en önemlisi "zihin-beyin" problemidir. Zihnimizdeki maddi olmayan fikirler nasıl oluyor da bir avuç et parçasından ortaya çıkabiliyor? Bu fiziğin bir problemi mi, yoksa nörobilimcilere mi bırakılmalı?

- Fizik yasaları beyin için de geçerli; beyni meydana getiren parçacıkların dışında bir ruh aramanın manası yoktur. İyi işleyen bir hipoteze göre beyin bir bilgisayar gibi çalışır. Asıl sorun da fizik yasalarına uyan nesnelerin nasıl olup da hesap yapabildiği ve zihni meydana getirdiği ile ilgilidir. Böylece problem daha teknik bir hal alıyor: Nesnelerin davranışını açıklayan fizik, beyni de açıklayabilir mi? Materyal bilimi, simetriler ve elektrik iletimleri nörobiyoloji açısından oldukça önemlidir. Şahsen açıklanabileceğini düşünüyorum. Beynin kısımları oldukça düzgün ve simetrik, beyincik son derece yapısal... Nöral ağlar ise son derece şaşırtıcı bulduğum bir başka gelişmişlik. Yapay nöron ağları, beyindeki nöral ağların idealize edilmiş şekildeki dizaynlarıdır ve fizik bilenlerin farkına varacağı hesaplama tekniklerini kullanır. Esasen tekniklerin birçoğu yine fizikçiler tarafından bulunmuştur, çünkü bunlar en temelde elektrik devresi problemleridir. Kısaca fiziğin nörobiyolojiye büyük katkı sunacağını düşünüyorum.

- Eninde sonunda maddi dünyadan zihinsel dünyaya geçiş problemini bilimin açıklayabileceğine inanıyor musunuz?

- Evet, yüzde doksan inanıyorum diyebiliriz.

- Oldukça iyimsersiniz!

- Pek sayılmaz. Yakın geçmişte sadece 0 ve 1 terimlerinden oluşan örüntülerin yaptığımız hesapları bir şekilde ifade edebilmesi ve çözebilmesi son derece gizemli gözüküyordu. Fakat şimdi ikili sistemi kullanarak düşünmeye yakın şeyler tasarlayabiliyoruz. Yalnızca 0 ve 1'lerin konfigürasyonlarıyla gitgide daha anlamlı ve etkileşimli sistemler -Siri gibi- üretebiliyoruz. Bu ikili sistemler, insanlar tarafından tasarlanan ve transistör adı verilen fiziksel nesnelerin içerisinde gömülüdür. Buradan da zihnin fiziksel nesnelere gömülü olduğu yorumuna ulaşabiliriz.

Matematiğin cesur ve güzeli

Zafer Ercan'a

On yedisinde verdiği kararın gerekçesi hayatının sonrası için ipucu gibidir. Çok istemesine karşın fizik okumaktan vazgeçip matematik eğitimi almayı tercih eder. Nedeniyse, Hiroşima ve Nagasaki'ye atılan atom bombalarından sonra ümitsizce, fiziğin tehlikeli olduğunu düşünmesidir. Bu adımı attığında, atom bombası yapımında doğrudan bir katkısı olmayan Albert Einstein'ın "Böyle olacağını bilseydim bir ayakkabı tamircisi olurdum" sözünü henüz duymamıştır.

Her büyük matematikçi gibi matematiği, kitaplarda yazılanlardan bağımsız kendi başına yaratırcasına keşfederek öğrenir, sadece birkaç kitapla çok çalışır.

Doktorada hocası Laurent Schwartz'ın, J. Dieudonné'la birlikte listeledikleri ve o güne kadar çözülememiş olan on dört problem kendisine verildiğinde, henüz yirmi üç yaşındadır. İki aydan kısa bir sürede problemlerin tümünü çözer. O tarihte hocası Schwartz matematiğin Nobel'i olarak görülen Fields Madalyasına sahip, zirvede olan ünlü bir matematikçidir.

Henüz kariyerinin ilk yıllarındadır, akademik hayata hapsolmuş bir matematikçi olmayacağının ilk işaretini verir… Fransa'nın Cezayir'i işgalini şiddetle protesto ederek, sessiz kalan Schwartz, Chevalley, Samuel, Cartier gibi meslektaşlarına tepki gösterir. Bu konuyu Fransa'yı terk edecek kadar ciddiye alır.

Otuz sekizinde, bu kez Fields Madalyası ona verilir, ama ödülünü almak için Moskova'daki törene gitmeyip Sovyet militarizmini protesto eder.

Alexander Grothendieck…

Yirminci yüzyılın ikinci yarısının en büyük matematikçisi olarak kabul edilir. Alışılmadık yaratıcılığı, kendini yüzlerce sayfalık matematik literatürü olarak ortaya koyar. Cebirsel geometri alanında akademik statükonun belirlediği çerçeve ve yöntemleri reddederek devrim niteliğinde çalışmalara imza atar.

Öte yandan "militan bir aktivist"tir. 1960'larda NATO, NASA ve benzeri savunma temelli kuruluşların desteklediği konferanslara katılmayı reddeder. Böylesi durumlarda, Grothendieck'in katılımını sağlayabilmek için, konferansı düzenleyenlerin farklı kuruluşlardan kaynak arayışına gittikleri bilinmektedir.

Otuz dokuzunda kendini vatansız bir dünya vatandaşı ilan eder. 1967'nin Aralık ayında Amerikan bombardımanı altındaki Vietnam'a gider. Bir orman sığınağında Hanoi Üniversitesi matematik bölümünden 30-40 kadar dinleyiciye yaklaşık iki hafta boyunca homolojik cebir üzerine dersler verir.

En yaratıcı olduğu dönem Fransız İleri Bilimsel Araştırmaları Enstitüsü'nde (IHÉS) geçirdiği on iki yıldır. Enstitü, onun karizması ve liderliğiyle yepyeni bir matematik okuluna dönüşür, dünya çapında bir cebirsel geometri merkezi haline gelir.

IHÉS'in gelirlerinin yüzde beşinin Fransız Savunma Bakanlığı tarafından karşılandığını öğrendiğinde enstitü kurucularıyla yaşadığı şiddetli tartışmalar sonunda istifa eder; bir ay sonra, 1970 Haziran'ında Paris Üniversitesi'nde çok çarpıcı bir konuşma yapar. Yüzlerce dinleyicinin önünde nükleer silahların yaygınlığı, silahlanma yarışı, teknolojik gelişmenin insanlık için oluşturduğu tehdit gibi kendisinin çok önem verdiği konuları ele alır. Daha da ileri giderek, teknolojik gelişmelerin bir parçası olmasından dolayı matematiksel araştırmalardan uzak durulması gerektiğinden söz eder. Sonradan bu konferansın içeriği "Günümüz Dünyasında Bilim İnsanlarının Sorumluluğu: Militer Yapılanma ve Bilim İnsanı" başlıklı bir broşür olarak yayımlanır.

IHÉS'ten ayrıldıktan sonra, iyi üniversite ya da enstitülerde, iki nedenden dolayı, çalışma olanağı bulamaz. Yetkililer ya onun koşulllarına uygun ortamı sağlayamazlar; ya da "ateşli itibarı" karşısında çekingen kalırlar.

1970'lerin başında *Survivre et Vivre* isimli savaş ve emperyalizm karşıtı çevreci bir hareket başlatır, fakat bu hareket kitleselleşmeyi başaramaz.

Kendi belirlediği ilkeler doğrultusunda sol ve anarşist bir çizgide mücadele verir. Haksızlıklara, bilimin kirletilmesine başkaldırır. Güç ve iktidara karşı hep savunmasızların yanındadır.

Konforlu yerlerde mutsuz; yoksulların arasında kendini iyi hissettiğini söyler. Evi sokaktakilere, dışlanmışlara daima açıktır. Matematikçi arkadaşı Barry Mazur, Grothendieck'in otobüs durağında karşılaştığı ve kalacak yere ihtiyacı olan bir aileyi evine davet ederek iş kurmalarına yardımcı olduğunu yazmıştır. Mazur, onun bir alışveriş merkeziyle karşılaştığında hep "kaçalım buradan" dediğini de belirtir.

1973'te akademik kariyerini ani bir kararla sona erdirerek küçük bir kasabada inzivaya çekilir. Neden böylesi bir karara vardığı, sonrasında yaratıcı ve durmak bilmeyen ruhunun neyle meşgul olduğu gibi sorular hiçbir zaman tam olarak yanıtlanamamıştır.

1980'ler boyunca matematiksel olan ve olmayan binlerce sayfa eser bırakır. Bunların içinde, karşıtlarına yönelik kaleme aldığı felsefi sövgüler, matematik dünyası hakkındaki hoşnutsuzluklarından söz ettiği yazılar, otobiyografik eseri olan *Récoltes et Semailles* gibi çok farklı alanlara ait metinler vardır. Öte yandan "anabelian geometri" o-

Ali Törün

a_torun60@hotmail.com

larak bilinen yeni bir alanın temel çalışmalarını yaptığı *La Clef des Songes* eseri de bu dönemin ürünüdür. Birçok alanda hiç yayın yapmamasına karşın fikirleri başka matematikçilere ilham kaynağı olur ve böylece yeni teoriler doğar.

1988'de İsveç Akademisi tarafından Crafoord ödülü ile mükâfatlandırılır. Bu ödül, Alfred Nobel'in matematik alanında bir ödül belirlememiş olmasını telafi etmek için düşünülmüştür ve 160.000 dolar değerindedir. Ödülü reddederek matematik dünyasını şaşkınlığa uğratır. *Le Monde*' a gönderdiği mektupta, ödülü reddetme gerekçesini açıklarken, bilimsel ve politik dünyanın kirliliğinden, yozlaşmışlığından ve dürüst olmayışından söz eder.

Altmışlı yaşları boyunca ciddi derecede psikolojik sorunlar yaşar. 1991'de, çalışmalarının yer aldığı binlerce sayfa metni bir arkadaşının evinin bahçesinde yaktıktan sonra, tamamen ortalıktan kaybolur. Arkadaşları, ailesi ve meslektaşlarıyla olan bağlarını koparır, tüm sosyal ilişkilerini sonlandırır.

Sonraki yıllarda hakkında birçok söylenti ortaya çıkar. Bazıları Budist olduğunu, bazıları keçilere çobanlık yaptığını ve radikal ekolojik teorilerle uğraştığını söylerler. Başka bir söylenti ise "özgür iradenin fiziksel yapısı" gibi birçok felsefi konuyu içeren elli ciltlik bir eser üzerine çalıştığıdır.

2010'da öğrencilerinden birine yazdığı mektupta tüm çalışmalarının kütüphanelerden kaldırılmasını ve yeni basımlarının yapılmamasını ister.

2014'te, seksen altı yaşındayken güneybatı Fransa'daki bir hastanede hayata gözlerini yumar.

Atom bombası yüzünden fizik eğitimi almaktan vazgeçecek kadar derin bir duyarlılıkla başlayan, "kötüye ve kötülüklere" meydan okuyarak devam eden bir yolculuk… Bir büyük matematikçi, itiraz ve başkaldırı… Cesur ve güzel…

KAYNAKLAR

1) W. Scharlau, *Notices*, V.55, N.8.
2) B. Mazur, *Thinking about Grothendieck*. www.math.harvard.edu
3)http://www.telegraph.co.uk/news/obituaries/Alexander-Grothendieck-obituary.html

Geçen sayıdaki problemlerin çözümü

Çapkın yazar. Aşkların mektuplarla ilan edildiği zamanlarda çapkınlığıyla ünlü bir yazar beş sevgilisine göndereceği mektupları gözlerini kapatarak beş ayrı zarfa gelişi güzel koyup, postalamış. Mektupların beşinin de yanlış adreslere gitmesi olasılığı kaçtır?

Çözüm. Mektupları M_1, M_2, M_3, M_4, M_5, sevgilileri de S_1, S_2, S_3, S_4, S_5 ile gösterelim. Mektupların rastgele gönderilmesi halinde 5! = 120 farklı durum vardır.

Mektupların beşinin de farklı adreslere gönderildiği durumların sayısı $S(5)$ olsun. M_1'in S_2'ye gittiğini varsayalım. Bu durumda M_2'nin S_1'e gittiği ve gitmediği iki seçeneği inceleyelim. M_2'nin S_1'e gittiği seçenekte mektupların farklı adreslere gittiği durumların sayısı $S(3)$, diğer seçenekte ise istenen durumların sayısı $S(4)$ olur. Böylece M_1'in S_1'e değil S_2'ye gittiğinde diğer mektupların tümünü farklı adreslere gönderen eşlemelerin sayısı

$$S(3)+S(4)$$

olur. M_1'in gideceği 4 adres olduğuna göre

$$S(5) = 4[S(3)+S(4)]$$

olur. Benzer bir akıl yürütmeyle

$$S(5) = 4[S(3)+S(4)]$$

$S(2) = 1$, $S(3) = 2$ olduğu kolaylıkla bulunabilir. Buradan $S(4) = 9$ ve $S(5) = 44$.

İstenen olasılık, $\frac{44}{120} = \frac{11}{30}$ olur. (Genel çözüm için A. Törün, *Matematiğin (M)izahı*'na bakınız.)

Yolcu otobüsü. 40 kişilik bir yolcu otobüsüne sırada bekleyen 40 yolcunun teker teker binmesi ve her yolcunun elindeki bilette yazılı numaralı koltuğa oturması gerekiyor. Ama ilk yolcu elindeki bilete bakmaksızın tamamen rastlantısal bir koltuğa oturuyor. Sonraki yolcularsa biletlerinde yazan koltuğa oturuyorlar, tabii o yer boşsa. Eğer doluysa onlar da boş koltuklar arasında rastgele bir koltuğa oturuyor. Otobüse son binen yolcunun kendi yerine oturma olasılığı kaçtır?

Çözüm. Son yolcunun otobüse binmeden önceki durumu düşünelim. 2'den 39'a kadar numaralı 38 koltuğun tümü dolu olmak zorunda, çünkü bu yerlere ya sahibi ya da başkası tarafından oturulmuş. O halde ya 1 ya da 40 numaralı koltuklar boş. İstenen olasılık $\frac{1}{2}$.

Sevgililerin buluşması. İki sevgili telefon görüşmesinde bir pastanede buluşmayı kararlaştırıyorlar. Sevgililerin her biri o pastaneye en az 10, en çok 30 dakikada gidebiliyor. Görüşmenin hemen ardından yola çıkan sevgililerin en çok 20 dakika sonra buluşma olasılığı kaçtır?

Çözüm. Sayı doğrusunda 0'ın sağında 10, 20 ve 30 sayılarını gösterelim. Buluşma, 10 ile 30'uncu dakikalar arasında olacağından sevgililerden birinin bu aralığın içinde bulunma olasılığı $\frac{10}{20}$, aynı şekilde diğerinin de bulunma olasılığı $\frac{10}{20}$. Böylece istenen olasılık

$$\frac{10}{20}.\frac{10}{20} = \frac{1}{4} \text{ olur.}$$

Yüzücüler. Denizin ortasında, kıyıya uzaklığı 2 kilometreden fazla olan bir duba var. Dubaya uzaklığı 1 kilometre olan herhangi bir noktaya A yüzücüsü, A'dan 1 kilometre uzakta herhangi bir noktaya da B yüzücüsü bırakılıyor. Hızları eşit olan bu yüzücüler en kısa yoldan dubaya doğru yüzerlerse, B'nin dubaya A ile aynı anda ya da daha önce ulaşma olasılığı kaçtır?

Çözüm. Verilenlere uygun 1 birim yarıçaplı iki eş çember çizilirse kesişim bölgesindeki yayların ölçülerinin 120'şer derece olduğu görülür. İstenen olasılık

$$\frac{120}{360} = \frac{1}{3}$$

Hedef tahtası. ABC üçgensel hedef tahtasında $|AB|= 4$, $|AC|= 6$ birimdir. Atılan okun tahtaya vurduğu biliniyorsa $[AB]$'ye göre $[AC]$'ye daha yakın bir noktaya vurma olasılığı kaçtır?

Çözüm. A açısının açıortayı $[BC]$'yi N noktasında kessin. Ok, ANC üçgensel bölgesine isabet ederse $[AB]$'ye göre $[AC]$'ye daha yakın bir noktaya vurmuş olur. ANC ve ABC üçgenlerinin alanlarının ölçülerinin oranından istenen olasılık $\frac{3}{5}$ olarak bulunur.

Sinema salonu. Koltukların numaralı olduğu bir sinema salonunda 8 sıra ve her sırada 10 koltuk bulunmaktadır. Birbirlerinden habersiz bilet alan iki arkadaşın yan yana oturma olasılığı kaçtır?

Çözüm. İki arkadaşın kenardaki koltuklara ya da kenarlara oturmadıklarını düşünerek hesaplanan iki ayrı olasılığın toplamı sorunun yanıtıdır:

$$\frac{16}{80}\cdot\frac{1}{79}+\frac{64}{80}\cdot\frac{2}{79}=\frac{9}{395}$$

Anahtarlık. Bir kapıyı, içinde 6 anahtar bulunan bir anahtarlıktan sadece 2 tanesi açmaktadır. Bu kapıyı açmayı deneyen birinin en çok üçüncü denemede kapıyı açma olasılığı kaçtır?

Çözüm. Kapının ilk denemede açılma olasılığı $\frac{2}{6}$. İkinci denemeye geçildiyse bir anahtar elenir ve kapının açılma olasılığı

$$\frac{4}{6}\cdot\frac{2}{5}=\frac{4}{15}$$

olur. Benzer yolla kapının üçüncü denemede açılma olasılığı 1/5 olacaktır. Bu üç olasılığın toplamı sorunun yanıtıdır: 4/5.

Üçgen. Birim uzunluktaki (1 metre olabilir) bir ipin iki yerden kesilmesiyle elde edilen parçaların üçgen olma olasılığı kaçtır?

Çözüm. İp üzerinde $x \le y$ koşulunu sağlayan rastgele iki nokta alalım ve ipi bu noktalardan keselim. (x, y) noktaları $[0,1]\times[0,1]$ karesinin içinde ve köşegeninin (soldan sağa çizilen) üst tarafında bulunur. Parçaların uzunlukları x, $y–x$ ve $1–y$ olur. Üçgen eşitsizliği yazılırsa $x \le \frac{1}{2}$, $y \ge \frac{1}{2}$ ve $y \le x+\frac{1}{2}$ ve eşitsizlikleri elde edilir. Bu eşitsizliklerin sağlandığı bölgenin alanın ölçüsünü karenin köşegeninin üstündeki alanın ölçüsüne bölersek istenen olasılık $\frac{1}{4}$ olur.

Sayı tutma. İki kişi 1'den 80'e kadar (1 ve 80 dahil) doğal sayılar arasından birer sayı tutuyorlar. Birinin tuttuğu sayının diğerinin tuttuğu sayının 2 katı olma olasılığı kaçtır?

Çözüm. Mümkün hallerin sayısı 80×80, uygun hallerin sayısı 80. İstenen olasılık $\frac{1}{80}$.

Zar oyunu. A ve B gibi iki oyuncu zar atıyorlar ve ilk 6 atan oyunu kazanıyor. Zarı önce A atıyor, sonra B, daha sonra A ve sonra tekrar B. Oyun bu şekilde ilk 6 gelene kadar devam ediyor. A ve B'nin oyunu kazanma olasılıkları kaçtır?

Çözüm. A'nın oyunu kazanma olasılığı $6p$ iken B'ninki $5p$'dir. Örnek uzayın olasılığı 1 olduğundan $6p + 5p = 1$ ve $p = \frac{1}{11}$ olur. İstenen olasılıklar $\frac{6}{11}$ ve $\frac{5}{11}$.

Not. Yukarıdaki soruları yanıtlayan, ödül olarak *Matematikçi Portreleri* isimli kitabı almaya hak kazanan Mustafa Berke Yelten ve Sevgi Ufaker'i tebrik ediyoruz.

Prof. Dr. Sedat Ölçer sedatolcer@yahoo.com

Her şeyin evrimi - 2

Teknoloji denilen oluşum; kendiliğinden dönüşen, mükemmelleşen, evrimleşen, adeta özerk benliğine sahip bir varlık niteliğindedir. Bu şekilde baktığımızda, şu ilginç soru ile karşı karşıya kalırız: Mucitler mi teknolojiyi yaratır, yoksa teknoloji mi mucitlerini bulur?

Hayvanbilimci ve gazeteci yazar Matt Ridley son kitabında[1], insan topluluklarının adeta her faaliyet ve davranışının evrimsel bir süzgeçten geçerek oluştuğu görüşünü ifade ediyor. Bu kapsayıcı bakış açısıyla evrim, biyoloji alanı ile sınırlı kalmayıp, insanın tüm yaratım ve uğraşlarına nüfuz eden, düşünüldüğünden daha da evrensel ve bütünleştirici bir ilke olarak ortaya çıkıyor.

Ridley'nin kitabı etrafında örülmüş önceki yazımıza[2], bu yazı ile devam ediyoruz.

İnovasyonun kaçınılmazlığı

Matt Ridley'nin vurguladığı gibi, evrimsel bakış, teknolojik gelişimi ve inovasyon üretimini farklı bir perspektiften görebilmemizi sağlıyor.

20. yüzyılın en üretken mucit ve yenilikçilerinden biri olan Thomas Edison'un ismi sıkça elektrik ampulünün icadı ile anılır. Sadece ev aydınlatmasında yeni bir çağ açmakla kalmayıp, pek çok alanda farklı icat ve uygulamalara (sokak aydınlatması, araba farları, deniz fenerleri, vakum tüpü, vb.) öncülük etmiştir elektrik ampulü. Fakat eğer Thomas Edison bu icadı yapmadan önce bir kazaya kurban gitmiş olsaydı, dünyanın kaderi nasıl değişirdi acaba?

Bu soruyu, tarihsel veriler eşliğinde değerlendirmeliyiz. Böyle yaptığımızda, elektrik ampulünün aslında Thomas Edison'dan önce İngiltere'de Joseph Swan tarafından 1878 yılında icat edilmiş olduğunu görürüz. Hatta icat sahibi Swan'ın evi, İngiltere'de elektrik ile aydınlatılan ilk ev olmakla tarihe geçmiştir. Edison, Swan'ın ilk taslak tasarımına dayanarak, elektrik ampulünün Amerika'da patentini alırken, Swan, Edison'un elektrik ampulüne dair fikri mülkiyet haklarının Amerika'yla sınırlanması ve buna karşın kendi haklarının İngiltere'de baki kalması koşuluyla, bu duruma itiraz etmedi. Görüldüğü gibi, elektrik ampulünün ortaya çıkışı Edison'u beklememişti ve Amerikalı mucidin yokluğunda da insanlığa kazandırılacaktı. Peki, Swan'ın kendisi bu icadı yapamadan önce ölmüş olsaydı?

Elektrik ampulü aslında Thomas Edison'dan önce İngiltere'de Joseph Swan tarafından 1878 yılında icat edilmişti.

Tarihi kayıtlara baktığımızda, Batı dünyasında pek bilinmeyen bir diğer olay ile karşılaşırız: Aleksander Nikolayeviç Lodigin adında bir Rus mühendisin elektrik ampulünü Edison'dan önce icat etmiş olması. Ancak Edison'un aksine, Lodigin, tasarımını ticarileştirme aşamasına getirememişti. Tarihin sayfaları çevrildikçe, elektrik ampulünün icadı, Lodigin ile de sınırlı kalmadığı, Edison'dan önce farklı yerlerde 23 ayrı kişi tarafından yapıldığı görülür.

Elektrik ampulünün icat öyküsü münferit bir olay olmadığı gibi teknoloji tarihinde sayısız örneğin sadece bir tanesidir. Elisha Gray ile Alexander Graham Bell'in telefon hakkında patent başvurularının tam aynı güne isabet ettiğini anımsayalım. Matt Ridley'nin dikkat çektiği üzere, örneğin, termometrenin icadı ile ilgili 6, aşı ile 4 ve aşı iğnesi ile ilgili 3, ondalık sayı sistemi ile ilgili 4, elektrik telgraf ile ilgili 5 ve fotoğraf ile ilgili 5 farklı mucit saymak mümkün. Örnekleri çoğaltabiliriz. Sonuç şudur ki, zamanın akışında, toplumların bilgi düzeyinin olgunlaşmasıyla, teknolojik yenilikler kaçınılmaz bir nitelik kazanırlar. Tıpkı biyolojik evrimleşmede organizmaların adaptasyon sağlayıp dönüşmeleri gibi.

Teknolojide icatlar ve inovasyon bir evrimsel gereklilik olarak kabul edilirse, o vakit kişilere atfedilen yaratıcılık ve özgünlüğün de sorgulanması gerektiğini düşünebiliriz. Ya da şu soruyu sorabiliriz: Bir buluşlar zincirinin son halkasını oluşturan bir icadı sadece bir kişiden kaynaklanmış gibi göstermek, törenler düzenleyip sadece o kişiyi ödüllendirmek ne kadar hakkaniyetli bir davranıştır? Bu bağlamda, Grigori Perelman vakası akıllarda iz bırakmış, ibret verici bir olaydır.

Rus matematikçi Grigori Perelman'ın Clay Milenyum Ödülü'nü almaya hak kazandığı, 2010 yılının Mart ayında ilan edildi. Söz konusu ödülün, matematik alanında çözüm bekleyen yedi problemden birini çözebilen ilk kişiye verileceği Amerika'daki Clay Matematik Enstitüsü tarafından 2000 yılında duyurulmuştu. Her bir problemin çözümü 1 milyon Amerikan doları değerinde bir armağan ile ödüllendirilecekti. Matematikçi Grigori

Perelman, Poincaré varsayımı denilen problemi çözmüş olmakla Clay Matematik Enstitüsü'nün ilk Milenyum Ödülü'ne layık görüldü.

Ancak, ödülün sahibini bulduğuna ilişkin yapılan açıklamadan birkaç ay sonra, Perelman, problemi çözerken kendisinden önce başka matematikçiler tarafından yapılan çalışmalardan faydalandığını öne sürerek, 1 milyon dolar değerindeki ödülü reddetti. Ayrıca, aynı nedenlerden dolayı, matematiğin Nobel ödülü addedilen Fields Madalyası'nı ve bir o kadar prestijli Avrupa Matematik Derneği ödülünü de almayı kabul etmedi.

Bilimsel icatlar da mı kaçınılmazdır?

Sadece teknoloji değil, temel bilimlerde de buluş ve keşiflerin kaçınılmazlığı pek çok örneğin doğruladığı tarihsel bir gerçek olarak ortaya çıkar. Einstein'ın yokluğunda, görelilik kuramının başkaları tarafından ortaya atılacağına dair bulgu sayısı oldukça fazla. Örneğin Fransa'da Henri Poincaré ya da Hollanda'da Hendrik Lorentz görelilik hakkında benzer fikirler yürütmeye başlamamışlar mıydı?

Biyolojik evrim kuramının buluşu sıkça hikâye edilmiştir. Doğal seçilimin, türleşmenin başlıca nedeni olduğu, bağımsız olarak hem Darwin hem Alfred Russel Wallace tarafından açıklandı. Gregor Mendel'in kalıtım yasaları, her üçü birbirinden bağımsız olarak Hollandalı Hugo de Vries, Alman Carl Correns ve Avusturyalı Erich von Tschermak tarafından tekrar öne sürülmedi mi? DNA'nın yapısı Francis Crick ve James Watson tarafından keşfedildi, fakat Maurice Wilkins, Rosalind Franklin, Raymond Goslin ya da Linus Pauling aynı sonuca o kadar yaklaşmışlardı ki... Pek çok örneğin gösterdiği üzere, teknolojide olduğu gibi temel bilimlerde de, icatlar ve buluşlar kaçınılmaz bir niteliğe sahiptirler.

Kaçınılmazlığın evrimsel nedenleri

Matt Ridley, bu kaçınılmazlığın kök nedenini iki ana evrimsel unsura bağlar.

Bunlardan ilki, teknolojik dönüşümün, tıpkı evrimleşme sürecinin kendisi gibi, tam bir süreklilik içerisinde, artımsal iyileştirmelerin uç uca eklenmesiyle cereyan etmesidir. Hatta teknolojik ilerlemenin bu özelliği, birtakım "teknoloji yasaları"nın öne sürülmesine yol açmıştır. Bu yasalardan belki de en tanınmışı, 1960'lı yılların ortasında İntel'in kurucularından Gordon Moore'un formüle ettiği ve "Moore Yasası" olarak tanınan yasadır. Moore Yasası'na göre tümleşik devrelerin karmaşıklığı (örneğin tek bir yonga üzerinde yer alan transistor sayısı) yaklaşık her 1,5 yılda ikiye katlanır. Bu yasanın 1970'li yıllardan bu yana geçerliliğini koruyor olması, bizlere, teknolojik ilerlemenin, süreklilik ve kaçınılmazlık arz eden bir olay olduğuna dair güçlü ipucu verir.

Temelde, ilerlemenin üstel nitelikte olduğunu da ifade eden bu yasanın benzerini, teknolojinin başka alanlarında da ortaya koymak mümkün. Örneğin "Kryder Yasası", manyetik depolama kapasitesinin (santimetre kare başına depolanan bit miktarı) yılda yüzde 40 artmakta olduğunu söyler. "Cooper Yasası"na göre ise, belli bir coğrafi alanda, kullanılabilir radyo spektrumu üzerindeki eşzamanlı komünikasyon sayısı her 30 ayda ikiye katlanır; Cooper Yasası, Marconi'nin 1895'teki ilk deneylerinden bu yana geçerliliğini korumuştur.

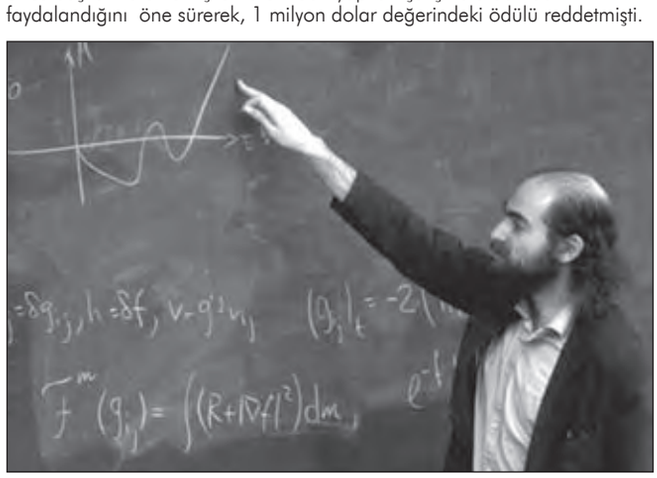
İkinci unsur ise, biyolojide "yakınsak evrimleşme" (convergent evolution) olarak bilinen ilkenin teknolojik dönüşümdeki karşılığıdır. Bu ilkeye göre, evrim olayı, benzer koşullar altında benzer çözümler üretir. Örneğin göz ve görme yeteneği, doğada, farklı yerler ve zaman dilimlerinde, birkaç kez evrilmiştir. Bir diğer örneği, bitkiler dünyasından verebiliriz. Akdeniz iklimi koşulları altında, su depolamaya elverişli kalın yapraklara sahip olmak bir evrimsel avantaj oluşturduğundan, bu nitelik, Akdeniz kıyılarında olduğu gibi tüm dünyada, Akdeniz iklimine sahip farklı coğrafyalarda da bitkiler tarafından benimsenmiştir. Aynı ilkenin, insanoğlunun icatları için de geçerli olduğu bir vakıadır. Ateş ve tekerlek bağımsız olarak farklı kavim ve uygarlıklar tarafından keşif ya da icat edilmiştir. Eski çağlarda bumerangın icadı, hem Mısırlılar hem de Avustralyalılar tarafından bağımsız olarak yapılmıştır...

Teknolojik ilerlemenin biyolojik niteliği

Yukarıda bahse konu olan yasaların, teknolojik ilerleme hakkında bu denli net bir öngörüde bulunabilmemizi sağlıyor olması, aklımıza şu soruyu getirir: O vakit, neden 10-15 yıl sonraki teknolojinin uygulamasına hemen bugünden geçmiyoruz? Bu sorunun yanıtını en iyi şekilde tekrar evrimsel dönüşüme gönderme yaparak verebiliriz. Gerçek şu ki, teknolojik ilerleme, ancak çok küçük adımlarla gerçekleşebilir; bir önceki teknolojiye sahip olmadan bir sonrakine sahip olabilmek mümkün değildir. Tam da biyolojik evrimleşmede olduğu gibi, ara türler es geçilerek, bir türden daha uzak bir türe atlamak olanaksızdır.

Canlı varlıkların dönüşümü gibi teknolojik ilerleme de bir denemeyanılma süreci içerir. Teknoloji, hep kendini düzeltip iyileştirerek gelişir: Örneğin 20. yüzyılın başların-

Poincaré varsayımı denilen problemi çözen Grigori Perelman, kendisinden önce başka matematikçiler tarafından yapılan çalışmalardan da faydalandığını öne sürerek, 1 milyon dolar değerindeki ödülü reddetmişti.

dan bu yana, otomotiv teknolojisi sayısız deneme-yanılma adımlarıyla olağanüstü bir ilerleme kaydetti. İşte kısaca özetlersek, teknoloji denilen oluşum; kendiliğinden dönüşen, mükemmelleşen, evrimleşen, adeta özerk benliğine sahip bir varlık niteliğindedir. Bu şekilde baktığımızda, şu ilginç soru ile karşı karşıya kalırız: Mucitler mi teknolojiyi yaratır; yoksa teknoloji mi mucitlerini bulur?

Teknoloji mi bilimden, bilim mi teknolojiden?

Ridley, kitabında, geniş kitlelerce benimsenmiş bir diğer basmakalıp görüşü de boşa çıkarır: teknolojik ilerleme ve inovasyonun, bilimden kaynaklandığı görüşü (örneğin ünlü Francis Bacon da bu görüşten yanaydı).

İlerlemelerin tabandan yukarıya, deneme-yanılma hamleleriyle yapıldığını benimseyen evrimsel bakış açısı izlendiğinde, bu soruya farklı bir ışık tutmamız mümkün. Birkaç örneğe bakalım.

Astronomi, bir bilim dalı olarak ortaya çıkabilmiş ise, buna neden olan kâşifler ve onların yürüttüğü çalışmalar değil midir? Gemiciler, askerler, tayfalar ve denizaşırı seyyahların deneme-yanılma metotları ile elde ettikleri bilgi birikimi sayesinde astronomi bilimi doğmuştur. Manyetik pusulanın ortaya çıkışı buna somut bir örnektir: Pusula, laboratuvar ve etüt masalarının başında yer tutmuş biliminsanları tarafından icat edilmiş değil, pragmatik yöntemlerle geliştirilmiştir.

Pusula, laboratuvar ve etüt masalarının başında icat edilmiş değil, pragmatik yöntemlerle geliştirilmiştir.

Benzer şekilde termodinamik bilimi, buhar makinesini yaratmış değildir. Aksine, buhar makinesinin icadı, termodinamik bilimini "yaratmıştır."

18. yüzyılın sonlarına doğru, tekstil imalatı ve ticareti, kimyacıları doğal boyaların kompozisyonunu incelemeye, doğal bitkilerdeki boya maddelerini betimleyip özütlemeye itti. Böylece boya maddeleri, sadece 1. Sanayi Devrimi'nin değil, 2. Sanayi Devrimi'nin de tetiklenmesinde başlıca rolü oynadı. Modern kimya biliminin ortaya çıkışı, kimya profesörleri tarafından tasarlanmadı. Bu bilim alanı, 19. yüzyılın sonuna doğru ve 20. yüzyılın ilk dönemlerinde, boyamacıların deneysel başarıları ile filiz vermeye başladı: Sentetik boya elde etme konusundaki ilerlemeler, kimya sanatını bilime dönüştürdü. Daha yakın tarihlere bakıldığında, benzer örnekler saymamız mümkün. Tüm bu gerçekler ışığında, teknoloji mi bilimden, bilim mi teknolojiden doğar sorusunun kesin bir yanıtı olmadığını, fakat sıkça bilimin teknolojiden kaynaklandığını görürüz.

Varılan bu sonuç, araştırma-geliştirme (Ar-Ge) faaliyetlerinin kamu kaynakları ile fonlanması konusunun ve bu fonlamanın ekonomik büyüme üzerine etkisinin iyi irdelenip değerlendirilmesine ihtiyaç olduğuna işaret eder. Başka bir deyişle, maddi desteğin ağırlıklı olarak temel bilim araştırmalarına mı (kamu sektörü, üniversiteler) ya da teknoloji üretimine mi (özel sektör) yönlendirilmesi gerektiği sorusu, dikkatle ele alınması gereken bir sorudur.

2003 yılında yayımlanan OECD büyüme raporunda[3] bu konuda varılan sonuçlar, beklenti dışı bir mahiyete sahiptir. Bu önemli raporda, hem özel sektör hem de kamu sektörüne yapılan Ar-Ge yatırımlarının, ülkelerin ekonomik büyümeleri üzerine etkileri incelendi. Varılan sonuçlar, iş sektörü Ar-Ge faaliyetlerinin büyüme üzerine pozitif etkilerini belirgin şekilde ortaya koyarken, kamu sektörü Ar-Ge faaliyetleri ile büyüme arasında net bir ilişki gösteremedi. Özellikle mühendislik alanında akademik Ar-Ge faaliyetlerinin fonlanması konusunda düşündürücü bir sonuçtur bu...

Dolayısıyla, kamusal fonları ağırlıklı olarak teknoloji üreticisi olan özel sektöre tahsis etmenin ekonomik gelişme açısından daha sağlıklı bir yaklaşım olacağı iddia edilebilir. Örneğin, 20. yüzyılın sonlarına doğru patlak veren mobil haberleşmenin gelişimini izlersek, adeta tüm gelişme ve icatların özel sektör ve sanayi kaynaklı olduğunu görürüz; üniversitelerin katkısı, "olmamıştır" diyecek kadar azdır. Teknolojik inovasyonun yarattığı maddi ve finansal kaynaklar ise, temel bilimsel araştırmaları destekleyebilir. Örneğin, kamu fonları sayesinde buhar makinesi özel sektör tarafından icat edildikten sonra, sanayi kuruluşları, ürünlerini daha da mükemmelleştirmek adına, termodinamik biliminde temel akademik araştırmaları finanse edebilirler. Böylece, kamu fonları ile, ayağı yere basan projeler desteklenmiş olup ekonomik büyüme üzerine etki eden bir Ar-Ge modeli sağlanmış olur.

***

Bu ve bir önceki yazımızda; ekonomi, bilim ve teknolojinin evrimsel niteliğini ortaya çıkarmaya çalıştık. Daha genel bir bakış açısı ile, evrim olayının, insan faaliyetlerinin adeta tümüne ışık tuttuğunu söyleyebiliriz. Ancak evrimsel bakışın, sadece betimsel bir gücü olmadığını, aynı zamanda dünyamıza farklı bir perspektiften bakmamızı sağlayarak, günlük hayat ve karar mekanizmalarında daha sağlıklı ve bilinçli uygulamaların yolunu açabileceğini de okuyucularımıza gösterebilmiş olduğumuzu umarız.

DİPNOTLAR

1) Matt Ridley, *The Evolution of Everything*, Fourth Estate, London, 2015.
2) Sedat Ölçer, *Her Şeyin Evrimi, Bilim ve Gelecek*, Haziran 2016.
3) "The Sources of Economic Growth in OECD Countries", OECD, 2003.

‘Olmak’ ve ‘olamamak’ üzerine bir yaz sohbeti

Tektipleştiremediklerimizden misiniz?

Tektipleşen toplumlar tıpkı doğada olduğu gibi, elenirler. Çeşitlilik ve farklılığa sahip olan toplumlarda o farklı bireylerden bazıları bizi yeniliklere taşır. Hep birlikte eleneceğimiz bir sistemi mi, yoksa farklı koşullarda bizi yeniliğe taşıyacak rengarenk bireylerin olduğu bir toplumu mu istiyoruz?

Öğrenciye yakışır davranış, öğretmene yakışır giyim, kızlara yakışır gülümseme, erkekliğe yakışır hareket derken yıllar boyu hepimiz ne şekilde davranmamız gerektiğini öğrendik. Biraz farklı olmaya kalkanın başına tüm toplum tarafından bir sopa indirildi. Ataerkilliği sadece erkekler değil, tüm kadınlar savundu. Kadın kotası uygulamalarını zorlanarak yerleştirmeye çalışan siyasi partilerimiz olsa da, ön seçimlerde fark atarak seçilen kadınlar pek çok partili tarafından üzülerek ve pişmanlıkla karşılandı. Olmak, kadın olmak, farklı olmak, genç olmak, istediğini söylemek, istediği gibi olmak, istediğini sevmek, ne zor, ne olanaksız bu ülkede!

Geçenlerde LGBT topluluğu Taksim’de yürümek istedi, yine izin vermediler. Kadınlığın erkeklik kurallarına göre ‘öteki’ olarak tanımlandığı bir toplumda LGBT topluluğunun var olması bile kabullenilemiyor. LGBT göstericileri pek çok insanın en kolay hedefi durumunda, en büyük toplumsal mutabakatla kurban edilmeye çalışılıyorlar. Oysa bu toplumda farklı olmaktan dolayı dışlanan, LGBT ile aynı kaderi paylaşan o kadar çok insan var ki! O nedenle LGBT ile dayanışma çok önemli.

Kimin kimi nasıl seveceğine, sevebilip sevemeyeceğine kurallar koymaya çalışan toplumların bir yere varmasına olanak var mı? Sevemeyen, en temel duygularını ifade edemeyen insanların olduğu bir toplulukta yaratıcılık mümkün mü? Yaratıcı olamayan toplumların ilerleyemeyeceğini görmek, neden ilerlemediğimizi görmek bu kadar zor mu? Toplumumuzda yaratıcılık sadece yasakların yarattığı protesto ve acıya bağlı yaratıcılıkla sınırlı kalıyor. Konu sıkıntısı çekmeyen karikatüristlerimiz mahkemelerle, avukatlarla uğraşıyorlar, düşüncelerinden, çizgilerinden dolayı bedeller ödemeye devam ediyorlar.

Kadınların baskılandığı, erkekliğin kışkırtılıp delikanlı kültürü içinde hapsedildiği, insanın ‘olmasına’, olgunlaşmasına, istediği gibi sevmesine izin verilmeyen toplumlarda bilimsel yaratıcılık da sığ kalıyor. Sürekli ilerleyen bilim alanlarında teorik ve teknik bir hakimiyetin sonrasında, eksik kalan noktaları fark edip o eksiklikleri tamamlamaya çalışmak çok disiplinli, çok okumalı bir süreci gerektiriyor. Bu da ancak öncelikle karnı tok ve mutlu insanlar tarafından başarılabiliyor. Bilimdeki büyük sıçramalar çoğunlukla zeka yönünden üstün kişilerce yapılsa da, bilim dünyasının çoğunluğunu bilim zincirine halkalar ekleyen bilim emekçileri teşkil ediyor. Bu insanlar da dünyaya biraz farklı gözle bakabilen insanlardan çıkıyor.

Türk üniversitelerinde acımasızca göz yumulan ve müdahale edilmeyen anlamsız iç çatışmalar verimliğe büyük sekte vuruyor. Toplumun ‘tek tip’ insan üretme talebi üniversitelerimizde de peşimizi bırakmıyor. Bu sefer ‘hocaya yakışır biçimde davranmak’ gibi kavramlar karşımıza çıkıyor. Ulaşılabilir olmak, öğrencilerle dolmuşa, otobüse binmek, gülümsemek sizi sistem dışı bırakıyor. Hocanın kabul edilen tanımdan farklı olmasına izin verilmiyor. Sevgili Alper Hasanoğlu’nun bir yazısında söylediği gibi ‘bağırılarak yönetilmeye alışık toplumlarda’ demokrasi tatlı bir düş mü acaba? Eşit olarak, paylaşarak birbirimizi sevip sayamıyoruz.

İş güvenliğinin, kalitenin izlenmesinden yoksun olarak barındığı akademik ortamlarda üretmeyen, çalışmayan, sadece güçlü (!) bir kişinin yakını olarak varlıklarını sürdüren, aslında kendileri de birer sistem kurbanı olan insanlar kadroları dolduruyor. Bulunduğu konuma akademik liyakate dayanarak değil, dönemin baskın güçleriyle ilişkilerine göre gelen güç odakları ise, bu gücü bilimin gelişmesine değil, kendi sağlıksız idealleri yönünde kullanıyor. Farklı olan insanları acımasızca elemeye çalışan bu sistemlerde yaratıcılık barınamıyor.

İş güvenliği açısından dünya standartlarına göre daha demokrat ama cesur söz söyleyebilme, eleştirme cesareti açısından tam anlamıyla antidemokratik bir akademik sistemimiz var. Bağımsız birey üniversitelerde en korkulan insan türü. Grup davranışı ödüllendiriliyor. Tektipleştiremediklerimizden bu kadar nefret ettiğimiz bir toplumda kavgalar bitmiyor. Tek tip olmak ne sanatsal, ne de bilimsel yaratıcılığa fayda ediyor.

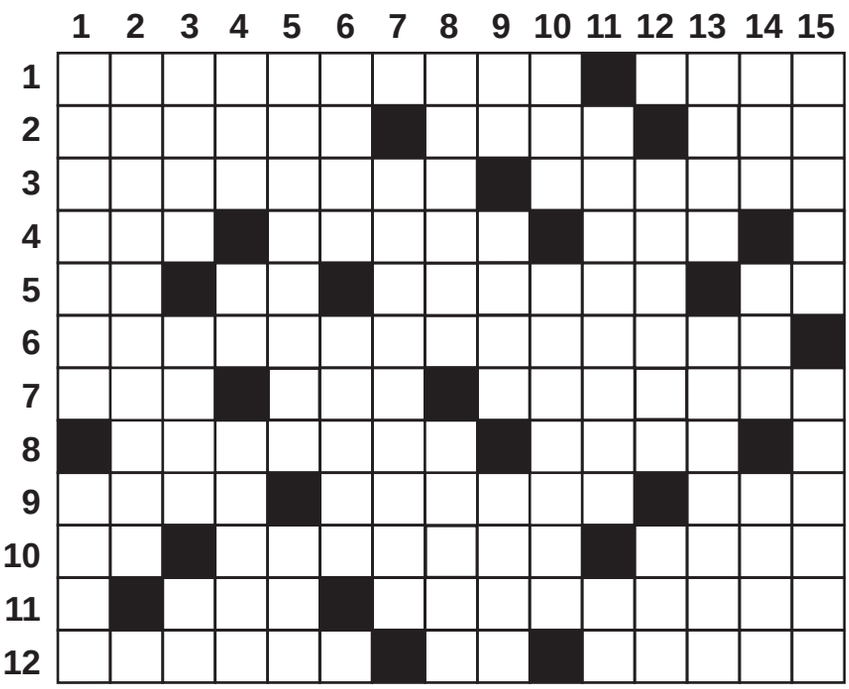
Tektipleşen, kendilenen toplumlar tıpkı doğada olduğu gibi, hep birlikte elenirler. Çeşitlilik ve farklılığa sahip olan toplumlarda o farklı bireylerden bazıları bizi yeniliklere taşır. Hep birlikte eleneceğimiz bir sistemi mi, yoksa farklı koşullarda bizi yeniliğe taşıyacak rengarenk bireylerin olduğu bir toplumu mu istiyoruz? Kendinize şöyle bir bakın. Tektipleştiremediklerimizden misiniz acaba?

Bulmaca

Hikmet Uğurlu

Soldan sağa

1) Bir şiirinde "üstümüzde on iki saat bu mavi / Sonra yıldızdan delirmiş gökyüzü / Yol, gücünüzün yettiği kadar, rüzgar / Ama elleriniz sevginiz nerde / Şimdi ne yapacaksınız." diyen, "Kestim Kara Saçlarımı", "Sığda", "Sevda Kalıcıdır" gibi şiir betikleri üretmiş 1933 Yozgat doğumlu, geçtiğimiz yıl yitirdiğimiz ünlü şairimiz. – Bilgiç, bilen, bilici.
2) Hafif yel. – Adana yöresinde "kuvvet ve ağırlıkça farklı". – Sır, giz.
3) Omurgalılarda işitme taşlarına verilen ad. – Halk dilinde "bembeyaz".
4) Gece. – Baskı altında tutma. – Uluslararası Akteditasyon Forumu.
5) Çok kısa zaman. – İridyum'un simgesi. – Gregorio önadlı 18. yüzyıl İspanya'sının en önemli aydınlarından, *Cartas Latinas* adlı yapıtıyla ünlü hukuk profesörü. – Bir bağlaç.
6) Stendhal'in önemli bir yapıtı.
7) Rusya'da bir ırmak. – Haberci, haber taşıyan. – Ünlü Çek besteci ve piyanist.
8) Samsun yöresinde "çok söz bilen". – İki büyüklük, iki nicelik arasındaki bağlantı.
9) "Bir nim … say bu cihanın baharını" (Nedim). – İtalya'da bir yerleşim birimi. – Bir kas kümesinin istenç dışı hareketi.
10) Tarla sınırı. – Denetleme, yoklama. – "… Hanım" (Safa Önal'ın senaryosunu yazdığı bir Orhan Aksoy filmi).
11) İyi, hoş, güzel. – Temel, ana, esas.
12) "Bir söz dedi ki canan keramet var içinde / Dün geceye dair bir … var içinde." (Nedim). – Terbiyesiz kimse. – Gemilerde türlü işler için kullanılan demir halka.

Yukarıdan aşağıya

1) Hitler Almanya'sının gizli siyasal polis örgütü. – 1641-1712 yılları arasında yaşamış ünlü divan şairimiz.
2) "Çarşafın Gizlediği Dişilik", "Suçsuz Laleler", "Provasız Hayat" gibi yapıtları da üretmiş, 1943 doğumlu, geçtiğimiz yıl yitirdiğimiz tiyatro eleştirmeni, yazarımız.
3) Lanetleşmek, iki kişinin birbirini lanetlemesi. – Rüşvet alanla veren arasında aracılık yapan kimse. – Sodyum'un simgesi.
4) Sarı renkli güçlü bir katı patlayıcının kısa yazılışı. – İşaret. – "Yer … Gök Bakır" (Yaşar Kemal'in ünlü yapıtlarından biri).
5) Yalnızca töreye dayanan, ahlak üzerine kurulu yönetim biçimi. – Judo'da saldırıya uğrayan ve teknik olarak rakibinden zayıf kalan taraf.
6) Hindistan'da dokunan ipek ve elyaf karışımı bir tür kumaş. – Eriği, haçı, kuması vardır.
7) Şiiliğin Sebiye de denen bir kolu.
8) Tabaka. – Güneydoğu Anadolu'da yetiştirilen bir koyun cinsi.
9) Şarkı, türkü. – Adana Yumurtalık ilçesinin eski çağlardaki adı. – Doğru, düzgün, yararlı.
10) ABD basketbol ligini simgeleyen harfler. – Bir tür tuğla.
11) Emek. – Suudi Arabistan'ın plaka imi.
12) Araç, aracı. – "… Bu" (Turan Dursun'un bir dizi betiği)
13) Elif Şafak'ın bir romanı. – Gelirci.
14) "… toplamak" (at) yarışta en geride kalmak, sonuncu olmak. – Kılıç, hançer vb. kabı. – Hastalıklar, sakatlıklar.
15) Maksimum, en çok. – Erzurum'un bir ilçesi.

GEÇEN SAYININ YANITI

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	Ç	A	Ğ	L	A	B	Ü	Y	Ü	K	A	K	Ç	A	Y
2	A	L	■	E	T	O	L	■	N	A	L	E	■	N	E
3	R	A	D	Y	O	A	K	T	İ	V	İ	T	E	■	R
4	T	İ	R	A	N	■	Ü	R	K	M	E	■	T	İ	G
5	İ	Y	A	L	■	B	A	T	■	İ	V	İ	N	T	İ
6	Z	E	M	■	K	O	Y	■	O	Y	■	P	O	■	C
7	M	■	A	B	A	■	V	E	F	A	T	■	L	A	İ
8	■	A	T	A	N	M	A	K	■	T	E	N	O	R	■
9	U	L	U	R	U	■	Z	E	R	■	R	E	J	İ	M
10	M	A	R	■	N	A	■	S	A	L	A	K	İ	■	E
11	A	R	G	O	■	S	O	M	■	A	N	■	K	A	R
12	R	A	İ	Y	E	T	P	E	R	V	E	R	■	A	T

Haziran sayımızdaki bulmacayı doğru yanıtlayan okurlarımızdan **Tahir Güven (Adana), Çağatay Kocayurt (Zonguldak)** ve **Mustafa Tarakçı (Edirne)** Roger Penrose'un Alfa Kitap'tan çıkan *Zihnin Gölgeleri* adlı kitabını kazandı. Temmuz bulmacamızı doğru yanıtlayacak okurlarımız arasından belirleyeceğimiz üç kişi ise, Sam Kean'ın Kolektif Kitap'tan çıkan *İnsan Beyninin Gizemi* adlı kitabını kazanacak. Çözümlerinizin değerlendirmeye girebilmesi için, en geç 20 Ağustos tarihine kadar posta, faks veya e-posta yoluyla elimize ulaşması gerekiyor. Kolay gelsin…

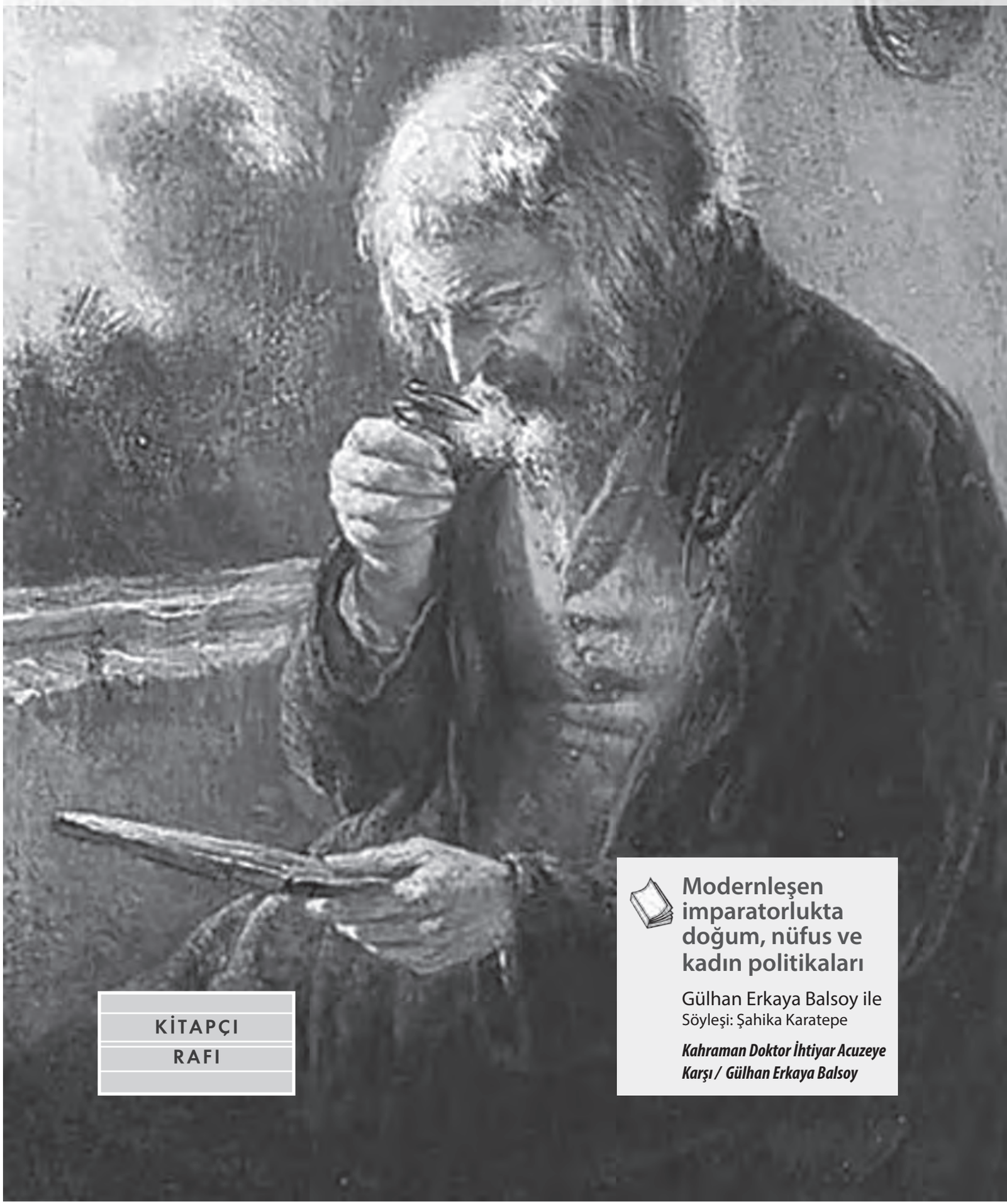

KİTAPÇIL

Nautilus / Özer Or

"Halil Bey"

Modernleşen imparatorlukta doğum, nüfus ve kadın politikaları

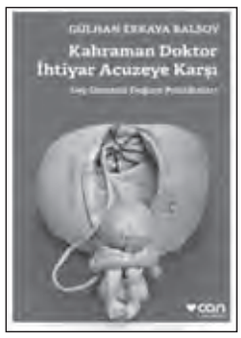
Gülhan Erkaya Balsoy ile
Söyleşi: Şahika Karatepe

Kahraman Doktor İhtiyar Acuzeye Karşı / Gülhan Erkaya Balsoy

KİTAPÇI
RAFI

Modernleşen imparatorlukta doğum, nüfus ve kadın politikaları

Gülhan Erkaya Balsoy ile
Bilgi Üniv. Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Yard. Doç.
Söyleşi: Şahika Karatepe

Gülhan Erkaya Balsoy, *Kahraman Doktor İhtiyar Acuzeye Karşı*, Can Yayınları, 2015, 254 s.

Kadın bedeni ve kadının kendi bedeni üzerinde alacağı kararlar günümüz modern devletinin söyleminde önemli bir yer işgal ediyor. Osmanlı tarih yazımında sayıları hızla artmaya başlayan toplumsal cinsiyet çalışmaları ise, farklı dönemlerdeki kadınlık deneyimleri ve kadınların devlet söylemindeki yerine dair detaylı bilgi veriyor. Bu konulardaki çalışmalarıyla tanınan Gülhan Balsoy'un aynı zamanda doktora tezi olan *Kahraman Doktor İhtiyar Acuzeye Karşı: Geç Dönem Osmanlı Doğum Politikaları* adlı kitabı, geçtiğimiz yıl Can Yayınları tarafından yayımlanmıştı. 2016 Yunus Nadi Sosyal Bilimler ve Araştırma Ödülü'ne layık görülen çalışmasından yola çıkarak Balsoy ile bir söyleşi gerçekleştirdik.

- Kitabınız Tanzimat döneminden erken Cumhuriyet'e toplumsal cinsiyet ve nüfus politikaları çerçevesinde gerçekleşen dönüşümle ilgileniyor. Bu temaları çalışmaya nasıl başladınız?

- Birkaç derdim vardı; en önemlisi de kadınların tarihin özneleri olduğunu göstermekti. Amacım hem kadınları tarih içinde hak ettikleri yere yerleştirmek, hem de toplumsal cinsiyete dayanan eşitsizliklerin altını çizmekti. Dolayısıyla nüfus politikaları üzerinden kadın bedeninin politikleşmesini ve iktidarla her zaman ilişkili bir alan olduğunu göstermeye çalıştım. Doğurmak/doğurmamak tartışmaları, bedenin nasıl düzenlenmesi gerektiği, doğurganlık kapasitesi, erkek bedeni ve daha fazla miktarda kadın bedeni son birkaç yılda iktidarın ilgi alanına giren konular oldu. Doğurganlık modern devlet dediğimiz şeyin işlevleri yüzünden 19. yüzyıl ve sonrasında daha fazla ilgi çekmeye başladı. Kitapta bu durumu Osmanlı özelinde görmeye çalıştım. İktidarın ve devletin toplumla kurduğu ilişkinin doğası değişirken buradan kadınların payına düşen neydi, bu değişen ilişkiyi toplumsal cinsiyet perspektifiyle nasıl görebiliriz soruları beni bu alanda çalışmaya itti.

- Başlıktan yola çıkarak sormak istiyorum; hangi koşullar altında ve nasıl uzun yıllar hanede kadınların özelini paylaşan ebeler "ihtiyar acuze", doktorlar ise kahraman olarak tanımlanır oldu?

- Kitabın aslında üç temel ayağı var. Bir tanesi ebeliğin dönüşmesi ve profesyonelleşmesi; sadece kadın ebeler değil erkeklerin doğum doktoru olarak sahneye girişi. İkinci önemli ayağı kürtaj yasaklamaları. Üçüncü ayağı da hamilelik ve doğum deneyimlerinin tıp biliminin alanına daha çok girmesi. 19. yüzyılda imparatorlukta her ne kadar çok az sayıda erkek ebe ve doğum doktoru olsa da, ebeliğin değişimi ve erkek doktorların eğitilmesi, doğumda giderek daha çok yer alması geç Osmanlı doğum politikalarının önemli unsurlarından. Bu isimlerden en simgeleşen Besim Ömer, Paris'e gidip doğum eğitimi aldıktan sonra dönüp ebe ve doktor yetiştirmeye başlıyor. Besim Ömer aynı zamanda tıp tarihinin kurucularından. Besim Ömer'in doğum tarihi, ebelik ve hamilelik üzerine yazdıklarında acuze kavramı ile sık karşılaşıyoruz. Mahalli ebeleri, kendilerine aralık ebeleri de deniyor, hiçbir şey bilmeyen pis, ihtiyar ve cahil olarak gösteriyor. Acuze kavramı ise, içinde neredeyse bir cadı imgesi barındırıyor. Besim Ömer'in anlatılarında acuzeler hastalık yayan, ölüme ve sakatlanmaya yol açan figürler olarak resmediliyor. Biri *Resimli Ay*'da, diğeri de *Yeni Hayat*'da çıkan iki ufak anlatıya rastlamıştım. Besim Ömer'in yetiştirdiği iki ebeden biri 1930'lu yıllarda, diğeri 1960'lı yıllarda, tesadüfen iki ayrı dergide aynı söylemi üretiyor. Eğitimli ebelerin ne kadar temiz, tertipli olduğunu ve hayat kurtardığını anlatırken ihtiyar acuze kavramıyla ebelerin ölümlere yol açtığının altını çiziyorlar. Benzer tartışmaları başka literatürlerde de görüyoruz. Anglosakson literatürde örneğin "old crone" kavramı kullanılıyor. Oysa mahalli ebelerin doktorlardan daha fazla ölüme yol açtığını gösteren hiçbir kanıt yok elimizde. Osmanlı'da ölüm istatistiklerini bulmam mümkün olmasa da, Avrupa için biliyoruz ki özellikle doktorların doğumlarda daha fazla yer alması, doğumların hastaneye kayması sonrası çok yüksek ölüm oranı var. Çünkü hastanelerde yeterli sterilizasyon şartları yok. Evde tek başına doğum yapan kadınlar başkasının mikrobuna maruz kalmazken, hastanede doğum yapan kadınlar birbirinin mikrobunu alabiliyorlardı, bu da ölüm oranını arttırmıştı.

Kitaba *Kahraman Doktor İhtiyar Acuzeye Karşı* başlığını koyarken doktor ve yerel ebe karşıtlığının altını çizmek istedim. Bu başlık doktoru öne çıkarsa da Osmanlı'da asıl karşıtlığın doktor-ebe arasında değil, ebeler arasında olduğunu düşünüyorum. Diplomalı ebelerle yerel ebeler arasındaki çatışmanın çok daha belirgin olmasının bir nedeni doktor sayısının az olması. Kadın doğum uzmanı sayısı yavaş artarken şehadetnameli ebe sayısı hızla artıyor. Özellikle 20. yüzyılın başında sayının çok yüksek olduğunu tahmin ediyorum. Bu da şehadetnamesi olan ve olmayan ebeler arasında bir çatışma yaratıyor.

- Ebeler nasıl şehadetname alıyor?

- Şehadetnameler ilk olarak 1842'de kurulan ebelik mektebinde verilen eğitim sonrasında ortaya çıkıyor. Eğitimin devamlılığını gösterecek fazla bir emareye rastlayamasam da şehadetname sayıları bu tarihten sonra artmaya başlıyor. Gerçekten de o noktada kontrol amacı çok belirgin; yani eğitim devam ettirilemiyor, ama şehadetnameler üzerinden ebelerin faaliyetleri kısmen kayıt ve denetim altına alınıyor. Şehadetname alabilmek için İstanbul'a gelinmesi ve para ödenmesi gerekiyor. Dolayısıyla alanlar işlerine sahip çıkmaya çalışıyorlar.

- Kürtaj meselesine geçersek, 19. yüzyılda kadınların bir doğum kontrol yöntemi olarak tüm yasal düzenlemeler ve engellemelere rağmen kürtaj yaşadığını söyleyebilir miyiz? Kürtaj nasıl, hangi şartlarda, kimlerin yardımlarıyla gerçekleşiyordu?

- Aslında kürtaj teknik bir müdahalenin adı. Rahmin çeperini kazımak gibi teknik bir müdahale o dönemde henüz

yok. Kürtaj kavramını arada kullansam da, asıl kastım farklı yöntemlerle çocuk düşürme. 19. yüzyılda ıskat-ı cenin denen çocuk düşürme doğum kontrolünün önemli yöntemlerinden. Doğum kontrolünün güvenilir yöntemleri maalesef pek yoktu. Asırlar boyunca en yaygın kullanılan metot geri çekilme olmuştur. Çok eski çağlardan itibaren deri gibi şeyler prezervatif olarak kullanılmış olsa da, seyrek görülen bir yöntemdi. Dolayısıyla istenmeyen gebelik durumunda çocuk düşürme çok kullanılıyordu. Ancak bunun sağlıklı ve güvenilir olduğu söylenemez. Çocuk düşürmek için birtakım otların kaynatılıp içilmesi, koldan ya da başka damardan kan dökmek yoluyla vücudun halsiz bırakılması, karına darbe gibi yöntemlerin kullanıldığını biliyoruz. Bu metotlar kadınlara zarar verebildiği gibi gebeliğin sonlanması açısından güvenilir de değil. Öte yandan çocuk düşürme pratiğine ilişkin niceliksel veriye sahip değiliz. Öncelikle konunun mahrem doğası nedeniyle kadınlar geriye neredeyse hiç belge bırakmıyor. Ulaşabildiğimiz belgeler ise devletin gözünden hazırlanmış. Hem bu sebeple hem de kürtaj konusunda istatistiklerin olamayışı rakamları ortaya çıkarmayı zorlaştırıyor.

- Daha geç dönemdeki hastane arşivleri bu konuda belge sunuyor mu?

- Mektebi Tıbbiye'nin arşivleri maalesef bize kalmamış durumda. Diğer kurumların arşivleri de araştırmaya açık değil henüz. Örneğin ben araştırmama başladığımda Sıhhiye Nezareti'nin arşivleri araştırmaya açık değildi, hâlâ da açılmadı. Dolayısıyla parça parça belgeyle çalışmak zorunda kalıyoruz. Iskat-ı ceninin yasaklanmasına yönelik belgeler olsa da bunlar kadınların deneyimlerini değil devletin bakış açısını yansıtıyor. İstatistiklerin sistematikleşmesi 19. yüzyıl sonunu buluyor. 1830'daki ilk nüfus sayımından sonra yaşlılar, çocuklar ve kadınlar, yani her bireyin sayılması başlıyor. Bununla beraber ölüm ve doğum istatistikleri tutulmuyor. Kayıt yok derken şunu not etmeliyim, örneğin kiliseler doğum ve ölüm kayıtlarını tutuyor, ama Müslüman kesim için benzer bir kayıt söz konusu değil. Kilise kayıtlarını inceleyebilmek için de Rumca ya da Ermenice bilmek gerekiyor, ben maalesef böyle bir araştırma yürütemedim.

- Siz de üzerinde duruyorsunuz, kadın tarihi çalışmalarında sadece Müslüman kadınlar varmış, sadece Türkçe konuşuluyormuş varsayımıyla yola çıkılıyor. Osmanlı tarihyazımı azınlıklara mensup kadınların tarihi açısından hangi aşamada?

- Yavaş yavaş güzel kaynaklar çıkıyor. Benim önemsediğim çalışmalardan biri Ermeni kadınları üzerine hazırlanmış, Lerna Ekmekçioğlu ve Melisa Bilal'in derlediği *Bir Adalet Feryadı: Osmanlı'dan Türkiye'ye Beş Ermeni Feminist Yazar* adlı kitabı. Ermeni kadınları görünür kılmak açısından önemli. Son yıllarda Osmanlı kadınını Müslüman, şehirli, elit kadınlardan ibaret görmeyen çalışmaların sayısı giderek artıyor. Ancak belirtmek isterim ki, Müslüman kadın, Ermeni kadın, Rum kadın gibi kategorileri biraz tehlikeli buluyorum. Kompakt, kapalı, hiç etkileşimleri yokmuş, herkes kendi kapalı köşesinde yaşıyormuş gibi bir algı yaratıyor. Farklılıkları görünür kılmaya çalışırken amaçladığının aksine farklılıkların pek de simetrik olmadığını göz ardı ediyor. Bu farklar arasındaki hiyerarşileri, iktidar ilişkilerini göz ardı etmenize yol açabiliyor. Ama bu sorunların üstesinden gelmeye çalışan çalışmalar da var. Çok kolay değil üstesinden gelmek, en azından orada katmanlı ilişkilerin olduğunu söylemek bile bir şey.

Gülhan Erkaya Balsoy

- Peki kadınların bu özel deneyimlerini onların ağzından duyabilmemiz mümkün mü? Arzuhaller bize bu konuda yardımcı olabiliyor mu?

- Arzuhaller kişisel bilgiler açısından bütün problemlerine rağmen bir alan sunabiliyor. Ben de araştırmamda arzuhal kullanmaya çalıştım. Ama kürtaj deneyimi ve doğumun mahremliğinin yanı sıra kadınların okuryazar olmaması gibi şeyler farklı düzeylerde zorluklara işaret ediyor. Bu tarz mahrem konuları çalışırken, ister istemez kaynak azalıyor veya çok kısıtlı belgeden yorum yapmamız gerekiyor. Bu genel sıkıntının yanı sıra arzuhaller, anılar ve mektuplar gibi kaynaklar her zaman tarihçilerin sığındığı kaynaklardır. Her zaman bulmak çok kolay olmuyor, bulunduğunda da başka sıkıntılar çıkabiliyor; arzuhallerin birisi tarafından yazılması gibi veya anılar yazılırken belli anıların selektif olarak yazılması gibi... Her kaynağa yaklaşırken bu ne için, kim tarafından üretilmiş, kime yönelik olarak nasıl bir bağlamda üretilmiş, bunları sorgulamak gerek. Kadınlar söz konusu olunca biraz daha dikkatli davranmak gerekiyor.

- Son olarak devlet erkinin bugün kadın bedeni üzerine ürettiği söylemi tarihçi olarak yorumlamak ister misiniz?

- Yorum yapmaktan bir yandan kaçıyorum, bir yandan yapmak da gerekiyor. Çünkü her gün buna dair reaksiyon vermenin çok tüketici bir yanı var. Çok net olarak inanıyorum ki kaç çocuk doğuracağı, ne giyeceği, kahkaha atıp atmayacağı, sokağa çıkıp çıkmayacağı gibi mevzular kişinin kendi kararı ya da en fazla çiftin kararıdır. Ancak sadece bugünkü iktidar değil pek çok iktidar kadın bedenine müdahale etmeye çalışıyor. Örneğin Çin'deki tek çocuk politikasıyla Türkiye'deki çok çocuk teşviki çok farklı değil benim gözümde. Kadınlara yöneltilen "doğur, doğurma, kürtaj yapma" gibi cümlelerin her birini eşit derecede kabul edilmez buluyorum.

KİTAPÇI RAFI

Keşfetmenin Hazzı

Richard P. Feynman, 1999, İng. Çev. Alfa Yayınları, 2016, 240 s.

20. yüzyılın son büyük fizikçilerinden biri olan Richard Feynman'ın savunduğu bilimsel yöntem dogmaları reddeder, sonuna kadar kuşkucudur. Feynman, sadece eğlenceli değil, aynı zamanda insanlığa değerli katkılar sunabilen bir bilim anlayışına inanırdı ve kendi hayatında da bunu uyguladı. Bütün büyük bilim insanları gibi Feynman da doğanın yasalarına dair fikirlerini meslektaşları kadar meslekten olmayan insanlarla da paylaşmayı çok severdi. Feynman'ın bilim için hissettiği tutkuyu, kısa çalışmalarının toplandığı bu kitapta bulmak mümkün.

Ekmek Yoksa Abur Cubur Yesinler

Robert Albritton, 2009, İng. Çev. Ramazan Güngör, Otonom Yayıncılık, 2016, 328 s.

Bugün, Marie Antoinette'in yerini dev gıda şirketleri ve onların etkisi altındaki devletler almış bulunuyor. Dünya nüfusunun dörtte biri "fazla kilolarıyla" savaşırken diğer dörtte biri açlıkla boğuşuyor. Yani dünya nüfusun yarısı kötü besleniyor. Kötü beslenmenin ötesinde zehirleniyor. Sofraları şeker, soya, katkı maddesi ve tarım ilacı kalıntılarıyla dolu, GDO'lu yiyecekler dolduruyor. Reklamlarla manipüle edilen insanlar, özellikle de çocuklar, fast-food bağımlısı oluyor. Obezite "salgını" büyüyor, kanser oranı artıyor. Küçük çiftlikler ortadan kalktıkça dev tarım arazileri ve vahim durumdaki besi çiftlikleri yayılıyor. Ormansızlaşma, çevre kirliliği, toprak verimsizliği, zehirlilik artarken tür çeşitliliği azalıyor ve doğaya geri dönüşü olmayan hasarlar veriliyor. Doğanın bir parçası olan bedenimizin ekolojik dengesi bozuluyor. Küresel gıda krizi her yönüyle alarm verirken şirketler kârlarını artırmaya devam ediyor. Yazar bütünlüklü bir bakışla bu tezatlar arasındaki ilişkilere dikkat çekiyor.

Kuantum Çağı

- Yeni Fizik Bize Nasıl Bir Gelecek Vaat Ediyor?, Brian Clegg, Say Yayınları, 2016, 280 s.

Kuantum fiziği sayesinde gündelik hayatımızda bilgisayarlar, akıllı telefonlar, lazer cihazları ve MR tarayıcılarından faydalanıyoruz. Peki, bu yeni fizik bize yakın gelecekte neler vaat ediyor? Saatte 1000 km hızla yol alabilen trenlerle yolculuk etme; devletlerin dinlemesine takılmadan özgürce haberleşme; radyoaktif atık yaratmayan çevre dostu nükleer enerji üretme; doğayı mahveden barajlar yerine süperiletken bobinlerle enerji depolama; gün ışığını yavaşlatarak geceleri gündüze çevirme ve ışıktan hızlı iletişim kurma imkânı... Bütün bunlar hayal ya da bilimkurgu değil! Kuantum fiziği! Peki, nedir bu kuantum fiziği? En basit yanıt şu: Atom, elektron ve foton gibi parçacıkların davranışlarını inceleyen bilim. Clegg bilim insanlarının bu parçacıkların davranışlarının gizemini tam olarak çözemediklerini ama geliştirdikleri modeller sayesinde insanlığın hizmetine pek çok teknoloji verdiklerini belirtiyor.

Nazi Almanyası ve Yahudiler

- İmha Yılları: (1939-1945), Saul Friedlander, 2007, İng. Çev. Ali Selman, İletişim Yayınları, 2016, 748 s.

Eski Yunanca "yanmış bitmiş kül olmuş" mealindeki Holokost kelimesiyle de karşılanıyor. Yahudiler arasında Shoah diye anılıyor; İbranicede "belâ" anlamına gelen, İncil'de bir halkı topyekûn mahveden tarihsel ve doğal âfetleri anlatan kelimeyle... Yahudi Soykırımı, insanlık tarihinin en korkunç, en utanç verici suçlarından biri. Onca gaddarlık, onca kötülük arasında onu ayırt eden özelliği: sadece modern teknoloji ve endüstrinin imkânlarıyla değil, modern rasyonalitenin serinkanlılığıyla işlenmiş olması. Tarihçi Saul Friedländer, kitabının Nazi iktidarının "İmha Yılları"nı ele alan bu ikinci cildinde, soykırımın mantığını ve işleyiş mekanizmasını anlatıyor. İlk ciltte olduğu gibi, hem Nazilerin hem kurbanların zihniyet dünyasına nüfuz ederek... İktidarın üst katlarından, soykırımı disiplinle icra eden "memurlara", gündelik hayattaki "yalın" görünümlerine kadar, bütün suretleriyle...

21. Yüzyılda Durkheim

- Durkheim Sosyolojisinin Modernite ve Postmoderniteye Uygulanması, 1991, Stjepan G. Mestrovic, MATBU, 2016, 284 s.

İlk olarak 1991 yılında yayınlanan bu kitap, Durkheim sosyolojisinin modernite ve postmodernizm tartışmaları ile ne derece ilişkili olduğunu gösterme gayretinde. Bunu da Durkheim'ın fikirlerinin mevcut sosyal bilimlere nasıl uygulanabileceğini sorgulamak ve uygulamak yoluyla yapıyor. Yazara göre Durkheim'ın kitaplarını yayınlamaya başladığı 1890'ların toplumsal bağlamı ile bugün arasında oldukça çarpıcı benzerlikler var. Bu kitap sosyoloji ile felse-

Yaşam Neden Var?

Gezegenimizdeki yaşamın tarihi hakkında epeyce şey bilsek de, biyolojinin en büyük sorularını henüz yanıtlayabilmiş değiliz. Yaşam tuhaf ve karmaşık bir süreç; ilk kez 4 milyar yıl önce bir bakteri hücresi olarak ortaya çıktığı ve bu hücrenin, neredeyse bugün yaşayan bir insanın hücreleri kadar incelikli olduğu düşünülüyor. Hücrelerin yapısı ve milyonlarca yıl içindeki evrimi hakkında çok şey öğrendiysek de, genom çalışmalarıyla ortaya çıkarılanlar çok heyecan verici olsa da, cansızdan canlıya geçişin nasıl gerçekleştiğini hala pek bilmiyoruz. O günden bugüne gelene dek yaşamın izlediği karmaşık yolun nasıl belirlendiğini, tuhaf görünen tercihlerin neden yapıldığını, başka türlü yapılsa neler olacağını da tam olarak bilmiyoruz.

Yaşam Neden Var?'da biyolojinin temel sorularına yanıt arayan Nick Lane, yaşamın evrilişindeki anlaşılmaz noktalara bakarken, hücrelerin enerji sağlama biçimlerini bir yol gösterici olarak kullanıyor. Enerjiyle yaşam arasındaki ilişkinin başlangıca dek uzandığını öne sürdükten sonra, yalnızca yaşamın kökeni değil, sağlık ve ölüm üzerine de yeni fikirler geliştiriyor.

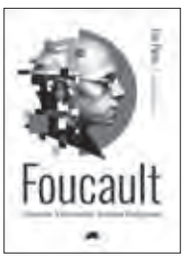
Yaşam Neden Var? enerjiye ve yaşama yeni bir bakış açısı sunmaya çalışıyor.

Yaşam Neden Var?, Nick Lane, 2015, İng. Çev. Ebru Kılıç, Koç Üniversitesi Yayınları, 2016, 317 s.

fenin, psikoloji ile kültürel çalışmaların ve tarih ile sosyolojinin bağlantılı alanlarında çalışma yapan okuyucular için önemli bir kaynak.

Foucault

- Öznenin Yitiminden Yeniden Doğuşuna Eric Paras, 2006, Fr. Çev. Yunus Çetin, Kolektif Kitap, 2016, 292 s.

Foucault: Öznenin Yitiminden Yeniden Doğuşuna bu can alıcı soruyu odağına alarak Foucault'nun düşünsel evreninin farklı uğraklarına hakim olan arkeoloji, soybilim, söylem, disiplin, iktidar, bilgi ve yaşama sanatları kavramları arasındaki geçişleri aydınlatıyor. Foucault'nun Collège de France'ta verdiği dersleri bütünüyle ele alan ilk geniş çaplı tarihsel çalışma özelliği taşıyan bu kitap, yayımlanmış söyleşileri, makaleleri ve konuşmalarını derleyen kapsamlı bir arşiv araştırması sunuyor. Foucault'nun düşünsel evrimini, tutarsızlık iddiaları temelinde değil tarihsel koşulları içinde ele alan Eric Paras, Sartre'la giriştiği öznellik tartışmasının, 68 olaylarının ve 1979 İran Devrimi'nin Foucault'nun düşünce sistemine etkilerini tartışıyor.

Teknoloji, İletişim, Yeni Medya ve Etik

Gözde Dedeoğlu, Sentez Yayım Ve Dağıtım, 2016, 292 s.

Daha önceleri belirli ölçülerde mesleğin yerine getirilmesinde rolü olan teknoloji, küresel nitelikte bilgisayar ağlarının oluşması ve işlerlik kazanmasıyla sadece gazetecilik işlevini gerçekleştiren profesyonelleri değil, bilgisayar ve mobil teknoloji kullanan herkesi kapsayarak yeni bir iletişim ortamı doğurmuştur. Gelişen teknolojinin sunduğu olanaklarla oluşan bu elektronik iletişim ortamı yaygın biçimde "yeni medya" olarak adlandırılmaktadır. Etik meseleler doğurma potansiyeli taşıyan insanlar arası iletişimin önemli bir bölümü günümüzde elektronik ortamda yapılmaktadır. Bilgisayar ya da cep telefonları ile kişi ve/ya gruplar arasında gerçekleşen iletişimin yanısıra, gazete ve televizyonlar da bu ağın ve işleyişin içinde yer almaktadırlar. Dolayısıyla, daha önceleri de olup farklılaşan ya da farklı yeni etik sorunların ortaya çıktığı görülmektedir. Yeni dijital medya etiği ile ilgili çalışmaların bir örneği olarak bu kitap da benzer meseleleri irdelemekte, sorunların çözümü yönündeki bakış açılarını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Türk Sosyolojisinin 100. Yılında Ziya Gökalp

Ed. Serdar Sağlam, Türk Yurdu Yayınları, 2016, 606 s.

Ziya Gökalp, sosyolojinin ülkemize girişi, kurulması ve yaygınlaşmasını sağlayan en önemli isimdir. O sosyolojiyi Osmanlı devletinin ve toplumunun içinde bulunduğu durumu anlamak ve çözebilmek üzere bir imkân olarak değerlendirmiştir. Gökalp, dönem içerisinde Türkçülük olarak adlandırılan Türk milliyetçiliğinin de öncü düşünür ve teorisyenlerindendir. 1914-1915 öğretim yılında Ziya Gökalp'ın öncülüğünde İstanbul Darülfünu'nu edebiyat şubesi'nin ders programlarına "İlm-i İçtima-i" (sosyoloji) dersi konulmuştur. İdrak etmekte olduğumuz sene Türk sosyolojisinin 100. yılına tekabül etmektedir. 'Türk Sosyolojisinin 100. Yılında Ziya Gökalp - Türk Yurdu Yazıları' adını verdiğimiz bu kitap Türk Yurdu dergisinin 104 yıllık külliyatı arasından derlenmiş.

Neoliberal Kent Politikaları ve Fener-Balat-Ayvansaray

Ed. Zeynep Ahunbay, Çiğdem Şahin, İclal Dinçer, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016, 472 s.

1998'de UNESCO, AB ve Fatih Belediyesi'nin işbirliğiyle hem bölgedeki mimari dokunun hem de sakinlerinin birlikte korunmasını öngören bir koruma projesi başladı. Bu projeden önce Fener, Balat ve Ayvansaray adlarını ancak sakinleriyle meraklılarının bildiği, gözden uzak kalmış, çok katlı ve cumbalı küçük evlerinde kendi halinde insanların yaşadığı tarihi semtlerdi. Bu kadim semtlerin tarihine, bugününe ve geleceğine dair akademik makalelerin yer aldığı bu kitap, bölgenin tarihi ve sosyal değerlerini daha görünür kılarak, buralara yönelik kentsel yenileme projelerindeki sorunlu yaklaşımlara dikkat çekme yolunda bir adım.

Sosyolojik Tahayyül

C. W. Mills, 1959, İng Çev. Ömer Küçük, Hil Yayınları, 2016, 318 s.

"Sosyalbilimsel problemler, uygun bir şekilde formüle edildiklerinde hem kişisel sıkıntılara hem toplumsal sorunlara, hem biyografiye hem tarihe ve bunların karmaşık ilişkilerinin kesişim bölgesine yer vermelidir. Bireyin yaşamı ve toplumların inşası bu kesişim bölgesi dahilinde meydana gelir; ve sosyolojik tahayyül gücü, zamanımızda insan yaşamının niteliğinde bir fark yaratma fırsatını bu kesişim bölgesi dahilinde yakalar." ABD'nin aykırı sosyoloğu Mills kitabında sosyolojinin konuları ve bu konuları ele alış, açıklama yöntemiyle ilgili başlıca tartışmaları sıralayarak kendi yaklaşımını ortaya koymaya çalışıyor. Yıllardır Ünsal Oskay'ın çevirisinden okumaya alışık olduğumuz kitap yeni bir çeviriyle karşımızda.

İslam Bilim Tarihi

Ahmed Cebbar, Çev. Fevzi Lütfi Topaçoğlu, Küre Yayınları, 2016, 272 s.

Bu kitap, İslâm Medeniyetinde ilk bilimsel çalışmalardan 15. asrın ortalarına kadar yapılan etütler üzerine bütünlüklü bir röportajlar dizisi olarak hazırlanmış. Bu medeniyette gerçekleşen bilimsel etkinliklerin aslî yönlerine ilişkin senteze dayalı genel bir çerçeve sunan bu kitap aynı zamanda bu alanda son elli yıl içinde yapılan araştırmaların bir özetini veriyor. Bu anlamda, hem yeni bilgi ve yorumlar ihtiva ediyor hem de mevcut literatürün eleştirel bir değerlendirmesini sunuyor. Kitapta yer alan soru ve cevapların odak noktası sadece Doğu İslâm coğrafyasının bilim merkezleriyle sınırlı olmayıp başta İspanya ve Mağrip olmak üzere diğer merkezlerin katkılarına da işaret edilmekte.

Bilgi Toplumunda Teknoloji, Medya ve Siyaset

Tolga Yazıcı, Volga Yayıncılık, 2016, 230 s.

Dr. Tolga Yazıcı ve Dr. İhsan Karlı tarafından yayımlanan kitapta 21. Yüzyılla birlikte, bilgi toplumu perspektifinden teknolojinin gelişmesiyle beraber medyadaki yenileşme, dönüşümler ele alınıyor. Kitapta, gelişen teknolojiler ve bilgi toplumuna geçiş, internetin yaygınlaşmasıyla beraber iletişim teknolojilerindeki değişim, geleneksel medyadan yeni medyaya geçiş, yeni bir iletişim aracı olarak sosyal medya, yeni iletişim teknolojilerinin siyasal iletişime etkisi, yeni medyanın siyasal yapıya ve demokrasiye etkileri v.b. konular inceleniyor.

"Halil Bey"

"Ayinesi iştir kişinin, lafa bakılmaz" dense de yakından bakmak, ona sokulmak isteyen okur, İş Bankası Kültür Yayınları tarafından 2005'te basılmış *Tarihçilerin Kutbu* başlıklı nehir söyleşiyle yola koyulabilir kolaylıkla. Söyleşinin bir yerinde "Aşk hakkında ne düşünüyorsunuz?" diye sorulduğunda cevabı:

"En yükseği insanda olmak üzere, bence bütün canlılarda tanrısal bir enerji, içten bir atılma, aşk vardır. İnanıyorum, aşk, ruh, vücuda ve maddeye hâkimdir. İnsan, tüm canlılar gibi denge bozulunca yeni şartlara uyum sağlar. Schopenhauer, bütün kâinat canlıdır, der; aşk kâinatı yürüten, canlandıran güçtür. Toprağı kazıyorsunuz, orada da hayat var; yaşama hırsı, gücü, o irade bütün tabiata yayılmıştır. O hırs, aşktır. Yaşama iradesi bütün canlılara hâkim bir iradedir. Tanrı onun önlenemez itici gücü olarak aşkı vermiş... Yavrunuza, eşinize, vatanınıza. Şair diyor ki;

"Aşk imiş her ne var âlemde / Ilm bir kîlûkal imiş ancak"

Öğrencilerinin, dostlarının anlatmaya doyamadığı uçsuz bucaksız enerjisini, azmini, hevesini, sabrını izah edebilmemiz için bir ipucu veriyor sanırım dilinden dökülen bu sözcükler. Yalnızca aşka değil, aynı zamanda hayatın bütününe dair bir yaklaşımı var hocanın. 100 yıllık ömründe ortaya koyduğu yapıt, boyutu ve niteliğiyle herkesi etkiliyor. "Bizim aramızda hocanın lakabı; şeyh-ül müverrihin" diyor İlber Ortaylı onun için. Kendi güzergâhında zirveye tırmanmış biri Halil İnalcık. Osmanlı tarihi konusunda ismini dünya çapında en ön sıralara yazdırmış bir biliminsanı.

Haldun Taner'in "istediği işi yapmak mutluluğu" başlıklı denemesinde Arif Müfid Mansel'i tasvirini anımsıyorum: "Kendini çok sevdiği arkeolojiye adamıştı. Bu alan onun aşkını, ihtirasını, tek mutluluğunu teşkil ediyordu. Olumlu yapıtların sahibi olmanın, tarihi eserler çıkarıp uygarlığa kazandırmanın, ülkücü öğrenciler yetiştirmenin verdiği, o hiçbir şeyde bulunmayan tatlı doygunluk, onu bütün gerçek bilim adamları gibi, şen ve iyimser, hatta niye saklamalı, biraz naif bile yapmıştı." Onu tanıyanların çoğuna göre İnalcık da böyle, şen ve iyimser bir derviş hoca.

Bibliyografyasını oluşturan bini aşkın başlık, üretkenliğinin, merakının boyutları hakkında yeterince ipucu veriyor. Okurlar ve öğrenciler tarafından daha çok *Osmanlı Imparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar* ile Donald Quataert ile birlikte yayımladığı *Osmanlı Imparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi* başlıklı kitaplarıyla tanınsa da Balkanlar, Kırım Hanlığı, Karadeniz ticareti, İstanbul'un fethi, Osmanlı'nın kuruluşu, Tanzimat, Osmanlı idare yapısı ve ekonomik, sosyal, kültürel tarih kapsamında daha pek çok konuda dikkate değer yayınlar yapmış. Cemil Meriç'in deyimiyle "engin bir tecessüs."

Olgunluk dönemi üzerinde çok duruluyor; ben erken Cumhuriyet dönemine denk gelen gençliğinden bahsetmek istiyorum. Balıkesir Muallim Mektebi'nden (Tarihçiliği kadar öğreticiliğiyle de anılmasında bu okulun etkisi olabilir mi?) mezun olduktan sonra Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'ne ilk kabul edilen 40 öğrenci arasında. Atatürk'ün fakülteyi zaman zaman ziyaret ettiği, Türk tarih tezinin revaçta olduğu yıllar. Dönemin genel eğiliminin aksine antropoloji ve eski Türk tarihini değil, tarihimizdeki yerini ilginç bulduğu, arşivi de büyük ve zengin olduğu için Osmanlı devrini çalışmayı tercih ediyor. "Rahattık, yatılıydık, akşamları büyük salonda garp müziği dinlerdik" diyor. Bütünüyle Cumhuriyet'in kurumlarında yetişmiş ve kendisini daha buradayken ispatlamış bir biliminsanı.

Fuad Köprülü'nün öğrencisi. Timur'un ele alınışı konusunda hazırladığı karşılaştırmalı bir ödevle hocanın dikkatini çekmiş ve mezun olduktan sonra fakültede asistan olarak kalmasında Köprülü'nün kanaati etkili olmuş. DTCF'nin zengin ortamında diğer disiplinlerin bazı derslerini de takip edebilmiş. Örneğin beşeri coğrafya derslerini izleyebilmiş. Henüz Annales Okulu ve Braudel ile tanışmamışken dahi Annales yaklaşımına ilham veren coğrafyacı Paul Vidal De La Blache'ın çalışmalarıyla karşılaşabilmiş.

Tımar sisteminin kalkmasıyla miri toprakların Müslüman ağaların kontrolüne geçmesinin Bulgar köylülerini bu topraklarda yarıcı gibi çalışmak zorunda bıraktığını ve toprak mülkiyeti konusunda çatışmaların isyanlara zemin hazırladığını tespit ediyor. Buradaki sosyal çatışmayı doktora tezinde işliyor ve sonra Balkanlardaki isyanların çoğunun benzer nedenlerden kaynaklandığı görülüyor.

Bulgar isyanı hakkında Abdülhamit'in hazırlattığı raporları incelerken konuyu salt komitacıların kışkırtmasına bağlamanın yanlışlığını teşhis ediyor. Tımar sisteminin kalkmasıyla miri toprakların Müslüman ağaların kontrolüne geçmesinin Bulgar köylülerini bu topraklarda yarıcı gibi çalışmak zorunda bıraktığını ve toprak mülkiyeti konusunda çatışmaların isyanlara zemin hazırladığını fark ediyor. Buradaki sosyal çatışmayı doktora tezinde işliyor ve sonra aslında Balkanlardaki isyanların çoğunun benzer nedenlerden kaynaklandığı görülüyor. Öğrencilerinden Grigor Boykov'a göre "Halil Bey" bu çalışmalarıyla Bulgaristan'da Türkiye'de olduğundan daha meşhur.

Osmanlı tarihi konusunda gerek Batı'da gerek Türkiye'de üretilen pek çok mitolojik örtüyü kaldırıp, önyargıları kırıp hakikati aramaya çalışmış ömrünce. Belki de siyasetin çalışmalarının bilimselliğine gölge düşürmesinden endişe ettiği için gündelik siyasete karşı mesafeli olmuş hep. Röportajlarında Atatürk'ün demokrasi ve batılılaşma idealine Ziya Gökalp'in sosyolojik perspektifini de göz ardı etmeden bağlı kaldığı görülüyor. Pek çok konuda güncelliğini yitirmeyecek eserler ortaya koyduğu alanın önde gelen tarihçileri tarafında kabul ediliyor. Halil Bey'in kaybıyla yapıtı da bir noktalı virgülle kesintiye uğradı şimdilik. Yayına hazırlamakta olduğu çalışmaları var mıydı, varsa kimler tarafından, nasıl, ne zaman hazırlanacağını konuşmak için henüz erken. Eldeki mirası iyi değerlendirmek, tekrar tekrar dönüp irdelemek, konuşmak, tartışmak ödevi geride kalanların.